

अनिरुद्ध एवं सेनापति कृतवर्मा ती मयको रक्षा कार्यमा लटिएका थिए ॥ ५-७ ॥ पाँटोमा सुनको माला, दिव्य हार, दिव्य वस्त्र र दिव्य कुचल सुमान्जल भएर महातेजस्वी, समस्त यादवगण आकाशमा स्वीकृतित देव-विमान सँगै प्रकाशमान रथ, तरङ्गमान तीरं गति हुने घोडा र गम्भीर मेघ सँगै गर्जनशील नापीहरूमा पछेर गहरहेका विद्याधरहरूको समान कान्तिमान् पशुधका माझ देवताहरू सँगै रात्रि प्रतीत म्हरहेका थिए । ती महामाया यादवहरूले त्यहाँ स्नान र उपवासदि गरेर एकाग्रचित्तले ब्राह्मणलाई वस्त्र, पुष्पमाला र सुवर्ण-मय हारले विभूषित गार्इहरू दान दिए ॥ १० ॥ अनि ती यादवहरूले वरपुत्रगमक कुण्डहरूमा विधिवत् स्नान गरेर 'मगवान् कुण्डमा निम्न हाश्रो मक्ति बनिरहोस्' यत् इच्छाले ब्राह्मणलाई उनम अन्नको पोजन गराए ॥ १० ॥ अनि श्रीकृष्ण नै जसका एकमात्र देवता थिए, ती यादवगण उनको आज्ञा पाएर आफु पनि पोजन गरी शीतल छायामा वृक्षमुनि इच्छानुसार गहर बसे ॥ ११ ॥ हे राजन् ! त्यहाँ यादवहरूले तीर्थमा आफ्ना आफ्ना रुद्र, मरुन्वी, मन्स्य, उग्रोन्न, काञ्चन, विदेम, कुक, मुद्गव्य, ताम्बोर, काय, मद्र, कुन्ति, आनन, काल

यश्च तथाऽकूचसुदेवाहुकादयः ॥ ५ ॥ यथुर्भारत तत्क्षेत्रं स्वमघं क्षपयिष्णवः ॥ मदप्रवृत्तमाभ्याद्याः सुचन्द्रशुकमारणैः ॥ ६ ॥ आस्तेनिरुद्धो रक्षार्थं कृत-
नर्मा च गृध्रपः ॥ ते रथेदेवधिष्ण्याभैर्हयैश्च तरलप्लवैः ॥ ७ ॥ गजेन्दद्विरभ्रामैर्नृभिर्विद्याधरगृभिः ॥ व्यरोचन्त महातेजाः पथि काश्चनमालिनः ॥ ८ ॥
दिव्यसम्पन्नसन्नाहाः कलत्रैः खेचरा इव ॥ तत्र स्नात्वा महाभागा उपोष्य सुसमाहिताः ॥ ९ ॥ ब्राह्मणेभ्यो ददुर्धनैर्वातः सश्रमममालिनीः ॥ रामहृदेषु
विधिवत्पुनराप्सुस्य वृष्णयः ॥ १० ॥ ददुः स्वनं द्विजाग्रभ्यः कृष्णे नो भक्तिरस्तिवति ॥ स्वयं च तदनुज्ञाता वृष्णयः कृष्णदेवताः ॥ ११ ॥ भुक्त्वोप-
विशुः कामं सिंगम्यच्छायांमिषांमिषु ॥ तत्रागतास्ते ददुः सुहृत्सम्बन्धिनो नृपान् ॥ १२ ॥ मत्प्रयोशीनरकौसल्यविदेर्भङ्गुर मृङ्गयान् ॥ काम्बोजकक्या-
न्मद्रान्कुन्तीनानर्तकेरान् ॥ १३ ॥ अन्यांश्चैवात्मपक्षीयान्परांश्च शतशो नृप ॥ नन्दादीन्सुहृदो गोपान्गोपीन्सोक्तण्डितश्चिरम् ॥ १४ ॥ अन्योन्यमन्द-
र्शनहर्षरंहसा प्रोक्तुलहृद्वक्त्रमरोरुहश्चिरः ॥ आश्लिष्य गाढे नयनेः स्रवज्जला हृष्यन्त्वचो रुद्रगिरो ययुर्मुदम् ॥ १५ ॥ म्रियश्च मन्त्रीक्ष्य मिथोऽतिमौहद-
स्मितमलपाङ्कटशोऽभिरेभिरे ॥ स्तनैः स्तनान्कुङ्कुमपङ्कुरूपिताभिर्हस्य दोभिः प्रणयाश्रुलोचनाः ॥ १६ ॥ ततोऽभिवाद्य ते वृद्धान्यविष्टैरभिवादिताः ॥
स्वागतं कुशले पृष्टा चक्रुः कृष्णकथां गिरयः ॥ १७ ॥ प्रया भ्रातृन्स्वसृर्वाभ्य तत्पुत्रान्वितरावपि ॥ भ्रातृपत्नीर्मुकुन्दं च जहौ मङ्गयथा शुचः ॥ १८ ॥

आदि अनेक देव र आफ्ना-विराना पक्षका अरु पनि अनेक व्यक्तिलाई देखे । ती बाहेक परम स्नेही नन्दादि गोपहरू चिरकालदेखि प्रवृत्ता दर्शनको निम्ति उत्कण्ठित भोग्जनालाई पनि उनले देखे ॥ १२-१४ ॥ यीटाले जर्कोलाई देखेनाले उत्पन्न आनन्दको आवेष्टवश तिनको हृदय र मुखको कान्ति कृत्रियो, आलसबाट प्रेमाशु पद्माउँदै उनले परस्पर गाढ-आलिङ्गन गरे ॥ १५ ॥ त्यसले तिनको देहमा रोमाञ्च भएर आयो, शरीर गम्भू भयो र ती आनन्दमा गाहिए । त्यसै गरि स्नेह र हास्यले गर्दा जपको दृष्टि अत्यन्त निर्मल प्रणको थियो, ती नारीगण यीटी-जर्कोलाई देखेर ओसामा प्रेमाशु भएर कुङ्कुममण्डित कुचलाई आफ्ना कुचले थिप्दै परस्पर पाँटोमा टाँकिर अंकमाल गरे ॥ १६ ॥ ती मयले मानाताउ अविरादित गहर वृद्धा-पाकालाई इनाम गरे । यीटाले अर्धोसै स्वागत र कुशल पदन गरेर ती आफुमा मगवान् कुण्ड-परम्परी कुरा गर्न लागे ॥ १७ ॥ तत्र कुन्तीले आफ्ना माई,

बहिनी, तिनका छोरा, आपना माता-पिता, भाण्ड्री र भगवान् कृष्णचन्द्रलाई देखेर उनको प्रेम बाताले आफ्ना सबै कष्ट विनिम्न ॥ १८ ॥ अनि कुन्तीले वसुदेवसित मनिन्—राज् ! म आफूलाई भगवान्को ठग्नछु किनकि विप्रचित्को मौदामा हजुर उस्ता सम्भवतः पनि मेरो केही पनि सम्झना गर्दैनन् ॥ १९ ॥ विधाता विरहीत भएरछि आफ्ना बन्धु, पुत्र, दाजु-भाई र आफ्ना-नाथ पनि आफ्ना स्वजनको स्मरण गर्दैनन् ॥ २० ॥ वसुदेव भन्दछन्—हे बहिनी ! हामी सबै विधाताका सेलाउने हौं । तिम्रो मलाई केही दोष नदेऊ । भगवान्को झुठाले नै सबै बना विविध कर्मको बोझ गर्दछन् ॥ २१ ॥ हामी सबै त स्वयं कंसद्वारा दुःखी भएर दशौं दिशाहरूमा उडेर बागेका थियौं । अहिले केही दिन बाप मरो, विधाताले फेरि हामीलाई आफ्नै स्थानमा पुर्‍यायो ॥ २२ ॥ छुट्टेदेखी भन्दछन्—हे राजन् ! त्यहाँ आफ्ना सबै राजाहरूको वसुदेव र राजा उग्रसेन आदि पादबले सत्कार गरे र ती श्रीकृष्णको दर्शन गरेर परमानन्दमा निमग्न भए ॥ २३ ॥ हे राजन् ! भीष्म, द्रोण, धृतराष्ट्र, युधिष्ठिर, कृप, कुन्ति भोज, कर्ण,

कुन्त्युवाच ॥ आर्य भ्रातरहं मन्ये आत्मानमकृताशिषम् ॥ यद्वा आपत्सु मद्भर्ता नानुस्मरथ सत्तमाः ॥ १६ ॥ सुहृदो ज्ञातयः पुत्रा भ्रातरः पितरा-
वपि ॥ नानुस्मरन्ति स्वजनं यस्य देवमदक्षिणम् ॥ २० ॥ वसुदेव उवाच ॥ अम्ब माऽस्मानसूयेथा देवकीजनकाजरान् ॥ ईशस्य हि वरो लोकः कुरुते
कार्यतेऽथवा ॥ २१ ॥ कंसप्रतापिताः सर्वे वयं याता दिशं दिशम् ॥ एतर्ह्येव पुनः स्थानं देवेनामादिताः स्वमः ॥ २२ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ वसुदेवोऽग्र-
सेनाद्यैर्यदुभितेऽर्चिता नृपाः ॥ आसन्नभ्युतमन्दर्शपरमानन्दनिर्वृताः ॥ २३ ॥ भीष्मो द्रोणोऽम्बिकापुत्रो गान्धारी ससुता तथा ॥ सदाराः
पाण्डवाः कुन्ती सृञ्जयो विदुरः कृपः ॥ २४ ॥ कुन्तिभोजो विराटश्च भीष्मको नमनजिःमहान् ॥ पुरुजिद् द्वपदः रात्यो धृष्टकेतुः सकाशिराट्
॥ २५ ॥ दमघोषो विशालाक्षो मैथिलो मद्रकेक्यो ॥ युधामन्युः सुशर्मा च ससुता वाहिकादयः ॥ २६ ॥ राजानो ये च राजेन्द्र युधिष्ठिरमनु-
व्रताः ॥ श्रीनिकेतं वपुः शोरेः सखीकं वीक्ष्य विस्मिताः ॥ २७ ॥ अथ ते रामकृष्णभ्यां सम्बन्धप्राप्तमहर्षणाः ॥ प्रशशंसुर्मुदा युक्ता वृष्णीकृष्णपरि-
ब्रह्मन् ॥ २८ ॥ अहौं भोजपते यूयं जन्मभाजो नृणामिह ॥ यत्प्रशयासकृत्कृष्णं दुर्दर्शमपि योगिनाम् ॥ २९ ॥ यद्विश्रुतिः श्रुतिबुद्धेर्दमलं पुनाति
पादावनेजनपयश्च वचश्च शास्त्रम् ॥ भूः कालभर्जितभगाऽपि यद्विप्रद्वस्परान्त्वशक्तिरभिवर्षति नोऽस्त्रिंशत्यार्यान् ॥ ३० ॥ तद्वर्शनस्पर्शनानुपय-

विगाट्, भीष्मक, महाराज नमनजित्, द्वपद, छल्प, धृष्टकेतु, काशिराज, दमघोष, विशालाक्ष, मैथिल, मद्र, केकय, युधामन्यु, सुशर्मा र छोरासमेत राजा वाहिक जो युधिष्ठिरका अनुयायी प्रतापी राजाहरू सबै त्यहाँ आफ्ना पिता, ती सबै भगवान् कृष्णचन्द्रलाई देखेर छक्क परे ॥ २४-२७ ॥ बलरामजो तथा श्रीकृष्णसित रात्री सम्मानित भएर ती राजाहरू कृष्णका विश्व पादबलहरूको प्रशंसा गर्दै भन्नु लागे ॥ २८ ॥ ती भन्दछन्—हे भोजपति उग्रसेनजी ! संसारका सबै मनुष्यहरूमा अहिले हजुरहरूको नै जीवन मार्ग छ, किनकि योगी-जनलाई पनि जसको दर्शन हुलाग छ, ती भगवान् कृष्णलाई हजुर सबै आफ्नै नवीच देख्नुहुन्छ ॥ २९ ॥ वेदमा जसका कीर्ति वर्णित छन्, जसको वरणभेदक महाराज छ र जसको श्वाभरूपी वचन संसारलाई पवित्र पारिदिन्छ । कालक्रमले यो माण्यहीन भूमि पनि जसका वरण-स्पर्श पाएर शक्ति सम्पन्न भई हामीहरूको निमित्त सबै शरिका भन्न उत्कन गर्दछिन्

॥ ३० ॥ ती कृष्णको दर्शन, स्पर्श, सहस्रवन, सुत्तु वस्तु र खान-पान आदि क्रियाले पुक्त जसको विवाह र सबै दैहिक सम्पन्न हुने गर्दछन् । संसाररूपी बन्धनका कारण स्वल्प परमा बसेर पनि जसकहाँ खनै र जसकहाँ पनि पर सारिदिने साक्षात् विष्णु भगवान् विराजमान छन्, त्यस्ता हजुरहरूको नै जीवन सार्थक कहिन्छन् ॥ ३१ ॥ श्रीशुकदेवजी मनलागे—कृष्ण आदि यादव त्यहाँ आए भने जानेर नन्दजी उनलाई हेर्ने ह्छाले आफ्ना समस्त पोषणमहित बन्मा भई मत्तै सामग्री गाढामा राखेर यादवकहाँ आइपुगे ॥ ३२ ॥ उनो आफ्नो देखेर गहृयको प्राण फर्केर आएर हुचेर गए हो प्रसन्न गए । निकै दिनदेखि ती उनको दर्शनको निम्ति लालयित थिए । अतएव तिनले तत्काल उनलाई याद जालिन्न गरे ॥ ३३ ॥ वसुदेवजीले अतिशय प्रीतिपूर्वक नन्दजीलाई अकृमाल गरेर कंथद्वारा दिइएका कट तथा पुत्रलाई मोड्न पुन्यएको कुराहरू स्मरण गरेर असीम प्रेमवश अत्यन्त व्याकुल भए ॥ ३४ ॥ हे कुनन्दन ! राम तथा कृष्ण आफ्ना माता-पिता यशोदा र नन्दजीलाई प्रणाम र अंकमाल गरेर प्रेमवश आँखामा सहसा आँद मरिनाले र पाँटी

प्रजल्पशय्यामानाशनसयौनमपिङ्गवन्धः ॥ येषां गृहे निरयवर्त्मनि वर्ततां वः स्वर्गापवर्गविरमः स्वयमास विष्णुः ॥ ३१ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ नन्दस्तत्र यदुन्मासाञ्ज्ज्ञात्वा कृष्णपुरोगमान् ॥ तत्रागमदुद्यतो गोपैरनःस्वार्थेर्दिदक्षया ॥ ३२ ॥ तं दृष्ट्वा वृष्णयो हृष्टास्तनवः प्राणमिवोत्थिताः ॥ परिष्वजिरे गाढं चिरदर्शनकातराः ॥ ३३ ॥ वसुदेवः परिष्वज्य सम्प्रीतः प्रेमविह्वलः ॥ स्मरन्कंसकृतान्केशान्पुत्रन्यासं च गोकुले ॥ ३४ ॥ कृष्णरामौ परिष्वज्य पितरावभिवाय च ॥ न किञ्चनोचतुः प्रेम्णा साधुकण्ठो कुरुद्वह ॥ ३५ ॥ तावात्मासनमारोप्य बाहुभ्यां परिरम्य च ॥ यशोदा च महाभाग सुतो विजहतुः शुवः ॥ ३६ ॥ रोहिणी देवकी देवकी पाथ परिष्वज्य ब्रजेश्वरीम् ॥ स्मरन्त्यौ तत्कृतां मैत्रीं बाष्पकण्ठयौ समुचतुः ॥ ३७ ॥ का विस्मरेत वा मैत्रीमनिवृत्तां ब्रजेश्वरि ॥ अवाप्यायेन्द्रमैश्वर्यं यस्या नेह प्रतिक्रिया ॥ ३८ ॥ एतावदष्टपितरौ युवयोः स्म पित्रोः सम्प्रीणनान्भ्युदपोषणपालनानि ॥ प्राप्योशतुर्भवति पक्षम् ह यद्वदक्षोर्न्यस्तस्तावत्र कुत्र च भयौ न सतां परःस्वः ॥ ३९ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ गोप्यश्चकृष्णमुपलभ्य चिरादभीष्टयत्प्रेक्षणे दृशिषु पक्षमकृतंशपन्ति ॥ दग्भिर्हृदीकृतमलं परिरम्य सर्वास्तद्वावमापुरपि नित्ययुजां दुरापम् ॥ ४० ॥ भगवांस्तस्तवाभृता विविक्त उपमङ्गतः ॥ आश्लिष्यानामयं

अवहल्ल हुनाले केही पनि रोचन सकेनन् ॥ ३५ ॥ नन्दजी र महामाग यशोदाको ती दुवै पुत्रलाई आफ्नै काखमा बसालेर आफ्ना दुवै बाहुले उनको गाढ जालिन्न गरेर र आफ्नै विरह-व्यथा शान्त गरे ॥ ३६ ॥ महारानी रोहिणी र देवकी ब्रजरानी यशोदासित भेटे र उनको पूर्वकृत मित्रताको स्मरण गरेर गहृय वृष्णले योत्तिन— ॥ ३७ ॥ हे ब्रजेश्वरि ! इन्द्रजद पाएर पनि जसको कुनै प्रकारले क्षण तिनै तत्किम् त्यस्तो हजुरको कहिल्यै विछोड नहुने मैत्रीलाई कुन श्री बिर्सन सक्छे ? ॥ ३८ ॥ हे देवि ! यी राम र कृष्णले अब आफ्ना माता पितालाई देखेका पनि घिपेनन्, अब परेलाके आँखाको रक्षा गरे श्री यहाँले इनको रक्षा गर्नु भयो । हजुर द्वारा नै यी दुवैको लातन-रालन र अभ्युदय तथा पोषण पाएर सदा निर्धय रहे किनकि सज्जनका दृष्टिमा कोही आफ्नै र विरानो हुँदैन । श्रीशुकदेवजी भन्दछन्—हे राम ! भगवान् कृष्णको मरु मूर्तिको दर्शन गर्ने वैजनामा जा परेला बनाउने ब्रह्मालाई दोष दिने, ती गोपिनी धेरै दिनदेखि जसको दर्शनको लालसा भिया, ती त्रिप्राण श्रीकृष्णको मनोहर मूर्ति नेत्र द्वारा दृश्यमा लगेर जालिन्न मन

अनि धर्मराज बुधद्विष्ट आदि सर्वेभित कुशल प्रश्न मनुष्यसो ॥ १ ॥ जयस्वति भगवान् द्वारा कुशल-प्रश्न र सत्कार पाएपछि पाण्डवादि बन्धु दिनका चरण कतलको दर्शनले निराश भएर प्रसन्न बनले भन्नलागे- ॥ २ ॥ हे प्रभो ! देवधारीहरूलाई देहको प्राप्ति, अन्नानको नाश पार्ने एवं महापुरुषका दुस्खाट निस्सन्देह त्रिषा पवित्र करम-कमलका कथाकविणी सुधा जो जपका कणपुटले निरन्तर पान गर्दछन्, तिनको कहिल्यै कुनै प्रकारको अमङ्गल हुन सक्छ ? ॥ ३ ॥ अतः निजस्वरूपको प्रकाशले जहाँ बुद्धिको जाग्रत, सुप्रति र तृतीय यो हीन अवस्था नष्ट हुन्छन्-जस्ता निर्भय, आनन्दपूर्ण, अरुण्ड र कहिल्यै कुण्ठित नहुने ज्ञानस्वरूपम भवान् जसले कालकप्रद्वारा नष्ट भएदेहा कैदको रक्षा गर्नका निमित्त मनुष्यावतार

लब्धताः ॥ प्रत्युर्चुहृष्टमनसस्तत्पादेक्षाहताहसः ॥ २ ॥ कुतोऽशिवं त्वचरणाम्बुजामुखं महन्मनस्तो मुखनिःसृतं क्वचित् ॥ पिवन्ति ये कर्णपुटेरलं प्रभो देहम्भृतां देहकृदस्मृतिच्छिदम् ॥ ३ ॥ हित्वात्मधामविधुतात्मकृतव्यवस्थामानन्दसम्भवमखण्डमकुण्ठबोधम् ॥ कालोपसृष्टनिगमावन आतयोगमापाकृतं परमहंसगतिं नताः स्मः ॥ ४ ॥ ऋषिरुवाच ॥ इत्युत्तमश्लोकशिक्षामणि जनेष्वभिष्टुतस्त्वन्धकौरवस्त्रियः ॥ समेत्यगोविन्दकथा मिथोऽमृण्विलोक-
भीताः शृणु वर्णयामि ते ॥ ५ ॥ द्रोपयुवान ॥ हे वेदभ्यङ्ग्युते भद्रे जाम्बवति कौसले ॥ हे सत्यभामे कालिन्दि शैल्ये रोहिणि लक्ष्मणे ॥ ६ ॥ हे कृष्णपत्न्य एतन्नो नूत नो भगवान्स्वयम् ॥ उपयेमे यथा लोकमनुकुर्वन्स्वमायथा ॥ ७ ॥ रुक्मिण्युवाच ॥ चेद्याय मार्पयितुमुद्यतकामुर्धु राजवजेयम्-

लिपिका छन्द र जो परमहंसका एकमात्र गति छन्, तिनलाई हामी प्रभाव गर्दछौं ॥ ४ ॥ शुक्रदेव भन्नुहुन्छ-हे राजन् ! जब अन्य व्यक्ति यशो गुणकोटि श्रीकृष्ण भगवान्को स्तुति गर्दै थिए, उनी बेला याद र कौरवकुलका शीहर एकत्र भएर परस्पर भगवान्का श्रिध्वज-विष्णुवा कथाहरू भन्नलागे । त्यो भ अद्भुत, तिम्रो ध्यानपूर्वक सुन ॥ ५ ॥ द्रोपदीले भनिन्-हे रुक्मिणी ! भद्रे ! हे जाम्बवती ! हे सत्ये ! हे सत्यभामे ! हे कालिन्दी ! हेमित्रविन्द ! हेरोरिणीहेलक्ष्मणे ! हेकृष्णपत्नीहो ! तिम्रो लक्ष्मणलाई यो मुनाको-भाषनीमापालले तिम्रो अनुग्रह गर्ने भगवान् कृष्णले तिम्रीहरूसित कसरी विवाह गरेका थिए ? ॥ ६ ॥ ७ ॥ रुक्मिणीले भनिन्-भैया दाजु र पिता श्रितृपालसित कतिपार नगरी विवाह गरिदिन तपाईं भए ता जराजस्र

० दृष्टान्त (विवाद नमुनाको विवाह)-गोदा सेठले आफ्नो ताल बर्षको कन्याको विवाहका लागि बर जोषन बोटा हजामलाई पठाए । हजामले तालिका केटी भएर लिएर दुई दिनमा फर्केर आयो । उनले सचे-
'ए नाइ ! विवाह होइ भयो ।' उनले भन्यो- 'हो, सेठजी मैले तथे लोक परेर आउँ ।' उनले सोधे- 'बर कस्तो छ ?' हजामले भन्यो- 'बरी राम्रो । कि हजामले भन्यो बर कहिल्यै नदेख्नु ।' गोदा होला ।' उनले सोधे- 'बरेर कति होला ?' हजामले भन्यो- 'गोश, बीस, बीस ।' सेठले सोधे- 'पति स्वर्ण छ ?' हजामले उत्तर दियो- 'धनको स झुरे केन कोही बताउ न्यामेर जेनामा, कोटी भएता तर ती देवी पनि हेर्दन् ।' सेठले सोधे- 'बर कस्तो स्वभावको छ ?' उनले भन्यो- 'सेठजी ! बस्ने घरले रमाएछ कि कसैको नसले कति नै निन्दा गर्छन्, ती सुनैछन् ।' सेठले सोधे- 'सौकुलता कस्तो छ ?' उनले भन्यो- 'होला मानिसको भीष्मकाको के कुरा भयो ! ती सधैं चार बनाउति हेर्दन् ।' सेठजी प्रसन्न भएर हजामलाई घरको सुदामा बर जोषेभन्दा गोदा दीवङ्गा बन्दा दिए । त्यसपछि गरिब विवाहका लागि सेठ पनि हजामले नै गरिदियो । जब बन्ती भएर र विवाहको निमित्त बर गच्छामा हाकिम तथा सेठले हजामसित भने- 'यो कस्तो बर हो ! तिम्रो त राम्रो छ भन्दथ्यो ।' उनले भन्यो- 'मैले भयेके थिए ।' यस्तो घर हुनुले कहिल्यै नदग्ग भएकी होला ।' सेठले बेरि सोधे- 'तिमी त बीस वर्ष को छ भन्दथ्यो, तर यो यो बुढो छ ।' हजामले भन्यो- 'हहहले कुरा नबुझकोमा मेरो के व्यवहार ; मैले त दोस्रो दोस्रो बर्ष भयेको थिएँ । के यो माया नपरायण बुढा छन् ।' सेठजीले केरि भने- 'यो त भन्यो पनि छ ।' हजामले भन्यो- 'सेठजी ! हजामलाई तथे विद्वद्छ, मैले त भयेको थिएँ- 'कोही बताइएर पाछा, कोही उता, घर यो देखेकन् ।' पुरोहितले बर्णित भए भने हजामा किन कुन विवर लख्खर गर ।' यो कुरा भन्ने सुनेन । अनि सेठले केरि हजामलाई भने- 'यो बर त गरिदियो पनि छ ।' हजामले उत्तर दियो- 'बरकसर ! मैले त पहिले भनिसिन्दा थिएँ ।' उनले ताल नै ताला गरे । ती यो घुम्दन् ।' केरि पुरोहितले बर्णित भए- 'आज

आदि राजा सत्तास्य लिएर बुद्ध मनं तयाग कर, अनि ती अजेय बीहकको टाउकोमा बसका पुगल चरणको रज हुन्छमणि सैं सुप्रोमित तथा वो मेरा-राजाछा सबहु समान त्यो राज-समूहबाट आफ्नो शगभवरूप मलाई सिंह समान खोसेर ल्याउनु भयो, ती हप्सीनिवास भगवान् श्रीकृष्णका चरणको म सदा रक्षा गर्दछु ॥८॥ सत्यमामाले मनिन्-जब प्रवेनको बधले सन्तस्य मेरा पिताले कलङ्क लगाएपछि त्यो दाँष निवारणको निम्ति भगवान् ब्रह्मराज बाम्बबात्ताई जितेर स्पमन्तक मणि न्वाई त्यो मेरा पितालाई दिनुभयो, अनि पिप्पा कलङ्क लगाएको अपराधले डराएका मेरा बिता, पचपि पछिले मलाई अन्ते दिने विचार गरिसकेका थिए, थापनि महाप्रह्म श्रीकृष्णलाई नै समर्पण गरिदिए ॥९॥ ब्राम्हन्वीलेमनिन्-मेरा पिता बाम्बवान्-ले-श्रीकृष्ण मेरा प्रभु र कुलदेव भगवान् सीतापतिकै अबतार हुन् भन्ने थाहा पाए, तब सताईस दिनसम्म बुद्ध गरेर परीक्षाद्वारा विनलाई भगवान् राम नै हुन् भन्ने जानेर विनछा चरणमा गरेर मलि समेत मलाई उपहारको रूपमा अर्पण गरिदिए । यसरी म विनकी दासी भई ॥ १० ॥ अनि कालिन्दी भन्दछिन्-जाफना चरण-स्पर्शको बामनाले

टोलेखितांभिरेषुः ॥ नित्ये मृगेन्द्र इव भागमजाविश्रुधात् तच्छ्रीनिकेतचरणोऽस्तु ममार्चनाय ॥ ८ ॥ सत्यभामोवाच ॥ यो मे सनाभिवधतसहदा ततेन लिप्ताभिशापमपमार्ष्टुमुपाजहार ॥ जित्वर्क्षराजमथ रत्नमदात्स तेन भीतः पिताऽदिशत मां प्रभवेऽपि दत्ताम् ॥ ९ ॥ जाम्बवत्युवाच ॥ प्राज्ञाय देहकृदमुं निजनाथदेवे सीतापतिं त्रिणवहान्यमुनाऽभ्ययुध्यत ॥ ज्ञात्वा परीक्षित उपाहरदर्शनं मां पादौ प्रगृह्य मणिनाऽहममुष्य दासी ॥ १० ॥ कालि-
न्युवाच ॥ तपश्चरन्तीमाज्ञाय स्वपादस्पर्शनाशया ॥ सख्योपेत्याब्रवीत्पाणि योऽहं तदगृहमार्जनी ॥ ११ ॥ मित्रविन्दोवाच ॥ यो मां स्वयंवर उपेत्य विजित्य भूपान् निन्ये श्वयूथगमिवात्मवलिं द्विपारिः ॥ व्रातुं च मेऽपकुरुतः स्वपुरं श्रियोक्तस्तस्यास्तु मेऽनुभवमह्मचवनेजनत्वम् ॥ १२ ॥ सत्योवाच ॥ सप्तोक्षणोऽतिबलवीर्यसुतीक्ष्णमृद्धान् पित्रा कृतान्निश्रितिपवीर्यपरीक्षणाय ॥ तान्वीरदुर्मदहनस्तरसा निगृह्य कीदन्वबन्ध ह यथा शिशवोऽजतोऽक्रन् ॥ १३ ॥ य इत्थं दीर्यशुल्कां मां दासीभिरचतुरङ्गिणीम् ॥ पथि निर्जित्य राजन्यान्नित्ये तद्वायस्यमस्तु मे ॥ १४ ॥ भद्रोवाच ॥ पिता मे मातुलेयाय

तपस्या गरिरहेकी देखेर श्रीहरिले आफ्ना मखा अर्जुनसित मेरो नगीचै आई पाणिप्रदण गर्नुभयो । अब म उनकै परमा कुचो लगाउने योटी दासी छु ॥ ११ ॥ मित्रविन्दा भन्दछिन्-सिंह जसरी हुन्छसित मला खोस्तल त्यसै गरी मेरो स्वयंवरमा जाएका अन्य राजा र मेरा अपकारी दाह-नाईलाई जितेर मलाई हारकापुरी ल्याउनु भयो, ती श्रीकृष्ण भगवान्को दादप्रखालन गर्ने सौमित्र मलाई प्रत्येक जन्म प्राप्त होस् ॥१२॥ सत्याले मनिन्-मेरा पिताले राजाहरूको पुढार्ष जोड्नको निम्ति बलवान् र बराकषी, सीखा-सीखा योग भएका मान मोक्ष निपुण गरेका थिए । श्रीहरूको मद चुर्ब पार्ने ती गोहलाई भगवान् कृष्णले बलपूर्वक समातेर यसरी बोधिदिए, जसरी बालक बत्ताको शठोलाई सहजै बोधिदिन्छन् ॥ १३ ॥ यसरी पुरुषार्थरूपी मूल्य दिएर बाटोमा बिध्न गर्ने राजाहरूलाई जितेर जसले मलाई चतुरङ्गिणी सेना तथा दासीहरू सहित आफ्नू पुरीमा ल्याए, ती भगवान् कृष्णको दास्यमात्र मलाई

उत्पति विष्णोमा बन्नुभए । अनि बार बारा तिमाथी दोकेर पिनामा बसाले । त्यो देखेर केही दिवाई हप्तामजित भन्नाले-‘‘हो केटी त लंगडी पनि रहेछ । हकामले खर दिने-पेठनी ! आफ्नू बुद्धिवादी दाँष दिन हुन्न । मैले त कपालका मनि दिएछे मिष्ट-प्यार बना भानिभक्त हिंदाजम् । सेठजी चुपचाप । तसले बस्तो भई, जसै पाए ।

यदा प्राप्त महरहोम् ॥१४॥ मद्रा मन्दछिन्-हे द्रौपदी ! मलाई पिनेमा अनुवक्त जानेपछि मेरा पिताले मामाका छोरा यो श्रीकृष्णलाई हाकेर एक अश्विहिणी सेना र दाहनेहरू समेत मलाई स्वयं अर्पण गरिदिनेका थिए ॥ १५ ॥ म लाफ्ठु कर्मजुगार संसारमा जहाँ गए पनि, त्यही अन्ध-अन्ध मलाई इनको चरण-स्पर्श प्राप्त महरहोम् । किनकि आफ्नाको परम वरुणाय यसैमा छ ॥ १६ ॥ लक्ष्मणाले मनिन्-हे द्रौपदी ! नारदको सुखवाट श्रीकृष्णको दिव्यजन्म र दिव्य कर्महरूको बुबान्त सुनेर । बा विचार गरेर-जहाँ लक्ष्मीबाले पनि यसमन लोचपातहरूलाई स्यागेर विष्णु भगवानलाई नै बरेको थिए, त्यसै कारण मेरो मन श्रीकृष्णमा लीनभयो ॥ १७ ॥ हे सावित्री ! मेरो अभिप्राय ज्ञानेर मेरा पुत्रीबन्तला पिता राजा बृहत्सेनले त्यसको वृत्तिमा निमित्त यीठा उपाय गरे ॥ १८ ॥ हे महारानी ! जस्तै अनुवक्तलाई प्राप्त गर्नको निमित्त पित्रा पिताले स्वयंवरमा मात्स्यवेधको आयोजन गरेको थिए, त्यस्तै मेरा पिताले पनि गरे । क्षमीहरूको मत्स्य बाहिरबाट हाविष्को पिये, केवल जलमा त्यसको प्रतिबिम्ब देखिन्थ्यो, यही विशेषता थियो ॥१९॥ जब मेरो स्वयंवरको समयमा पुगेर

स्वयमाहूय दत्तवार् ॥ कृष्णो कृष्णाय तच्चित्तामक्षौरिण्या सखीजनैः ॥ १५ ॥ अस्य मे पादसंस्पर्शो भवेजन्मनि जन्मनि ॥ कर्मभिर्भ्रातृभ्यामाया येन तच्छ्रेय आत्मनः ॥ १६ ॥ लक्ष्मणोवाच ॥ ममापि राज्यच्युतधन्मकर्म श्रुत्वा मुहुर्नारिदगीतमाश ह ॥ चित्तं मुकुन्दे किल पद्महस्तया वृतः सुसंमृश्य विहाय लोकपारम् ॥ १७ ॥ ज्ञात्वा मम मर्तं सावि पिता दुहितृवत्सलः ॥ बृहत्सेन इति ख्यातस्तत्रोपाश्रमचीकरत् ॥१८॥ यथा स्वयंवरं राज्ञि मत्स्यः पार्थेभ्यः कृतः ॥ अयं तु बहिराच्छन्नो दृश्यते स जले परम् ॥ १९ ॥ श्रुत्वेतत्सर्वतो भूषा आयसुर्मपितुःपुरम् ॥ सर्वान्भ्रातृवत्तत्तद्वा गोपाध्यायाः सहस्रशः ॥ २० ॥ पित्रा सम्पूजिताः सर्वे यथावीर्यं यथावयः ॥ आददुः मशरं चापं वेदुं पर्षदि मद्वियः ॥२१॥ आदाय न्यसृजन्कचित्सज्यं कर्तुमनीश्वराः ॥ आकोटि ज्यां समुत्कृष्य पेतुरेकेऽमुना हताः ॥ २२ ॥ सत्यं कृत्वा परे वीरा मागधाम्बध्वचेदिपाः ॥ भीमो दुर्योधनः कर्णो नाविन्दस्तदवस्थितिम् ॥ २३ ॥ मत्स्याभासं जले वीक्ष्य ज्ञात्वा च तदवस्थितिम् ॥ पार्थो यत्तोऽमृजद्वाणं नाच्छिन्नपस्पर्शे परम् ॥ २४ ॥ राजन्येषु निवृत्तेषु भग्नमानेषु मानिषु ॥ भगवान्धनुरादाय सज्यं कृत्वाऽथ लीलया ॥ २५ ॥ तस्मिन्सन्धाय विरिस्तं मत्स्यं वीक्ष्य सकृज्जले ॥ छित्तेषुणाऽपातयत्तं सूर्यं चाभिजिति स्थिते ॥ २६ ॥ दिवि दुन्दुभ्यो नेदुर्जयशन्द्युता मुवि ॥ देवाश्च कुसुमासारान्मुमुहूर्पविह्वलाः ॥२७॥

सबै अक्ष-शस्त्र प्रहार गर्नेमा कुशल भनेर राजा आदि आफ्ना पुरोहित सहित आएर मेरा पिताको नगरमा जम्मा गए ॥ २० ॥ अनि मेरा पिताले बल र आपुको अनुहार ती सबैको माझार गरे र ती सबै राजाहरूले मलाई प्राप्त गर्ने इच्छाले मत्स्यवेध गर्न समाका धनुष-बाण उक्ताले ॥ २१ ॥ तिनमा कतिले ह धनुषमा तौटो चढाउनुमै मउमयं मई त्यो जहाँको त्यही राखिदिए । कतिलेले त्यसको डोरी धनुषको टुप्पामम्म ताने तर त्यसको बाधातले नै पछाटिए ॥२२॥ उरासन्ध, कन्ध, शिथुपल, भीमसेन, दुर्योधन र कर्ण आदि वीरहरूले त धनुषमा तौटोमम्म चढाए, तर उनलाई लक्ष्यको स्थिति राम्रो ज्ञात हुन सकेन ॥ २३ ॥ अनुजले जहमा माछाको छाया देखेर त्यसको स्थिति पनि बुझे, तर जब उनले गनरः निकै मातृधान मई बाण छाडे तब त्यसले लक्ष्यदेख नभएर सार्शमात्र भयो ॥ २४ ॥ यसरी समाभा मानमझ हुनाले जब सबै अभिमानी राजाहरू पर-पर हटे, तब भगवान् श्रीकृष्णले

धनुष उठाए तांदो चढाई त्यसमा बाण राखेर ध्वंश अभिवित् नक्षत्रमा आपण्डि मालालाई एहएन्ट चलवा हरे र बाणले हानी तल खसालिदिए ॥ २५-२६ ॥ त्यस बेला भीष्मको सारा भूमण्डलमा ज्व-ज्वकार भयो र काकाशमा हुन्नुमोहको निनाद हुन लाग्यो । त्यसको साथै देवगण हर्षले विह्वल भएर पुष्प-नर्पा गर्नेलागे ॥ २७ ॥ तब न नयाँ र रेशमी बन्न लगाई कपालमा पुष्प-माला बाँधेर लज्जापूर्वक सुसुक्क हाँसे हातमा सुन तथा टल्केने माला लिई पाउनेवको मथुरा धरि गई राज्यालामा गए ॥ २८ ॥ उताम अलकावली र कुण्डलका डान्तेले सुगोभित कण्ठल-मुक्त आफ्नू मनोहर शुक्ल उठाएर भरन्चन्द्र झै मथुरा हाँगे तथा कदाच-महिपाले तबै राजासित दहपात पर्दै गैले अनुरागपूर्ण निचले आत्म माना विस्तारै ओकृष्णका बाटीमा हालिदिए ॥ २८ ॥ अनि मृदङ्ग, पट्ट, सङ्गा, भेरी र नगा आदि बाजाको निनाद हुन लाग्यो । नट नर्तकीहरू नाच्न लागे र गायक गाउन

तद्रत्नभाविशमहं कलनूपुराभ्यां पद्मपां प्रभृद्य कनकोज्ज्वलरत्नमास्ताम् ॥ नूतने निवीय परिधाय च कौशिकाग्रये सम्रीडहामवदना कवरीवृतसक् ॥ २८ ॥ उन्नीय वक्त्रमुरुकुन्तलकुण्डलत्विङ्गण्डस्थलं शिशिरहासकटाक्षमोक्षैः ॥ राज्ञो निरीक्ष्य परितः शकुनेर्मुगारेरसेऽनुरक्तहृदया निदधे स्व-मालाम् ॥ २९ ॥ तावन्मृदङ्गपट्टाः शङ्खभेयानिकादयः ॥ निनेदुर्नटनर्तवयो नन्तुर्गायिका जगुः ॥ ३० ॥ एवं वृत्ते भगवति मापेशे नृपयूयवाः ॥ न सेहिरे याज्ञसेनि स्पर्धन्तो हञ्चयातुराः ॥ ३१ ॥ मां तावद्रथमारीप्य हथरत्नचतुष्टयम् ॥ शाङ्गमुख्य सन्नद्धस्तम्भावाजौ चतुर्भुजः ॥ ३२ ॥ दाह-कथोदयामास कादनोपस्करं रथम् ॥ मिषतां भ्रुज्जां राज्ञि रुगाणां रुमरादिव ॥ ३३ ॥ तेऽन्वसजन्त स न्या निषेदुं पथि केचन ॥ संयता उद्भृतेष्वासा ग्रामसिंहा यथा हरिम् ॥ ३४ ॥ ते शाङ्गच्युतबाणौघैः कृतबाह्वृत्रिकन्धराः ॥ निपेतुः प्रधने केचिदेके सन्त्यज्य दुद्रुवुः ॥ ३५ ॥ ततः पुरी यदुपतिरलंकृतां रविच्छदध्वजपटचित्रतोरणाम् ॥ कुशस्थलीं दिवि भुवि चाभिसंस्तुतां समाविशच्चरणिखि स्वकेतनम् ॥ ३६ ॥ पिता मे पूजयामास सुहृत्सम्बन्धिवान्धवान् ॥ महाह्रवासोऽलङ्कारैः शय्यासनपरिच्छदैः ॥ ३७ ॥ दामीभिः सर्वसम्पाद्भिर्भटैर्भरथवाजिभिः आयुधानि मद्य-

लागे ॥ ३० ॥ हे याज्ञसेनी ! तब मैले त्यसरी मायावतिस गवान् कृष्णलाई रथमा गरे, तब अन्य कामी राजालाई स्पर्धावश त्यो सहन हुन सकेन ॥ ३१ ॥ अनि यशवारले चतुर्भुज भएर मलाई आफ्ना चार उच्च अश्वपुङ्गव रथमा राख्नुमयो र स्वयं कवच धारण गरेर राज्ञचतुष उभाली युद्धमा उचत हुनुमयो ॥ ३२ ॥ हे महारानी ! अनि मयचौदक दाहले सुवर्णविमण्डित रथ हिंदाण र जस्तै मृषहरूका भासबाट सिंह आफ्नू माम हरेर लैगान्छ, त्यस्तै मलाई सबै राजाहरूले देख्दा-देख्दै प्रभुले हरेर ल्याए ॥ ३३ ॥ जस्तै कुङ्कुर सिंहलाई छेक्न त्यसको षडि-पछि टाउछ, त्यस्तै केही राजा ममवागुलाई बाटोमा छेक्न धनुष-बाण लिई युद्ध गर्न रम्भिर र पल्लि-पल्लि आए ॥ ३४ ॥ छर लोभभ्ये अनेक राजा व यात्राः धनुषबाट छेडेका बाण मृदु द्वाारा हुँदा, चरण र टाउको आदि काटिनाले युद्धभूमिमा नै बस्न दले र कति युद्धभूमि त्यागेर भागे ॥ ३५ ॥ अनि सुयदेव जसरी अस्तास्ताले नाउछन् त्यस्तै मै यदुनाथ भगवान् स्वयं तथा भूलाङ्कमा प्रशंसित आफ्नो नगरी द्वाकापुरीमा प्रविष्ट भए—हुन त्यस बेला नाना प्रकारका रंगी-रंगी ध्वजा-नताका तथा फूल-माला आदिल गजद्वयका चिया ॥ ३६ ॥ मेरा पिताले तुहूँ, सम्बन्धी र बन्धुजनलाई धरि-धरिका अनुमत्य दध, अलङ्कार, शय्या, आसन र वाज आदि वस्तु दिएर राम्ररी सम्मानित

॥ ३० ॥ ती कृष्णको दर्शन, स्पर्श, सहगमन, सुत्तु बन्तु र खान-पान आदि क्रियाले युक्त जसको विवाह र तबै दैहिक सम्बन्ध हुने गर्दछन् । संसाररूपी बन्धनका कारण स्वरूप परमा बसेर पनि जसकहाँ चाहें र जसकहाँलाई पनि पर मारिदिने सक्छात् विष्णु भगवान् विराजमान छन्, त्यस्तै हजुरवरुको नै जीवन सार्थक कहिन्छन् ॥ ३१ ॥ श्रीशुकदेवजी भन्नुलागे—कृष्ण आदि यादव त्यहाँ आए भने जानेर नन्दजी उनलाई हेर्ने इच्छाले आफ्ना समस्त गोपगणसहित बम्मा भई तबै सामग्री गाढामा राखेर यादवकहाँ आइपुगे ॥ ३२ ॥ उनी आफ्नो देखेर गम्पेको प्राण फर्केर आएर रुचेत भए झैं प्रसन्न भए । निकै दिनदेखि ती उनको दर्शनको निम्ति लालयित थिए । अतएव तिनले तत्काल उनलाई गाढ आलिङ्गन गरे ॥ ३३ ॥ वसुदेवजीले अतिशय प्रीतिपूर्वक नन्दजीलाई अङ्गमाल गरेर कंमलारा दिङ्खका छट तथा पुनलाई मोहक दुन्याएको कुराहरू स्मरण गरेर असीम नमस्कृत्य बन्त व्याकुल भए ॥ ३४ ॥ हे कुतन्दन ! राम तथा कृष्ण आफ्ना माता-पिता यशोदा र नन्दजीलाई प्रणाम र अङ्गमाल गरेर प्रेमवत् आँखामा सहसा आँध भरिनाले र पाँटी

प्रजल्पशय्यामनारानसयौनमपिण्डबन्धः ॥ येषां गृहे निरयवर्त्मनि वर्ततां वः स्वर्गापवर्गविरमः स्वयमास विष्णुः ॥ ३१ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ नन्दस्तत्र यदुन्मासाञ्जात्वा कृष्णपुरोगमात् ॥ तत्रागमद्वृत्तो गोपैरनःस्थार्यैर्दृष्टक्षया ॥ ३२ ॥ तं दृष्ट्वा वृष्णयो हृष्टास्तन्वः प्राणमिवोत्थिताः ॥ परिप्लवजिरे गाढं चिरदर्शनकातराः ॥ ३३ ॥ वसुदेवः परिप्लव्य सम्प्रीतः प्रेमविह्वलः ॥ स्मरन्कंसकृताङ्कुरान्पुत्रन्यासं च गोकुले ॥ ३४ ॥ कृष्णरामौ परिप्लव्य पितरावभिव्राज च ॥ न किञ्चनोचतुः प्रेम्णा माधुकण्ठौ कुरुद्वह ॥ ३५ ॥ तावात्मासनमारोप्य बाहुभ्यां परिरम्य च ॥ यशोदा च महाभाग गुतो विजहतुः शुचः ॥ ३६ ॥ रोहिणी देवकी देवकी पाथ परिप्लव्य ब्रजेश्वरीम् ॥ स्मरन्त्यौ तत्कृतां मैत्रीं बाणकण्ठयौ समुचतुः ॥ ३७ ॥ का विमरेत वा मैत्रीमनिवृत्तां ब्रजेश्वरि ॥ अवाप्याप्येन्द्रमैश्वर्यं यस्या नेह प्रतिक्रिया ॥ ३८ ॥ एतावदृष्टपितरौ युवयोः स्म पित्रोः सम्प्रीणनाभ्युदपोषणपालनानि ॥ प्राप्योपतुर्भवति पक्ष्म ह यद्वदक्ष्णोर्न्यस्तस्तावत्र कुत्र च भयौ न सतां परःस्वः ॥ ३९ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ गोप्यञ्चकृष्णमुपलभ्य चिरादमीप्रयत्नेक्षणं दृशिषु पक्ष्मकृतं शपन्ति ॥ दृग्भिर्हृदीकृतमलं परिरम्य सर्वास्तद्वावमापुरपि नित्ययुजां दुरापमा ॥ ४० ॥ भगवांस्तास्तथाभूता विविक्त उपमङ्गताः ॥ आश्लिष्यानामयं

अवश्य हुनाले केही पनि बाँस्न सकेनन् ॥ ३५ ॥ नन्दजी र महाभाग यशोदाले ती दुवै पुत्रलाई आफ्नै काखामा बसातेर आफ्ना दुवै बाहुले उनको गाढ आलिङ्गन गरेर र आफ्नै विराट्-व्यथा छान्ति पारे ॥ ३६ ॥ महाराज रोहिणी र देवकी ब्रजराजी यशोदामित भेटे र उनको पुनर्जन मितवताको स्मरण गरेर गहृगृह पण्डले रोखिन्— ॥ ३७ ॥ 'हे ब्रजेश्वरि ! इन्द्राद पाण्ड पनि जसको कुनै प्रकारले श्रम तिर्न सकिन्न त्यस्तो हजुरको कहिल्यै विलोड नहुने मैत्रीलाई कुन सी विमर्न सक्छे ? ॥ ३८ ॥ हे देवि ! यो राम र कृष्णले अब आफ्ना माता पितालाई देखेका पनि विष्णुन्, नव परैलाले आँखामा रखा गरे झैं यहाँले इनको रखा गर्नु भयो । हजुर द्वारा नै यो दुवैको लालन-पालन र अभ्युदय तथा पोषण पाएर सदा निर्धन रहे किन्नकि सज्जनका दृष्टिमा केही आफ्नै र विरानो हुँदैन' ॥ श्रीशुकदेवजी भन्दछन्—हे रामन् ! भगवान् कृष्णको भवतु र्भक्तिो दर्शन गर्ने बेलामा जा परेला बनाउने मन्त्रालाई दोष दिने, ती गोपिनी धेरै दिनदेखि जसको दर्शनको लालसा भियो, ती प्रियप्राण श्रीकृष्णको मरोहर र्भक्ति नेत्र द्वारा हृदयमा छगेर आलिङ्गन गर्न

लाभे, धन निष्पत्तिका अन्धरासो पांगोलाई पनि दुल्लेन यियाँ, ती त्यो शमद्वारलाई दात भए ॥ ४० ॥ भगवान्दे पनि तिनको दृष्टा देखेर एकान्तमा सगर पाद आश्रित भए र उनको कुशल सोधो हाँसुमयो— ॥ ४१ ॥ स्वप्नको उपहार गर्नेको निमित्त नै हामी मधुरा आएका थियौँ । खनुपछको संहारमा लाग्नाले तिकै दिन बितिसक्दा पनि तिमीहरूलाई भेट्न सकिन । के तिमीहरू कहिलेकाहीँ हामीलाई पनि सम्झ्नुभो ? ॥ ४२ ॥ तिमीहरू मलाई कठघन ठानेर अवश्य निन्दा गर्दा हो, तर यसमा हाम्रो कुनै पनि दोष छैन, किनकि ईश्वर नै सबै ढोका संयोग र वियोग गराउँछन् ॥ ४३ ॥ अस्तै बापु भेषमात्रा, पाँच-पात, कजोर र पूजा एकत्रित पारेर फेरि छरिदिन्छ, त्यस्तै नै विश्व-रचयिता भगवान् प्राणीहरूको संयोग-वियोग गराउँदै रहन्छन् ॥ ४४ ॥ मेरो भक्ति नै प्राणीहरूलाई मोक्ष दिन्छन् । यो निकै सौभाग्यको कुरा छ कि मेरो वियोग प्राप्त भएर पनि तिमीहरूलाई म भेटिनै सम्भन्ना अक्षम छुँदछु ॥ ४५ ॥ अस्तै सबै मौलिक पदार्थहरूमा आकाश, वायु, अग्नि, जल र पृथ्वी यी पाँचै तत्व व्याप्त रहन्छन् तिनको बोक्ता सबै प्राणीहरूको आदि-

पट्टा प्रहसन्निदमकथीत् ॥ ४१ ॥ अपि स्मरय नः सूर्यः स्वानामर्थचिकीर्षया ॥ गताँश्चिरायितञ्छत्रपक्षक्षपणचेतसः ॥ ४२ ॥ अप्यवध्या-
यथास्मान्निबद्धतज्ञा विशङ्कया ॥ नूनं भूतानि भगवान् युनक्ति वियुनक्ति च ॥ ४३ ॥ वायुर्यथा धनानीकं तूर्णं तूर्णं दूले रजामि च । संयोज्याक्षिपते
मृयस्तथा भूतानि भूतकृत् ॥ ४४ ॥ मयि भक्तिहि भूतानामभूतत्वाय कल्पते ॥ दिष्ट्या यदामीन्मत्सेहो भवतीनां मदापनः ॥ ४५ ॥ अहं हि सर्व-
भूतानामादिरन्तोऽन्तरं वहिः ॥ भौतिकानां यथा स्वं वार्मुर्वायुर्ज्योतिरङ्गनाः ॥ ४६ ॥ एवं ह्येतानि भूतानि मृतेष्वात्मात्मना ततः ॥ उभयं मय्यथ
परं पश्यतामात्मक्षरे ॥ ४७ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अध्यात्मशिक्षया गोप्य एवं कृष्णेन शिक्षिताः ॥ तदनुस्मरणश्चस्तजीवकोशास्तमध्यमान् ॥ ४८ ॥
आहुश्च ते नलिननाभ पदारविन्दं योगेश्वरैर्हृदि विचिन्त्यमगाधबोधैः ॥ संसाररूपपतितोत्तरणावलम्ब मेहज्जुषामपि मनस्युदियात्सदा नः ॥ ४९ ॥
इति श्रीमद्भागते महापुराणे दशमस्कन्धे उत्तरार्धे वृष्णिगोपसङ्क्रमो नाम द्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ तथाऽनुगृह्य भगवान्गोपीनां स गुरुर्गतिः ॥ युधिष्ठिरमथापृच्छत्सर्वांश्च सुहृदोऽप्ययम् ॥ १ ॥ त एवं लोकनायेन परिपृष्टाः सुम-

कल्प तथा शक्ति-भिर नै विराजमान रहन्छ ॥ ४६ ॥ यतै गरी प्राणीहरूका शरीरमा तब तब व्याप्त छन् र आत्मा भौतिकरूपले व्याप्त रहन्छ । ती दुवै नै म अक्षररूप परमात्माको प्रयोग महरहेछन् भन्ने जानु ॥ ४७ ॥ श्रीशुकदेव मन्दछन्—हे राजन् । यस प्रकार भगवान् कृष्णद्वारा अध्यात्मज्ञानको उपदेखले राम्रो सम्प्राप्त-गुहा परिएका ती गोपिनीहरू उनको स्मरणले शिक्षा शरीरको नाछ भएपछि प्रहृष्टै स्वरूपमा प्राप्त भए ॥ ४८ ॥ तिनको अन्ते—हे कमलनाभ ! अध्याध-ज्ञान स्वरूपको योगीहरूद्वारा हृदयमा जपको चिन्तन गरिन्छ र जो संसार-रूपमा परेका प्राणीलाई त्यसबाट छिन्नको निमित्त एक मात्र सहायक हुनुहुन्छ, इश्वरका चरण-फल हामी मुहनिवासीका हृदयमा पनि सर्व विराजमान रहिरह्नु ॥ ४९ ॥
इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे उत्तरार्धे पंचमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥

(श्रीकृष्ण-पत्नीहरूले श्रौतदीक्षाई आफ्नै पत्नी विवाह-होनाउ मुनाउनु) शुकदेव भन्दुहुन्छ—हे राजन् ! गोपिनीहरू गुरु र परमात्मनो भक्ति कृपाको नै मार्गको अन्तर्गत भन्नुपर्छ ।

आदि राजा उन्माद भ्रष्ट गुरु मरं तपार मन्, अनि ती मजेय शीतलको टाउकोमा मणका सुगल सजको रज हुकुमनि है मुझोभित तथा वो मेडा-बान्नाहा सगुह मवान त्यां
राज-समूहबाट आफ्नो शासनवरुण बनाई मिह समान अं सेर न्याउनु मयां, ती लक्ष्मीनिवाय भगवान् श्रीकृष्णका चरणको म सदा पूजा गर्दछु ॥८॥ सन्ध्याभाराले मनिन्-त्रय प्रसेना
बसले मन्त्र मेरा पिताले कलङ्क लगाएपछि त्यो दोष निवारणको निम्ति भगवान् आध्वराज आम्बवान्लाई जितेर स्वयन्तक मणि स्याई रयो मेरा पितालाई दिनुमयां, अनि मिथ्या
कलङ्क लगाएको अथरावने डगाएका जेग बिना, यद्यपि पछिले मलाई मन्ने दिने विचार भग्निकेका थिए, तापनि महापद्म श्रीकृष्णलाई नै समपन्न मरिदिए ॥९॥ आम्बवनेलेमनिन् मेरा
पिता जाम्बवान्ने-श्रीकृष्ण मेरा प्रहृ ह कुन्दव भगवान् सीतापतिकै भगवान् हुनु मन्ने बाझा पाए, जब सताई दिनमम्म पुष्ट गरं परीक्षाद्वारा विनलाई भगवान् राम नै हुनु मन्ने
जानेर पिताका चरणमा बसेर मलि ममेत मलाई उपहार हो रूपमा अर्पण मरिदिए । पमरी व पिताकी दासी मने ॥ १० ॥ अनि कालिन्दी मन्दहिन्-अफना सज-स्पर्शको वामनाले

टोख रेनांमिरेणुः ॥ नित्ये सुगेन्द्र इव भागमजावियुथात् तन्द्नीनिकेतचरणोऽस्तु ममार्चनाय ॥ ८ ॥ सत्यभामोवाच ॥ यो मे सनाभिवधनसहदा
तमेन लिखाभिशपमपमार्ष्टुमुषाजहार ॥ जित्कर्षराजमय रत्नमदात्स तेन भीतः पिताऽदिरात मां प्रभवेऽपि दत्ताम् ॥ ९ ॥ जाम्बवत्युवाच ॥ प्राज्ञाय
देहकृदमुं निजनाथदेवै मीतापतिं त्रिणवहान्यमुनाऽभ्ययुध्यत् ॥ ज्ञात्वा परीक्षित उपाहरदर्शनं मां पादौ प्रगृह्य मणिनाऽहममुष्य दामी ॥ १८ ॥ कालि-
न्युवाच ॥ तपश्चरन्तीमाज्ञाय स्वपादस्पर्शनाशया ॥ मस्योपेत्याप्रदीपपाणि योऽहं तदगृहमार्जनी ॥ ११ ॥ मित्रविन्दोवाच ॥ यो मां स्वर्गवर उपेत्य
विजित्य भृषान् निनो भयूधगमिरात्मवलि शिपारिः ॥ धातुं च मेऽपकुरुतः स्वपुरं श्रियौकस्तस्यास्तु मेऽनुभवमहप्रपवनेजनतवम् ॥ १२ ॥ मत्यावाच ॥
समोक्षणोऽनिवलसीर्युतौक्षणपुङ्गवान् पित्रा कृतानिश्चिपवीर्यमौल्लणाय ॥ तान्नीरुमंदहनस्तरमा निगृह्य क्रीडन्वबन्ध ह यथा शिरावाऽज्जताकान्
॥ १३ ॥ य इत्थं वीर्यशुल्का मां दार्म्यभिरचतुर्द्विणीम् ॥ पथि निजित्य राजन्याभिन्पे तदात्यमम्तु मे ॥ १४ ॥ भद्रोवाच ॥ पिता मे मातुलेयाय

तपस्या मरिदोकी देखेर भीतरिले आफ्ना मया अनुमति मेरो नगीचै आई बाकिब्रत गनुंमयां । जब म उनकै घरमा कुचो लगाउने योटी दामो छु ॥ ११ ॥ मित्रविन्दा मन्दहिन्-
मिह ममरी हुकुमनि नाम सांगतक त्यसै मया मेरो स्वयंवरमा आएका अन्य राजा र मेरा अफकारी दाजु-बाईलाई जितेर मलाई हारकापुरी न्याउनु मयां, तो श्रीकृष्ण भगवान्को
पादप्रक्षालन गर्ने सीमाय मलाई प्रत्येक जन्म बास होम् ॥१२॥ मत्याले अनिन्-मेरा पिताले राजाहरूको पुत्रार्थ जोजनको निम्ति बनवान् र पराक्रमी, तीक्ष्ण-नीम्हा मीय मणका मान
गोक निवृत्त मयेका थिए शीतलको मद चुल्पांने ती गोकलाई भगवान् कृष्णले कलपूर्वक ममानेर यमरी बांधिदिए, ममरी बालक बालाको पाठलाई महेजै बांधिदिनन् ॥ १३ ॥
ममरी पुत्रार्थरूपी मूल्द दिग्ग राजाको बिपन वरं राजाहरूलाई जितेर जमने मलाई चतुर्द्विणी सेना तथा दावीहरू मदिम आफ्नू पुगीमा न्याए, ती भगवान् कृष्णको दाम्पत्यभार मलाई

उत्पत्ति विन्दाका मल्लवच ॥ अनि बाबु अनको तिनलाई बोकेर थिए मा बहात । बा टोख केठको रिहारे वनामनि मन्दहामे-मा मने त भवदा पनि रहेछ । इशामय कान दिपो-भेउको । आफ्नू पुर्दनाः ११
जिम दिनु हुन । मैने त कला-कला मयि मिरैले मिरै-बाबु कान मरि-मरि म मिर-१३ । मेउरी गुणलारी । मनेले मलो मरे, मरी पाय ।

मदा प्राप्त मद्रहोम् ॥१४॥ मद्रा बन्दहिन् है द्रौपदी ! मलाई पिनेमा अनुक्त ज्ञानेपटि मेरा पिताले मामाका छारा यी श्रीकृष्णलाई हाकेर एक जखीहिणी लेना र दहजं.हक मनेन
मलाई स्वयं अर्पण गरिदिएका थिए ॥ १५ ॥ म आफ्नू कर्मानुसार ममायमा यहाँ गए पनि, त्यही जन्म-जन्म मलाई इनको कर्ण-मार्श प्राप्त मद्रहोम् । किनकि आत्माको स्वयं
वन्दनाय यममा छ ॥ १६ ॥ लक्ष्मणाले भनिनु-हे द्रौपदी ! नभदको सुखबाट श्रीकृष्णको दिव्यजन्म र दिव्य कर्महरूको वृत्तान्त सुनेर या विचार गरेर-अहो लक्ष्मीकोले पनि मध्म
लोकपालहरूलाई स्वयं विष्णु भगवान्लाई नै बरोको थिान्, त्यसै कारण मेरो मन श्रीकृष्णमा लीनपयो ॥ १७ ॥ हे माध्वि ! मेरो अभिप्राय ज्ञाने मेरा पृथ्वीवाम्ना पिता गज
वृहत्सेनले स्वयंको वृत्ति निमित्त यीष्ट उपाय गरे ॥ १८ ॥ हे मारतानी ! जस्तै अनुन्मलाई प्राप्त गर्नको निमित्त निशा पिताले स्वयंरम्मा मन्त्रवेचको आयोजन गरेको थिए, त्यस्तै
मेरा पिताले पनि गरे । रामचन्द्रको मन्त्र राहिराट दाविणको थियो, केवल जन्मा त्यसको प्रतिस्वि देखिन्थ्यो, यही विवेचना थियो ॥१९॥ अब मेरो स्वयंको मन्त्रानुमेन

स्वयमाह्वय दत्तवान् ॥ कृष्णे कृष्णाय तस्मिन्नामशोडिष्या मस्वीजने ॥ १५ ॥ अस्य मे पादमम्पशौ भवेजन्मनि जन्मनि ॥ कर्मभिर्भ्राम्यमाणया
गेन तन्त्रेय आत्मनः ॥ १६ ॥ लक्ष्मणोवाच ॥ ममापि राज्यन्युतधनमकर्म श्रुत्वा मुहुर्नादगीतमाश ह ॥ चित्तं मुकुन्दे किल पञ्चस्तथा वृतः
मुर्ममृश्य विहाय लोकपान् ॥ १७ ॥ ज्ञात्वा मम भनं माध्वि पिता दुहितृकसलः ॥ वृहत्सेन इति क्वातस्तत्रोपाधमचीकरत् ॥१८॥ यथा स्वयंके
गति मत्स्यः पार्थेभ्या कृतः ॥ अयं तु बहिराच्छन्नो दृश्यते म जले परम् ॥ १९ ॥ श्रुत्वेतत्सर्वतो मृगा आययुर्मरिपितुःपुम् ॥ मर्वाभिशङ्कतत्तज्ज्ञाः
गोपाध्यायाः महस्रशः ॥ २० ॥ पित्रा सम्पूजिताः सर्वे यथावीर्यं यथावयः ॥ आद्दुः मशरं चार्प वेदुं पर्षदि मद्रियः ॥२१॥ आदाय व्यमृजन्क-
चित्मज्यं कर्तुमनीधराः ॥ आकोटि ज्यां ममुत्कृष्य पेतुरेकेऽमुता हताः ॥ २२ ॥ मत्स्यं कृत्वा परे वीरा मागधाम्बष्ठचेदिपाः ॥ भीमो दुर्योधनः
कर्णो नाबिन्दस्तदवस्थितिम् ॥ २३ ॥ मत्स्याभामं जले वीक्ष्य ज्ञात्वा च तदवस्थितिम् ॥ पार्थो यत्तोऽमृजद्वान्न नाच्छिन्नपस्पृशे परम् ॥ २४ ॥
गजन्येषु निवृत्तेषु भनमानेषु मानिषु ॥ भगवान्धनुरादाय मज्यं कृत्वाऽय लीलया ॥ २५ ॥ तस्मिन्सन्धाय विशिष्टं मत्स्यं वीक्ष्य मकृज्जले ॥
छित्तेषुणाऽपातयत्तं मृत्यं चाभिजिति स्थिते ॥ २६ ॥ दिवि हुन्दुभयो नेदुर्जयशन्द्युता सुवि ॥ देवाश्च कुसुमामारान्मुमुर्हर्षविह्वलाः ॥२७॥

मै भक्त शय मद्रा मनमा कुशल कनेक राजा आदि आफ्ना पुगेहिद साद्वि आर मेरा पिताको नगरमा जन्मा गए ॥ २० ॥ अनि मेरा पिताले हल र आफ्ना अनुसर ती सबैको
मन्कार गरे र ती सबै राजाहरूले मलाई प्राप्त गर्ने हुन्छाले मन्त्रवेच गर्न ममाका धनुष बाण ठेवाले ॥ २१ ॥ विनमा कतिले त धनुषमा हाँदो चढाउनमै अपमर्ष भई ग्या मद्रा।
यही राखिदिए । कतिपयले त्यसको हारी धनुषको दुष्प्राप्त्य माने तर त्यसको आधारले नै पछारिए ॥२२॥ जरासन्ध, अम्बष्ठ, शिशुपाल, भीमसेन, दुर्योधन र कर्ण आदि बोरहरूले
त धनुषमा हाँदोमध्य बहाए, तर उनलाई लक्ष्मणो विधिति राम्रो ज्ञात हुन मनेन २३, अनुन्मले जरास मत्स्यको छाया देखेर त्यसको स्थिति पनि बुझे, तर जब उनले गाय र
निकै मावधान भई बाण छाडे तब त्यसले लक्ष्मणदेव नमण्ण स्पर्शमात्र भयो ॥ २४ ॥ यमरी ममाका मानभक्त हुनाले जब सबै अभिमानी राजाहरू पर-पर हटे, तब मगवान् श्रीकृष्णले

धनुष उठाए ताँदी चढई न्यममा बाण राखेर धुपं अभिविद् नक्षत्रमा आप्यति मालाताई एवम् ॥ २५-२६ ॥ त्वम वेला श्रीकृष्णको
सारा भूषणतमा जव उपकार भयो र काकादमा दुन्दुमादको विनाद हुनलाग्यो । न्यमको मारै देवमष हण्डे सिद्धत मएर पुष्प-वर्षा गर्मनागे ॥ २७ ॥ तव म तया र रंजमा
बल लगई कपालमा पुष्प-माला बाँधेर लज्जापूर्वक मुसुकु हाँसे हातमा खुन तथा टल्कने माला लिई पाउनेवको मधुर ज्वनि गर्दै रङ्गालामा गए ॥ २८ ॥ उत्तम अलङ्कारती
र कुण्डलका फाँटिल सुत्राभित पयल-मुक्त आपन्न मनोहर मुख ठटाएर अरुचन्त्र हो मधुर हाँसो तथा कटाक्ष भक्तिपाले मरै रात्राभित दृष्टात गर्दै मैले अनुगतपूर्ण चितले आम्न
माया विस्तारै श्रीकृष्णका घाँटीमा हानिदिने ॥ २८ ॥ अनि मृदङ्ग, पटङ्ग, शङ्ख, मेरी र नगरा आदि वाजाको निमाद हुन लाग्यो । नट नर्तकीहरू नान्ने लागे र माथक गाउन

तद्भङ्गमाविशमहं कलनूपुराभ्यां पट्ट्यां प्रमह्य कनकोज्ज्वलरत्नमालाम् ॥ नूत्ने निवीय परिधाय च कौशिकामये सत्रीडहामवदना कवरीधृतसक्
॥ २८ ॥ उर्नीय वनत्रमुरुकुन्तलकुण्डलखिङ्गच्छस्पलं शिशिरहासकटाक्षमोक्षैः ॥ राज्ञो निरीक्ष्य परितः शकुनैर्मुनारैरंसेऽनुरक्तदया निदधे स्व-
मालाम् ॥ २९ ॥ तावन्मृदङ्गपटङ्गः शङ्खभेर्यान्कादयः ॥ निनेदुर्नटनतर्तयो ननुतुर्गायिका जगुः ॥ ३० ॥ एवं घृते भगवति मार्गशे नृपयूथपाः ॥
न सेहिरै याज्ञसेनि स्पर्धन्तां हृच्छयातुराः ॥ ३१ ॥ मां तावदयमारीप्य हयस्तनचतुष्टयम् ॥ शार्ङ्गमुग्रम्य सन्नद्धस्तम्बावाजौ चतुर्भुजः ॥ ३२ ॥ दाह-
कथादयामाम काश्चनोपस्कर रयम् ॥ मिषतां भृशुजां राज्ञि भृशणां रुराडिव ॥ ३३ ॥ तेऽन्वमञ्जन्त रा न्या निषेद्धु पथि केचन ॥ गंत्या
उद्धृतेष्वासा प्रामांसदा यया हरिम् ॥ ३४ ॥ ते शार्ङ्गच्युतवाणैर्धैः कृतवाह्विकन्धराः ॥ निपेतुः प्रधने केचिदंके सन्त्यज्य दुद्रुवुः ॥ ३५ ॥ तनः
पूरी यदुर्पानरलंकृता रविच्छदध्वजपट्टाव्रजतांगणाम् ॥ कुशस्थतीं दिवि भुवि चाभिसंस्तुतां ममाविरात्तरगिरिव स्वकेतनम् ॥ ३६ ॥ पिता मे
पूजयामाम सुहृत्सम्बन्धिवान्धवान् ॥ महाहंवासोऽलङ्कारैः शय्यासनपरिच्छदैः ॥ ३७ ॥ दार्मीभिः सर्वमम्पाद्भिर्भटैर्भरथवाजिभिः आयुधानि मद्य-

लागे ॥ ३० ॥ हे याज्ञसेनी ! जव मैले त्वमार्ग मायाभिम गवान् कृष्णलाई वरन गर, नद अन्य हाँसी राजालाई स्पर्धावस तयो सहन हुन मकेन । ३१ ॥ अनि मगवान्
चतुष्टय मएर मलाई आफ्ना चार उत्तम अरवपुक्त रथमा राख्नुभयो र स्वयं कवच धारण गरेर छाड्नुभयो उचाली रुद्रमा उद्यत हुनुभयो ॥ ३२ ॥ हे महार नो ! अनि भगवत्कि
दाहकले तुवमर्वाध्वज रथ दिहाए र जम्है सुमहकका मासवाट मिह आपन्न भव हरेर लैनाछ, त्यस्तै मनार्ह मरै राजाहकले केकरा रंकेद प्रयत्न हरेर त्याए ॥ ३३ ॥ जस्तै हड्द
मिहलाई छेकन त्यसको पाँड-पाँड दशुक, त्यस्तै केशी राजा मगवान्लाई वाटमा छेकन धनुष-बाण लिई मुख गर्दै ताम्भार र पट्टि-पाँड आए ॥ ३४ ॥ तर तोकप्ये जनेक राजा त अत्रः
धनुषवाट छुटेरा बाण मधुर डारा बजा, चरण र टाउको आदि फाँटिनाले पुङ्गुभूषमा मे परेर हने र कति दुष्टभूषि-वामर घात ॥ ३५ ॥ अनि स्वयंदेव जम्हो आफ्नाचन्यतर जान्छु
जम्हो मै रुद्रमा न मगवान् स्वयं तरा सुनोकमा प्रधांनेत आफ्नी नगरी डारकापुरीमा बसिह भए—जुन त्वम वेला नामा प्रकारका रंगी-रंगा पञ्जा-पठका तथा कुल माला
आदिले नानाहकका थियो । ३६ ॥ मेरा पिताले सुहृद, सम्बन्धी र बन्धुजनलाई थरि-थरिका बहुमुल्य रथ, अलङ्कार, छप्पा, आवन र पात्र आदि वस्तु दिएर राजार सम्मानित

गरे ॥३॥ पूर्णकाम भगवान्ताई पनि दासो, सबै थपिका सम्पत्ति, हात्ती पांठा, रथ र पांठाहरू समेत अनेक वस्तुबान् कञ्च निक्षेपितमात्रेन अर्धेन गरे ॥३८॥ हे शीवादे ! हार्मान
 लंग स्वागेत अथर्वय कुनै ठूलो रथ गरेका रहेछौ, जसको प्रभावले यस जन्ममा हामी आत्माराम भएरान् कृष्णका गृध्र-दामी हुनपायी ॥३९॥ माइ हजार शनीहरूले भने-त्यो बीबामुखले
 भूमण्डलको दिग्विजय गर्दा जितेछा अनेक राजाहरूका बन्ध्यालाई आपनू सहजमा रोगिगलेको छ-यो आनेर भगवान्छे युद्धमा सेनसहित त्यसका महार गरेर बाहु मरेनिरिपाट
 पूर्णराम गरेर पनि बन्धारका भएबाट मुक्त गर्ने उनका कारणको स्मरण गर्ने हामी दामीहरूलाई बन्धनमुक्त पारेर उनले हाम्रो पामिप्रहस गरे ॥ ४० ॥ हे माध्वि ! हामी माश्राज्य,
 ह्दयद्वय कथरा बी दुईका नाम, जमिमादि देशपर्व, प्रसरद, बीज र साङ्गोबप-नामो-य आदि कृति-केही पनि लोभ्दनी उनका माई कराउँदा गोप, बरका मोरली, भिल्लिनी,
 ह्यो तथा हात्तादि पनि लक्ष्मीका कुल-कुलका मन्त्रले सुगन्धित श्रीगदाधरका धर्म-कर्मको रक्ष दे आभना बलकमा धारण गर्ने कामना गर्दथ्यौ, हामीलाई पनि उनै कारणको

हाणि ददौ पूर्णस्य भक्तितः ॥३८॥ आत्मारामस्य तर्पणमा वयं वै गृहदामिकाः ॥ सर्वमकुनिवृत्त्याऽद्वा तपमा च बभूविम ॥३९॥ महिष्य ऊचु ॥
 भोमं निहत्य मगणं युधि तेन रुद्धा ज्ञात्वाऽथ नः क्षितिजगे जितराजकन्याः ॥ निर्मुच्य संमृतिविमोक्षमनुस्मरन्तीः पादाम्बुजं परिणनाय य आम-
 कामः ॥ ४० ॥ न वयं माध्वि माश्राज्यं स्वाराज्यं भोज्यमप्युत ॥ वैराज्यं पारमेष्ठ्यं च आनन्त्यं वा हरेः पदम् ॥ ४१ ॥ कामयामह एतस्य श्रीम-
 त्पादरजःश्रियः ॥ कुचकुमुदमगन्धाब्जं मूर्त्ना बोद्धुं गदाभृतः ॥४२॥ ब्रजधियो यद्वाञ्छन्ति पुलिन्धसतृणवीरुधः ॥ गावश्चारयतो गोपाः पादमर्या
 महात्मनः ॥ ४३ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे उत्तरार्धे त्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ भुत्वा पृथ्वा मुक्लपुत्र्यय चाङ्गमेनी माध्वयक्षितिपत्न्य उत स्वगोपः ॥ कृष्णोऽखिलात्मनिहरो श्रणयानुबन्धं सर्वाविमम्भुरलम-
 श्रुकलाकुलाक्षयः ॥१॥ इति सम्भाषमाणामु स्त्रीभिः स्त्रीषु वृमिर्षु ॥ आययुर्नयस्तत्र कृष्णरामदिहक्षया ॥२॥ द्वैपाशनो नारदश्च च्यवनो देवताऽ-
 मितः ॥ विश्वामित्रः शतानन्दो भास्वजाऽथ गौतमः ॥ ३ ॥ रामः मशिय्या भगवान्विमिश्रो गालवो मृगुः ॥ दुर्लभ्यः कश्यपोऽत्रिश्व मार्कण्डेयो
 बृहस्पतिः ॥४॥ द्वितरितरश्चैकतरश्च ब्रह्मपुत्रास्तथाऽङ्गिराः ॥ अगस्त्यो याज्ञवल्क्यश्च बभ्रुदेवादयोऽपरे ॥ ५ ॥ नान्दश्चा सहमोत्याय प्राणामीना

अखिलापा छ ॥ ४१ ॥ ४३ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पंचमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥

(बभ्रुदेवको यज्ञोत्सव) श्रीदेव बभ्रुदेव—हे राजन् ! कश्यपको आदि कृष्णराः नारदका सर्वा-मा बाहिरिमा गरेका प्रमाणबन्धु इत्ये कृन्ती, पान्धारी, द्रौपदी, सुभद्रा
 आदि अन्य राजपत्नीहरू र श्रीकृष्णचन्द्रको प्रयोगी मोर्तिनाम्ना ललितप्र विमिश्र भए र जितका बभ्रुदेव आणका धारा बन्धलागे । १ ॥ पयरी जब स्त्रीहरूका माघ गर्दे साहक र
 पुष्टहृत्वा माघ भवै पुष्पहृत् परस्पर बालानाथ गर्दे थिए, -यसै बल र वनराम र कृष्णचन्द्र ना दम्पनका निमित्त -यहाँ अशमदेव, नारद, च्यवन, देवक, अमिन, विश्वामित्र, शतानन्द,
 मण्डात्र, वीरम, त्रिपथक मनेत्र परशुराम, अमवान वसिष्ठ, गालव, मृगु, पुत्र-य, वरदा, अत्रि, मार्कण्डेय, बृहदरि, द्वि, विद, एत, ब्रह्माका छोरा महाकादि वरि माइ, जमिमा,

अम-प, पाण्डवस्य तथा रामदेव आदि कृष्णस्य आश्रये ॥२५॥ तौ विशिष्टकृत्यो मुनोश्चरुहस्ताः दत्ते राम, कृष्ण, पाण्डवस्य र अन्य राजाहस्तः च पालितेति नै-यदा
 पिण-नी मले लुप्तक उठेर उनलाई प्रणाम गरे ॥ ६ ॥ अनि स्वामन, आमन, पाय-अर्घ्य, मा-ा, पुव-दीप, चन्दनादि उपहार द्वारा राजाहरू भै मन्त्राय मर्तिन भगवान् कृष्णल
 निनको पूजा गरे ॥ ७ ॥ धर्मको श्वाका निम्ति नै छोरी धारण गर्ने अर्हति मनुपूर्वक वसेरा नी मुनीश्चरित भने -यम वेला ममाका सर्वजन मान्यावल मावाल्को नाथ
 गुनिरहवा विष- ८० भगवान् लक्ष्मी देवा- अहो ! आज हामी जन्मभूमिलाई देव लिंगको रूप प्राप्त भयो रिनोको दर्शन भेट हुनु देवतालाई पनि कठिन छ, आज हामी उनै
 मुनोश्चरुहस्तको दर्शन गर्दछौ ॥ ९ ॥ जसले योरे लक्ष्मी गरेको छ र जो केवल प्रणिमाया नै देवदत्ति राख्दछन्, के तिनलाई कठिनै हजुरहरूको दर्शन, रक्षण, कुशल प्रदान, प्रणाम
 तथा वन्दनादिको सुखधन प्राप्त हुन मन्दछ ? ॥१०॥ जलपूर्ण तीर्थ हाइन, न माछो भयवा दुष्टाले बनेको देवता नै देवता हुन् । वास्तवमा साधुजन नै प्रधान तीर्थ र नाम

रुपादयः ॥ पाण्डवाः कृष्णराभो च प्रणमुर्विश्वन्दिताम् ॥ ६ ॥ तानानर्चयथा सर्वे महारामोऽन्धुनोऽर्चयन् ॥ स्वागतामनपायाः कर्मामल्यघृणालुत्पन्नैः
 ॥७॥ उवाच सुमुखामीनाम्भगतान्धर्मगुप्ततुः ॥ मदमस्तस्य महतो यतवाचोऽनुमृष्यतः ॥८॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अहो वयं जन्मभूता लब्धा कात्स्न्येन
 तत्फलम् । देवानामपि दुष्प्रापं यथाशेषरदर्शनम् ॥ ९ ॥ किं स्वल्पतर्पणां नृणामर्चायां देवचक्षुषाम् ॥ दर्शनस्पर्शनभजनप्रह्लापादार्चनादिकम् ॥१०॥ न
 ह्यमयानि तीर्थानि न देवा मुञ्चिन्तामयाः ॥ ते पुनन्त्यरुकालेन दर्शनादेव साधवः ॥११॥ नामिन् सूर्यां न च चन्द्रतारका न भूर्जलं स्तं श्वमनाऽय
 वाङ्मन ॥ उपासिता भेदकृता हरन्त्यथ विपश्चितो घ्नन्ति मुहूर्तमेवया ॥१२॥ यस्यात्मबुद्धिः कुणपे त्रिधातुके स्वधीः कलत्रादिषु भौषड्यर्था ॥
 यत्तीर्थबुद्धिः सलिले न कर्हन्ति तलेऽपि स एव गोखरः ॥ १३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ निशम्येत्वं भगवतः कृष्णस्याकुण्ठमभक्षः ॥ वक्तो दुरन्त्य
 विप्रास्तृष्णीमामन्त्रमद्विधः ॥१४॥ त्रिरं विमृश्य मुनय ईशस्म्येशितव्यताम् ॥ जनसंग्रह इत्युचुः स्मयन्तस्तं जगद्गुरुम् ॥१५॥ मुनय ऊचुः ॥
 यन्मायया तत्त्वविदुजमा वयं विमोहिता विश्वभृतामधीश्वराः ॥ यदीशितन्यायानि गूढ ईदृश्या अहो विविचं भगवद्विभेदितम् ॥१६॥ अनीह एतद-

देवता हुन्छन्, किनकि तीर्थ न धरे जसले सेना राख्छि नै पवित्र शार्ङ्गछन् र नाथुन केवल दर्शनले नै कृतार्थ प्राप्तिके गर्दछन् ॥११॥ अग्नि, वयं, चन्द्रमा, तारामण, पृथ्वी,
 जन, व्याकाश, वायु, हावा र वनका लक्ष्मिदेवा देवता उपामना गरेर पनि भेदबुद्धि राख्ने प्राणीको वाच मयात अन्तर्गत नभइ गर्दैनन्, तर खात्री महात्मा जनको केवल एक
 ब्रह्मको सेवाल नै सर्व जगत्को नाथ मान्छिन्छन् ॥१२॥ जुन प्राणीलाई हात, पिच र कण-थोरीन घातले बनेको शत्रुत्व देहमा नै आत्मबुद्धि रहन्छ, वा श्वा आदिन्याई व्यापन्
 मान्छिन्छन्, जसको केवल पार्थिव श्रमिमाहरूमा देवबुद्धि र केवल जलमा नै तीर्थबुद्धि रहन्छ र जो कृमी, मृक, मा जसमा कठिनै पूज्यताई राख्दैन, त्यो मृक र मनुष्य समान मान्दछ
 ॥१३॥ आशुक्रदेव मन्दछन्-हे राजन् ! जसको बुद्धि कठिनै कुण्ठित हुन सक्छैन, तौ कृष्ण भगवान्को गूढ माया सुनेर समस्त धर्मार्थका सुख अवसा एतन्माया र ती सुरालाग्न वसे
 ॥१४॥ यो देवमन्त्र भगवान्को भगवतामा विचार गरेर तौ मुनीधर जम्हुर भौकृष्णालि यो मनोरंकि- 'हनु'का कथन नाक मग्दछ । नान्यथा, मुमुक्षु लोको मन्त्रालो ॥१५॥

अनेकशः-जम्बकः ॥ २२ ॥ मयैका आ-या जगत्का आदिवापण र निपत्या मयः पनि माथारूपी बदलि हाकिमका छी । अतः ती राजाक र इहुरमित कोडा मने पादन पनि हुनुलाई ज्ञान मयैतनम् ॥ २३ ॥ अस्मि निराश्रयोः कुर्य स्वप्नः ॥ विन्ध्य पादपतनई सय आन्दर र इन्द्रियके प्रयास हुने नाममात्रको स्वप्न देखनाई नै वास्तविक देखे हा मने आन्दर र न्योद्रेखि भिन्न बाह्य देहको केही सम्झना नईन ॥ २४ ॥ स्वप्ने जाग्रद् अवस्थामा पनि जमको मन समान इन्द्रियका प्रवृत्तिरूपी मायाके मोहित मयः केवल नाममात्रको विषयमा इतिरहन्छ, यो विवेकशक्ति अप्पछादित भयवलि स्वयं आफुलाई नार्हने ॥ २५ ॥ मनई आज इहुरका छी युगल चरम कथलको दर्शन मिलेको छ, जगलाई सुनिजन

मीश्वरम् ॥ २३ ॥ यथा शयानः पुरुष आत्मानं गुणतत्त्वदृक् ॥ नाममात्रेन्द्रियाभातं न वेद रहितं परम् ॥ २४ ॥ एवं त्वां नाममात्रेषु विषयेष्विन्द्रिये-
हया ॥ मायया विभ्रमवित्तो न वेद स्मृत्युपप्लवात् ॥ २५ ॥ तस्याद्य ते ददृशामाह्विमधोधमर्षतीर्थाम्पदं इदि कृतं सुविपकयोगैः ॥ उत्तिक्रम-
स्त्युपहृताशयर्जावकोशा आपुर्भवदृगनिमधोऽनुगृहाण भक्तान् ॥ २६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ हन्यनुज्ञाप्य दाराहं धृतराष्ट्र युधिष्ठिरम् ॥ राजर्षे स्वाश्र-
मान्तु मुनयो दधिरे मनः ॥ २७ ॥ तद्वीक्ष्य तानुपतन्य वासुदेवो मदायशाः ॥ प्रणम्य चोपसंगृह्य बभौषेद सुयन्त्रितः ॥ २८ ॥ वसुदेव उवाच ॥

पोषण छान आपन् हदयमा ध्यान गदछन् र जो पापराशिलाई विषय पाने गंयाजोका पनि आधार हुनुहुन्छ । अतः हे देव ! इहुर हादी प्रकणभमा कुरा मनोम् दिनिकि जययो पक्षीमरुत लिमेटारूपी सावकोछ हनु । उ कह भकिसे आर्द्र हुन्छ, उनै हनुका परमपदमा प्राप्त हुन्छन् ॥ २६ ॥ शुकदेवजी भन्नुहुन्छ-हे राजर्षे ! भगवान्को वरगी मुनि गंगे ती श्मीभरकले बनराज, श्रीकृष्ण धृतराष्ट्र र युधिष्ठिरादिबाट आज्ञा लिएर सर्वेने आफुफना आश्रयमा जाने विचार गरे ॥ २७ ॥ निजलाई स्वामी मान उवाच देखेर

१. दृष्टम् (पक्षी) आपन् दृष्टमा वरको वीर पक्षी भन्नु ररके ताइरहेको थियो । प्राप्त कायको भन्दा अन्य वायु चिच प्रवन्त पादिरहेको थियो । अलक भगवान्को स्वप्नमा मन तद्वत्ताले पक्षीकनको कला र मायान्त वर्षात्रयो थियो । त्यो नैतिकि होमा कुनै अजमित प्रेम सबको स्मरण गराइरहेको थियो । अकारण हुँदा 'सिकारीका आग्रह हुँदाको अधिकांश दर्शन । तबले भीषण हुँदा घर पक्षीन र त्यो पान्थो र पशुमा यथा सम्मानमा । मुँड केराको प्राप्त हो गई काको । यो न इहुर मयः भयको- 'तयो को हो ।' सिकारीके कष्टकर उत्तर थियो-मलाई नबे बना सदास कास भन्दछन् ।' पक्षीले पनि ताका 'तलमा आउने कास के हो ।' सिकारीले निरुद्धतापूर्वक अग्र । 'म निद्रा भन्ने मन आपणको हुँ ।' पक्षीले पुरुष इहुर उत्तर थियो- 'मैले के अपराध गर ।' सिकारीले भयो- 'तिस्रो केमभूत किनको ।' तिद्रा अवस्था भनि हा ।' पक्षी गलतले होला जाको र युकुटी अलको पादर भयो- 'तिस्रो मयमूलो हो ।' सिकारीले भयो- 'को उदयगत किन ।' तिस्रो भलाई कुन आधारमा पूर्व तुम्हाथेको छी ।' पक्षीले जवाब थियो- 'मा कुरा नचल्न नै मुर्त्तता हो, यस्तलाई कोको भय भएछन् ।' सिकारीले कुरापर भयो 'म सिकारको हुँ, म के जान्छ पछि ।' पक्षी भान्त भगवन् भान्त- 'तको घर मन म को हुँ ।' शिकारी बोल्दा- 'पक्ष भोवक देखेको मनको होन ।' पक्षीले ब्याख्या भयो र भयो भयो- 'बहो तिद्रा अवस्था हा जुन तिम्रो हुँदादे देस क, मानिरहाको हो ।' त्यसैले मलाई वल्लभ शीतक मानिरहाको छी ।' य-न मयः पनि म रहिरहने छु भन्ने मानेको ।' सिकारी क लक्ष्मणर हुँ- 'ति देरेर भयो- 'को स, तिम्रो मै भ पन् वास्तविक ज्ञान भने ।' पक्षीले भयो- 'म तही हुँ, अतको मैल लक्ष्मणम कले पनि पावन म पावन लभको ।' पक्षीले भयो- 'मन वापनन् अतमा मन दृष्टमा प्रयास गरेन ।' को कास क, र वयोभयो नन्दन दृष्ट क लक्ष्मणम निद्रा, निद्रा र लक्ष्मणम यदपन । सिकारी रामानाश अझा घरर कराको-बहको के प्रयास छ ।' पक्षीले बहोवचक भयो- 'मानमा तिम्र प्रयासको आभयकल किन भयो, प्रयास भवैर हर ।' सिकारीले कानमात्र प्रयास तबैर बाग छाडयो, यतले मुँड होमाको आधार त्यसैर लक्ष्मण । सिकारीले देख्य- 'तम्र गल दृष्टक भयो म य कुनै पार्थिव परार्थ छैन ।' त्यसै निद्राति अक्षयक दृष्ट दृष्ट- 'मैले कला उठा गरी भ भन्ने लोभन आकाशक एष मयुर तौट गराइरहेको न

महापुरुषो बभूवैषो उनको नमोषे गए, उनलाई प्रणाम गरे र उनको पाउ नमानेर एकाग्र चित्तले बसरी बसे ॥२८॥ बभूवैष बन्दछन्—हे सर्वदेवमय अधीश्वर हो ! हजुरलाई मेरो प्रणाम छ । हजुरहरू मेरा बाटा शर्मना तुम्होम् । जुन समय । विवाह लाग्छ भनेलाई मोक्ष वागदापतिपन्थक कर्महरू पन्नसिद्धि, सबै कर्म हजुर मलाई भन्नुम् ॥२९॥ श्रीगणेशजी ममलागे—हे विप्रगण ! आफ्ना पुत्र भगवान् कृष्णलाई बालक ठानेर र आफ्ना कृष्णामका माथन बाणको निम्ति जनलाई छाडेर जो हजुरले दामोदित वरन गनु भयो, यो हजुरले छक्क पर्ने कुरा होइन ॥ ३० ॥ किनकि भगवत्मा समीपता मनुष्यका अनोदरको कारण कहन्छ । सर्वे—यज्ञा तस्मा बने मानिन् आफ्ना शुद्धिमा लागि गङ्गाजल छाडेर अन्य तीर्थहरूमा जान्छन् ॥३१॥ जसको ज्ञान काले, जसको उत्पत्ति, स्थिति र प्रलय इत्यादि, आफ्ना अथवा अर्कोबाट र गुणसंगले कहिल्यै छीन हुँदैन ॥ ३२ ॥ जसको ज्ञानमय स्वभाव राम-दोषादि कलेश, गुण-वापमय रूप, सुख-दुःखादि वसकन र मन्वादि गुणमा प्रवाहले सङ्घटित हुँदैन, ती अद्वितीय परमेश्वरलाई मायागण ज्यकि मेघ र कुइराले ढाकिरका छैन ॥

नमो वः सर्वदेवेभ्य ऋषयः श्रोतुमर्हथ ॥ कर्मणा कर्मनिहारो यथा स्वात्रस्तदुच्यताम् ॥ २६ ॥ नारद उवाच ॥ नातिचित्रमिदं विप्र वसुदेवो बुभुत्सया ॥ कृष्णं पत्न्याऽर्भकं यन्नः पृच्छति श्रेय आत्मनः ॥ ३० ॥ मन्त्रिकर्षोऽत्र मर्त्यनामनादरणकारणम् ॥ गार्ङ्गं हित्वा यथाऽन्याममस्तत्रयो याति शुद्धये ॥ ३१ ॥ ययानुभूतिः कालेन लयोत्पत्त्यादिनाऽप्य वै ॥ स्वतोऽन्यस्मान्च गुणतो न कुतश्चन सिध्यति ॥ ३२ ॥ नैऋणकर्मणि पाकगुणप्रवाहेरन्याहतानुभवमीश्वरमद्वितीयम् ॥ प्राणादिभिः स्वविवेकरूपगुह्यमन्यो मन्येत सूर्यमिव मेघद्विभोगगगोः ॥ ३३ ॥ अथोचुर्जयौ राजा-भामाष्यानकदुन्दुभिः ॥ सर्वेषां मृष्वतां राज्ञां तथैवान्युतरामयोः ॥ ३४ ॥ कर्मणा कर्मनिहारो एष माधु निरुपितः ॥ यच्छ्रद्धया यजेद्विष्णुं सर्वश्रेष्ठं मखैः ॥ ३५ ॥ चित्तस्योपशमोऽथ वै कविभिः शास्त्रचक्षुषा ॥ दर्शितः मुगमो योगो धर्मश्चात्ममुदावहः ॥ ३६ ॥ अयं स्वस्त्ययनः फरा द्विजातेर्मृद्वेधिनः ॥ यच्छ्रद्धयासचित्तन शुक्लेनेज्येत पूरुषः ॥ ३७ ॥ चित्तेपणां यज्ञदानैर्मर्हद्वारमुत्तेपणाम् ॥ आत्मलोकेपणां देव कालेन विप्रजन्दु बुधः ॥ प्रामे त्यक्तेपणाः सर्वे यथुर्धारातपोवनम् ॥ ३८ ॥ ऋणेश्वरिभिर्द्विजो जातां देवार्थपितृणां भयो ॥ यज्ञाध्ययनपुत्रैस्तान्यतिमतीर्य त्यज-प-

इन्द्रियदिले आच्छादित भन्दछन् ॥३३॥ यिन हे राजन् ! ती धर्मीश्वरहरूले बभूवैषलाई सम्बोधित गरी बलराम र यो कृष्ण तथा अन्यान् राजाहरूको समक्ष उर्दीमित भन्ये— ॥३४॥—“शरा कर्म-पञ्च पात्रे सर्वभद्रा सन्निभो उपाय यतो कलिको छ—यज्ञादि द्वारा पशुपाप भगवान् विष्णुको पूजा गरियौ ॥ ३५ ॥” सुयोग विद्वान्ले श्राव्यद्विपाट वता विमशान्तिको उपाय, सुमम मोक्ष-वाधन र चित्त प्रयत्न पार्ने सर्व कडेका छन् ॥ ३६ ॥ ज्यकि आफ्ना न्यायमाजित धनले अर्द्धापूर्वक पुरुषोत्तम भगवान्को पूजा मराय् । यतो नै द्विजातीय गृहस्थको निम्न कल्याणकारी बाटो छ ॥३७॥ हे बभूवैष ! विचारशील पुरुषले ब्रह्म-दानादि द्वारा चित्तेपणा, गृहस्थोचित भोगद्वारा स्त्री-पुरुषको एपणा र कालकाल स्वर्गादि पनि छुट्टेर जान्छन्, यस तरारले लोकैपणा भगवदिशुद्धि बसरी लीनी यति एपणा घरमा बसेर नै श्राव्य पूर्वकालका धीर पुरुष भवावन जान्छ ॥ ३८ ॥ हे राजन् ! बाणन, क्षत्रिय र वैश्य यी द्विजनिमात्र तथा द्रवता, श्रमि, शिव, मन्वादि त्रिगुणयुक्त उत्पन्न हुन्छन् र यज्ञ, अध्ययन तथा पुत्रा रति आदि कर्मद्वारा तीव्रत अकरो नमरे ॥

संपारनाई त्याशिदिग्लन्, नी पतिन प्रणम ज्ञान् ॥३९॥ हे महासने ! हस्त विद्वक्षण र अविक्षण दुर्वाट मुक्त हुन्भयो, अथ यज्ञानुष्ठान द्वारा देवकृपावाट अक्षणी भएर भयवान् हो
 आरम्भमा जानांम् ॥४०॥ हे वसुदेव ! हस्तले अवश्य अक्षिर्भूज अभिपति विष्णुको पूजा यत्तुभणको छ । त्यसैले ती सप्तवान् हस्त हुवै दम्पतीको पुत्ररूपले अवतर लिएका छन् ४१॥
 भीष्मकदेव गन्धर्व-हे राजन् । अस्मिन्नाद्या वन्य सुने महासना वसुदेवले उनलाई न्युरे प्रणाम गरे र ती सदैवाई प्रमन पादै आफ्ना अस्तिवृत्तुन्याए ॥ ४२ ॥ हे राजन् !
 धर्मद्वक वरुण गरिएका हो अस्तिवृत्तले त्यां पवित्र प्रथम क्षेत्रमा महामना वसुदेवकोले उत्तम सामग्री पुक्त अनेक पञ्चदशद्वारा नारायण भयवान्को पूजन गराए ॥ ४३ ॥ हे राजन् !
 योग यज्ञमा ब्रह्म वसुदेवले यज्ञको दीक्षा लिप्याछि राक्षसी स्नान गरेर राक्षस र घाँटीमा कमलको माला लगाई सर्वे यादवगण तथा ब्रह्माक्षरहरूले विभूषित सर्वे राजा तथा ठकम
 वक्त्र, चन्द्रनादि अक्षराज र घाँटीमा पदक बाण गरेका प्रसन्नवदना महाराजादिक इत्यादि अनेक प्रकारका मामांशो लिङ्ग पञ्चालमा प्रविष्ट भइन् ॥४४॥४५॥ अग्नि मृदङ्ग, पटङ्ग, छद्म,

तेत् ॥ ३६ ॥ त्वं त्वद्य मुक्तो द्वाभ्यां वै ऋषिपित्रोर्मह्यमते ॥ यज्ञदेवर्णमुन्मुच्य निर्कृणोऽशरणं भव ॥ ४० ॥ वसुदेव भवान् नूनं भक्त्या परमया
 हरिम् ॥ जगतामीश्वरं प्रार्च्यः स यदा पुत्रतां गतः ॥ ४१ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा वसुदेवो महामनाः ॥ तान्ग्रीष्टृत्वजो वने
 मूर्च्छाऽऽनम्य प्रसाद्य च ॥ ४२ ॥ त एनमृषयो राजन्वृता धर्मेण धार्मिकम् ॥ तस्मिन्नयजन्मक्षेत्रे मलेरुत्तमकल्पकैः ॥ ४३ ॥ नदीप्रायां प्रवृत्तायां
 वृष्णयः पुष्करस्रजः ॥ स्नाताः सुवामनो राजन्नाजानः सुष्टुर्वलंकृताः ॥ ४४ ॥ तन्महिषश्च मुदिता निष्कङ्कष्यः सुवामनः ॥ दीक्षारालमुपा-
 जम्पुरालिता वस्तुगणयः ॥४५॥ नेदुर्दृढपटहशङ्कभेर्यानादयः ॥ ननुर्नर्तनतर्कयस्तुष्टुवुः मृतमागधाः ॥ जगुः सुकण्ठ्यो गन्धर्व्यः मङ्गीतं मह-
 भर्तृकाः ॥ ४६ ॥ तमभ्यषिबन्धिधिवत्कमभ्यक्तमृत्वजः ॥ पत्नीभिरष्टादशभिः सोमराजभिवोद्धृभिः ॥ ४७ ॥ ताभिर्दुकूलधत्तयैर्हारनूपुरकुण्डलैः ॥
 स्वलंकृताभिर्वैवभौ दीक्षितोऽजिनमवृतः ॥ ४८ ॥ तस्यत्वजो महाराज रत्नकौशेयवामनः ॥ समदस्या विरेजुस्ते यथा वृत्रह्णोऽप्यरे ॥ ४९ ॥
 तदा रामश्च कृष्णश्च स्वैः स्वैर्यन्त्रभिरन्वितौ ॥ रेजतुः स्वमुतेदौरेजीवेशौ स्वविभूतिभिः ॥ ५० ॥ ईजेऽनुयज्ञं विधिना अग्निहोत्रादिलक्षणैः ॥

मेरी र जानक भानि वाता वृज लागे, मट र नर्तकीहरू नाचन लागे । सूर र वायव्य स्तुति-गान गर्नांगे र आकाशमा पतिमहित सुन्दर स्वर हुने गन्धर्वका पत्नीहरू गान गननागे ।
 ॥४६॥ शरीरमा बेणुर, तेल आदि अनेक यार्गाका सुकुवा लगाएका वसुदेवका अस्तिवृत्त जन्मले तिनका देवकी आदि अठार पटरानीहरूका माथै उभै गरी महाभिषेकको विधिभले बर्षिण,
 गराए, जम्परी पूर्वरात्रिमा नक्षत्र गणेश चन्द्रमा । अभिषेक मयका ।थयो ॥ ४७॥ नयन पला पञ्चका दीक्षा ग्रहण गरेका हुनाले कृष्णमृगचर्मले आभूषण वसुदेव रामा मारी, कृष्ण,
 वार, नूपुर र कुण्डनादि आभूषणले राक्षसी अन्तकन आफ्ना पत्नीहरू इति अन्तकन आर्वात मण ४८॥ हे महासने ! वसुदेवका कर्तव्य तथा सदभ्यसण रत्न उदित अशुभारक र
 रेशमा वल पाहिर यत्ना मुञ्चायित मण जन्म पूर्व । ॥४९॥ नयन बैला आफ्ना बन्धुहरूका माथै राम र कृष्ण आफ्ना वंशरूप होमा र
 क्षीरमयिनी श्री र ईश्वर श्री देविए ॥५०॥ कौर वसुदेवले अग्निहोत्रादि स्वरूप अथवा अग्निहोम, दर्शन तथा वीर्णमात्र आदि प्राकृत यज्ञ तथा मौगमादि वैदिक यज्ञहरू द्वारा ग्रन्थ,

यत्न र किष्का अर्धानि विष्णु वमशक्तो एता शरे ॥ ५१ ॥ उनले बेलासः वञ्जालङ्कारले सुपञ्जितः मासगदकाई शाखाद्वयसः बहुमन्य दक्षिणा, माई धृष्यी र राजा-राजा कन्या दान शरे ॥ ५२ ॥ अग्नि ती महर्षिहस्ते पत्नी सहित अवसुव न्नानका मयै कृन्ध शराए र वज्रमानलाई बापि ललाए परशुरामले रवे न कुडमा न्नान वने लगाए ॥ ५३ ॥ न्नान वार्मिकेष्टि वसुदेव र तिनका पत्नीले बन्दोजमहलाई अनेक घम्किः मलकुर र इलादि दिए र स्वयं पनि अनेक बरिका राजा बञ्जालङ्कार घाण गौर वसुदेवले मयै वर्ष र न्नानपयन्त समस्त जीवलाई भोजन दिएर तस शरे ॥ ५४ ॥ आपना वन्धुगण, तिनका श्री-पुत्र तथा विदर्भ, कीरल, कुल, काटी, केरुप तथा सुञ्जय आदि देशका राजाटक, मरुच-गण, अन्विज, देवता, वसुध, धृव, पितर तथा वारणादिलाई प्रकुर कामयी दिई भिदा शरे । ती पनि भगवान् लक्ष्मीपतिमिश्र आसः लिएर यज्ञको घर्षणा गर्दै आपना-आपना घर गर ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ उता वृतराष्ट्र, विदूर, कुन्तीका मयै छांरा पुषिष्ठिर, भीम, अश्विन, नकुल, महदेव तथा भीष्म, द्रोणा कुव, नारद, भगवान् स्वामदेव तथा अन्य सुहृ-मन्त्रन्त्री र वाञ्छर-

प्राकृतेर्वैकृतेपक्षेद्रज्यान्तकियेश्वरम् ॥ ५१ ॥ अथर्विभ्योऽद्दात्काले यथाऽऽम्नातं स दक्षिणाः ॥ स्वलकृतेभ्योऽलङ्कृत्य गोभूकन्या महाधनः ॥ ५२ ॥ पत्नीर्मयाजावभृथैश्चरित्वा ते महर्षयः ॥ मरु रामहदे विप्रा यजमानपुरुरमराः ॥ ५३ ॥ स्नातोः लङ्कारवामामि वन्दिभ्योऽदात्तथा म्रियः ॥ ततः स्वलङ्कृतो वर्णानाभ्योऽन्नेन पूजयन् ॥ ५४ ॥ बन्धून्मदारान्सप्तुतान्पारिवर्द्धेण भूयसा ॥ विदर्भकामलकुलकाशिकेकवसुञ्जयान् ॥ ५५ ॥ सदस्यत्विक्सुरगणान्भृगुपितृचारणान् ॥ श्रीनिकेतमनुज्ञाप्य रामन्तः प्रययुः क्रतुषः ॥ ५६ ॥ घृतराष्ट्रोऽनुजः पार्या भीष्मो द्रोणः पृथा यमो ॥ नारदो भगवान्ध्यामः सुहृत्सम्बन्धिवानधवाः ॥ ५७ ॥ बन्धूपारिष्वज्य यदन्मोहदात्क्रिन्वचेतमः ॥ यसुबिरहकुच्छेण श्वदेशाश्चापरे जनाः ॥ ५८ ॥ नन्दस्तु सह गोपालैर्वृहत्या पूजयाऽऽर्चितः ॥ कृष्णरामोऽसेनाद्यैर्न्यवारमीदृक्बन्धुवत्सलः ॥ ५९ ॥ वसुदेवोऽज्जमोत्तीर्य मनोरथमहार्णवम् ॥ सुहृद्वृतः प्रीतमना नन्दमाह करे स्पृशन् ॥ ६० ॥ वसुदेव उवाच ॥ भ्रातराशकृतः पाशो वृणो यः स्नेहमञ्जितः ॥ तं दुस्त्यजमहं मन्ये शराणामपि योगिनाम् ॥ ६१ ॥ अस्मास्वप्रतिकल्पयेयं यत्कृताऽज्ञेषु सत्तमेः ॥ मैत्र्यपिताऽफला वापि न निवर्तते कर्हिचित् ॥ ६२ ॥ प्रागकल्पाच्च कुशलं भ्रातरो नाचरा-मपि ॥ अधुना श्रीमदान्धाक्षान् पश्यामः पुरः मतः ॥ ६३ ॥ मा राज्यधीरभूत्पुमः श्रेयस्कामस्य मानद ॥ स्वजनानुत कन्धूत्वा न पश्यति

हस्ते आपना वन्धु यादवहकाई स्नेहाई रचल आनिधन शरे र तिनका विष्ट-व्यथाले बाहुन मण ती बरो बड्ड आण्-पाण् देश फडिण । ५७ । ५८ ॥ मा सुहृ पादवदण वपन्त प्रेम हुनाले गोपाल माहित नन्दजी, अवचार कृष्ण, वलरान तथा उपदेन आदि यादवदारा विविध मासहीहस्ते व-कुन भई कदी दिन पही निबाप शरे ॥ ५९ ॥ अग्नि वसुदेवले म्रितमिति यत्न विषयक मनोरथकर्षा मद्रुष्टाष्ट पारी तरी आपना व-पुका मयै प्रमल मनले नन्दजी हो शान यमातेर मने । ६० ॥ वसुदेवले भने-हे नन्दजी ! भगवान् न बनाएका वसुधका स्नेहाश्च त्यागु म शूरवीम पोषीहस्ते निर्मित पनि कठिन मान्छु ॥ ६१ ॥ हिनकि हामी अज्ञवापि मा-पुत्रिर्गमाणि तिमिल नून उपकार गरेका छौ न्यम ॥ यद्यपि हामीले कुनै माटो केनै रक्तेरौ नापिन या प्रम-वन्धन कहिन्थे थु र्दिने छैन ॥ ६२ ॥ हे माई ! पहिले न हामी बन्दीगृहमा पुरिनेर अपमयै थियौ । अतः तिम्रो कुन पनि उपकार

बर्न मफेनी अथ हासा नेत्र धीमदले अनि अन्धा म० का लन् रि० हापो आपन् साधुने उपस्थित मगर पनि तिम लाई दक्षिणदेका छेनी ॥ ६३ ॥ डे सम्मान दने भिष । २०५५५
 पुनपचाई भगवान् कर्तव्ये राज्यलक्ष्मी नदेउन्, किनकि न्यामद्वारा अन्धो मणको पुरुष आफ्ना अनुग्राम रन्वुहकलाई पनि देख्दैन ॥ ६४ ॥ श्रीशुकदेव मन्दछन—यमरी प्रपदका प्रपन्नोत्त
 गन्धर्व गण यमुदेव गी नन्दजीको मौहाई स्थाय गदेर आत्मा समाप्तर हुन लागे । ६५ ॥ नन्दजी पनि आफ्ना मखाको मन गछनको निम्ति र श्रीकृष्ण तथा बन्धुगमको स्नेहवश
 यादवराजित तन्मःनिव गण आउर मोनि गदागर्द न्यहो नोन महीना बने । ६६ ॥ अनि नन्दजी गाई र गोपबान्धवक तमेत वधून्य वधोभूषण र अनेक धरिहा उत्तम मात्रन सामग्रील
 म-कृत भई गन्धर्व, उग्रवन, कृष्ण उद्धवादि दाम्ना प्राप्त उपहारहरू कृष्ण गण सर्वोपेत मन्दर विदेश भद्र आपन् गर छिडे । ६७ ॥ ६८ ॥ त्यस वसत नन्दजी र सबे गायका तथा
 य विनीतक मगरन् कृष्ण र गणभक्तना लोकेका मन उपहासित गान्न समये मगर न मधुरा कर्के । ६९ ॥ यवरी सबे वन्धुगण विदा मण्डलि—त्रयका कृष्ण र प्रमात्र

यया न्धवक् ॥ ६३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं मोहदशे धितयचित्त आनकदुःखिभिः ॥ रुरोद तत्कृतां मेत्री स्मरन्ध्रुविनोचनः ॥ ६५ ॥ नन्दमु
 मरुयुः श्रियकृदप्रमणा गोविन्दशमयाः ॥ अथ श्व इति मागौन्यदुभिर्मानितो ज्वमत ॥ ६६ ॥ ततः कामैः पूर्यमाणः मन्त्रजः सहवन्धवः ॥
 परापर्याभरणक्षोभनानाऽनर्थमिच्छदैः ॥ ६७ ॥ वसुदेवोऽग्रमेताभ्यां कृष्णोद्भवचलादिभिः ॥ दत्तमादाय पारिवर्ह यापितो यदुभिर्ययो ॥ ६८ ॥ नन्
 गोपश्च गोप्यश्च गोविन्दचरणाम्बुजे ॥ मनः पित पुनर्हर्तुमनीशा मधुरां ययुः ॥ ६९ ॥ कधुपु प्रतियानेषु कृष्णयः कृष्णदेवताः ॥ वीक्ष्य प्रावृष-
 वामत्रां ययुर्दक्षिणीं पुनः ॥ ७० ॥ जनेभ्यः कथयामकुर्यमुदेवमहोत्सवम् ॥ यदाभीतीर्ययात्रायां मुह्यन्मन्दरानादिकम् ॥ ७१ ॥ इति श्रीमद्भागवत
 महापुराणे दशमस्कन्धे उत्तराध्याये तीर्थयात्रानुवर्णनं नाम चतुर्शतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥

श्रीवाद्वापणिरुवाच ॥ अथैकदात्मजो प्राप्नो कृतपादाभिवन्दनो ॥ वसुदेवोऽभिनन्द्य रीया मङ्गलपात्रयुतो ॥ १ ॥ मुनीनां स वचः श्रुत्वा
 पुत्रयोर्धर्मवचकम् ॥ तर्ह्यैर्जानविश्रम्भः परिभाषयाभ्यभाषत ॥ २ ॥ कृष्ण कृष्ण मद्ययोगिगङ्गाङ्गर्षण मनानन ॥ जाने वामस्य यमाश्रात्तधानपुरुषो
 हृदय धिदती यादव पनि बर्षाकाल नभार्गे आपको देखेर द्वारकापुरी कन्धि ॥ ७० ॥ द्वारका पुनर तिनलेसर्भ-ई वसुदेवका यहाँस्वर र तीर्थयात्रावा रन्धुगणको दर्शन-मिलनका
 हतान्न सुनाए ॥ ७१ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे उत्तराध्याये त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ ८४ ॥

(वसुदेवको सर्वत्र प्रपन्नदृष्टि हुनु र भगवान् द्वारा बरलोडवाट आफ्नी आमालाई उनको सरस छोगा ग्यागर रिःवु)—शुभदेवको मन्दछन—हे राम ! एक दिनका कुरा
 हो वसुदेव आफ्ना पुत्र बन्धुगण र कृष्णले प्रणाम गरेपछि तिनलाई मनले काङ्क्षीवाद दिएर केही भनेर चिन्ता गर । १ । मुनिजनका हृत्वाट आफ्ना उग्रको यमाश्रित
 गर्ने उपदेव सुनर तथा तिनका पराकर्म देखेर वसुदेवलाई तिनको ईश्वरतामा विश्वास मध्यकको दियो । अथ तिनले राम-कृष्णलाई रजोपित गणर विनयवक्त भयमा मन ॥ ७१ ॥

७ कुरावा (परिधिगता विगत गद) मन्थ पापलाई यो पाप हो भने काङ्क्षीवाद पनि पाप गर्दैन भने त्यसले को पाप हो नुः १२६१—यसर्थमा राम-कृष्णलाई रजोपित गणर विनयवक्त भयमा मन ॥ ७१ ॥

इन्द्रिवादिको सामर्थ्येन युक्त इत्येव मानव शरीरं वाहयते, तत्र इन्द्रिज्यो मायाको वशीभूत भण्ड आत्म-सुखस्य पदार्थवाट अमाश्रयान् गतानां जायन्त्युप कथं विनैव ज्ञानं ॥ १६ ॥
 आत्म-सुखमा 'बहु' र वेदका सम्बन्धोक्तमा 'यदी मेरा भुव' यस वदन्तका अविमानस्वी रनेराशने इत्युक्ते तारा जगत्वाहं वंशुमण्का ॥ १७ ॥ इन्द्र इव मेरा सुत गेहनां वर
 तारा जगत्वा कारक, प्रधान र पुत्रमा पनि अधीश्वर इन्द्रदुन्द ॥ शैले पृथ्वीको मास्वरूप राधाहकनाई मानिको निमित्त जे अवतार निको हुँ' यन्मा एतित्ये मनुष्यका छ ॥ १८ ॥
 हे दोनवन्तो ! अब म प्रमाणगतलाई मन्त्रको भण्डाट युक्त पार्ने इन्द्रका फलको छरमा छु । यो इन्द्रिज्यो जगत्वाट म अवाप्त । वर्तले गर्दा मेराई यो मन्त्रप्रीति शरीरमा
 आत्मसुखि तथा इन्द्र परमात्मा युक्तुडि उपनन भण्डो यिमां ॥ १९ ॥ अत्रमा भण्ड पनि इन्द्रले स्वरचित यमको रक्षाका लागि युत पुण्या हामीको अवतार निजुभण्डो छ । यो
 कृपा सुविकाशमे मनुष्यको यिमां इन्द्र आकाश में अनेक देह धारण गरर त्यागिदिनु हुन्छ हे उरगाय । इन्द्रकी विभूति स्वरूपिणा मायालाई कमले ज्ञानं मण्ड १' ॥ २० ॥

वैमर्द जगत् ॥ १७ ॥ युवां न नः सुतो माक्षतपधानपुरुषेभरो ॥ मृभारक्षक्षपण अवर्ताणीं तद्वाऽऽन्य ह ॥ २० ॥ तत्ते मन्त्राऽभरणपण्य पदार्थ
 विन्दमापन्नममृतिभयापहमार्तवन्धा ॥ एतावताऽलमलामिन्द्रियलालमेन मर्त्यात्महृक् त्वयि परे यदपत्यमुद्धिः ॥ २१ ॥ मृतीम् ननु जगत्ताद-नश-
 नजो नौ मंजज्ञ इत्यनुयुग निजधर्मगुप्त्यै ॥ नानातनूगंगनवद्विदधज्जहामि को वेद भूम उरगायविभूतिमायाय ॥ २२ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अक-
 ष्यत्यं पितृवक्यं भगवान्मातृवर्षभः ॥ प्रत्याह प्रथयानम्रः प्रहमन्श्लक्षण्या गिरा ॥ २३ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ वनो वः समवेतार्थं तानेनदृग्म-
 न्महं ॥ यन्नः पुत्रान्समुद्दिश्य तत्त्वग्राम उदाहृतः ॥ २४ ॥ अहं यूयममावर्ष इमे च द्वारकौकमः ॥ सर्वेऽप्येवं यद्वैश्वेद विमृश्या मन्त्रनाम
 ॥ २५ ॥ आत्मा ह्येकः स्वर्ग्योतिरित्याऽन्यो निर्गुणो गुणैः ॥ आत्ममृष्टेस्तस्मिन्नेषु भूतेषु बहुष्यते ॥ २६ ॥ त्वं वायुर्ज्योतिरापो भूतन्त्रेणु
 यथाशयम् ॥ आविस्त्रोऽन्यभूयैको नानात्वं यात्यमावपि ॥ २७ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं भगवता राजन्समुदेव उदाहृतः ॥ श्रुत्वा विमृष्टाना-
 श्रीमन्नीं प्रीतमना अभुत् ॥ २८ ॥ अथ तत्र कुरुश्रेष्ठ देवकीं सर्वदेवता ॥ श्रुत्वाऽऽनीतं गुरोः पुत्रमात्मजायां सुविस्मिता ॥ २९ ॥ कृष्णभगो

वायुसुदेव मनुहुन्छ—हे राजन् । आफ्ना पिताको वक्ता सुनेर यद्वैश्वेद ओकुणने नम्रता युक्त होई मेराबाणोमा मनुमयो ॥ २१ ॥ श्रीभगवान ननुहुन्छ—हे शिवाजी ! इन्द्रिय
 हामी छेभनाई से तत्त्वोपदेश विमृशो, यो हामीलाई इन्द्रको मन्त्राई, युक्तिमय ताम्बेछ ॥ २२ ॥ हे यद्वैश्वेद ! य, इन्द्र वन्मापजी र मर्षे द्वारका निवासी समेत मर्षे पत्रा
 श्रीव भगवन्स्वरूप मै हुन्—यत्ना जान्नाम् ॥ २३ ॥ जग्दी—बाधु आकाश, जल, अग्नि र पृथिवी—यो सबवहाभुन आफ्ना कर्ष हाटादिमा मान् हुनां, एक र अनेक जन्त
 प्रती हुन्छन, त्यस्तै नै स्वर्ग प्रकाश, नि य र निर्गुण आत्मा पनि भगवति बहनत्वादि गुण द्वारा निनको कर्षेकय मनुष्यादि शरीरमा एक भए पनि अनेक र जन्तवस्तु मात्तन
 हुन्छ ॥ २४ ॥ २५ श्रीशुकदेव मानुहुन्छ हे राजन् ! भगवानले यति अनोखि उनले बनाएका पत्ताको निरूपण सुनाले भेनुहुनि नछ यो र वायुदेवको अनिद्वय मन्त्र र
 मीन मण ॥ २६ ॥ हे कुरुश्रेष्ठ ! एक दिन सर्वदेवमरी दवरालाड यो सुनेर विमय यो—मेरा पुत्र कृष्ण-वन्माय आफ्ना गुरु मान्दीविका मरका पुत्रलाई पदार्थवाट प्यापना

निष्प ॥ २७ ॥ अतः नी कंसजा हातवाट माणिका आपना छंगदहको मगन गंगे विनिमय भइन् । अत्यन्त बिद्वन् ब्रह्मने आँखामा आँइ भरेर राम-कृष्ण दुवैलाई सम्भावन
मात्र मानिन् ॥ २८ ॥ तबको गन्दिछन्—हे राम ! हे अग्रमेया-मन् ! हे यमोदधर ! हे राम ! हे कृष्ण ! म ब्रह्मन् तिमि प्रजापतिहृत्का पतिर आदिगुरुभ साक्षात् नागपथ हो
॥ २९ ॥ बालकमले छल राजाहृत्का । पुत्रार्थ क्षीण भएकी ल, जे शास्त्र-बार्ताको उपपन्न भएर हिँड्छन् जे भूमिकां निमित्त बालस्वरूप हुन्, ती राजाको नाछ भए
निधो दुई भएर वधवाट उपपन्न भएका छी ॥ ३० ॥ हे विश्वामन् ! हे आश ! तिमि मायाकारी अंशालले उपपन्न हुनुको तेश मात्रले जगत्को उपपति र जगदीश हुन्छन् । म तिमि
झगला छु ! ३१ ॥ मैले हुनेको छु—तिम्रा गुरु मान्दौबसले अब तिमिभित्त आपना भरे पठिले बरेका छोरा ब्याउन मने तब तिमि हुनेले गुरुदक्षिणापदस्वरूप बालकलाई यमराज
कदाचित् ल्याएन दिएका थियी ॥ ३२ ॥ हे यमोदधर ! गुरुजीको जन्मे तिमि भेगे एउटा पति पुगे पर । म वारी कण्ठद्वारा माणिका आपना पुनहलाई हेन आइन्छु तिमि उनसँग

ममाध्याय्य पुत्रान्कर्मवर्द्धिमितान् ॥ स्मरन्ती कृष्णं प्राह वैक्लव्यादश्रुलोचना ॥ २८ ॥ देवक्युवाच ॥ राम रामाप्रमेयान्मन्कृष्ण योगेश्वरेश्वर ॥ वेदाहं वां विश्वमृजामीश्वरवादिपूरुषौ ॥ २९ ॥ कालविध्वस्तमस्त्वानां रात्राभ्युच्छ्रामवर्तिनाम् ॥ यूयेभारयमाणानामवतीर्णौ किलाद्य मे ॥ ३० ॥ यस्यांशांशभाग्नं विश्वोत्पत्तिलपोदया ॥ भवन्ति किल विश्वात्मस्तं त्वाद्याहं गतिं गता ॥ ३१ ॥ विरान्मृतमुत्तादाने गुरुणा किल रोदिनौ ॥ आनिग्यद्युः पितृस्थानाद्गुरवे गुरुदक्षिणाम् ॥ ३२ ॥ तथा मे कुरुतं कामं सुवां योगेश्वरेश्वरौ ॥ भोजराजदत्तान्पुत्रान्कामये द्रष्टुमाह्वानम् ॥ ३३ ॥ ऋषिरुवाच ॥ एवं मयोदिनौ मात्रा शमः कृष्णश्च भारत ॥ सुतलं मेविविशनुर्योगसायामुपाश्रितौ ॥ ३४ ॥ तस्मिन्प्रविष्टावुपलभ्य दैन्यमाद् विश्वात्मदेवं सुतरां तथ्यात्मनः ॥ तद्दर्शनाह्लादपरिप्लुताशयः सद्यः समुत्थाय ननाम मानस्यः ॥ ३५ ॥ तयोः समानीय वसार्पणं मुन्य निनिष्ठः योमन्त्रं महात्मनोत्तरयोः ॥ दधार पादाववनिज्य तज्जलं मबुन्द आब्रह्म पुनद्यदस्युह ॥ ३६ ॥ समर्हयामास न तौ विभुर्विभ्रमार्हवन्तः भृगुलुपोपनेः ॥ तामृत्तदीपाभृतभक्षणादिभिः स्वगोत्रचित्तात्मममर्पणेन च ॥ ३७ ॥ स इन्द्रमेनो भगवतादाम्बुजं विध्वन्मुः प्रेमलिभिनयः धिया ॥ उवाच ह्यनन्तजनाकुलक्षणः पृष्ठशरोमा नृप गदुगदाघ्नरम् ॥ ३८ ॥ वलिरुवाच ॥ नमोऽनन्ताय बृहते नमः कृष्णाय वैषसे ॥ मां

न्याय १. ३२ ॥ श्री शुद्धदेव वन्दन्तु-हे माता ! यम प्रकार आपले भक्तपथि यमपान राय व कृष्ण योगभावकी आभय लिख सुतल्लोकका यह ॥ ३१ ॥ ब्रह्मका आभय परमेश्वर तथा आपका उद्धार ली बलराय व कृष्णका सुतल्लोकका आभय देखि द्विपराय बालक उनका दृष्टान्त आनन्ददा दिव्यन सपर नकाळ आपका कुटुम्बवर्धित सायन एकी प्रकाश शरी ॥ ३२ ॥ अनि प्रगल्भ चिन्तले उदसाई उनम आपन ईश व जय ब्रह्मात्म्य बलराम व कृष्ण सुवर्णक वंशु लष नितदा कृष्ण पञ्चानन ब्रह्माई मनेष पवित्र पान त्या जाणवत। कृष्ण नरकत छिन्ना लक्षण ॥ ३३ ॥ यदुपमव दस, आभुषण, वन्दन, नाचकुल, वृष-दीप व अमृत मवान भोजन आदि सामग्रीले तथा आपका पुत्र-पति, धन व शरीर-आनन्दके अर्थन पाय बलिस्त उनका कर्म शरी ॥ ३३ ॥ ईशराय ! राजा बलिस्त सगवानका चरण-कर्मकराई प्रेमाकुल चित्तले ममते । उन केला तिनका मेधमा व्यङ्ग्यदाय दर्शन करण व नी शरीराल

गनं तिनलाई यहाँबाट बहिले लैजाँछौ पछि ती आपद्भक्त भएर सुखपूर्वक केरि आफ्नू लोकमा जानेछन् ॥ ५० ॥ मेरो कपाले स्पर्श, उद्धार, परिचर्य, वक्ता, खटवृत्त र धर्मो यो
 ६ बालक केरि सद्गति प्राप्त गर्नेछन् ॥ ५१ ॥ यमरी यमेर ती बालकहरू लिई राम र कृष्ण बलिहारा रचित भई द्वाकापुरी फर्केर आए र माठा देवकीलाई ती पुत्र हस्तमिरिप
 ॥ ५२ ॥ तिनलाई देखेर पुत्रमोहवश देवकीका स्तनमा दूध उल्लेर आपो र तिनलाई छातीमा टाँसी काखमा लिई ती बारम्बार तिनको घिरि सुत्न लागिन् ॥ ५३ ॥ केरि जमदग्नि मारा
 सृष्टि बन्दछ, न्यम वैष्णवी मायाले मोहित भएर पुत्रहरूको स्पर्शले कानन्दित देवकीले तिनलाई प्रेमपूर्ण स्तनपान गराएन ॥ ५४ ॥ श्रीकृष्णले पिष्ट रहेको त्यो अमृततुल्य दूध र मग-
 नानको मध्यमले आपन्न देवता भएका ज्ञान पाएर ती योधिन्द्र, देवकीजी, वसुदेवजी र बलभद्रलाई नमस्कार गरेर सबैले देष्णादेखि ददतांका जाँदा भए ॥ ५५ ॥ ॥ ५६ ॥
 हे राजन् ! माफना छत्राहरूको आगमन देखेर देवकीलाई हठाँ विस्मय भयो र उनले न्यमलाई भयवान् कृष्णद्वारा रचित अर्वाङ्किक माया ठानिन् ॥ ५७ ॥ हे भारत ! अनन्त बलशाली

निर्मुक्ता लोक यासन्ति विज्वराः ॥ ५० ॥ स्मरोद्गीशः हरिष्वङ्गः पतङ्गः सुदृष्टदृष्टी ॥ षडिमे मांसमादेन पुनर्याम्यन्ति सद्गतिम् ॥ ५१ ॥
 इत्युक्त्वा तान्समादाय इन्द्रसेनेन पूजितौ ॥ पुनर्द्वार्वतीमित्य मातुः पुत्रानयच्छताम् ॥ ५२ ॥ तान्दृष्ट्वा बालकाङ्गदेवी पुत्रनेहस्तुतमनी ॥
 परिष्वज्याङ्गमारोप्य मूर्ध्न्यजिघ्रसद्भीषणशः ॥ ५३ ॥ जपाययत्तनं प्रीता सुतस्पर्शपरिरुता ॥ मोहिता मायया विष्णोर्यया मृष्टिः प्रवर्तते ॥ ५४ ॥
 पीत्वाऽधृत्तं पयस्तस्याः पीतशेषं गदाभृतः ॥ नारायणाङ्गसंस्पर्शप्रतिलब्धामदर्शनाः ॥ ५५ ॥ ते नमस्कृत्य गोविन्दं देवकीं पितरं बलम् ॥ मिषतां
 सर्वभूतानां ययुर्धाम दिवौकसाम् ॥ ५६ ॥ तं दृष्ट्वा देवकी देवी शृतागमननिर्गमम् ॥ मनःसु विस्मिता मायां कृष्णस्य रचितां नृप ॥ ५७ ॥ एवं
 विधान्यदुमुतानि कृष्णस्य परमात्मनः ॥ वीर्यान्वनन्तवीर्यस्य सन्नयनन्तानि भारत ॥ ५८ ॥ सूत उवाच ॥ य इदमनुमृणोति श्रावयेद्वा मुरा-
 वैश्रितममृतकीर्तित्वैर्वाणितं व्यासपुत्रैः ॥ जगदधमिदं तद्भक्तसत्कर्णपूरं भगवति कृतचित्तो याति तत्क्षेममधाम ॥ ५९ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे
 दशमस्कन्धे उत्तरार्धे शृताप्रज्ञानयनं नाम पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥

राजोवाच ॥ महान्येदितुमिच्छामः स्वसारं रामकृष्णयोः ॥ यथोपपेमे विजयो या ममामीतिपतामही ॥ १ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अर्जुनस्तीर्थया-

परमात्मा कृष्णका यस्तै अद्भुत र अमणित चरित्र छन् ॥ ५८ ॥ हतबो भन्दछन्—जो श्रापी व्यापृतनय भगवान् शुद्धदेव द्वारा बणित तथा संस्तवका पापलाई नष्ट पार्ने र भगवद्भक्तका
 कर्णपुत्रलाई आनन्दित पार्ने अमर कीर्ति भगवान् कृष्णको यस अद्भुत चरित्रलाई सम्भार हुन्दछ यथवा भन्दछ, त्या अनन्य समय भगवान्मा चित्र जवापर तिनको कल्याणवप
 परमपरापमा पुग्दछ ॥ ५९ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे १० शीरीशंकर कृत 'वामिष्ठो' भाषाटीकायां पञ्चाशीतिर्माध्यायः ॥ ८५ ॥

(अर्जुन द्वारा सुश्रुत दशम र श्रीकृष्ण मिथिला पुरीमा भई राजा जनक र अमरदेवमित भेट्नु)—यसै कथा हुनर परीछिदले मोधे हे वरन् ! राम-कृष्णको बढिती तथा मेरो
 पितामही सुभद्र मित विजयले कसरी चिचाह गरे ? यो प्रश्न जान्ने इच्छा गर्दछु ॥ १ ॥ शुद्धदेव मन्नुमुन्छ—हे राजन् ! एउपन्त अर्जुनका दमन गनमा समर्थ महावीर पण्थ तीर्थयात्राको

हुन्द प्रयाग क्षेत्रमा पुगे । तबहो पुगेपछि उनले भने—मेरो मामाको पुत्री सुमद्रालाई बलराज दुर्गोचनलाई दिने हुन्छा भईछन् तर अहूँ सबै जगा यममा सहमत छैनन् । उसै बेला सुमद्रालाई प्राप्त गर्ने हुन्छाले त्रिदण्डी संन्यासीको रूप धारण गरेर अञ्जुन द्वारकापुरी पुगे ॥१॥३॥ आफ्नु प्रयोजन सिद्ध पार्ने सो चार महानामम त्यहाँ रहे । पुरवासीहरू र तिनले बसेको मर्म बाझ नपाउने बलरामले तिनको निकै सम्मान गरे ॥४॥ एक दिन बलरामले उनलाई मोहनको निम्ता दिए र आफ्नै घर न्याई अद्वाले भिक्षान्न पस्के र दण्डीरूपधारी अञ्जुनले मोहन गरे ॥५॥ त्यहाँ उनले बरि दुल्लको पनि मन हल्यो भने चौटी तरुणी कन्या देखेर उनका नेत्र प्रमन्ननाले प्रकुलित भए र उनले प्रेमभावले खुन्धे आफ्नु चित्त उनैमा लगाइदिए ॥६॥ ती कन्याले पनि कामिनीहरूका चित्त चोर्ने शीघ्र अञ्जुनलाई देखेर उनैलाई आफ्नु पनि हुल्याउने हुन्छा गरिन् । आफ्ना नेत्र र चित्त उनैमा लगाएर सलस कटाक्ष विक्षेप सहित हाँसे ती उनीतिर हेर्न लागिन् ॥७॥ अनि मन-मनै उनकै चिन्तन गर्दै पार्श्व तिनलाई हेरेर लुकाई मोका खोज्न लागे । त्यस बेला महाबली कामको वेगले तिनको चित्त

त्रायां पर्यटनवर्ती प्रभुः ॥ गतः प्रभाममृणोन्मातुलेयं स आत्मनः ॥२॥ दुर्योधनाय रामस्तां दास्यतीति न चापरे ॥ तच्छिष्युः स यतिर्भूत्वा त्रिदण्डी द्वारकामगात् ॥३॥ तत्र वै वार्षिकान्मासानवात्मीस्त्वापसाधकः ॥ पौरैः समाजितोऽर्भक्ष्यं रामेणाजानता च सः ॥४॥ एकदा गृहमानीय आतिथ्येन निमन्त्र्य तम् ॥ श्रद्धयोपाहतं भैक्ष्यं बलेन बुभुजे किल ॥५॥ सोऽपरयत्तत्र महतीं कन्यां वीरमनोहराम् ॥ प्रीत्युत्फुल्लेक्षणास्तस्यां भावशुब्धं मनो दधे ॥६॥ मापि तं क्वमे वीक्ष्य नारीणां हृदयद्रुमम् ॥ हसन्तीं व्रीडितापाङ्गी तन्मयस्तहदयेक्षणा ॥७॥ तां परं समनुवायन्नन्तरं प्रेप्सुरजुनः ॥ न लेभे शं भ्रमवितः कामेनातिक्लोयसा ॥ ८ ॥ महत्यां देववात्रार्थं रथस्यां दुर्गनिर्गताम् ॥ जहारानुमतः पित्रोः कृष्णस्य च महारथः ॥९॥ रथस्यो धनुः रादाय शृंगश्चारुन्धतो भटान् ॥ विद्वान्य क्रोशतां स्वानां स्वभागे मृगराडिव ॥१०॥ तच्छ्रुत्वा क्षुभितो रामः पर्वणीव महार्णवः ॥ गृहीतपातः कृष्णेन मुहद्विभ्रान्वशापयत् ॥ ११ ॥ प्राहिणोत्पारिवर्हाणि वरवध्वामुदा बलः ॥ महाधनोपस्करेभरथाभनरयोपितः ॥ १२ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ कृष्णस्याः मीढ् द्वित्रश्रेष्ठ श्रुतदेव इति श्रुतः ॥ कृष्णैकमन्त्र्या पूर्णार्थः शान्तः कविरत्नमपटः ॥ १३ ॥ म उवाच विदेहेषु मिथिलायां गृहाश्रमी ॥ अनीहया

भान्त्त भयो र बः रामको उचित सन्कारले पनि तिनलाई छान्ति पितेव ॥८॥ एक दिन जब ती राजकुमारी देववात्रा-महोत्सव हेर्न रथमा बसेर दुर्गबाट बाहिर चिरीकन् तब तिनका माता-पिता र श्रीकृष्णको अनुमतिले महारथी चिरीटिले समुद्रालाई हरेर लगे ॥९॥ अनि शूरवीर सैनिक छेदक भाए, पर्वलाई रथारूढ धनचक्रपले आफ्नु घण्टीव घुम्न देखाई गगाद-रिए । सबै जनाले रुन्-कशाउनु गर्दा पनि उनलाई त्यसै मार्ग हरेर लगे जसरी सिंह आफ्नु माग हरेर लैजान्छ ॥१०॥ यो समचार सुनेर बलराम पुनिमाया उल्लेगे समुद्र श्री खुन्धे भए, तर श्रीकृष्ण तथा अन्य समुद्रगणले पाउ पमातेर छान्तिले बुझपछि बल-बल छान्ति भए ॥११॥ अनि बलराम प्रयत्न मए वर-नपुका निधित घन, मागघ्नी, घोडा, रथ, दास-दासीहरू दाहकोमा दिए ॥१२॥ श्रीशुकवच भन्नुहुन्छ—हे राजन् ! श्रुतदेव नामका महाश्रेष्ठ बाह्य भगवान् कृष्णका भक्त थिए । श्रीकृष्णको भक्तिले ती पूर्णकाम, शान्ति, विषयको आशान

रहित र आमक्ति हीन थिए ॥ १३ ॥ ती विदेह जनकको मिथिलापुरीमा बस्नथे । गृहस्थ मगर पनि उवांम नगररे जो सिद्धन्थो उनीमा आफ्नो जीवन यावन गर्दथे ॥ १४ ॥ माग्यवश विनलाई दिनहुँ खरीरवात्रा गर्ने जति नै घन भिन्दथ्यो त्यो भन्द । बर्तहोइन । ती त्यतिमै सन्तुष्ट रहन्थे ॥ १५ ॥ हे ताव ! उनै अस्ता मक त्यम देशका राजा बहुकार्य पनि थिए । मैथिल बंधमा उत्पन्न ती अष्टकृत्त हीन राजा थिए । ती दुवै श्रीकृष्ण भगवान्का प्रिय भक्त थिए । एक पल्ट दुवै माथि भगवान् श्रीहरि प्रसन्न भए र दाऊक मारघी द्वाग्न न्यातृणको रथमा बसेर अनेक मुनिजनका सानै विदेह देश गए । १६ ॥ १७ ॥ विष्णु ऋषिकृष्ण नारद, वामदेव, अचि, वेदव्यास, परशुराम, अमिन, आत्मन, व अर्थात् शुक्रदेव, बृहस्पति, कण्व, मैत्रेय र ज्यवन आदि थिए ॥ १८ ॥ हे राजन् ! बाटोमा ती जहाँ जहाँ पुग्दथे, त्यहाँका नागरिक हातमा पूजाको सामग्री लिई यमरी उपस्थित हुन्थे जस्तै

मताहार्यनिर्वर्तितनिजक्रियः ॥ १४ ॥ यात्रामात्रं त्वहरहर्देवादुपनन्त्युत ॥ नाधिकं तावता तृष्टः क्रियाश्रके यथोचिताः ॥ १५ ॥ तथा तद्वाप्ल-
पालोऽङ्ग बहुत्वाश्च इति श्रुतः मैथिलो निरहम्भान उभावप्यच्युतप्रियो ॥ १६ ॥ तयोः प्रमन्नो भगवान्दारुकेणाहृतं रथम् ॥ आरुह्य सार्कं
मुनिभिर्विदेहान्नपयो प्रभुः ॥ १७ ॥ नारदो वामदेवोऽजिः कृष्णी रामोऽमितोऽरुणिः ॥ अहं बृहस्पतिः कण्वो मैत्रेयश्च्यवनादयः ॥ १८ ॥ तत्र
तत्र तमायान्तं पौरा जानपदा नृः ॥ उपतस्थु सार्धहस्ता ग्रहेः सूर्यमिदोदितम् ॥ १९ ॥ आनर्तधन्वकुरुजाङ्गलकङ्कमत्स्यपाञ्चालकुन्तिमधुकेक-
यकोमलार्णाः ॥ अन्ये च तन्मुखमरोजमुदारहामस्तिग्धेक्ष्णं नृप पपुर्हृशिभिर्नार्यः ॥ २० ॥ तेभ्यः स्ववीक्षणविनष्टतमिष्टदृश्यः क्षेमं त्रिलोक-
गुरुरर्धदृशं च यच्छन् ॥ शृण्वन्दिगन्तधवलं स्वयशोऽशुभन् गीतं सुरैर्नृभिरगान्छनकैर्विदेहान् ॥ २१ ॥ तेऽच्युतं प्राप्तमाकर्ण्य पौरा जानपदा
रुप ॥ जमीयुर्मृदितास्तस्मै गृहीतार्हणपाणयः ॥ २२ ॥ दृष्ट्वा त उत्तमश्लोकं प्रीत्युत्फुल्लाननाशयाः ॥ कैर्धृताञ्जलिभिर्नमुः श्रुतपूर्वास्तथा मुनीन्
॥ २३ ॥ स्वानुग्रहाय सप्पाशं भनानो तं जगद्गुरुम् ॥ मैथिलः श्रुतदेवश्च पादयोः पेततुः प्रभोः ॥ २४ ॥ न्यमन्त्रयेतां दाशार्हमातिथ्येन

कोसल तथा अन्य देशका पनि भर नारी आफ्ना नेत्रले उनको उदार हास्य एवं मनोहर सौन्दर्ययुक्त मुख कदलको सोमा पान गरे ॥ २० ॥ उनको दर्शनले जम-दपका अज्ञान-इष्टि नष्ट भएका थिए, ती सर्वलाई आफ्नो कृपाशिले अभयदान तथा तन्वज्ञान दिई त्रिलोक-बन्दजीव भगवान् श्रीकृष्ण बाटोमा देवता र मनुष्यहरू द्वारा गाढणको, दिक्काक-
लाई प्रकाशित पार्ने आफ्नो पापनाशक गुणश सुन्दै विमल-विस्तार विदेहदेशमा पुगे ॥ २१ ॥ हे राजन् ! भगवान् कृष्णचन्द्रको मागमन सुनेर त्यहाँका सबै पुत्रपत्नी तथा देवतायी आफ्ना हातमा पूजा-माग्री लिई प्रसन्नताले उनको लागु आए ॥ २२ ॥ गुणकीर्ति भगवान् श्रीकृष्णचन्द्र तथा जसको विषयमा पहिल्यै सुनिमकेका थिए ती नष्टदादि मुनीश्वरलाई सबैले प्रसन्न मन तथा हर्षित हृदयले गिरमा दुवै हात ठगी अभिवादन गरे । अखिल विरवका गुरु भगवान् श्रीकृष्णलाई आफूमाथि अनुग्रह गर्न आएका भन्ने जानेर गीथिला-नरेश प्रह्लादश्वर र अतदेव ब्राह्मण दुवै मगर प्रभुका चरणमा लुटपुटिए ॥ २३ ॥ २४ ॥ महाराज प्रह्लादश्वर तथा अतदेव दुवैले मुनीश्वर यमदेव भगवान् श्रीकृष्णचन्द्रलाई आतिथ्य

अतिशय कमल चित्त अथ विविधेन महाराज बहूनाम संघटन-हे विभो ! इतरे पर प्राचीन आत्मा, माही र स्वपंचकाय मय हुनुहुन्छ । यत्तै कारण हुनु यहाँमात्र प्राचीन वरकाको
 वाचा मधुरवा श्रीगजिदमाहात्म्यतर्पितान् ॥ पादावङ्गगतो विष्णोः मण्डूच्छनकैर्पुदा ॥ ३० ॥ राजोवाच ॥ भवान्नि सर्वभूतानामात्मा माही इव-
 दृग्बिम्बो ॥ अथ नस्तत्पदाम्भोजं स्मरतीं दर्शनं गतः ॥ ३१ ॥ स्ववत्सदृशं कर्तुं मस्मद्दृष्टमाचरो भवान् ॥ यदात्यैकान्तभक्त्यामे नानन्तः
 चिन्तनं गच्छेत्तदा माही दर्शनं वक्षिष्ये ॥ २९-३१ ॥ इत्युक्तं मां आत्मा अयं विभो—'महाई आपना मयकम्पा श्रिय वल्लभायी, लक्ष्मी र लोकापाल अस्माजी पति तैमन्' आपन्

कहिले देखिन । श्री—विष्णु केवल आकाशको माथ जुडेर र तबको निमित्त मन बाहिरको । इतिहास मन होन भने यी खुलासक कमरी कहाँलाई देख्न छकन्छ ? कत सामुने भए पनि देखिन । इत्युक्तं मन विमलर
 तन्मीर रङ्गक आपन्न विचार र संवेतमा । भनि मलाई कसरी देख्नु पुग्यो ?' पश्चिमकी—'उमे भए हाम्रो पान निक्की व्यतर्णा कसरी हुन्छ ?' श्री—'दिउँसो अरुकाको मोशमा बर-बरको फेटेहक-लाई हव श्मा र
 गलविदा गिफाटदकु ती वषे अकल्पना बरहा आसन, दल, गद्दे अदि कवादिन्ना लख्ने निमाइ भइरहेको छ ।' बनि सुनेर पञ्चतमीको हृदय पङ्कतो सी टिङ्ग उथिय र तत्पद कम्पमेभने—'लेखा जान हो हेरु' श्री-
 श्रीको पति—'भावती !' उनले भने—'मासतो, भासती ! मलाई खमा गर ।' पचान वर्षकम मसबेर तिखो लेखा ब्रह्म तले र पङ्कतो र हकलर हनेतम शिवता नयने वत पाणीलाई खमा गर ।' बनि भनेर पश्चिमकी
 मासतोका पाठमा वन खोटे । मसतीको पछि हेरेर नसतामाथ भनिन् ।' इव । इत्युक्तं मनेर मलाई पावकक नाथानोछ । इत्युक्तं मनेर इतिहास अथ आच म अनुभव नमयर विरव-विपुल वय दुने पिए । इत्युक्तं
 मलाई वय आचार हुनबाट कोवाएर अनुभव नै रहन दिनु अका, वा मरी कहोमाथ हो ! हुने अर्को ररमा विवाह भएको मय म सक्ती मयजमा कति गाभिनै थिरे र भूँइर कुन तें कति बस दिइ हुने वर ! इत्युक्तं तय
 बनि म विविध मय । हो कही इत्युक्तं वताय र मताद हा । इत्युक्तं मनेर आपन् अभयन, लेखनका कानोछ र कहाँ थिर्दिनेछ ।' बनि मनेर सी कल कागिन् । पश्चिमकी बराह—'मासती !' वछं मेरो पुरा मन ।
 भासती—'नाच । इत्युक्तं भासती बीचमसिनी हापनालाई थिरे किन माहीको आठममा पुग्नुहुन्छ र मलाई पनि मिला पाएकामा बरहाउनु हुन्छ ।' पश्चिमकी कएन्—'मासती ! म किमीलाई यत ब्रह्ममा आश्रयन कोचि
 रहेको छैन । म त आपन् निमित्त विवाह गर्नुहुन्छ म पचनतीमा परेको छु कि हुने अरुमा र ।' मसती—'माच । इत्युक्तं वेवता हुनुहुन्छ । इत्युक्तं लेख्नु हुन्छ मलेले आलुका उठाए हुनेछ ।' पश्चिमकी 'कासती । मेरा
 पुरा वताछ । मसवान् आठले हेरे कपी तदवशा बाह वत म-पच रचना गरे र मले ओजमपार्थ कसको वजन र मवन गर वरन्ति निमी विरवात गर, बनि पचम-मनेर पश्चिमकी पति उनका वातमा भूयन कापी । मासतीने
 वनलाई ठाकएर किङ्गमाचमा भनिन्—'पतिदेव । इत्युक्तं हो के गर्छ हुनुहुन्छ ? मैले न आपन् बीचममा इत्युक्तं वता वरेछ केही हुन्छ मै पति । वर हुने मसती मासलाई वरको नेवकम अबर दिनु भयो । वा इत्युक्तं
 मसतीको वताय हो । काकलम म मतिदिन इत्युक्तं अलममा छ त्यक सुतिरहेको छ । किन वरमा बने गरी कुनै विरनिमा पुग भने मेरो माच कुनैछ ।' पञ्चतमी—'मासतीदेवी । पुन, मैले माच
 मासतीको वताय लेखनमै विहाइदिने ।' तय मसतीले तल्लि मा लेले वितायो वतले लेखन काम मलाई आपन् बीचम काकलर हुन्छ र नमय पतीन मलाईको छ । कलाई वर प्र-रकी पदेक पाठमय रकेक पतिमा
 र काकल-अबरमा विनी बीचम हाँकएहेछ । मनेर आपन् वा नम अरु गिछा मै मासती मै हुन्छ ।' मनेर तय विनि नुन अणुप काका मरकी को, मसती विरलुपिका लागि मेरा हो अणु रकेक कोकार गर ।' श्री-
 'मयो ।' इत्युक्तं वरती तर्नुहुन्छ कि हो आपन्तीको आठ म मनेर मासती म वरती नुन मारीलाई तैकाके विदिदिमा । इत्युक्तं आपन् काममा लाग्नु हुन्छ वर ।' बनि भनेर भासती कल कागिन् । पश्चिमकी—'निमीलाई बहा
 जाने हुन्छा छ काछ । तय अथ म कोचित एव पुर्निमात्र लेख-तयो मा मयका मय तय वल्लभ ।' बनि भनेर पश्चिमकी पुन र पीका गर ।' पञ्चतमी बराह रचित मा मलाई म-म आच मने वेदमको कोरा अरुमय
 कन गानिन्छ । त्यह मयको माय हो-अब्रह्मकी व्यतर्णा मासती ।' व वतका मयक हुन विचार काजमले विच

यस्य तत्त्वमसि नमः तानि नै आज हजुर दक्षिणाय हनु भण्णो छ ॥३२॥ हजुरको विषयमा यो कुग निश्चितरूपले जान्ने यस्ता कुन पुग्छ छ, जो यी परावृत्तलाई विभेदा ? हजुर निश्चिन्त र शान्त मुनीश्वरहरूलाई आफ्नो स्वरूपसम्म सुम्पिदिनु हुन्छ हजुरले हृदयश्रमा अन्तर निष्क जन्म-परमरूपी संसार-धकमा प्राणिहरूको ताप पार शान्त पार्नेको निम्ति नै विनोदको रूप नष्ट पार्ने आफ्नो सुप्रस किताउनु भएको छ अकृष्ट-बुद्धि तथा शान्त भावले नपम्मा गर्ने क्षणिक नारायणस्वरूप हजुर ममभान् कृष्णलाई मेरो नमस्कार छ ॥ ३३-३५ ॥ हे भगवन् ! हजुर, यी द्विजहरूका माथि केही दिन हासो गरेका भविष्योन्मुख र आफ्ना चरणाले पो निश्चिन्तलाई पवित्र पार्नेछ ॥ ३६ ॥ यसरी राजा द्यूताभले श्रावणा महेराष्टि लक्ष्मणालक भगवान् कृष्ण मिथिनापुरीका नर-नारीहरूको सम्पन्न गर्दै केही दिन न्यही बस्नुभयो ॥३७॥ यता भगवद्भक्त विप्र भूतदेव आफ्नो घर आएका श्रीकृष्ण र मुनीश्वरहरूलाई नमस्कार गरेर हर्षले आफ्ना युवा उर्फार्द गृहगृह भावले नाच्य लागे ३८ ॥ गीता र इशाननमा सबैलाई पमाली स्वागत-प्रणामले तिनको अभिन्दन

श्रीरजः त्रियः ॥ ३२ ॥ को नु त्यस्वरणाभोजमेव विद्धि मृजेत्युमान् ॥ निष्किञ्चनानां शान्तानां मुनीनां यस्त्वमात्मदः ॥ ३३ ॥ योज्वलीयं यदो-
 रेशे नृणां मंथरनामिह ॥ यशो वितेने तच्छान्त्यै त्रैलोक्यवृजिनापहम् ॥ ३४ ॥ नमस्तुभ्य भगवते कृष्णाय कृष्णमेधसे ॥ नारायणाय कृपये
 पुराणान्तं तप ईयुषे ॥ ३५ ॥ दिनानि कतिविद्भूमन्गृहान्तो निवम द्विजैः ॥ संभतः पादरजसा पुनीहीदं निमैः कुलम् ॥ ३६ ॥ द्रयुषामन्त्रिणो
 राजा भगवत्लोकभावनः ॥ उवाच कुर्वन्कल्याणं मिथिलानरयोपिताम् ॥ ३७ ॥ श्रुतदेवोऽच्युतं प्राप्तं स्वगृहाञ्जनको यथा ॥ नत्वा मुनीन्ममहृष्टो
 धु-वन्वागो ननर्त ह ॥ ३८ ॥ तृणपीठद्वसीष्येतानानीतेष्वपवेश्य सः ॥ स्वागतेनाभिनन्द्याद्भ्रान्तमभार्योऽजनिजे मुदा ॥ ३९ ॥ तदभ्या महाभाग
 आत्मानं जगृहान्वयम् ॥ स्नापयाञ्चक उद्धृष्टो लब्धमर्चमनोरथः ॥ ४० ॥ फलार्हणोशीरशिवाभृताभुभिर्भृदा मुख्या तुलसीकुशाम्बुजैः ॥ आग-
 धयामास यथोपपन्नया मपर्याय मत्त्विविधनान्धमा ॥ ४१ ॥ स तर्कयामास कुतो ममान्वभूद्गृहान्धकूपे पतितम्य मङ्गमः ॥ यः सर्वतीर्थोस्पृष्टपाद-
 रेणुभिः कृष्णं चास्यात्मनिकेतभृगुरे ॥ ४२ ॥ सूपविशान्कृतातिश्याज्जुतदेव उपस्थितः ॥ मभार्यः स्वजनापत्य उवाचाह्वयभिमर्शनः ॥ ४३ ॥
 श्रुतदेव उवाच ॥ नाद्य नो दर्शनं प्राप्तः परं परमपूरुषः ॥ यहीदं शक्तिभिः सृष्टा प्रविष्टो ह्यात्ममत्तया ॥ ४४ ॥ यथा शयानः पुरुषो मनमैशान्ममा-

मर्द आफ्नो भाषामात्रि तिनले हर्षपूर्वक तिनका पाउ पलान्ने ॥ ३९ ॥ कुट्टमरहित महाभाग भूतदेवले न्यां चरणोदक आफ्नो शिरमा बहाए ॥ भगवान्को क्षमाम्पार्थले दिनलाई
 अपार हर्ष भयो र तत्काल उनका मर्च मनाएष पृण भण ॥ ४० ॥ अनि फल, गन्ध, पुष्पादि पूजाको साथसँग, स्व (उशिर) विनायको सीटो जल, कस्तुरी, तुलसी, कुश, कमल
 तथा महर्षि प्राप्त पूजाका सामग्र्यो पदं माह्विक अन्नले तिनको पूजा गरे ॥ ४१ ॥ उनले विचार गरे—गृहको अन्धकृपा परेको म अभागीलाई श्रीकृष्ण तथा जसका चरणरज पार्ने
 नार्थको आशय छन र जो भगवान्को बहलमयी सृष्टिको आश्रयस्थान स्वरूप छन, भलाई नै मुनीश्वरहरूको ममानम कमरी प्राप्त भयो ॥ ४२ ॥ कालिन्ध प्रदल गरेर सुवाचक
 बसेका ती मुनीश्वरहरूका माझ श्री पुत्रादि सहित उपस्थित भएर अनदवले तिनको चरण-पार्थ गरेर भने ॥४३॥ भूतदेव मन्दछन—हे भगवन् ! परमपूरुष भलाई बाजे दशन दिन

मन्त्रे होइव, प्रद-प्रद आपना इति सहित यम जगत्को रचना गरे र यममा बाष्प सुनाइरूपले प्रवेश गरे, उम घेनादेखि तपाईंहरूलाई सुनम छन् ॥ ४४ ॥ जर्मन् विदा, को प्रकृ
स्वप्नमा अविचारले आपनै मनले स्वप्न जगत्को रचना गर्छ र त्यसमा प्रविष्ट भएर स्वयं प्रामदान हुन्छ, त्यस्तै आपनी भाषाले यम जगत्को रचना गरेर त्यसमा अनुवर्तिष्ट
गर्ने विविध प्रकारले प्रामदान भएहेछन् ॥ ४५ ॥ जो निरन्तर, हजुरको स्मरण कीर्तन, पूजन र अभिनन्दन गर्दै परम्पर हजुरकै चर्चा गर्ने गर्दछन्, ती शुद्धचित्त भएर पुनर्जन्म
उनकै हृदयमा दान्न दिनुहुन्छ ॥ ४६ ॥ तर लौकिक र वैदिक कर्मले जसको चित्त विक्षिप्त हुन्छ, तिनको हृदयमा रहर पनि हजुर धेरै पार गर्नु हुन्छ । हजुर अन्नः इरणका
ब. ह्यादि इतिहास प्रमाण गरिनु हुन्छ, तपनि जो हजुरको गुणमानले सम्पन्न छन्, हजुर तिनकै गर्व र रज्जु हुन्छ । ४७ ॥ अतः आत्मज्ञानीका परमप्राम दाता, अनाम-
मियानीहरूका आन्मादेखि निम्न वर्णकोल संसारको शान्ति गराउने, महत्त्वादि कार्य र प्रकृतिरूपी कारणमा क्षासन गर्ने र आपनी भाषाले स्वयं अनाच्छादित रहेर पनि अन्वयको

यया सृष्टा लोकं परं भवान्मनुविशयाभामते ॥ ४५ ॥ शृष्वतां गदतां शश्वद्वर्तां त्वाऽभिवन्दताम् ॥ नृणां संवदतामन्तर्हृदि गाम्पमलात्मनाम् ॥ ४६ ॥ इतिस्थोऽप्यतिदूरस्थः कर्मविक्षिप्तचेतमाम् ॥ आत्मशक्तिभिराहोऽप्यन्युपेतगुणात्मनाम् ॥ ४७ ॥ ननोऽस्तु तेऽप्यामविदां परात्मने
अनात्मने स्वात्मविभक्तभृत्यवे ॥ सकारणाकारणलिङ्गमीयुषे स्वमायया संवृतरुद्धदृष्टये ॥ ४८ ॥ म त्वं शाधि स्वभृत्यान्त्रः किं देव करवामहे ॥ एत-
दन्तो नृणां क्लेशो यद्भवानक्षिभोचरः ॥ ४९ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ तदुक्तमित्युपाकर्ष्य भगवान्प्रणतातिहा ॥ गृहीत्वा पाणिना पाणिं प्रहमस्तदुवाच
ह ॥ ५० ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ब्रह्मन्तेऽनुग्रहायि सम्प्राप्तान्विद्वद्भूमुनीन् ॥ सद्भवन्ति मया लोकान्पुनन्तः पादरेणुभिः ॥ ५१ ॥ देवाः क्षेत्राणि
तीर्थानि दर्शनस्पर्शानार्थनैः ॥ रात्रेः पुनन्ति कालेन तदप्यर्हचमेक्षया ॥ ५२ ॥ नाक्षणां जन्मन्ता थ्रेयान्सवेपां प्राणिनामिह ॥ तपसा विद्वया
तुष्टया किमु मत्कलया युतः ॥ ५३ ॥ न नाक्षणान्मे दधिते रूपमेतच्चतुर्भुजम् ॥ सर्ववेदमयो विप्रः सर्ववेदमयो ह्यहम् ॥ ५४ ॥ दुष्प्रज्ञा अव्यिदित्वे-
वमवजानन्त्यसमूयवः ॥ शुरुं मां विप्रमात्मानमर्वादाविज्यदृष्टयः ॥ ५५ ॥ चराचरमिदं विश्वं मावा ये चाम्य हेतवः ॥ मद्रूपाणीति चेतन्यापत्ते विनां

इति अवश्य पार्ने हजुर परमात्मालाई नमस्कार छ ॥ ४८ ॥ हे देव ! हजुर हामी सेवकलाई आज्ञा दिनाम, हामी हजुरको क सेवा गर्छौं ? प्रश्नः । नवगत्स हजुर इष्टिमा तप्य
वाउनुहुन्छ, सबसम्म व्यक्तिले विविध क्लेश भोग्नु पर्दछ । ४९ ॥ अक्षुब्ध र अनुहृष्ट-अनदेवको भनेलाई सुनेर अक्षयगत-मपवजन भगवान्को आपनै हातले तिनको तन
समातेर होत्तै मनुमयो ॥ ५० ॥ मयवान बाजा हुन्छ—हे भवन् ! यतिन यी धनीभरहरूलाई तिम्रो आपनै माथि कुरा गर्ने आएका भने जान । आपनमा चरण राख्ने वा
यसै लोकलक्ष्मं पवित्र पादौं विषाण गरिरहन्छन् ॥ ५१ ॥ देवता, पुण्यक्षेत्र र तीर्थोदि दर्शन, स्मरण र पूजनले विस्मय-विस्तार धेरै नमपपछि पछि पादछत्र नर गम्भिरान्ता
इष्टिले पवित्र पारिदिन्छन् ॥ ५२ ॥ जर्मन्देखि नाक्षण संसारमा मर्षे प्राणीसन्दा येष्ट हुन्छन् ! ती यदि तप, तपसा, मनोहर र मेरो महिमा यत्न उन मन न हुने हो । ५३
मलाई आज्ञागर्षा भयेमा आपनो क्षतुर्भुज रर पनि ब्रिय छैन ; नाक्षण मय वेदमय छन् र म सर्ववेदमय हुँ ॥ ५४ ॥ यम रहस्यलाई नदेखेर पाण्डवमा दक्षिण द्वादो नम गम्भिरान्ता, मा मा,

ब्राह्मण र मेरो भवहलना गरेर केवल प्रतिमावै पूज्यबुद्धि स्थापित गर्दछन् ॥ ५२ ॥ एकमात्र ब्राह्मण नै मेरो साक्षात्कार गरेर आफ्नो चित्तमा यो निश्चय गर्दछन्—यो चान्त
 ब्रम्ह र यमको कारण स्वरूप महत्त्वादि श्रीकृष्णकै रूप हुन् ॥ ५३ ॥ अन्तः हे तन्मन् । यी मेरो स्वरूप हुन् । यस्तो निरवयव गरेर हस्त यी प्रदर्शितकको पूजा गर्नु । यमले यो मेरो
 मेरो पूजा पनि हुन्छ, नमस्त्रे-त्रे सामग्रीले पनि मेरो पूजा हुँदैन ॥ ५४ ॥ श्रीशुक्रदेव भन्नुहुन्छ—हे राजन् । आफ्ना प्रहारी यस्तो आदेश पाएर भक्त श्रुतार्थ र मिथिला
 पनि बहुलाय श्रीकृष्णका साथै ती ब्राह्मणहरूको पनि भद्रापूर्वक आराधना गरेर परमपदमा पुगे ॥ ५५ ॥ हे राजन् ! भक्तहरूका भक्त भगवान् आफ्ना दुवै भक्तको विषय मनको
 लागि केही दिन मिथिलापुरीमा रहेर उनलाई सम्पादको उपदेश दिई कर्तुमयो ॥ ५६ ॥ श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे जेपाली भाषाटीकायां षडष्टावितमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥
 (चेदङ्गद्वारा भगवान्को स्तुति) यति कथा सुनेर राजा परीक्षितले भने—हे ब्रह्मन् । जो वर्णन भन्दा पर छन्, जो मन् ज्ञान् कारण र ज्ञान् ज्ञान् कार्यमन्दा पर गुणरहितः ।

भदीक्षया ॥ ५८ ॥ तस्माद्ब्रह्मकृषीनेतान्ब्रह्मन्मन्त्रद्वयाऽर्चय ॥ एवं चेदचित्तोऽस्म्यद्वा नान्यथा भूमिभूतिभिः ॥ ५९ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ स इत्थं
 प्रमुगादिष्टः सहकृष्णान्द्विजोत्तमात् ॥ आराध्यैकात्मभावेन मैथिल्याप्य मदगतिम् ॥ ६० ॥ एवं स्वभक्त्या राजन्भगवान्भक्तभक्तिमान् ॥ उफित्वादिरय
 मन्मार्गं पुनर्हरावतीमगात् ॥ ६१ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे उत्तरार्धे श्रुतदेवानुप्रदो नाम षडष्टावितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥

परीक्षितुवाच ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देशे निगुणे गुणवृत्तयः ॥ कथं चरन्ति श्रुतयः माक्षात्मदमतः परे ॥ १ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ बुद्धिन्द्रियमनः
 प्रणाज्ञानानाममृजत्प्रभुः ॥ मात्रार्थं च भवार्थं च आत्मनेऽकल्पनाय च ॥ २ ॥ सैषा ह्युपनिषद्वाग्मी पूर्वेषां पूर्वजैर्हृता ॥ श्रद्धया धारयेन्मनां
 श्रेष्ठं गच्छेदकिञ्चनः ॥ ३ ॥ अत्र ते वर्णयिष्यामि गार्वा नारायणान्विताम् ॥ नारदस्य च सवादेकृषेर्नारायणस्य च ॥ ४ ॥ एकदा नारदो लोकान्
 न्यर्षट्भगवत्प्रियः ॥ सनातनमृषिं द्रष्टुं ययौ नारायणाश्रयम् ॥ ५ ॥ यो वै भारतवर्षेऽस्मिन्क्षेमाय स्वस्तये नृणाम् ॥ धर्मज्ञानशमोपेतमाकल्पादा-
 स्थितस्तपः ॥ ६ ॥ तत्रोपविष्टमृषिभिः कलापवामनामिभिः ॥ परीतं प्रणतोऽपृच्छदिदमेव कुरुद्वय ॥ ७ ॥ तस्मै ह्यशोचद्भगवानृषीणां मृष्वना-

त्, अनि गुणवर्गी आदेशक उमलाई कसरी मन् सकछन् ? ॥ १ ॥ श्रीशुकदेव भन्दछन्—हे राजन् । मन्मन्मन् नो भगवान्को शब्दादि विषय-ब्रह्म गर्नको विधि पुनर्जन्म र स्वर्गादि
 लोकका भोगका प्राप्तिका मोक्षलाभका लागि नै जीवका मन, बुद्धि, इन्द्रिय र प्राणको रचना गरे ॥ २ ॥ यम परमस्वरूपपराधना पुर्णलाई पुनर्जन्म पनि पूर्वज सन्कादिबुद्धिबलले
 आफ्नो महत् बुद्धिद्वारा हृदयहृदय गरेका छन् । जो पुरुष परलाई भद्रापूर्वक पारण गर्दछ, यो दगादि उपाधकार हुन्छ मन्मन् स्वस्वरूप परमपद प्राप्त गर्दछ ॥ ३ ॥ अब म
 नारायणको सँटा गाथा-मन्देन्द्र, जसमा भगवान् कृष्ण र नारदको कथोपकथन छ ॥ ४ ॥ एक दिन भगवान्का विषयभक्त देवर्षि नारद मन् लोक हुन्दै आदि श्रुति नारायणका
 दर्शन गर्ने बर्द्ध-हाथभय गरे ॥ ५ ॥ ती नारायण बही भारतवर्षमा मन् जीवका कल्पापका लागि कल्पाका आरम्भदेखि वर्ण, ज्ञान र समपूर्वक तपस्या गर्दछन् ॥ ६ ॥
 त कुहन्दनः । कल्पवृक्षमासमी ध्रुविजन्को मासमा बसेका नारायणजित देवर्षि नारदले विनयपूर्वक सँटा पत्र पत्र ॥ ७ ॥ नारायणले ती मन् श्रुतिगणको मन्मन् नारदपुत्रिगर्दै

पूर्वकान्मा जनलोकादिनामो महर्षिरुपमा ब्रह्मविषयकं नूनं मीमांसा भण्यते, न्यो सर्वे सुनाम ॥ ८ ॥ भगवान्—हे प्रह्लाद ! पूर्वकान्मा एकपक्षे जनलोका वस्ते ब्रह्मजोका शोण र ऊर्ध्वरेता मुनेःसम्पर्को ब्रह्मपक्षो अनुष्ठान भयो । ९ । स्वयं वैश्वं तिमि श्वेतद्रोणका अधिपति र योग दिव्य विग्रह अनिरुद्धको दशन गनं श्वेतद्रोणं शर्पा । त्यहो उग्रं वैश्वं ब्रह्मको विष्णुमा भुनि मोनं हुन्छन्, ती प्रसक्तो राम्रो विवेचन भयो । त्यहाँ पनि पढी प्रश्न उपस्थित भएको थियो, नूनं निमी मयिन् मोधिग्रहेका छौ । १० ॥ पृथिवी तो मनकादि-
-गर्भे माई विद्या, तप, र रामारपमा समान छन्, ती पार्थको दृष्टिमा क्षु-मित्र र उदासीन समान छन्, तैपनि अन्य सर्वत्र श्वणेभ्युक्तं भएर मनन्दनलाई नै वक्ता रूपमा
-राखे ॥ ११ ॥ मनन्दन भन्दछन्—जसै विदाएका सम्राटलाई प्रायः अनुचर बन्दीजन तिनका यश र पराक्रम नभन गरेर जाया गगटेछन्, त्यस्तै आफ्नो श्वेदा शक्ति ममेत
-महत् प्रपञ्चलाई आफ्नै लीन गरेर सुनका परमात्मालाई प्रत्येको अन्यथा भुनित्क उनका मह-वको प्रतिपादन गर्न बाक्पक्ष द्वारा यसरी जगाउन लागे । १२ १३ ॥ भुनि

मिदम् ॥ यो ब्रह्मवादः पूर्वेषां जनलोकनिवासिनाम् ॥ ८ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ स्वायम्भुवं ब्रह्मसत्रं जनलोकेऽभवत्पुरा ॥ तत्रस्थानां मानसानां
मृतानामुर्वरेतमात्र ॥ ९ ॥ श्वेतद्रोणं गन्तवन् त्वयि द्रष्टुं तदोश्चम् ॥ ब्रह्मवादः सुमन्वृतः श्रुततो यत्र शेरते ॥ तत्र ह्ययमभूत्प्रश्नस्त्वं मां यमनुपृच्छामि
॥ १० ॥ नृत्यश्रुतपः शीतास्तुल्यस्वीयारिमध्यमाः ॥ अपि चक्रुः प्रवचनमेकं शुश्रूष्योऽपरे ॥ ११ ॥ मनन्दन उवाच ॥ स्वमृष्टमिदमापीय शयानं
महं शक्तिभिः ॥ तदन्ते बांध्याद्यकुस्तलिङ्गे श्रुतयः परम् ॥ १२ ॥ यथा शयानं सम्राजं वन्दिनभन्तपराक्रमैः ॥ प्रत्युपेऽभ्येत्य सुश्लोकैर्बांधयन्त्य-
नृजाविनः ॥ १३ ॥ श्रुतय ऊचुः ॥ जय जय जयजामजित दोषगृभीतगुणां त्वमपि यदात्मना समवरुद्धममस्तभगः ॥ अगजगदोक्ताम-
ग्विलशरुयवबोधकं ते क्वचिदज्यात्मना च चरतोऽनुचरेन्निरगमः ॥ १४ ॥ बृहदुपलब्धमेतदव्यक्त्यवशेषा यत् उदयास्तमयो विभुतेर्भुदि-
वाऽविकृतात् ॥ अतः कृप्यो दधुस्तस्य मनोवचनाचरितं कथमयथा भवन्ति भुवि दत्तपदानि नृणाम् ॥ १५ ॥ इति तव मय्यव्ययधिपतेऽस्मिन्-
लोकमलश्रवणकथामृनाब्धिभवगाथा तर्षामि जह्नुः ॥ किमुत पुनः स्वधामविधुनाशयकालगुणाः परमं भजन्ति ये पदमजस्रयुग्मानुभवम् ॥ १६ ॥

हस्तं मने—'अजित ! हनुरको जय होम् । सबै स्थान, अक्षय प्रणी जमका आश्रित रहन्छन् ती सबै जोरका अविश्व हनु नद परिदिनोम्, जसले जीवका गुणको काच्छादन
गनका हामि नै मन्त्रादि गुण रनाकार गएको छ, किनकि हनुर स्वभावले सबै ऐश्वर्ययुक्त रहनु हुन्छ । असिल शक्तिलाई वाग्रत पार्ने हे परमेश्वर । चारै वेदहरू कहिले मायामान
नैछा भने र कहिले आफ्नै स्वरूपमा भिन्न रहने हनुर परमेश्वरको अनुकरण गर्दछन् ॥ १४ ॥ सबै जसो यम हरपमान अगतेलाई हनुर परब्रह्मको एकमात्र स्वरूप मान्दछन्
तिनकि प्रत्येकीलमा जसो नाश भइगयोछ एकमात्र हनुर नै छेप रहनु हुन्छ । बरादि विकारको उत्पत्ति र लय गराउने हुन्छ । त्यसै प्रकार हनुर निर्वाकार स्वरूप परमेश्वर
बाट नै जसको उत्पत्ति र प्रलय हुन्छ अनः भुनिगण मन र वाणीद्वारा ब्राह्म सम्पूर्ण जसो हाम्रै भिन्न देखाउँछन्, किनकि पृथ्वीमा रामिएका मानवहरूको चण
पृथिवीमा रामिएका होइनन् भने कमरी मानिन्छ ? १५ ॥ हे त्रिगुणमयी मायाका अधिपति ! कुनै पनि विवेकहीन गुरुले सबै लोकका मलायद्वारी हनुका कति-

हृषीकेशमन्त्रमा हृषीकेशस्य गते मन्त्राय स्थापितव्यं ॥ हे परमेश्वर ! आत्मज्ञान द्वारा जन्मको अन्तःकरणको हान्यादि धर्म र कालकृत उपाय-मार्गादि दायक यमकेका हन्तु, जो महात्मा मर्त्य सुखानुभवरूपी हन्तुका स्वरूपको मदन गर्दछन्, तिनको विषयमा केही भन्नु छैन ॥१६॥ जब प्राणी हन्तुको अनुसृष्टन गर्दछ, अनि तिनको जीवन सकल हुन्छ ॥ नमो सत्ताती श्री व्यास माम केलन्, किनकि जन्मको अनुग्रहले वहन् र अद्भुतादि प्रकाण्डको रचना हुन्छ, जो अन्नभक्ष आदि विभिन्न कोउदहमा पुरुषरूपले अनुगत तथा तिमको अवधि हन्, श्री कृष्ण-कारणबाट जिन तथा सर्वको नाश प्रार्थित पाने हरिदत्त ग-य-महर्ष परमा-मा एकमात्र हन्तु नै हुनुहुन्छ ॥१७॥ हे भगवन् ! जो क्षयिका सम्प्रदायमा स्थूलरूपि गन्तु हुन्छ, श्री हन्तुको उदर अर्थात् मणिपूरक चक्रमा गतेने जन्मरूपको उपासना गर्दछन् ॥ अरुणवंशी सुनिजन जगत्बाट भवेत्तर जाने नार्हाइक निष्कन्धन, त्यस हृदयमा रहने केशवमूर्ति साकाररूप अन्नको उपासना गर्दछन्, किनकि त्यस हृदयबाट नै हन्तुको परमधाम अर्थात् हन्तुको उपरि स्थानस्वरूप सुपुष्पा मार्गे मन्त्रकर्ममा प्राप्तिको छ, जसलाई पाण्डु जीव केरि मन्त्रको मुख्यमा पढेन ॥ १८ ॥ हे देव ! स्वयं द्वारा निर्मित देवता, मनुष्य र विषेक आदि विविध यानिकरमा कारणरूपले प्रविष्ट

दतय इव श्वमन्त्यमुभृतो यदि तेऽनुविधा महदहमादयोऽण्डमसृजज्यदनुग्रहतः ॥ पुरुषविधाऽन्वयोऽत्र चर्मोऽन्नमयादिषु यः मदमतः परं त्वमथ यदेष्ववशेषमृतम् ॥१७॥ उदरमुपासते य ऋषिर्वर्मसु कूर्पदृशः परिमर पडति हृदयमारुण्यो दहरम् ॥ तत उदगादनन्त तव धाम गिरः परमं पुनरिह यत्पमेत्य न पतन्ति कृतान्तमुच्ये ॥ १८ ॥ स्वकृतविनिव्रयानिषु विशन्निव हेतुनया तरुश्रकाभ्यनलवस्वकृतानुकृतिः ॥ अथ वितथायमन्ववि- तथ तव धाम मर्म विरजधियोऽन्वयन्त्यमिविषयव एकमरम् ॥ १९ ॥ स्वकृतपुरेष्वमीववर्तितन्तर्मवरणं तव पुरुष वदन्त्यम्विवशः सृष्टानोऽण्डकृ- तम् ॥ इति नृगति विविन्य कथ्यो निगमावर्णनं भवत उपासतेऽहमिममभवं भुवि विश्रमिताः ॥ २० ॥ दुश्चरमानमतर्चनिगमाय तवाततनोऽग्रि- महात्मनाधिपतिवर्तारिभ्रमणाः ॥ न परित्यजन्ति केचिदपवर्गमपीधर ते चरणमरोजहंसकुलमङ्गविमृष्टगृहाः ॥२१॥ त्वदनुपथ कुलायमिदमात्ममहामि- यवर्तन्ति तथोन्मत्वे त्वयि हिते प्रिय आत्मनि च ॥ न वत रमन्त्यहो अमदृशामनयात्महो यदनुशया भ्रमन्त्युरुभये कुशरीरमृतः ॥ २२ ॥ निभूत-

बाह्य आर्षेय इनापय देवता आदि विविध आहुतिहरूको अनुसृष्टन गर्दै काठमा प्रविष्ट अनि श्री लक्ष्म र अथम भास्ते गर्दै प्रवृत्त हुनुहुन्छ अतः च प्रतिष्ठ र पर-निष्ठि कर्ममागबाट विरत तथा निर्मलबुद्धि महासुखी आफ्ना पिथ्या रूपमा हन्तुको ग-य-ममान र लक्ष्म स्वर्ग देसछन् ॥१९॥ हे प्रभो ! निवृत्त कर्मद्वारा अनुप्राप्त भोगमा विद्यमान काम कारणरूपी मावर्ण रतिग जीवलाई तत्त्वज्ञानीजन हन्तु गर्वश्रानिगमन्त परमात्माको कष्ट भन्दछन् ॥ यसरी जीवत्वको स्वरूप मितमन गौर चित्रेक्षण गति पूर्व वैदिक समस्त क्षेत्रस्वरूप भंगारबाट मुक्त पाने हन्तुका अन्तको धृष्टार्थक उपासना गर्दछन् ॥२०॥ हे परमा-मन् ! हे भगवन् ! दुर्जय आ-मन चको ज्ञान गराउनेको निम्न प्रारा धारण गर्नु अर्थात् चरित्ररूपी अमृतको महासागरमा स्नान गरेर जो अधरहित भव्येका हन्, त्यस्ता केही भक्तजन मुक्तको पनि इच्छा गर्दछन् ॥ रंगको रमान हन्तुका जगत् कर्मन्तको मदन गन भक्त, भक्तभण्डारीको मन्त्रिते आफ्नै घर-बार पनि छाडिदिन्छन् ॥२१॥ हे प्रभो ! हन्तुको नेत्रको गाउन बनाएर अनुसरण मन यो मानव शरीर नै आ-म

सुहृद् : ६१ द्विपत्रको भवान् आचार्य मर्दङ्ग । खेदको हुन न पाँ हो कि यसलाई पाएर पनि मनुष्य मर्ने सम्मुख रहने, आफ्ना परम हितकारी, श्रिय र आत्मारूप हनुमति प्रेम
 धर्मेन, बरु नो दुःख आदि अनेक पदार्थको लालन-पालनमा मूलभूत रहेर आत्मघात गर्दछन् । ती वादनाहकमा गाबिएर निर्मित 'यानिहक' पारस्य मुर्दे महान् भयपूर्ण
 मंगलमा चक्र सँगै घुम्निरहन्छन् ॥२०॥ हे नाथ । प्राण, मन तथा इन्द्रिय सबै संयम गरेर बलियो यागाभक्तको अम्भ्याम गर्ने मुनिजन कुन पदको इच्छा गर्छन्, त्यही पदलाई हजुरमति
 क्षुब्धता राख्ने अलग्ग पनि केवल स्थापनाको प्राप्त गरिमको छन । तपाईं हृदय शेषनाम सँगै विज्ञान र कामल हजुरका मुखाहकमा आनक रहन्छ, ती परिच्छिन्न रहि हुने मांषिनी-
 हर र हजुरका चरण-भक्तको ध्यान गर्ने हामा यथावत् अपरिच्छिन्न रहि भएका भुविहक पनि हजुरको रथिमा समान छौं ॥ २१ ॥ जम्माट ब्रह्माजी र त्यसपछि हुने चरित्रका
 देवता उत्पन्न गर्दाका छ्न्, समस्त सृष्टिका पूर्वर्ती ती हजुरलाई यस संसारमा पछि उत्पन्न तथा नष्ट हुने कुन पुरुषले जान्न सक्छ ? जब हजुर सारा उपर्य आधुमा लीन भए
 सन्तु हुन्छ, तब नत् अर्थात् व्याकरादि सम्पन्न स्थूल जघन, अमर, ब्रह्म महत्त्वादि स्थूल-सूक्ष्म दुवै प्रकारका प्ररीर, यिनका व्याघात कालका वेग तथा गिनको बाँध मराउने
 मरुमनोऽक्षद्वययोगयुजो हृदि यन्मुनय उपामते तदरयोऽपि ययुः स्मरणात् ॥ श्रिय उरगेन्द्रभोगमुजदण्डविषक्तधियो वयमपि ते समाः समदृशोऽ-
 ङ्घ्रिगरोजमुधाः ॥ २३ ॥ क इह नु वेद बतावरजन्मलयोऽप्रमर् यत उदगादृष्टिर्यमनु देवगण उभये ॥ ताह न सन्न चामदुभयं न च कालजवः
 क्रिमपि न तन्न शाश्वतवक्रुष्य शयीत यदा ॥२४॥ जनिममतः सतो मृतिमुतात्मनि ये च भिदां विषण्मृतं स्मरन्त्युपदिशन्ति त आरुपिते ॥ त्रिमु-
 णमयः पुमानिति भिदा यदवयोधकृता त्वयि न ततः परत्र भवेदवबोधरसे ॥ २५ ॥ मदिव मनस्विष्ट्वयि विभात्यमदामनुजात मदभिमृशन्त्यश-
 पमिदमात्मविदः ॥ न हि विकृति त्यजन्ति कनकस्य तदात्मतया स्वरुतमनुप्रविष्टमिमात्मतयाऽवसितम् ॥ २६ ॥ तव परि ने चरन्त्यखिलम-
 त्तनिवेततया त उत पदाक्रमन्त्यविगमय्य शिरो निर्रतेः ॥ परिवयसे पशुनिव गिरा त्रिवुधानपि तांस्तयि कृतमौहदाः खलुः पुनन्ति न ये विमुखाः
 ॥२७॥ त्यमकरणः स्वराडखिलकारक शक्तिधरस्तव बलिमुद्धहन्ति समदन्त्यजयाऽनिभिषः ॥ वर्षभुजोऽखिलक्षितिपतरिव विश्वमृजो विदधति यत्र

आकादि पनि रहन्छ ॥२४॥ ओ जन जगत्को उत्पति र हत्को नाथ मान्दै अम्भ्यामा भेटका प्रविष्टाहुन गर्दै तथा काम्य कर्महकका फल निष्प मान्दछन्, ती केवल भ्रमक
 अपराधित मित्रान्तको नै प्रतिपादन गर्दछन् । पुरुष विगुणयय छ-यो भेदभाव पनि बहानाजनन नै जान्नु पदछ जतरय हजुर अद्यावत् भिन्न हुनुहुन्छ, अहं ज्ञानस्वरूप
 हजुरमा यमो हुने भेदभाव रहन्छ ॥२५॥ मना बिलामकयी या त्रिगुणामक भय-य तयत्र परस्पररादस निन्न जानिने भोका पुन्य भयम् एव पनि हजुरमा अविच्छिन्न हुनाले
 मय सँगै भावमान हुन्छ । यही कारण हो कि आ-महानी पुरुष पनि यम जगद्लाई आ भास्वान गत्य मान्दछन् जस्तै सुवर्णका तयज्ज जन् सुवर्णका धिताकरय महानाई पाँन
 सुवर्ण मान्दछन् । त्यसैले स्थान मर्तनन् । त्यसैले आत्मज्ञान त्रिभिन्न र आत्मज्ञान-याग या तयत आत्मज्ञानीद्वारा आत्मरूपनै मानिन्छ ॥२६॥ हे प्रयो ! हजुर मर्ने योगका माध्य
 स्थान हुनुहुन्छ यमो जानेर जो पुरुष हजुरको सेवा गर्दछन्, नो मृत्-लाई नगण जाने भय-नगण-यमको राउकाया सुखा राख्दछन् । हजुरमति प्रेम राख्ने ज्ञानीजन सोन

ओरलाई पवित्र पादंछन् । जो व्यक्ति हजुरकाट बिमुख छन् ती कसैलाई पवित्र पाने सक्नेनन् । ती विद्वान् भए पनि हजुर तिनलाई कर्मपतिरादिनी भुक्ति पशु भैं बाँधिदिनु हुन्छ ॥२७॥ हजुर मन, बुद्धि र इन्द्रियहरूी उपकरणले रहित भएर पनि ज्ञानवान् हुनाले समस्त कारणको शक्तिले तत्ता सम्बन्ध रहनु हुन्छ । इन्द्रादि देवता र भवादि लोकपाल अधिपतिहरूो आश्रय भित्र हृदय कल्यादिनाई स्वयं भोग्दै हजुरलाई उपहार दिन्छन् । जनै-देश-देशालरका राजा प्रजापति धर एकत्रित भरेर त्यो भोग्दै मार्गभोग सम्राट्लाई पनि कर अर्पण गर्दछन् हे देव ! भवादि देवता जुन-जुन काममा निष्कट गरिएका छन् त्यस कार्यमा कालस्वरूप हजुरको मयले ती सदा सावधानीपूर्वक जन्म रहन्छन् ॥२८॥ हे निष्कटुक ! जस मायाको अभिमुख भएर हजुर मायालीन परमाणुको कौडा हुन्छ । अनि हजुरको अवतारकले ज्ञान् र नित्य शरीरले पुष्क समान स्थावर जङ्गम प्राणीहरूको उत्पत्ति हुन्छ । जो आकाश जे मम तथा शून्यको समता धारण गर्दै तथा मन र बाणीको जगोचर रहनु हुन्छ, त्यस्ता परमेश्वरको दृष्टिमा कौडा पनि आफ्नू स्वभाव विरानो हुँदैन । २९ ॥ हे नित्यस्वरूप ! यदि ! अनन्त देहेवारी जीव विन्य तथा सर्वगत मानिए पनि हजुर द्वारा लिनको नियन्त्रण हुन सक्नेन । यदि ती हजुरको समान छैनन् भने हजुर तिनका निषाधक हुन सक्छ । यी भवै

ये त्वधिकृता भवतश्चक्रिनाः ॥२८॥ स्थिरचरजातयः स्थिरजयोत्पत्तिमित्तयुतो विहर उदीक्षया यदि परस्य विमुक्त ततः ॥ न हि परमस्य कश्चिज्जन परश्च भवेद्विद्यत इवापदस्य तव शून्या दधतः ॥ २९ ॥ अपरिमिता भ्रुवास्तनुभृतो यदि सर्वातास्तहि न शास्यतेन नियमो ध्रुव नेतरथा ॥ अर्जान च यन्मयं तदविमुन्य नियन्तु भवेत् सममनुजानतां यदमतं मतदुष्टतया ॥ ३० ॥ घटत उद्भवः प्रकृमिपूरुषयोरुभययुजा भवन्त्यमुमुतो जल- बुद्बुदवत् ॥ त्वयि न इमं ततो विविधनामरुणैः परमे मरित इवारणैः मधु निलित्युरोपरमाः ॥ ३१ ॥ नृषु तव मायया प्रमममीष्ववगत्य भूरां त्वयि सुधियोऽभवे दधति भावमनुभवम् ॥ कथमनुवर्ततां भवभयं तव यद्भुमुकुटिः सृजति मुहुष्णिगेमिरभवच्छरणेषु भयम् ॥ ३२ ॥ विजितहर्षकवायुभिः दान्तमनस्तुरगं य इह यत्ति यन्तुमनिलोलमुपायविदः ॥ यमनशतान्विताः समवहाय शुरोश्चरणं वणिज इवाज मन्त्यकृतवर्णधरा जनयो

शिव हजुरकाटै प्रकट भएका हुन, यी कारण धिनको त्याग नगरे पनि हजुर तिनका नियन्त्रा हुनुहुन्छ, किनकि सर्व उचित वस्तु होमपूर्व रहन्छन् । अतः सर्वत्र समान हुनुहुन्छ र 'द्रायां ज्ञान्छो' समता मान्नेहरूलाई थाहा हुँदैन ॥ २८ ॥ जो ऊमराहा प्रकृति र पुरुष छन, तिनको उत्पत्ति हुनु हुन्छ सक्नेन, उक्तो दृष्टि । अधिपतिमान् सर्वोप हुनाले नै जलका धारा जे प्राणीहरूको जन्म हुन्छ । फेरि आफ्ना भिन्न-भिन्न नाम तथा गुणपटित ती जीव महमा रहेको प्रकटहरूको भौको रम जे सर्व समुद्रमा नदीहरूको समान हजुर उपाधि शून्य परमाणुमा लीन हुनुहुन्छ ॥ ३१ ॥ सर्व शिव हजुरको मायाले वरम्बर उभ चरण गर्दछन् र यम संसारकमा चक्कर लगाइरहन्छन् । यस्तो ज्ञाने दृष्टिमा जल संसारकको निश्चिन्त मन हजुर परमेश्वरमा अत्यन्त भक्ति गर्दछन् । हजुरको भ्रुकटविनामरूपको शील शीघ्र र चर्चा नी तीन भाग हुने कालचक्र चक्रधार उमलाई भवभय पादंछ जो हजुरो शरण प्राप्त गर्दैनन् । हजुरका अनुगत भक्तलाई जन्म-मरणको संसारको य रूपो हुन सक्छ ॥ ३२ ॥ हे अहम्मा ! जुन अशक्त आफ्ना इन्द्रिय र प्राण चक्रमा पारेको छ, ती शायोदम उभर पनि जन्मको दलन गर्ने सकिन्न, यस्तो कति नखन पितृपरी धाढाताई वज्रमा पार्ने सक्ने गर्दछन् । आफ्ना गुरु चरणको शरण न्यागेर अन्य उपाय गर्ने परमित्री अनुत्तम त्यसो गर्नु

विविध विपरिवर्तनादर्थक्यं—अथैव कर्णधारको विना गच्छन् यत्नः स न व्यापारः परिभ्रमति कष्टमोऽस्तेन ॥ ३३ ॥ आकृता अभितरुका आत्मा र मदीयन्देवस्य हस्तः पदस्य मा
 ल्लंदाहर्दे तापोवाहं स्वजनः पुत्रः देहः स्त्री, घनः धामः पुत्रो, प्राण र ह्य आदिते त्याग र यो यः यः विद्वान्नाले अस्मिन् हृत्ता स्त्री-गुल्फा रत न्यक्तिलाई स्वधर्मले नरवर र क्षणमपु
 तंमोग्ना कमले सुखो पाने लब्धः ॥ ३४ ॥ जो जन पक्षयोदिको बदल रहित भण्ड रत्नरत्ना रणकमललाई हृदयमा धारण मनहक छन् तथा उपको चरबाहक पावपुत्रलाई नष्ट
 पादोल, ती बुद्धिजन यस कृपातलमा अन्यन्त गुणमय तीर्थधान समान छन् जो व्यापित मध्याह्न पनि निरप सुखस्वरूप हुन् परममाया भिन्न लपडछन्, ती विनेक, ईश्वर, ईश्वर,
 क्षमा र ज्ञानि आत्मा गुणो नाश पात्र मृत्परीक्षा फेरि आत्मन हृदयन ॥ ३५ ॥ यत्न रत्न मन्त्रहस्तः 'यो रमे पञ्च मन्त्राद उत्पन्न बाको हो, मन्त्रः यो रमे रति मन्त्र हो । आन
 अमान गर्वले बाधित हुन्छ । केही वा अमान कर्माकर्षी अभिचारित भण्डा पान टसिन्छ । उपयुक्त अनुमान रती-कही कमन्य पनि मिष्ट हुन्छ । यस्तै दुइटा अर्थात् भ्रम र माया-
 को संयोगले उत्पन्न वा उपपन्न पनि मन्त्र होइन अन्यपरम्पराले छन यो भ्रम वा दयाश्रको छ, यमलाई व्यवहार निर्वाह मात्रको लागि व्यावहारिक सत्यको रूपमा स्वीकार गरिन्छ ।

॥ ३३ ॥ स्वजनमुत्तात्मदारधनधामधरासुरयैस्त्वयि मति किं नृणां श्रयत आत्मनि सर्वरमे ॥ इति सदजानतां मिथुनतो रतये चरतां मुखयति
 को न्विह स्मरिते स्वनिरस्तभगे ॥ ३४ ॥ भुवि पुरुषुष्यतीर्थमदनान्वृष्यो विमदात उत भव पशन्वजहतोऽप्यमिदं प्रिजला ॥ दधति मृच्छन्म-
 नस्त्वयि य आत्मनि नित्यमुखे न पुनरुपामते पुरुषमारह्णवमथान् ॥ ३५ ॥ मत इदमन्यितं मदिति चेन्ननु तर्कहर्तं व्यभिचरति क च सुपा न
 तथोभययुक् ॥ व्यवहृतये विकल्प इषितोऽन्धपरम्परया भ्रमयति भारती त उरुवृत्तिभक्त्युत्पन्नान् ॥ ३६ ॥ न यदिदमथ आम न भविष्यदतो
 निधनादनुमितमन्तग त्वयि विभाति सृष्टैकरमे ॥ अत उपमीयते द्रविषजातिव्यपनान्वनथमनोविनाममृदमित्यवयवत्वबुधाः ॥ ३७ ॥ म यद-
 जया त्वजामनुशयीन गुणांश्च जुपन् भजति सरूपतां तदनु मृत्युमपेतभागः ॥ त्वमुत जहाति तामहिरिव त्वचमात्तभगो महति मदीयमेऽष्टगुणितेऽप-
 रिमेयभगः ॥ ३८ ॥ यदि न समुद्गरन्ति यतयो इदि कामजडा दुरधिगमोऽमतां हन्तिगताऽप्यतकण्ठमणिः ॥ अयुनृपयोगिनामुभयोऽप्यमुहं भगव-

हे ईश । गौणो लघुणादि विधि वृत्तिद्वारा कर्मकलादिको प्रशंसा गर्ने हुनुको वेदरूपिणी शाली र्मपलमा भद्रा गच्छन् अश्वाद्ध पुरुष्का लागि बाहमा पादछ ॥ ३६ ॥ यो तप
 सुष्ठिस्त्रा रतिन विषय र अलपण्डि पनि रत्नले छैन । यस्तै यो सिद्ध हुन्छ कि श्रीचमा पनि यः पुरुषस्वरूप हुन्छ धामेश्वरमा विष्णु नै प्रतीत हुन्छ । अतः यमका द्रव्यजाति
 अर्थात् भुक्तिर शोः आदि र विद्वन् अर्थात् कार्यरूप घटकुण्डलादि सै समानरूपले निरूपण गरिन्छ । अतः यो अर्थ धनार्थिलस मात्र अभिलाई मृदजन नै मत्स्य मान्छन् ॥ ३७ ॥
 जब जीव बाधाले मोहित भएर अधिज्ञान आश्रय लिन्छ, अनि यो गुणका कार्य देह इन्द्रियादिको संवन गर्दै उनी जन्म मरणकला मयमा प्राप्ति हुन्छ । हनु ॥ ३८ ॥
 आम्हू नित्यप्राप्त ऐश्वर्यमा स्थित रहनुहुन्छ । यसै निमित्त हनु ती बाधालाई उर्मिले छाडिदिनु हुन्छ, जसरी ताने काँचुली टाढाहोन्छ । अनि हनु अवशिष्टत मेन्त्रय-मुक्त भए भए ।
 अर्थात् विभूतिपुक्त बहिर्भाग विराजमान रहनु हुन्छ । ३८ । यदि मानित सन्यासी भए पनि आफू हृदयमा स्थित कामको मूल स्वप्न बाधनाहरू कालदेन भन

पुरुषो ह्यनुजग्राह्यः शतं कश्चिन्म, जस्यै विष्णुतिवज्जगदीमा लयासो मणि हराण्य पादुकाः । केवलं प्राक् पश्यन् यन् योगीश्वरजगद् यो लोकं र परलोकमा अनेहानेम् दृष्ट्वा मन्दः । यत्प लोभमा कश्चित् नानिगच्छे भू-पुण्यस्य हनुरासि भवसीत् हनुपदंष्ट्रं र परलोकमा जमेका स्वरूपको हान मएका गहन, न्यस्ता व्यक्तित्वार्हं हनुको वष दनिरुत्तम् ॥ ३० ॥ हे परेश्वरं मय्यन्त प्रसी ! हनुका स्वरूपको हाना पुरुष हनु र वपदाया ईश्वरवाट उपय वाप-पुषको फलस्वरूप मुख-दुःख मोदेन र त्यय वेला देहाभिमानीपुरुष विवि निपा मणिः वेदार्थोत्तरि एति ध्यान रत्न, किनकि जो व्यक्ति प्रतिपुष्मा कथ्यराईखि पायिको हनुका लीला-कथा निरन्तर प्रथम श्रेष्ठ हनुजग्राह्य आपन् हृदयमा धारण शरिणा ॥ नमस्तुते हनु मोक्षकथा आस हनुदुष्ट ॥ ४० ॥ हे भगवन् ! जगदिमा आपति इन्द्रादि देवताके पनि हनुको व्याप्य पादुकाः । उमै हनु अन्तम् हुनात् स्वयं पनि कल्पन् ॥ ४१ ॥ हे भगवन् ! जस्त आकाशमा वायुजग्राह्य रत्नम् उद्दे गन्तुम्, न्यस्त कालचक्र धृष्टी आदि जात्राण समेत अजन्त ब्रह्माण्ड मष्ट हनुमा एकैवाय धूमिरुत्तम् । हनुमं अ ॥

नमःपुनान्तमोदन्धिरुत्तम्द्वयः ॥ ३६ ॥ त्वदवगमी न वेत्ति भवदुःखशुभाशुभमोर्गुणविगुणान्वयांस्तर्ह देहमूर्ता च गिरः ॥ अनुयुगमन्तः मनुष्य मीतपुष्पास्या श्रवणभक्तो गन्तव्यमपवर्गगतिर्मनुजैः ॥ ४० ॥ व्युपतय एव ते न यथुन्तमजन्ततया त्वमपि यदन्तगण्डनिचया ननु मा । रणाः ॥ य इव राजाणि वान्ति वयमा गय यच्छ्रुतयस्तयि हि फलन्त्यतन्निगमनेन भवनिधनाः ॥ ४१ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ इत्येतद्ब्रह्मणः ॥ आश्रयमात्रात्तत्त्व ॥ मानन्दनमथानर्तुः पिडा ज्ञात्वात्मनो गतिम् ॥ ४२ ॥ इत्येषोपमाम्नायपुराणोपनिषदम् ॥ समुद्भूतः पूजितोऽपि गम- वास्तिहस्तमि ॥ ४३ ॥ वा वेतद्ब्रह्मदायाद् भद्रयात्मानुशासनम् ॥ धारयैश्वर्यं गां कामं कामार्तां भर्जनं नृणाम् ॥ ४४ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवम- कृतिगतिः ॥ श्रीशुभो भद्रस्तुतवान् ॥ पूर्णः श्रुतधरो गजजगद् वीरव्रतो मुनिः ॥ ४५ ॥ नारद उवाच ॥ नमस्तस्मै भगवते कृष्णायामलकीर्तये ॥ या गते ॥ आश्रयमात्रात्तत्त्वः कलाः ॥ ४६ ॥ इत्यथशुभिमानस्य तच्छिष्यश्च महात्मनः ॥ ततोऽप्यादायमं साक्षात्पुनर्दृष्ट्वायनस्य मे ॥ ४७ ॥ नमोऽपि भगवते कृष्णायामलकीर्तये ॥ तस्मै तद्गणायामस नारायणमुखाच्छ्रुतम् ॥ ४८ ॥ इत्येतद्ब्रह्मणं राजन्यज्ञं प्रश्नं कृतस्त्वया ॥ यथा

या गते आश्रयः ॥ ४९ ॥ नमस्तस्मै भगवते कृष्णायामलकीर्तये ॥ तस्मै तद्गणायामस नारायणमुखाच्छ्रुतम् ॥ ४८ ॥ इत्येतद्ब्रह्मणं राजन्यज्ञं प्रश्नं कृतस्त्वया ॥ यथा

मातृदशी आत्मनभा दसेपक्षि लारायणको ब्रह्मवाट जे मुनेका चिय, त्यो सबै मुनाए ॥ ४८ ॥ हे राजन् ! तिमिले जो प्रश्न गरेछा पिपी, तदनुसार—'जो निरुपणदेखि पर र निर्गुण छन्, त्यस ब्रह्ममा भक्तिको गति कमरी हुन्छ ?' त्यो सबै मैले सुनाइदिने ॥ ४९ ॥ यो वेदस्तुति हो मारबन्ध हो जो यस विश्वको उत्पत्ति र संसारको विपणमा उत्प्रेक्षा गर्दछन्, जो प्रकृति र पुरुषका ईश्वर छन्, जो ऊपर ब्रह्माण्डको रचना गरेर यममा जीविमन आ-माह्वयत प्रविष्ट भएर भिन्न-भिन्न देहका रचना र तिम्रो पालन गर्दै सहर गर्दछन् । जसरी मातृ निद्रामा हुनेको पुरुष सर्गिको ज्ञान छाडिदिन्छ, त्यस्तै जमलाई बाघ र बाघ मायाबाट मुक्त हुन्छ, ती आफ्नो अक्षय्यरूपमा रहेर जगत्की मूलकारण ब्रह्ममा मायाको अन्त्य पार्ने अवसररूप धीकृष्णको निम्नतर चिन्तन गर्नु प्रत्येक प्राणीको कर्तव्य हो ॥ ५० ॥ इति श्रीमद्भागवत महापुराण दशमस्कन्धे उत्तरार्धे नैराशी मायाटी कथां महाश्रीनित्योच्च्यायः ॥ ८७

(सम्बु-मोक्षमार्गको कथा) पातक १ मुनर राजा श्रीगोविन्दले भने-हे ब्रह्मन् ! देवता, भगुर र मनुष्यहरूमा जा जस्तिसु सुख हो मया ब्रह्मन गर्दछन्, ती प्रायः उनी र माया सम्बन्ध

ब्रह्मण्यनिर्देशये निर्गुणेऽपि श्रुतिश्चरेत् ॥ ४६ ॥ योऽस्योत्प्रेक्षक आदिमध्यनिधने योऽन्यत्कर्त्तृविश्वरो यः सृष्ट्वादमनुप्रविश्य ऋषिणा चक्रे पुरः शास्ति ताः ॥ यं संपद्य जहात्यजामनुशयी मुक्तः कुलायं यथा तं कैवल्यनिरस्तयोनिमभयं ध्यायेदजस्रं हरिम् ॥ ५० ॥ इति श्रीमद्भागवते महा-प्राणे दशमस्कन्धे उत्तरार्धे नारदनारायणसंवादे वेदस्तुतिर्नाम महाश्रीनित्योच्च्यायः ॥ ८७ ॥

राजोवाच ॥ देवाभ्यस्मनुष्येषु ये भजन्त्यशिवं शिवम् ॥ प्रायस्ते धनिनो भोजा न तु लक्ष्म्याः पति हरिम् ॥ १ ॥ एतद्वेदितुमिच्छामः मन्देहोऽत्र महान्हि नः ॥ विरुद्धशीलयोः प्रभोर्विरुद्धा भजतां गतिः ॥ २ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ शिवः शक्तियुतः शरवत्त्रिलङ्गोऽष्टगुणमन्वृतः ॥ वैकारिकस्तेजमश-नामसञ्चयह त्रिधा ॥ ३ ॥ ततो विकारा अभवन्पादशार्माषु कञ्चन ॥ उपाधान्विभूतीनां सर्वामासन्नुते गतिम् ॥ ४ ॥ हरिर्हे निर्गुणः सत्त्वा-त्पुरुषः प्रकृतेः परः ॥ स सर्वहृद्यपदष्टा तं भजन्निर्गुणो भवेत् ॥ ५ ॥ निवृत्तेष्वरवर्गेषु राजा सुष्मपिनामहः ॥ शृङ्खलभगतो धर्मान्पुल-दिदमन्युतम् ॥ ६ ॥ स आह भगवोस्तरमे श्रीनः शुश्रूषे प्रभुः ॥ तृणां निःश्रेयसाश्रयां योजनीणां यदाः कुले ॥ ७ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥

हुन्छन् । तर जो लक्ष्मीपति निर्गुणको भजन गर्दछन्, ती त्यस्ता शांताम्यका र धनी हुँदैनन् । यमको रहस्य के हो ? १.१। हे भगवन् ! तं विरुद्धस्वभाव हुने दुवै प्रभुका उपासकहरूलाई यन्त्रो विरुद्ध गति किन प्राप्त हुन्छ ? यो स ज्ञान सोन्दैरु-मलाई यस विश्वमा हुनो लक्षण छ ॥ २ ॥ श्रीशुकदेव भक्तहुन्छ-हे राजन् ! आफ्नी प्रपन्न माया शक्तिपुक्त भगवान् महाशिव सबै गुणबाट मुक्त छन् । उनका त्रिविध अहङ्कारले हस इन्द्रिय, पञ्चभूत र मन-शी मोह विकार उत्पन्न भएका छन् । अतः यो सबै अधिष्टाता देवताहरूमा कुनै पनि योग्यता उपासना गरेर प्राणी सबै ऐश्वर्यको गति पाउँदछ ॥ ३ ॥ ४ ॥ तर निष्पुण भगवान् प्रकृतिदेखि अलग पुराण पुरुष र निर्गुण छन् । ती सर्वज्ञ र सर्वेश्वर अन्तःकृपाका पाछो छन् । ३.१। भजन गर्नाले प्राणी गुणलोल हुन्छन् ॥ ५ ॥ हे राजन् ! तिम्रा पितामह राजा सुधित्तिरले अरुपमेध ब्रह्म समाप्त भएपछि भागवत धर्म हुने बेलामा भगवान् श्रीकृष्णचन्द्रावन गरी प्र-मंगला चिए ॥ ६ ॥ जसि प्राणीको आभ्यन्तिक इन्द्राणका लागि यदकुलमा भवतीर्थ र ईश्वरार्थ सम्पन्न श्रीकृष्णचन्द्रले ब्रह्मनाशक महाराज पुचिष्टिगिन यमगे मनुष्यको ॥ ७ ॥

मावान् भन्तुः—य जममाधि कृपा मर्दुः, त्यक्तो सर्व धन विस्मय-विस्तार हरिः—स्यगले निधनं र दुःख भोगो देवेन स्वयं स्वयं लोहितं ॥८॥ अत्रि रत्नवार
 उद्योग गते धनि धन कमाउन समर्थं हुँदैन, अनि धन्याधिको धेराबाट पिच्छ मरण रवा मेरा मकरका ममतया लाय्छ, अनि ब कुप गर्नै यान्छु । ९ ॥ अनि त्यस्तालाई परम
 सुख पिन्नाथ, सत्यस्वरूप र अनन्त ब्रह्मको प्राप्ति हुन्छ । यमरी मेरो वाराधना कठिन छ । अतः सर्व भलाई छाडेर अन्य देवताको उपापना गर्ने थान्छु । १० ॥ अत्यन्त शीघ्र
 प्रसन्न हुने अन्य देवताहरूमि र राज्य र धन वैभव पाएर ती उन्मत्त हुन्छन् । यमरी अति घमण्डी र उद्वत मरण ती वरदायक देवताहरूको पनि महत्त्व विमोह उत्रेको अपमान गर्ने
 थान्छु । ११ ॥ श्रीशुकदेव बन्दछन्—हे राजन् । ब्रह्मा, विष्णु र शिव आदि देवता प्राय र वरदान दिन समर्थ छन् । पिन्मा त्रिव र ब्रह्माजी व छन् बाहेँ नै प्रसन्न हुने र आप
 दिने देवता हुन्, नर विष्णु भगवान् त्यस्ता होइनन् । १२ ॥ यम विषयमा यो प्राचीन ईशतामया उदाहरण दिन्छ—भगवान् शङ्कर हुकामुलाई आर्क्ष्य वन्दान दिष्ट स्वर्ग

यस्याहमनुग्रहमि हरिष्ये तद्वत् शनैः ॥ ततोऽधनं त्यजन्त्यस्य स्वजना दुःखदुःखितम् ॥८॥ म यदा वित्तोद्योगो निर्विण्णः स्यादुनेहया ॥ मयः
 कृतमेतस्य कर्षिणं तदनुग्रहम् ॥९॥ तद्ब्रह्म परमं सुखं चिन्मात्रं सदनन्तकम् ॥ अतो मां सुदुर्गतायै हित्याज्यान्मभजते जनः ॥१०॥ तत्तत अजु-
 तोपेभ्यो लब्धराज्यश्रियोदताः ॥ मत्ताः प्रमत्ता वरदान्विस्मरन्त्यवजानते ॥ ११ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ शापप्रमादयोरीशा नदाविष्णुशिवोदयः ॥ मयः
 शापप्रमादोऽङ्ग शिवो ब्रह्मा न चान्युतः ॥ १२ ॥ तत्र बोदाहरन्तीममितिहामं पुरातनम् ॥ वृकामुनाय गिरिशो वर दत्त्वाऽप मङ्कटम् ॥ १३ ॥
 वृको नामासुरः पुत्रः शकुनेः पथि नारदम् ॥ दृष्ट्वाशुतोषं प्रपन्नं त्रिषु देवेषु दुर्मतिः ॥ १४ ॥ म आह देवं गिरिशमुपाधावःशु मिदर्थानि ॥
 योऽस्याभ्यो गुणदोषाभ्यामाशु तुष्यति कुप्यति ॥ १५ ॥ दशस्यवाणयोस्तुष्टः स्तुवतोर्वन्दिनोरिव ॥ ऐश्वर्यमनुलं दत्ता तत आप मुमङ्कटम् ॥ १६ ॥
 इत्यादिष्टतमसुर उपाधावत्स्वभाग्रतः ॥ केदार आत्मकव्येण उद्धानोऽग्निमुखं हरम् ॥ १७ ॥ देवोपलब्धिप्रप्राप्य निवेदात्मनेऽहनि ॥ शिरोऽश्व-
 त्वधितिना मत्तीर्थक्लिन्नमूर्धजम् ॥ १८ ॥ तदा महाकारुणिकः स घूर्जितयथा वयं चाग्निरितोत्थितोऽनलात् ॥ निश्चय दोष्यां भुजयोर्माश्वतारपर्श

मङ्कटमा वरं श विष्ट ॥१३॥ एकपन्त शकुनीको छोरो दुष्टवृद्धि हुकामुले वारंमा देवर्षि नारदलाई त्रान लाएका देवेन भोग्यो—‘विदेव अर्थात् ब्रह्मा विष्णु शिवमा मर र दाः श्री र
 प्रसन्न हुने देवता हो हुन् ।’ ॥ १४ ॥ नारदले भने—‘विभी शङ्कर भगवानको उपापना र । यसले तिमी सबै भनोरथ हट्ट पूर्ण हुनेछ, विर्जात हो बाहेँ गुण तथा दोष र तत्त्व न भव्य
 र कर्षण हुन्छ ।’ ॥ १५ ॥ बन्दीवन जी स्तुति गर्ने रावण र बाणसुरमि र प्रसन्न मरण तिनलाई अट्ट ऐश्वर्य दिए र स्वयं शिवलाई विन्देद्वारा निकै हुनो मङ्कट आनय
 । १६ ॥ नारदजीको यो उपदेश पाएर त्यो असुर केदार क्षेत्रमा आपन्न शरीरको माथका कुट्टा हवन गर्दै अग्निमुख नामको शिवको आराधना गर्ने लाग्यो । १७ ॥ १४१ ३
 दिनसम्म उपापना । धर्मा पनि जर इष्टदेवको दशन पाएन, तब गानी-दिन चिन्म भएर त्यो केदारतीर्थमा रमाउ गर्नाले निकैका उपाय मण्डो आपन्न घमण्ड आपने शान्त भए । ॥
 १८ ॥ अति हामी उर्वर परम वाक्यिक शङ्कर अग्निवृष्टिबाट अग्निदेव जी प्रवृष्ट मरण आफ्ना सुवाने त्यरका दुवै हात भगवान् रक्षित । ॥ १८ ॥

पुनः हारा ने अस्मिन् भाष्ये कार्यं निदृशं गच्छन् ॥३०॥ महादेवजी भन्तुद्वन्द्व—यस्यै भगवान् हारा भन्तुमप्य वचनले मोक्षपद्धि कृतामुत्ते वहाई मोक्षपद्धि जे-अदि गच्छे पियो, त्यो मने कृपान्तु सुनारो ॥३१॥ भगवान्ते आज्ञा मयो—यदि यही कृपा हो मने मलाई महादेवको कृपाको विभाव छैन, किनकि ती न दशको भाषेले विभाव मगर भूत-प्रेतको अक्षीयर भयकको छन् ॥३२॥ हे दानवेन्द्र ! यदि विभीलाई अष्टगुरु शंकरजीका वाक्यमा केही विषयम छ मने अहिन्ये भाष्य मन्त्रकमा हारा हारि परीक्षा लेख ॥ ३३ ॥ हे दानवेन्द्र ! अवि महादेवको वचन अष्टगुरु ठहरियो मने विभी ती अमन्यभाषी शङ्करलाई ममागी मछाउ, जगले ती केरि मिथ्या कुरा बोलन नपाउन् ॥ ३४ ॥ श्रीपिण्ड भगवान्को चित्रि र कामल वाक्यले अष्टपद्धि मणको हुँदा त्यस मूढले भाषने शिरमा हात राखिदियो ॥ ३५ ॥ हात राख्नामात्र त्यो देखे तत्काल ब्रह्माहव ती मिर छुटेर त्यही भरियो । उतै बेला जाकायमा जय-जयकार, नवम्कार र माधुवादको ध्वनि सुनलायो ॥३६॥ पारी कृतामुर मारिनाले देव, ऋषि, विद्व र गन्धर्वगण भगवान्माथि पुष्पको वर्षा गर्ने

यथापूर्वमनुष्ठितम् ॥३१॥ श्रीभगवानुवाच ॥ एवं चेत्तर्हि तद्वान्त्यं न वयं श्रद्धधीमहि ॥ यो दक्षशापात्तैराच्यं प्राप्तः प्रेतपिशाचराट् ॥ ३२ ॥ यद्विस्तत्र विश्रम्भो दानवेन्द्र जगद्गुरौ ॥ तर्ह्यज्ञाशु स्वशिरमि हन्तं न्यस्य प्रतीयताम् ॥३३॥ यद्यमृत्यं वचः शम्भोः कथञ्चिद्दानवर्षभ ॥ तदेनं जह्यमद्वाचनं यद्वक्तान्न पुनः ॥३४॥ इत्थं भगवन्निश्रिर्वचोभिः स सुपेशलेः ॥ भिन्नधीर्विरमृतः शीर्ष्णि स्वहस्तं कुमतिर्न्यधात् ॥३५॥ अयापनद्वित्रिराग यद्वाहत इव क्षणात् ॥ जयशब्दो नमःशब्दः माधुशब्दोऽभवेद्वि ॥३६॥ सुमुक्तः पुष्पवर्षाणि हते पापे कृतामुरे ॥ देवर्षिपितृगन्धर्वा मोचिनः मङ्कटान्छिवः ॥३७॥ मुक्तं गिरिशमभ्याह भगवान्पुरातनम् ॥ अहो देव महादेव पापोज्ज्वलं स्वेन पापमना ॥ ३८ ॥ हतः को न महत्स्वीश जन्तुर्वै कृतकिल्बिषः ॥ क्षेपा स्यात्किमु विम्वेशे कृताग्नको जगद्गुरौ ॥ ३९ ॥ य एवमप्याकृतशक्त्युद्वनतः परस्य साक्षात्परमान्मनो हरेः ॥ गिन्त्रिमोक्षं कवयेन्वृणोति वा विमुच्यते संमृतिभिस्तथाऽग्निभिः ॥ ४० ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे उत्तरार्धे रुद्रमोक्षणं नामाष्टासीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ सरस्वत्यास्तटे राजन्नुत्पयः सत्रमामन ॥ वितर्कः समभुक्तेषां त्रिष्वधीशेषु को महान् ॥ १ ॥ तस्य त्रिजगमया ते

जगमे र महादेव त्यस भगकर मङ्कटबाट हुक मण ॥३७॥ अवि पिण्ड भगवान्ते मय-हुक शङ्करजीमित भन्तुत्यो—हे देव-देव ! यो दृष्ट भाषने पापले मारियो । महापुष्पको अगव गने हुने अनि प्राणी मङ्कल रदन तर्जन मने जगद्गुरु श्रीविष्णुदेवको अष्टगुरु गनेको विषयमा के भन्ने १ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ यो पुरा मन र वाणी आदि-को जयमबाट प्रयक्, शक्तिरुक्ता समुद्र एवं प्रकृति आदिबाट श्रीविष्णु भगवान् द्वारा गरिएको यो जम्बु माचल चर्म्मलाई अष्टछ वा सुन्दर, र्प्या मंगलता मने बन्धन मया शत्रुहरूको मयबाट मुक्त हुन्छ ॥४०॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे उत्तरार्धे नेमाली सातदोकायां अष्टासीति तमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥

(लघु सुनिहारा ज्ञान, पिण्ड र शिरको वर्षाकार भगवान् हारा महादानपुरबाट आलोकनका बालन-जक म्पाउनु । श्रीशुकदेव भन्तुद्वन्द्व जे राजन् ! केही अविगम एक इत्य सरस्वती नदीको वृत्ता पञ्च गदे पिए । निनमा यो विचार बन्पो ज्ञान, पिण्ड तथा शिव विनमा सर्वम-या कृता, हुन देवता हुन् ॥१॥ हे नृप ! यस त्रिजगाले निनने

ब्रह्माका पुत्र महीष भृगुलाई उनको पराधा छिन् ।। नागि । पढा ।। नन्दुगार महर्षि भृगु पादले ब्रह्मादेवता यमास गम् ॥ २ ॥ ब्रह्मादेवता यमास जान्नेका नागि उनले नमस्कार, मुनि
केरी पनि भएनन् । अतः ब्रह्माजी आफ्नु नजल प्रदर्शित भएर मनमने अ कन काधित भए ॥ ३ ॥ तब आफ्नु पृथग्नि उत्पन्न भि पितृमह ब्रह्माजीले मनमने विनेष घातन वार्तिद्वय,
उत्पत्ति-नजलनपाट उत्पन्न जनेले भनि ध्यान हुन्छ ॥ ४ ॥ अनि कृष्ण विष्णु पुगे आफ्ना माई परदि भृगु आफ्ना दमेर महादेव निकै आनन्दित भएर कृष्णाल उठी उनलाई
बहुमान गर्ने हात उन्नाउ, तब भृगुले भने 'तमा कुमागमाई हो ' य । भन्ना तब उनले ब्रह्माल गर्ने आनन्दा प्रष्ट गर, तब महादेवलाई उनक भि उठ्यो ॥ आफ्ना तीक्ष्ण
छटिले हेर्दै विष्णु उठाएर उनलाई मान अघिमरे ॥ ५ ॥ ६ ॥ अनि पाण्डित पाउ यमान शक्रनाई नम्रवर्णले आनन पाग्नि, अनि भृगुजी ग्यहाबाट हेक्कुपयाम गर,
जहाँ तिष्ठु भववान विराजमान छन् ॥ ७ ॥ त्यस बेला भगवान् अक्षयाने पाण्डित प्रिग राखेर कन्टका थिग पुम्नायास भृगुले उनको वक्षस्वतमा एक लात हाने । माथ गुल्फक

वै भृगु ब्रह्मसुतं नृप ॥ तज्ज्ञपर्यै प्रेषयामासुः सोऽभ्यगाद् ब्रह्मणः समाम् ॥ २ ॥ न तस्मै प्रह्वणं स्तोत्रं चक्रे मत्त्वपरीक्षया ॥ तस्मै चक्रोप
भगवान्भजलन्स्त्वेन तेजसा ॥ ३ ॥ स आत्मन्युत्थितं मन्युमात्मजायात्मना प्रभुः ॥ अशीशमद्यथा वद्वि स्वयोन्या वारिणाऽऽत्मभूः ॥ ४ ॥ ततः
केलामगमत्स तं देवो महेश्वरः ॥ परिरब्धुं समारेभ उवाय भ्रातरं मुदा ॥ ५ ॥ नैच्छत्वमस्तुत्ययग इति देवश्चक्रोप इ ॥ शूलमुद्यम्य तं
हन्तुमारोभे तिग्मलोचनः ॥ ६ ॥ पतित्वा पादयोर्देवी सान्त्वयामाम तं गिरा ॥ अथो जगत्तम वैकुण्ठं यत्र देवो जनार्दनः ॥ ७ ॥ शयानं प्रिय
उत्सङ्गे तदा वक्षश्चनाडयत् ॥ तत उत्याय भगवान्मह लक्ष्म्या सतां गतिः ॥ ८ ॥ स्वतल्पादवस्त्राया ननाम शिरसा मुनिम् ॥ अह ते स्वागत
ब्रह्मन्निषादाचामने ध्रुवम् ॥ अजानतामगतान्वः क्षन्तुमर्हय नः प्रभो ॥ ९ ॥ अतीव कोमलो तात चरणौ ते महामुने ॥ वक्रकर्कशमहक्षःस्पर्शनं
परिपीडितौ ॥ इत्युक्त्वा विप्रचरणौ मर्दयन्स्वेन पाणिना ॥ १० ॥ पुनीहि महलोकं मां लोकपाशांश्च मद्रतान् ॥ पादोदकेन भवतस्तीर्थानां तीर्थ-
कारिणा ॥ ११ ॥ अग्राहं भगवैन्द्रक्ष्या आममेकान्तमाजनम् ॥ वस्यत्युगमि मे भृतिर्भवत्पादद्वतांदमः ॥ १२ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं ब्रुवाणं
वैकुण्ठे भृगुस्तन्मन्द्रया गिरा ॥ निर्वृत्तस्तर्पितस्तूष्णीं भवत्युक्तण्डोऽभ्रुलोचनः ॥ १३ ॥ पुनश्च सत्रमाव्रज्य मुनीनां ब्रह्मवादिनाम् ॥ स्वानुभूतमशेषम्

पदमात्र गति भगवान् लक्ष्मी मति वुरुकक उठे अनि शय्याबाट बलेर भृगुलाई शिर न्यूलाई प्रणाम गरेर भने—हे भद्रन् ! हे श्रुते ! म हजुरको स्वागत गर्दछु । आठनाम्
एकछिन आफ्नमा बस्नाम् । हास्रीलाई हजुर यमरी आउने याहा विषम, हास्री घृष्टा समा गर्नुहयम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ मुनिराज ! हजुरको परम अत्यन्त कोमल छन् १ मेरो वक्षस्वतल
वज्रमयान कटोर छ । त्यसको प्यागल यी पाउमा निकै पीडा अपा होला' यति भनेर भृगुका पाउ आफ्ना हातले सुमारं मनलामि—॥ १० ॥ हे श्रुते ! हजुरको चरणौ न
सोच्योर्हर्ष पनि पवित्र पण्डित । त्यसैले हजुर वैकुण्ठ सदन समा स्थित गरे लोकपालहकलाई पवित्र पाउंरहयम् ॥ ११ ॥ हे भगवन् ! हजुरको चरणस्पर्शले मेरा सर्व पाप नष्ट भ ।
अतः लक्ष्मी मेरा हृदयमा सबदा विराजमान रहने छन् । अह म लक्ष्मीको परमात्र आश्रयस्थान भव् ॥ १२ ॥ शुकदेवजी भन्दछन्—हे राजन् यमरी भगवान्ले सबैछि भृगु हुन

अनेक धर्मिका वस्त्रे भोग्यन्ते ॥ २५ ॥ हे राजन् ! यन्मै गरी ती ब्राह्मण भेष्टले आफ्नो हाँवां र नेत्रो बालक अन्धनामाथ मरेर तिनलाई पनि राजद्वारमा राखिदिन हरेक फल
त्यही हुन हुनाथ ॥ २६ ॥ त्यसै गरी उनको नयाँ बालक पनि मर्नो र उही पुरानो माथा सुनेर श्रीकृष्णको नयाँचै वसेका अर्जुनले ब्राह्मणमित्र भने— २७ ॥ हे तमन् !
के हजुरको निशामस्थान उरकापुरीमा कंदो पनि धनुर्धर क्षत्रिय लैनन् ? के धी मवै सादन यज्ञ गर्ने ब्राह्मण हुन् ? ॥ २८ ॥ जसका राज्यमा ब्राह्मण घन र हाँ पुष्यादिने विपुल
भएर छोक् गर्दछन्, ना राजा क्षत्रियका वेशमा आफ्नू प्राप्तोपण गर्न नष्ट ज्ञेय भिन्नछन् ॥ २९ ॥ हे वगवन् ! पुत्र वियोगले कर्तार हजुर दुवै विश्व श्री-पुरुषका मन्त्रानको
रक्षा म स्वयं गर्दछु । यदि मैले यो प्रतिज्ञा पूरा पार्ने मक्ति भने आपोमा इटो निभाए हुनेछु ॥ ३० ॥ ब्राह्मणले भने—हे अर्जुन ! भोडलाय, मगवान् कृष्ण, धनुर्धर इत्यादि भेट
इत्युम्ने र अतुल्य रथी अनिरुद्ध पनि जब तिनका रक्षा गर्ने अवसरलेनन् भने यी जगदीश्वरबाट पनि हुन नसक्ने काम तिम्रो गर्न सार्दैछौ ? बलाई तिम्रो हुन मूलता बस्ने

उपश्रुत्य कर्हिचित्कस्यान्तिके ॥ परेते नवमे बाले ब्राह्मणं समभाषत ॥ २७ ॥ किमिदृष्ट्वैस्वत्रिवाम्ये हह नास्ति धनुर्धरः ॥ राजन्यवन्धुरेते वै
ब्राह्मणाः सत्रमामते ॥ २८ ॥ धनदारारत्नजापृक्ता यत्र शोचन्ति ब्राह्मणाः ॥ ते वै राजन्यवेषेण नय्य जीवन्त्यसुम्भराः ॥ २९ ॥ अहं प्रजा वां
भगवन्नस्त्रिये दीनयोरिह ॥ अनिस्तीर्णप्रतिज्ञांऽस्मि प्रवेश्यं हतकल्मषः ॥ ३० ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ सङ्कर्षणो वासुदेवः श्रुम्नो धन्विना वरः ॥
अनिरुद्धोऽप्रतिशयो न त्रातुं शक्नुवन्ति यत् ॥ ३१ ॥ तत्कथं नु भवान्कर्म दुष्करं जगन्धीश्वरैः ॥ विकीर्णमि त्वं बालिशयात्तत्र श्रद्धामहे वयम्
॥ ३२ ॥ अर्जुन उवाच ॥ नाहं सङ्कर्षणो ब्रह्मन्न कृष्णः कर्णिवेव च ॥ अहं वा अर्जुनो नाम गाण्डीव सस्य वै धनुः ॥ ३३ ॥ मावमस्या मम
ब्रह्मन्वीर्यं व्यभक्ततोषणम् ॥ सृष्टुं विजित्य प्रधने आनेप्यं ते प्रजाः प्रभो ॥ ३४ ॥ एवं विश्वस्मिन्तो विप्रः फाल्गुनेन परंतप ॥ जगाम स्वगृहं प्रीतः
पार्षवीर्यं निशामयन् ॥ ३५ ॥ श्रुत्वाकाल आगमे भार्यायां द्विजगन्तवः ॥ पाहि पाहि प्रजां सृष्टोरित्यालार्जुनमातुरः ॥ ३६ ॥ स उपसृष्टस्य शून्यभ्यो
नमस्तुतम् महेश्वरम् ॥ दिव्यान्यस्त्राणि मंस्मृत्य सज्यं गाण्डीवमादददे ॥ ३७ ॥ न्यरुणस्मृतिकामार्गं शरैर्नानाच्योजितेः ॥ तिर्यग्मूर्धमधः पार्थश्रृङ्गार
शरणज्वरम् ॥ ३८ ॥ ततः कुमारः संजातो विप्रपत्न्या रुद्रःसुहृः ॥ मथो दर्शनमापेदे मशरीरो विहायमा ॥ ३९ ॥ तदाह विशो विजयं विनिन्दन्कृष्ण-

लागिरहेको छ र फवार पनि परिरहेको छैन ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ विजयले भने—हे ब्रह्मन् ! म बलाय, कृष्ण अवधवा कृष्णका पुत्र प्रयम्न होइन । म अर्जुन हँ, जोगिल गदा
गाण्डीव धनुष रहिन्छ ॥ ३३ ॥ हे विप्र ! भोडलाइलाई पनि सन्तुष्ट पार्ने भोगे पराक्रमको तिम्रो अपमान नगर । हे प्रभो ! म पृथ्वा सृष्टुलाई पनि स्मित निभा गर्ने ।
बालकलाई परलोकबाट न्याउछु ॥ ३४ ॥ हे राजन् ! धनंजय द्वारा रनरी आधागित गरिपण्डित ती ब्राह्मण इसभ भएर उनको कृपाशर्को कुराकुरा पढ्न गद आफ्नू
वर कर्हिरे ॥ ३५ ॥ यसगल्ल जब उनको छोको प्रसवकाल आयो, तब उनले अत्यन्त आतुर भएर अर्जुनमित्र भने—‘हे पार्थ ! तिम्रो भोगे मन्त्रानलाई सृष्टुको सुखसाद बनाउ
॥ ३६ ॥ उनले पवित्र जलले आचमन गरेर शंकरलाई नमस्कार गरी आफ्नू दिव्यबाणको समान गरी तारो कसैको नाष्टोव धनुष दायामा लिए ॥ ३७ ॥ न्यमर्षात् अनेक धर्मि

अस्य वन्द्यपुत्रक बाणद्वारा उनले ध्वजिका-गृहलाई चारैतिरबाट ढाके । यमरी धनत्रयले यत्ना-उत्ताः तत्त-वाधि त्रयेतिर बाणको पिछ्छा बस्ने बनादिए ॥३२॥ अनि श्री ब्राह्मणको मर्मावाट बालक उत्पन्न भयो तर त्यो बारम्बार रोई न-काल त्यो मधारीन आकृष्टमा बन्धुकोन भयो ॥३३॥ अनि श्री विप्रले श्रीकृष्णकहाँ गएर उनका शिष्य सत्ताको भिन्दा गदै भने-
 भिरो पुत्रेति हेर, मैले यस नपुत्रको आत्म प्रशंसापुक्त वचनमा विश्वास गरें ॥ ४० ॥ प्रद्युम्न, अतिरुद्ध, अलग्न तथा कृष्ण आदि काही पनि ब्रह्मका रक्षा गर्ने समय घण्टनू बने
 त्यसलाई बचाउन का समय हुनमन्दछ ॥ ४१ ॥ जुन बुद्धिहीन मनुष्य दैतद्वारा इतिहास बानकद्वारा कैरि फर्काई न्याउन खोज्दछ, त्यस भिष्यावादी तथा आफ्नै हस्तले आफ्नू
 ब्रह्मका गरें विजय र त्यसको गान्धीय घञ्जुचलाई भिन्दा छ ॥४२॥ श्री ब्राह्मणले यमरी कृष्णका भन्नेरुति वाचं आफ्नू योगबलले संयमनीपुरी गएर, जहाँ स्वयं आवान् यमगाज बस्नेछन्
 ॥४३॥ त्यहाँ पनि श्री ब्राह्मणका बालकलाई नदेखेर चौर धनत्रय दानमा जोड्छन् निद्रि निश्चयि, सोय, बापू तथा अग्नि बह्मदिना पुरी, कनलादि तलका लोक, स्वयंमन्त्रा माधि

मन्त्रिधौ ॥ मौज्य पर्यत मे योऽहं श्रद्धे स्त्रीयकल्पनम् ॥४०॥ न प्रद्युम्नो नानिरुद्धो न रामो न च केशवः ॥ यस्य शेकुः पश्चिमातु क्रोड्यन्मन्दविते-
 धरः ॥४१॥ धिगर्जुनं सृष्टावाद् धिगात्मरत्नाग्निनो धनुः ॥ दैवोवमृष्टं यो मौल्यादानिनीपति दुर्मतिः ॥४२॥ एवं शपति विप्रः विद्यायास्याय
 फाल्गुनः ॥ ययौ संयमनीमाशु यत्रास्ते भगवान्यमः ॥४३॥ विप्रापत्यमचक्षानसत ऐन्दीप्रगातपुरीम् ॥ आग्नेयी नैर्दत्तो सौम्या नायन्या वारु-
 णीमथ ॥ रसातलं नाकपृष्ठं धिष्यान्यान्पुदायुधः ॥४४॥ ततोऽलब्धद्विजमुत्तो द्यनिर्स्तीर्णप्रतिश्रुतः ॥ अग्निं विविक्षुः कृष्णेन प्रत्युक्तः प्रति-
 पेधता ॥४५॥ दर्शय द्विजमूर्तस्ते भावज्ञात्मानमात्मना ॥ एते हि कीर्तिं विमलां मनुष्याः स्थापयिष्यन्ति हि ॥४६॥ इति संभाष्य भगवान्पुनरेव
 सदेश्वरः ॥ दिव्यं स्वरथमास्थाय प्रतीचीं दिशमाविशत् ॥४७॥ मष्टद्वीपान् सप्तमिन्धुन् सप्तमसगिरीनथ ॥ लोकांलोकं तथाऽस्तीत्य विवेश महामतमः
 ॥४८॥ तत्राश्वाः शैव्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकाः ॥ तमसि प्रष्टगतयो बभ्रुवर्भरतर्षभ ॥४९॥ तान्दृष्ट्वा भगवान्कृष्णो महार्योनेश्वरेश्वरः ॥ महत्सा-
 दित्यमंकारं स्वचक्रं प्राहिणोत्पुरः ॥५०॥ तमः सुधोरं गहनं कृतं महद्विदारयद्गुग्निरेण रोचिषा ॥ मनोजवं निर्विचिरो सुदर्शनं गुणान्युतो राघवराजो

महलोकादिषा पनि गए ॥ ४४ ॥ काही पनि ब्राह्मणका बालक नगई आफ्नू प्रतिका अर्धं दुनाले ठनी अग्निमा प्रवेश गर्ने विचार गरे, तर तन्काल दयालु भगवान् श्रीकृष्णचन्द्रले
 तिनलाई आह्वयि यत्रो नगर भनी तोडिदिए ॥४५॥ भगवान् मनुष्यन्त-भ निमीलाई श्री ब्राह्मणका बालकहरू देखाउँछु । निमी पयरी स्वयं आफ्नू जनमा नगर । एक दिन यो
 विप्रा निन्दकहरू ने हाम्रो कीर्तिको बलान गर्नेछन् । ४५ ॥ संयमभयं भगवान् कृष्ण यमरी आफ्ना सत्ता शर्षाभित कुन गरेर उनीति आफ्नू दिव्य रथमा आसुद गएर पश्चिम
 दिशानि गिडे ॥४७॥ उनले मात पर्वत भएका मान डीप, मान समुद्र तथा लोकालोक पर्वत छिपेले महान् अन्धकारमा प्रवेश गरे । ४८ ॥ हे भगवन् ! त्यस पौर अन्धकारमा
 उनका श्रेय, गुणवत्, शैव्यपुष्प र महाहृद नामका अन्ध यत्ना-उत्ता करमलिन लागे ॥ ४९ ॥ तिनको अवस्था देखेर योगेश्वर भगवान् कृष्णचन्द्रले आफ्नू हज्जर रथ जे ते-दशम तान
 नुदभने चक्र बगि लगाइदिए ॥५०॥ आफ्नू अन्धकार तेजले त्यो पौर अन्धकारलाई वन्द्यम् विदीर्ण पार्दै त्यो सुदर्शन चक्र मनको मगन भनि लोक गरिने यस प्रकार अन्धकारमा

आश्रयः सः ॥६०॥ जगत्पुत्र विष्णु भगवान्ते वसरी आहा दिक्पति श्रीकृष्ण र कर्तुं नले 'दुष्ट' भरेर ती भूषा भगवान्तेई प्रयास करी ती आश्रयका शक्तिकर विष्णु भगवान्
 आनन्दपूर्वकं सुतं शारदाय वरका विष्ट, स्वर्गाय केरी ती आश्रयकाई उनका छोरा पचोपिन उमेर दया रूपले पूज्य सुम्पिदिष्ट ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ मध्यान् विष्णुको दिग्गमक तथा
 भक्त्याम होमेर पनेजयताई निकै विष्णुय वयो र उनले पुष्टे—मधुप्यमात्रमा वे इमि पुष्टाचं छ, यो मरी भगवान्को कुरा हो ॥ ६३ ॥ हे राजन् ! यत द्रष्टा अनेक यत्रिका यत
 पुष्टार्थं देखाउंई भगवान् वृष्णले हाम्य विष्णुको मांग गर्दै दृष्टा-दृष्टा अनेक वस्तुको अनुष्ठान गरे ॥ ६४ ॥ उनले इन्द्र ही भेलुमा प्राप्त गरेर आश्रयकादि यो वरका सरे कामनाकर
 यथा स्वयं पूर्ण पारे ॥ ६५ ॥ उनले अध्यात्मिक राजाद्वय ईश्वर मां ठया हया पार्थद्वारा यानं रगाई पुष्टिदिष्ट आदि धार्मिक राजाद्वय द्वारा पुन वरकाको स्थापना गराए ॥ ६६ ॥
 इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे उत्तरार्धे वं० गीताचंकर 'वसिष्ठ' कृत वेपानी भाषाटीकायां दशोऽनवतितितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥

ददतुः पुत्रान्ययारूपं ययावयः ॥ ६२ ॥ निशाम्य वैष्णवं धाम पार्यः परमविम्वितः ॥ यत्किञ्चिन्पौरुषं पुमां मेने कृष्णानुकम्पितम् ॥ ६३ ॥
 इतीन्द्रशान्तेकानि वीर्षाणीह ददशंयन् ॥ पुमुजे विषयाप्राप्त्यानीजे चात्पुजितेर्मस्त्रे ॥ ६४ ॥ भववर्षास्त्रिनाम्कामान्प्रजामु नादृणादिषु ॥
 यथाकालं पयवेन्द्रो भगवान्ब्रह्मपमास्थितः ॥ ६५ ॥ हत्वा नृपानधर्मैष्टान्धातयित्वाऽर्जुनादिभिः ॥ अज्रमा वर्तयामास धर्मं धर्ममुनादिभिः ॥ ६६ ॥
 इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे उत्तरार्धे द्विजकुमारनयनं नाम एकोनवतितितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ सुखं स्वपुर्णा निवमन्दारकायां श्रियः पतिः ॥ सर्वमपत्समृद्धायां सुखायां वृष्णिपुङ्गवे ॥ १ ॥ श्रीभिन्नोत्तमवेषाभिर्नवयौवनका-
 न्तिभिः ॥ कन्दुकादिभिर्हर्म्येषु कीदृङ्नीमस्तद्विद्युभिः ॥ २ ॥ नित्यं मङ्गलमार्गायां मद्व्युद्धिमर्तजैः ॥ स्वर्लकृतेर्मर्तरथे रथेश्व कनकाञ्जले ॥ ३ ॥
 उद्यानापवनाब्ज्यायां पुष्पितद्वमराजिषु ॥ निर्विशदभृङ्गविहगेर्नादितायां समन्ततः ॥ ४ ॥ रथे शोडशमाह्वयपीनामेकवर्त्मनः ॥ तावद्विचित्ररूपेऽसौ तद्-
 गृहेषु महदिषु ॥ ५ ॥ श्रोतृकुलोत्पलकद्वारमुकुटाम्भोजरेणुभिः ॥ वामितामलतोयेषु कृजद्विजकुलेषु च ॥ ६ ॥ विजहार विगाह्याम्भो हर्दिनीषु मन्दोदयः ॥
 कुचकुङ्कुमलिघातः परिन्ध्रश्च योपिताम् ॥ ७ ॥ उपगीयन्मानो गन्धर्वैर्मृदङ्गपणवानकान् ॥ वादयद्भिर्मुदा वीणां मृतमागधवन्दिभिः ॥ ८ ॥ मिन्ध्यामनोऽन्यु-

श्रीकृष्णका लीलाहर्षको वर्णन ॥ श्रीशुकदेव मन्दछन—हे राजन् ! सुत पुरीडा मरक मरसारो हाणोदक, बन्धायुषणले मजित शूरवीर, मजित अथ र सुवर्ध निमित्त र वन
 नित्य मरिहाह्वयोः । दयमा सर्वतिर वीषाया विष्ट, इहाँ पुष्पित बुधना हमरा अमर र पांशका कलरवले मरिहा कोलाहन मरहोप्यो, जो मरी सम्पदाके एवं धियो, जगमा उनव
 यादवहर्षको निवास चिरां, जयमा आकाशना मदनमा कन्दुकादि लेले चिन्तली भै पतिमति, जयवीरवाको कान्तिने सुशोभि र मनोहर वेपारी हासिनीहर्षक यथा उता एमिरह-य,
 रथन द्वारकापुरीमा सुलवर्क रन्ने मोह सहस्र परनीहर्षका मृकमात्र रसो भगवान् कृष्ण पार्थिवपले मर्यादा ती सरे रानीहर्षका मह बा उल्लिखे हव धारण गरेर मजित रमण मरय
 ॥ १-५ ॥ १। श्री राजा पृथक पथ, ब्रह्मर, कुन्द र कमलको पगामले मुगन्धित उलाशय विष्ट र निममा अनेक वस्तु कोलिहर्षका विष्ट, महारोषधं मर्यादा कृष्ण भगवान् तथाजमा
 जनको आनन्दन मर्दे आपनी विप्राभित आलङ्घित यथ तिनका कुचकुङ्कुमे अ, वन् ईह अनुतिष्ट पार्द जन-विहार मर्दने ॥ ६ ॥ ७ ॥ यदवेना मरुधर्माय कृङ्क, यमर तथा नमरा

आदि वाता नराण्य उनका बचापान गर्दछ र घन, बागज, चन्द्रीजन सोका बडाई प्रपन्नतापूर्वक स्तुति गर्दथे ॥८॥ कुनै बेला बगवान्का रानीहरू आफ्नै उनलाई विचारात्मक भिन्नताप
अनि उपनि निनलाई मिश्रण यधराज कुनै सँ कीडा गर्थे ॥ ९ ॥ बन्ध भिन्नता देखिने कुच र उरु भाग तथा गृहन् केशराजमा लगाइएका, अपका कुल शस्त्रिकेका थिए, ती
कृष्ण शिवाहरू उन आफ्ना पिपनमलाई भिन्नताई पिचकारी खोल्न जान्थे तब उनीमित आनिद्रित हुनाले निनको मुख कमल कामोदीभनको घनता दिने बणको मन्द शब्दीले फेका
आइयो । अनि ती शम्भन सुन्नसित हुन्थे ॥ १० ॥ यमरी आफ्नी प्रियाका कुच-कुटमले जगको वनमाका मुष्टिको थियो र कोडामा आगत हुनाले जगको चुकेका
आँखा सँ अलक हल्लिरहेथ्यो, ती भगवान् कृष्णचन्द्र पनि ती पुवर्ताहरूलाई बाग्गार भिन्नताई उनीमाका स्वयं भिन्नताई उनीमित यमरी विहार गर्दथे, जसले भनेक दृष्टिक द्वारा
घेरिएको मयराजहोस् ॥ ११ ॥ यमरी कीडा गरिमकर भगवान् कृष्ण र निनका पनीहरू कीडाको निमित्त लगाएका लुगा र गहना, जसको आसीरिका केनउ माना
बलाना मात्र थियो, ती नट र नटिनीहरूलाई दिन्थे ॥ १२ ॥ हे राजन् ! यमरी विहार गर्दै आंकृष्णको बाउ, बानी, हेराई, हेगाई, पवित्रामात्रि, विनाम तथा विविध

तस्ताभिर्हमन्तीभिः स्म रेचकैः ॥ प्रतिभिन्नन्विचिर्दृष्टे यक्षीभिर्पक्षराटिब ॥६॥ ताः क्रिन्नवस्त्रविचुनोरुकुचप्रदेशाः मिथन्त्य उदुवृत्तवृहत्कयराममृताः ॥
कान्तं स्म रेचकजिह्वरषयोपगुह्य जातस्मरोत्सवलयमद्गदना विरेजुः ॥ १० ॥ कृष्णस्तु तत्स्तनविषयजितकुङ्कुमसक् कीडाभिपङ्कथुतकुन्तलवृन्दवन्धः ॥
मिन्नमुहुर्युवतिभिः प्रतिपिच्यमानो रेभे करेणुरिवेभपतिः परीतः ॥ ११ ॥ नयनां नर्तकीनां च गीतवाद्योपजीविनाम् ॥ कीडालङ्कारवामांभि
कृष्णाज्जरास्य च निवः ॥ १२ ॥ कृष्णस्यैव विहरतो गान्यालापेक्षितस्मितैः ॥ नर्मस्त्रेलिपरिष्वगैः मीणां किन्तु इना धियः ॥१३॥ उचुर्मुकुन्दैक
धियो गिर उन्मत्तवज्रदम् ॥ चिन्तयन्त्योऽरविन्दार्क्षं तानि मे गदतः शृणु ॥ १४ ॥ महिष्य ऊचुः ॥ कुररि विलपमि त्वं वीतनिन्द्रा न शेषे स्वपिति
जगति रात्र्यामीश्वरो सुप्रबोधः ॥ वयमिव सखि कच्चिद्ग्राहन्भिन्नचेता नलिननयनहामोदारलीलोन्नितेन ॥ १५ ॥ नेत्रे निमीलयमि नक्तमदृष्ट-
बन्धुमन्त्रं शोभीषि करुणं वत चक्रवाकि ॥ दाम्यं गता वयमिवान्युनपादयुष्टां किं वा स्रजं स्पृहयसे कवरेण बोद्धुम् ॥ १६ ॥ भो भोः सदा निष्टनसे
उदन्वन्नलन्धनिद्रोऽधिगतप्रजागरः ॥ किं वा मुकुन्दापङ्कतामलङ्घिनः प्रार्तां दशां त्वं च गतो दुरत्ययाम् ॥ १७ ॥ त्वं यक्षमणा क्लवताजसि
प्रकारका आलिंगनादिहे ती कामिनी जनको मात हरिएको थियो ॥ १६ ॥ आंकृष्णको निम्ति उन्मत्त जस्तै रानीहरू कमलनयन कृष्णको ने चिन्तन गर्दै बह र उन्मत्त जस्तै
ने वाक्पय बाल्दथे, त्यो ब भन्दछु हुन—॥ १४ ॥ रानीहरूले भने—वित्रा हो ! यो रातको बेला जब कि मुत्त बाँच आंकृष्ण सुतेका छन्, तिमी पनि किन नसुतेकी ?
क निमोलाई निद्रा लाईन र चित्तप गरिरहेकी छी ! हे सखी ! हामी जस्तै तेरो पनि हृदय कमल-नयन आंकृष्णको लोला-दास्यवध कटाक्ष गरसे थापल म्पको छ ।
॥ १५ ॥ य चक्रवाकी ! तेले गठमा किन आँखा फिस्केकी ? आफ्ना पिपनमलाई हेरुन नपाएर नै तँ कसम स्वयं रोएरहेकी छु ? हामी जस्तै तँ पनि उने भगवान्
कृष्णले घाँटीबाट झिकेको माला आफ्नू जुरेमा लाउन खोज्दैछु ॥ १६ ॥ य अमला तरंग उफार्ने मद्भद्र ! के निमी कहिल्यै निद्राउचो सदा जागी रहन्छी ? के भगवान् कृष्ण
द्वारा आफ्नू श्यामवास्वी पिच्छ खोमिनाले निमी यक्ष दुर्दशामा पुगेमा हो र दिन-रात हाहाकार मचाइरहन्छी ? ॥ १७ ॥ हे भन्द्रदेव ! निमानाई परल अप रोगले विचरको थियो

तैमि निमी आपनी प्रिया बाँदनीको बल पालर सर्पदा शीघ्र मरण । के हाथी जस्तै निमी पनि मरणान् कुण्डका बाँठा-मीठा कुरा सुनेर आपनू मर्ति । गुणा-गुणी र
 उनके पिताले शीघ्र मरण निमी बोन देखिदेका छी । ॥ १८ ॥ हे मलकमाकत ! हाथीके तिम्रो के हानि मरिदिदी र निमी गोविन्दका वटाछु छरने पायन हुनमा
 कामादेमको मंचार गर्देछी । ॥ १९ ॥ हे श्रीमन् देव ! निमी मरण नै यदुनायका प्रिय छी । निमी पनि हाथी जस्तै उनको प्रेमपाशमा बाँधिण र वामगुन्दरको प्यान गरछी
 र हाथीजस्तै उन्कण्ठि र तथा चित्तले मलिन हृदय मई बाग्मार उनको स्मरण गरेर आँधुका धारा बगाइदेछी । सत्य हो, तिनको सम्बन्ध मरेनई बाग्मार । ॥ २० ॥
 हे भूष ! निमी त हनन्धन छी । हुनै गृह विचारमा लीन छी । हाथी जस्तै के निमी पनि आपना शिलरुको स्तनमा वदुदेनन्दन श्रीकृष्णका कोमल पाद राख्न मा । ॥ २१ ॥
 हे निम्न-पानी नदी हो ! यो श्रीकृष्णमा निमा कुण्ड हुनेका छन् र निमी पङ्कजको नय मयकको छ । यय बेला त निमी निकै कुञ्ज दम्बिदहरी ली । यगो
 गरीत इन्दो क्षीणस्तमो न निजदीधितिभिः क्षिणोषि ॥ कच्चिन्मकुन्दगदितानि यया वयं त्वं विस्मृत्य भोः स्थगितगीरुफलक्ष्यमे नः ॥ १८ ॥ किन्ता-
 न्निममस्माभिर्मलयानिल तेऽप्रियम् ॥ गोविन्दापाङ्गनिभिन्ने हृदीस्यमि नः स्मरम् ॥ १६ ॥ मेघ श्रीमंस्त्वमपि दयितो यादवेन्द्रस्य नूनं श्रीरमार्क
 ययमिव मयान्ध्यायति प्रेमयद्दः ॥ अत्युत्कण्ठः शयलहृदयोऽमद्विधो बाणधाराः स्मृत्वा स्मृत्वा विसृजमि मुहुर्दुःखदन्तत्रमङ्गः ॥ २० ॥ प्रियराव-
 पदानि भास्मेऽमृतमङ्गीविक्रयाऽनया गिरा ॥ करवाणि किमद्य ते प्रियं वद मे वलितकण्ठ कोकिल ॥ २१ ॥ न चलमि न वदस्युदारबुद्ध भित्तिध
 निन्तयमे महान्तमर्थम् ॥ अपि वत कमुदेवतन्दनाङ्घ्रि वगमिव कामयमे स्तनैर्विधुर्नुम् ॥ २२ ॥ शुष्पद्वन्दाः करशिन्ता वन मिन्धुपत्न्यः मग्धस्या
 म्कमलश्रिय इष्टमर्तुः ॥ यद्धृदयं मधुपतेः श्रण्यावलोकमप्राप्य गृहदयाः पुरुकशिताः स्मः ॥ २३ ॥ हंमः स्वागतमास्पतां पिव पयो मूद्यद्वारां कथां
 दत्तं त्वां नु विदाम कच्चिदजितः स्वस्यास्त उत्तं पुरा ॥ किं वा नञ्जलमोहदः स्मरति तं कस्माद्भजामो वयं शोडालापय कामदं श्रियमृते सर्वैकनिष्ठा
 म्रियाम् ॥ २४ ॥ इतीदृशेन भावेन कृष्णे योगेश्वरेश्वरे ॥ क्रियमाणेन माधव्यो लेभिरे परमां गतिम् ॥ २५ ॥ श्रुतमात्रोऽपि यः स्त्रीणां प्रमदाकर्त
 प्रतीत हुन्छ कि जस्तै प्रियतम कुण्डको प्रणय-वटाछु नपाएर हृदय हरिलाके हाथी दीन दुर्बल मरणका छी, त्यस्तै निमी पनि मेरद्वारा आपना प्रिय मित्रको मरण
 नपाउनाले यस्तो शीघ्र मरणको छी । ॥ २३ ॥ हे हंम ! हाथी निमी स्वागत गर्दछी । आऊ, यहाँ बसेर रूप पिय । हे प्रिय ! हाथी खन्दैछी-निमी उनै कुण्डकमा दूध हो ।
 ओ, तिनको केटी कुरा सुनाऊ । मन, कसैको वस्त्रमा नग्नै मेरा प्रियतम कुण्ड छन् ? ती चंचल मीठार्द दुने कुण्ड रहिले हाथीमिव घरेका रक्षकको कुरा कहिने मङ्गलछन् ।
 जर ती हाथी बाग्ना गर्दैनन् भने हाथी नै उनलाई किन मर्छी ? हे कुण्डका दूध ! जां हाथीलाई बचिन पारेर एकै उनीमिल रमण गर्दछिन्, ती सुन्दरी नमसीनई
 उनी छाँटेर कामप्रद कुण्डलाई गर्छी हाऊ । के सबै स्त्रीका पञ्जाल सम्झी नै निष्ठावासी छन्, हाथीकस्ये कोही पनि त्यस्ता छैनौ । ॥ २४ ॥ हे राजन् ! यदरी कुण्ड
 मगराजमा मारिने अनन्य प्रेम भावले ती कुण्डकी प्रियाहरूले अनयमा परमपद पाए । अनेक प्रसारले उनीमि मगराज कुण्डको वश यस्तो मोहक छ-जो गुनागाव नार्छी ।

भाङ्गिर शब्दः । किं जगते उनको साक्षात् दर्शन गयेको छ, त्यसको विषयमा के गर्ने । ॥२५॥ २६॥ जुन शय्यवानीले पवित्रुद्धिद्वारा भीष्मका चरण कमल भित्रै
 जाइ विविध प्रत्यक्ष सेवा गरेका छन्, तिनको तपस्याको वर्णन कनरी गरी सकिन्छ ॥ २७॥ यद्युष्मन् १६मात्र गति कृष्णले वेदोक्त वर्णको पत्नी बारम्बार अग्न्या-
 मर्ष हो दर्शाए-मम नै धर्म, मम र कामको प्रतिस्थान हो ॥ २८॥ गृहस्थका श्रेष्ठ वर्णको व्याकरण गर्ने गणवान् कृष्णका मोह द्वारा एक मय बाट पुन्दरी रानीहरू पिष्ट
 ॥२९॥ हे राक्ष् ! ती गन्तव्यरूपा श्रीहरुमा जुन रुक्मिणी जाइ बाट परानीहरू र तिनका छोराहरूको पहिचान गर्न सकेको छ, ती बाहेक पनि श्रेष्ठकृष्णका ब्र-
 रानी विष्ट, ती तैवमा प्रवेष्टका गर्वबाट जर्जरगति कृष्णले दम-दम जुन उपपन्न गरे ॥ ३०॥ ३१॥ हे राक्ष् ! ती पराकवी कृष्णका छोराया अठार गवारी, उदार र इत्सा
 बहुलको छोरा पिष्ट । तिनको नाम सुन-॥३२॥ ती विष्ट-प्रपुष्प, अनिरुद्ध, रीतिमान, मान्नु, सम्भ, मधु, शृङ्गानु, विषमानु, रूढ, मरुण, पुच्छ, वेदशुद्ध, अन्तरेव, पुनन्दन,
 मनः ॥ उरुगायोस्मृतीतो वा परयन्तीनां कुतः पुनः ॥ ३६॥ याः मर्त्यचरन्ध्रेणा पादमवाहनादिभिः ॥ जगद्गुरुं भर्तृवृद्धया तामां किं वर्ण्यते
 तपः ॥ ३७॥ एवं वेदोदितं धर्ममनुतिष्ठन्मतां गतिः ॥ गृहं धर्मार्थिकामानां गृहभ्रादृश्यः पदम् ॥ ३८॥ आस्थितस्य परं धर्मं कृष्णस्य गृहमधिनाम् ॥
 आमन्त्रोऽशमादसं महिष्यश्च शताधिकम् ॥ ३९॥ नामां श्रीरत्नभूतानामधो याः प्रागुदाहृताः ॥ रुक्मिणीप्रमुखा राजस्तत्पुत्रारचानुपुत्रशः ॥ ३०॥
 एकैकस्यां दश दश कृष्णाञ्जीजनदात्मजान् ॥ यावत्प आत्मनो भार्या अमोघगतिरीश्वरः ॥ ३१॥ तेषामुदामवीर्याणामष्टादश महारथाः ॥ आम-
 न्नुदारयशमस्तेषां नामानि मे शृणु ॥ ३२॥ प्रयुष्मन्प्रानिरुद्धश्च दीप्तिमान्मानुरेव च ॥ मान्मो मधुर्वृहद्भानुश्चित्रभार्वृकोऽरुणः ॥ ३३॥ पुष्करो
 पेदवाहुरेव श्रुतदेवः सनन्दनः ॥ चित्रवाहुविरुषश्च कविर्न्यग्रोध एव च ॥ ३४॥ एतेषामपि राजेन्द्र ननुजानां मधुद्विष्टः ॥ प्रयुष्मन् आसीन्प्रथमः
 पितृवृद्धिरुक्मिणीयुतः ॥ ३५॥ स रुक्मिणो दहितरमुपयेमे महारथः ॥ तस्मात्पुत्रोऽनिरुद्धोऽभून्नागायुवकान्वितः ॥ ३६॥ स चापि रुक्मिणः पोता
 दोहित्रो जगृहे ततः ॥ वज्रस्तस्याभवद्यस्तु मौमलादवशपितः ॥ ३७॥ प्रनियाहुरभूत्तस्मान्नुवाहुस्तस्य चामजः ॥ सुबाहोः शान्तमेनोऽभून्मनमे-
 नानु तत्पुत्रः ॥ ३८॥ न ह्येतस्मिन्कुले जाता अधना अकहुभजाः ॥ अन्यायुषोऽल्पवीर्यारण अग्रहण्यारण जज्ञिरे ॥ ३९॥ यदुर्वशमभूतानां कुमां
 विरूपातकर्मणाम् ॥ संरूपा न शक्यते कर्तुमपि र्पायुतेर्नृप ॥ ४०॥ तिस्रः कोट्यः सदस्याणामष्टाशीतिशतानि च ॥ आमन्यदुकुलाचार्याः कुमारणामिति
 विष्ट, विरुष, कवि र न्यग्रोध ॥ ३३॥ ३४॥ हे राक्ष् ! ती कृष्णका छोराहरूमा पनि रुक्मिणीजनय प्रपुष्प नै सर्वश्रेष्ठ श्रेष्ठ जन्मे र निग श्री वीर विष्ट ॥ ३५॥ महारथी प्रपुष्प-
 रुक्मीकी रुक्मामिष्ट विवाह गरेका थिए, श्रीवाट दम द्वारा हावीको बल हुने अनिरुद्ध नामका छोरा गए ॥ ३६॥ रुक्मीका रीतिर अनिरुद्धने मातापदकी नातिनीतिर विवाहमा ।
 श्रीवाट पक्षको सम्प्रयोग जुन विष्ट जातिके यदुहृष्ट नष्ट चान् हुमलवट एव नै बाँचेका थिए ॥ ३७॥ वज्रस्य प्रतिपदु र उनका छान्तमेन र छान्तमेनका प्रपुष्प नामक पु-
 त्रनिष्ट ॥ ३८॥ हे राक्ष् ! यम कुममा कुनै कुल निर्बन्ध, अन्यायु, अन्यायी र ब्राह्मणको मकिले हुन्थ थिएनन् । हे वृ ! यदुर्वशमा उपपन्न प्रसिद्ध वज्रस्यो पुत्रवदम् ॥
 यजना बाँदी द्वारा वर्णमा पनि सर्व मर्त्येन ॥ ३९॥ ४०॥ यस्तो सुनिष्ठ-यदुहृष्टमा ठप्पमा बालकहरूलाई शिक्षा दिन तीन करोड भन्नामी लाख ३८०००००० भाग्य

इति 'वासिष्ठी' भाषाटीकासहिते
श्रीमद्भागवते दशमः स्कन्धः "उत्तरार्द्धम्"।

अथ 'वासिष्ठी'भाषाटीकासहिते

श्रीमद्भागवते एकादशः स्कन्धः प्रारभ्यते

म। हति । यदुक्तमाह विश्वामित्र-भक्तिः । अत्र । अतएव अन्येभ्यः—हे राजन् । पादपद्मं यः पश्यति । भगवान् कृष्णो देव-इत्येवमिदं मते उवाच कौव
र पादपद्मं पश्यन् अत्रात् महाभाग्यं गमाह पृथ्वीकां मारी ठार । १ ॥ नूनं पादपद्मं कपटं, धूतं, अपमानं तथा अदयात्तु वीर्याको कपालं राजास्य पदं आपना शत्रु अर्थात्
शत्रुपक्षादि कौरवहठ्ठद्वारा निरुद्धं काचित् पारिपृका दिप, उन्मैलाह निमित्तं तुल्याएर दुर्बलित्वात् पुदया उपस्थितं राजाभणको संहार गमाह समवाप्तं पृथ्वीकां मार ठार । २ ॥ आपना
इत्याह सुरक्षितं पादपद्मद्वारा पृथ्वीकां माहवहठ्ठ अन्वयायी राजाका सैन्यको संहार गमाह अग्रमेय अगवात् श्रीकृष्णले विचार गरे—‘यद्यपि सत्त्वारणतया पृथ्वीको मार प्रसिद्ध-

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ श्रीवादरायणिरुवाच ॥ कृत्वा दैत्यवधं कृष्णः सरामो यदुभिर्वृतः ॥ भुवोऽधतारय-
द्वां जविष्टं जनयन्कलिम् ॥ १ ॥ ये कोपिताः सुबहु पाण्डुसुताः मपत्तेर्दुर्वृतहेलानकचग्रहणादिभिस्तात् ॥ कृत्वा निमित्तमितरतरतः समेतात्
इत्या नृपान्निरहरन्तिमास्वीशः ॥ २ ॥ भृमारराजपुत्रना यदुभिर्निरस्य शुभैः स्वबाहुभिरचिन्तयदप्रमेयः ॥ मन्येऽवनेर्ननु गतोऽप्यगतं हि भारं
यद्वादेवं कुलमहो विपिप्लमास्ते ॥ ३ ॥ नैवान्यतः परिभवोऽस्य भवेत्कयंचिन्मत्संश्रयस्य विभवोऽन्नहनस्य नित्यम् ॥ अन्तः कलिं यदुकुलस्य
विधाय वेणुस्तान्मथ वद्धेमिव शान्तिमुपैमि धाम ॥ ४ ॥ एवं व्यवमितो राजन्मत्यमङ्गल्य ईश्वरः ॥ शापव्यजेन विप्राणां मंजहे सकुलं विभुः
॥ ५ ॥ स्वमूर्त्या लोकलावण्यनिर्मुक्त्या लोचनं नृणाम् ॥ गीर्भीमताः स्मरतां चित्तं पदैस्तानीजतां क्रियाः ॥ ६ ॥ आच्छिद्य कीतं सुखलं कां वितत्य

मथो, मेपमि म त्पमताई नबलें त्रै मान्दु, किनकि वल्ल अवल्ल यादवकुल विद्यमान छैदल । ३ । सर्वदा सेरै आश्रित रहने तथा विद्याल बसल्ले अत्यन्त उच्छृङ्खल यम यादव
कुल । इसन अरु कमेद्वारा दुनै मर्तन अतः बाँपका रनमा उन्मैलाह अन्तिके समान यिनमा परस्पर फलह उ पन्न मराएर म आन्तिपूर्वक आपन्न धाममा जान नरुनेछ । ४ ।
हे राजन् । मयस्कृष्ण तथा भगवान् कृष्णले यस्तो निषय गरेर आपकां निहुँ पारर कुलको संहार गमादिए । ५ ॥ सपन्न संसारको छोडालाई लिरच्छा पार्ने भएरको आपन्न मार
एतैठारा दुर्बला मेरु र आपनी दिव्य बाणाल तिनका बाणीद्वारा मारला गर्ने मरका रित्तलाई आपन्न वस्त्रमा पारेर आपना चरण-चिह्नले उनको दशान गर्ने अलका अत्यान्य कम

१ ॥ अत्रात् (उवाच नैपथी) महाभाग्यं गमाह अत्रिपम दिन कोट्य व ॥ १ ॥ यम वेला पनि पादपद्मका गेहे लेखिके दोषको धिय । युद्ध समाप्त भएपछि भागवत श्रीकृष्णविल पा वापर बलेका थिए । उता गुप्तिका मान्दम
पाद पद्म धिय । यसै बेल अत्रकथामा उल्लेख गमाह मर्तन—‘दुर्वाभन तिमी कुलका प्राण लाज । य आज नै पादपद्मका गेहे पारिदिन्छु ।’ त्यसछि अत्रकथामा पादपद्मको विवरणमा गए । २ ॥ १ ॥ ५ ॥ निरुद्ध
इत्यादिमा । उन्मैलाह मुक्तका कथैलाह पारिदिने । ३ ॥ गीर्भीका योच पु सार पनि लाग्द ठावेर मरिहए । ४ ॥ योचले वन वा समथार सुनिन उने विषाय एव अत्रिम् । विनलाई छु छिती थलेर अर्जुन र भीमको उवाच । ५ ॥
नराज । गोपी आदल्ले । ६ ॥ सिद्धा पुत्रको ह मारन र्थे समथारै लगाउका । ७ ॥ यत भवेर अत्रकथामा पादपद्मको मार र गीर्भीकाको लगाउ । ८ ॥ गीर्भीको हएर मिला र्थि पार्नेछाह युद्धपराजई न्मनमा परमा ठार । ९ ॥
मत्यमङ्गल्य इत्येव न भनए छए । यद्यपि मथ येष गीर्भीका इत्यममा पुत्र लोक-जाया र्थि मरुका थियो, सोपनि सम्पूर्ण नेत्रले अपमानान्तिर हेरेर अद्भुत कथ्यले मनिम्, ‘हन्तलाई लाँच्न वा’ यी कथामा प्राय ॥ १ ॥
गता य ॥ १ ॥ सोमे इत्येव यम गनु हुँदैन । अत्र इत्येव मरने मरताई जेका कम भएछेक उन्मैलाह छ । गोपी कुल म युद्ध नीताह दिन गवाह छैन । भोम र कर्णले गीर्भीको बला कुन छुनेर हुको विचारमा । १ ॥

गोती, आपसी कविजन-कीर्ति कपनीय पक्षको लोकमा पदनिमित्त विस्तार गरी हि 'यसो मान गरी जन अनायास अज्ञानवशात् वारी तनछद्' । अनि भगवान् आपन्
 परमधाम पान्नु भयो ॥ ६ ॥ ७ ॥ यति कथा सुनेर राजा परीक्षितले सोधे—हे भगवन् ! जो आपाधारम बाधन-वक्त उदार र नदा सुकवनको सेवक थिए, जनको चित्तकृष्यै नव
 रदन्यो, ती रादवहलसहै कमरी बाधकको धाप कयो ॥ ८ ॥ हे द्विजमत्तम ! त्यो आप कन्यो थियो र त्यसको निमित्त के थियो, कपरी ना संगठित यादवमा विराट भयो
 यो वृत्तान्त मनुतवम् ॥ ९ ॥ श्रीशुकदेव मन्दलन्—हे राजन् ! मरै राजा मामांहरूको समावेशले पूर्ण र कपनीय कलेवर बाण गरेर पूर्णकाम अर पनि समाप्तमा अनेक मङ्गलमय
 कार्य तथा द्वारकापुरीमा बसेर लीला मने उदारकीर्ति भगवान् कृष्णले आपन् कुलको नाश गर्ने इच्छा गरे, किनकि अब उनको निमित्त यही एक कार्य छेप रहेको थियो ॥ १० ॥
 आपन् भुगमान मने प्रार्थीहरूको कलिमय-नाशक अनेक शून्यदायक तथा मङ्गलमय कार्य गरेर जब भगवान् कृष्ण पदुराइ वसुदेवको घरमा निवास गर्न लागे । अनि जो जन भगवान् को

हाजमा नु कौ ॥ तमोजनया तरिष्यन्तीत्यगात्स्व पदमीश्वरः ॥ ७ ॥ राजोवाच ॥ ब्रह्मण्यानां वदान्यानां नित्यं बृद्धोपसेविनाम् ॥ विप्रशापः कय-
 मभूद्वृष्णीनां कृष्णचेतनाम् ॥ ८ ॥ यन्निमित्तः स वै शापो यादुरो द्विजमत्तम ॥ कथमेकात्मनां भेद एतत्सर्वं वदस्व मे ॥ ९ ॥ श्रीशुक उवाच ।
 विश्वद्रुप सकलमुन्दगमनिवेशं कर्माचरन्भुवि सुमङ्गलमाप्तकामः ॥ आस्थाय धाम रममाण उदारकीर्तिः संहरुमैच्छत कुलं स्थितकृत्यशेषः ॥ १० ॥
 कर्माणि पुण्यनिवहानि मुमङ्गलानि गायत्र्यगात्कलिमलापहराणि कृत्वा ॥ कालात्मना निवमत्ता यदुदेवगोहे पिण्डारकं समगमन्मुनयो निमृष्टाः
 ॥ ११ ॥ विश्वामित्रोऽमितः कश्यो दुर्वासा मृगुरक्षिराः ॥ कश्यपो वामदेवोऽर्जुनमिष्टो नारदादयः ॥ १२ ॥ क्रीडन्तस्तानुपगम्य कुमारो यदुनन्दनाः ॥
 उपमगृह्य पञ्चक्षुराविनीता विनीतवत् ॥ १३ ॥ ते वेपयित्वा हविर्घैः साम्बं जाम्बवतीमुनम् ॥ एषा पृच्छति वो विभ्रा अन्तर्वत्स्यमितेक्षणा ॥ १४ ॥
 शट्टं विलज्जती माक्षात्रमुतामोषदर्शनाः ॥ प्रमोष्यन्ती पुत्रकामा किम्बिन्मज्जनयिष्यति ॥ १५ ॥ एवं प्रवन्धा मुनयस्तामूचुः कुपिता नृप ॥ जन-
 यिष्यति वो मन्दा मुमलं कुलनाशनम् ॥ १६ ॥ तच्छ्रुत्वा तेऽपिमन्त्रस्ता विमुच्य महमोदरम् ॥ साम्बस्य ददृशुस्तस्मिन्मुमलं स्वन्वयस्मयम्

इच्छाले नै उनको लीलामा सहायक बनेर भरतलमा आएका थिए । ती विश्वामित्र, अमित्र, कश्य, दुर्वासा, मृगु, अंगिरा, कश्यप, वामदेव, अत्रि, वसिष्ठ र नारदादि मुनिजन भगवान् मित
 विदा लिएर द्वारकापुरीको नगरी पण्डारक क्षेत्रमा गएर बस्न लागे ॥ ११-१२ ॥ एक दिनको कुन हो, त्यहाँ सेल्दै यदुवंशका केही उल्टा राजकुमारले छात्रनोचित वस्त्राभूषण
 लगाएर जाम्बवती-वनमा साम्बलाई लौ बनाए र सुनीश्वरको नगरी पुरै अति चर्चित पुरुषको समान उनको पाठ छोएर भने—'हे विप्र हो ! यी श्यामनयती सुन्दरी यमिणी छन् ।
 यी इन्द्रसिन्धु केही सोचन खाँदछन्, तर आपन् झुसले सब लाग्न मानिहेकी छन् । हे आमोक्तार्थन मुनिगण, यी पुत्र प्राप्तिरी इच्छुक सुन्दरी अब मुन्केरी हुने छन् । अतः इन्द्र मन्तु-
 र्वय यिनले हुन सन्तान उत्पन्न गरिन्—छोरा वा छोरी ?' ॥ १३-१५ ॥ हे राजन् ! उनले बगरी टुट्टा वा घोकाभा पार्ने चेष्टा गरेपछि मुनिहरूले हिमाएर भने—'हे राजक हो !
 यो निद्रो यो कुल नाश गर्ने योटा लौह-मृन्मन उत्पन्न गर्नेछ' ॥ १६ ॥ यति सुनेर बलवद्बल अन्धन्त भयभीत भएर निनवे त डाँड मार्दै हो पेट कु जार हेरे तब योचैने योटा कजाम-

को मूल विष्णो ॥ १७ ॥ तव नी हासी मन्दभाग्यले के गन्वी, यो सुनेर मरीले हासीलाई के भन्तान् ? यस विचित्रले आकृत भई पृथक् इत्यत्र आफ्नू पर गए ॥ १८ ॥ मुखको आग्नि चलोन हुने यादवकुमार स्वा मूल लिएर राजमहामा गगर पादबहरूको समग्र राजा उग्रसेनलाई त्यो सबै पृथान् सुनाए ॥ १९ ॥ हे राजन् ! आक्षेपको अमोघ बाण सुनेर तथा मूल देखेर सबै डारकावानी भएले स्वपुत्र गए ॥ २० ॥ यदराज उग्रसेनले न्यय मूलको चूर्ण (धूलो) पारेर न्यो पुरो र शेष रहेको फलान्को टुक्रा समुद्रमा ड्याउन लगाए ॥ २१ ॥ त्यो फलान्को टुक्रा पोटा माछाले निग्या र सृष्टिको चूर्ण बरुमा गंग समुद्रतटमा छुट लाग्यो । त्यसले त्यहाँ बरकुल (तरवार छार) उत्पन्नभयो ॥ २२ ॥ अन्य माछापि त्यो माछालाई समुद्रमा जाल हालेर मार्नेले ममान्यो र त्यसको पेटबाट निस्क्यो फलान्को टुक्रा जरा नामको प्यावाले आफ्नू बाणको दुप्यमा लगायो ॥ २३ ॥ सबै डुगाका ज्ञान भगवान्ले त्यो विग्रहको प्रतीकार गर्न सक्ने भए पनि त्यसलाई अन्यथा गरेनन्, बरु ती कान्छाधारी प्रहरे त्यसको समर्थन गर्नुभयो ॥ २४ ॥ इति श्रीमहाभारत

॥ १७ ॥ किं कृतं मन्दभाग्यैर्न किं वदस्यन्ति नो जनाः ॥ इति विद्वलिता गेहानाशय मुमलं ययुः ॥ १८ ॥ तद्योपनीय मन्त्रि परिस्तानमुखश्रियः ॥ राज्ञ आवेदयाद्यकुः सर्वयाद्वमन्त्रिधौ ॥ १९ ॥ श्रुत्वाऽमोघं विप्रशार्पं दृष्ट्वा च मुमलं नृप ॥ विमिता यममंत्रिणा वभूवुर्द्वारिकीकम् ॥ २० ॥ तच्चूर्णयित्वा मुमलं यदुराजः स आहूकः ॥ समुद्रमलिले प्रास्यत्लोहं चास्यावशेषिनम् ॥ २१ ॥ कश्चिन्मत्स्योऽग्रमील्लोहं चूर्णानि तरलेस्ततः ॥ उद्यमानानि वेलाया लम्नान्यासन्किलैरकाः ॥ २२ ॥ मत्स्यो गृहीतो मत्स्यज्वैर्जलिनाभ्यै महार्णवे ॥ तस्योदगतं लोहं स शत्ये लुप्तश्चक्रोऽकरोत् ॥ २३ ॥ भगवान्ज्ञातमवर्षा ईश्वरोऽपि तदन्यथा ॥ कर्तुं नैच्छद्विप्रशार्पं कालरूप्यन्मोदत ॥ २४ ॥ इति श्रीमहाभारते महापुराणे एकादशस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ गौतमिदमुजगुप्तायां द्वारकयां कुरुद्वह ॥ अवात्सीन्नारदोऽमीक्ष्णं कृष्णोपासनस्तत्तमः ॥ १ ॥ को नु राजन्निन्द्रियान्मुकुन्दवरणाम्बुजम् ॥ न भजेत्सर्वतो मृत्पुरुषास्यममरोत्तमैः ॥ २ ॥ तमेकदा तु देवर्षि वसुदेवो गृहगन्तम् ॥ अर्चितं मुखमामीनमभिवाद्येदमब्रवीत् ॥ ३ ॥ वसुदेव उवाच ॥ भगवन्मयको यात्रा स्मृतये सर्वदेहिनाम् ॥ कृपणानां यथा पित्रोक्तमश्लोकवर्मनाम् ॥ ४ ॥ भूतानां देवचरितं दुःखाय च सुखाय च ॥ सुखादेव हि साधूनां त्वादृशमच्युतात्मनाम् ॥ ५ ॥ भजन्ति ये यथा देवान्देवा अपि तथैव तान् ॥ छायेव कर्मसन्निवाः

महापुराणे एकादशस्कन्धे 'वात्सिली' नेपाली भाषाटीकाया प्रथमोऽध्यायः । १ ।

(वसुदेवलाई नारदजीको उपदेश) श्रीशुकदेव मन्दछन्—हे कुरुकुलनिक ! भगवान् कृष्णका छत्रमा सुरक्षित द्वारकापुरीमा श्रीकृष्णको उपासनाका लोभले देवर्षि नारदजी धेरै जसो वस्तुथे ॥ १ ॥ हे राजन् ! सर्वेतिर मृत्युले टाक्निको यस्तो कुन इन्द्रियगन्त प्राणी होला, जो श्रीकृष्णको मुख र सेन्य चरणदमनलाई नभज्छा ॥ २ ॥ एक दिन आफ्नो घर आएका नारदजीको वृद्धा गरेर वसुदेव मुखवर्षक आमनमा शिराजमान देवर्षिलाई प्रणाम गरेर भन्त लागे । ३ ॥ वसुदेवजीले भने—हे भगवन् ! पुत्रका लागि दयालु माता-पिता तथा दीन-दुःखीका छाँच भगवन्प्राणण महा-माका सहवा आमनन मत्स्य इत्युक्तो आगमन सर्वको कल्याणका निमित्त बुद्ध । ४ । देवगणका कार्यकलाप गर्दै प्राणीका सुख-दुःख दुवैको

निमित्तं हन्त, तत्र हन्तुं हं भगवन्प्राणमायुः कृत्वा आनयन् सर्वेषां लागि मुखदायी हुन्दन् ॥ ५ ॥ देवतालाई जो जसरी मान्दछन्, देवता पनि उनलाई न्यस्तै फन ॥ ५ ॥
 या आध्यात्मिको धर्मको अनुवर्ण गर्दछन्, तत्र हन्तुं नापुत्रन स्वभावले दानजनमा हुनाले हुन्दन् ॥ ६ ॥ हे ज्ञेयन् ! यद्यपि म हन्तुका दर्शनले नै पवित्र गर्दछुको छु । नाश-
 हन्तुमात्र भगवन् धर्मको विषयमा केही सुन्न चाहन्छु, किनकि यवनलाई अद्वैतार्थको सुन्नाले प्रभुपद सर्वै यत्किा भगवत् शुद्ध हुन्छ ॥ ७ ॥ देवताप्राण मोहित भई भई पूर्व
 जन्ममा अन्त्याको निमित्त मुक्तिदाता भगवानको पूरा गर्थे, माझको निमित्त दान ॥ ८ ॥ अतः हे सुव्रत ! म हन्तुलाई निमित्त तत्त्वपर विविध दुःखले पूष तथा मय अयल
 प्याम यम संसारबाट जसरी अनाशय शुद्ध हुनपर्छ, यस्तो कुनै स्पष्ट उपदेश दिनुहुन ॥ ९ ॥ वसुदेवको भक्त भगवत् भक्ति भगवत्का स्वरूप गरे परम प्रपन्न भएका देवपि नारद
 उनानिद मनलागे ॥ १० ॥ नारदकी भन्दछन्—हे यादवश्रेष्ठ ! तिम्रो विचार अति उत्तम छ, किनकि तिम्रो हृदयलाई पवित्र पार्ने उच्च मागवन् धर्म भक्ति मोक्षदेही ॥ ११ ॥

माधवो दीनवत्सलाः ॥ ६ ॥ सर्वस्तथापि पृच्छामो धर्मान्भगवतांस्तव ॥ याद्वृत्तं श्रद्धया मर्त्यो मुच्यते सर्वतो भयात् ॥ ७ ॥ अहं किल
 पुराजनं प्रजायें भुवि मुक्तिदम् ॥ अपूजयं न मोक्षाय मोहितो देवमायया ॥ ८ ॥ यथा विचित्रज्यमनाद्भवद्विचित्रतो भयात् ॥ मुच्येम ह्यत्रैवाद्या
 तथा नः शाधि सुव्रतः ॥ ९ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ राजन्नेवं कृतप्रश्नो वसुदेवेन धीमता ॥ प्रीतमन्माह देवर्षिर्हरेः संस्मरितो गुणैः ॥ १० ॥
 नारद उवाच ॥ सम्प्रगतद्वयवर्षितं भवता मात्वत्तर्षम ॥ यत्पृच्छमे भगवन्तान्धर्मास्त्वं विश्वभावनान् ॥ ११ ॥ श्रुतोऽनुष्ठितो ध्यात आहतो
 वानुमोदितः ॥ सद्यः पुनाति मद्भूमौ दवविश्वदृष्टोऽपि हि ॥ १२ ॥ त्वया परमकल्याणः पुण्यश्रवणकीर्तनः ॥ स्मरितो भगवानय देवो नारायणो
 मम ॥ १३ ॥ अत्राप्युदाहरन्तीमिह त्वहं पुरातनम् ॥ आपर्माणो च संवादं विदेहस्य महात्मनः ॥ १४ ॥ प्रियव्रतो नाम सुतो मनोः स्वायम्भु-
 वस्य यः ॥ अस्यामीप्रस्ततो नाभिर्ऋषभस्तत्सुतः स्मृतः ॥ १५ ॥ तमाहुर्वापुर्देवांशो मोक्षधर्मविदक्षया ॥ अवतीर्णो मुनश्चात तस्यामीद्वेदपारगम्
 ॥ १६ ॥ तेषां वै भक्तो ज्येष्ठो नारायणपरायणः ॥ विख्यातं वर्षमतवन्नाम्ना भारतमद्भुतम् ॥ १७ ॥ म भुक्तभोगो त्यक्त्वेमां निर्गतस्तपमा

वसुदेव ! भवण, बारम्बार पठन, स्मरण तथा अनुमोदन गरिण्डि यो मागवन् धर्म देवता तथा ममस्त विधायित द्रोह मनलाई पनि तन्माल पवित्र पारिदिन्छ ॥ ११ ॥ जसो
 नाम, देवीलाहको अवन-कीर्तनले प्राणलाई पवित्र पार्छ, ती परम तन्मालाकारी भगवान नारायणको आज तिम्रो मन्त्रना गराइदियो । १३ यस विषयमा म महात्मा राजा
 विदेह तथा ऋषभका छोराहरूको मन्त्रादावरूप यो प्राचीन इतिहासका उद्धार दिदिछु । १४ ॥ स्वायम्भुव मनु राजा प्रियव्रताको छोरा पिण्ड, नारद आर्मीपका नाथ नारमका छोरा
 ऋषभ भए १५ ॥ ऋषभदेव वानुदेवका अग्र शिष पनि भन्दछन् : उनले माधुर्यको उपदेश दिनुका निमित्त मयायमा अवतार लिएका पिण्ड, ऋषभका भव
 हारा पिण्ड, ती सबै देवदेवाहमा पारंगत पिण्ड, १६ ॥ तिनमा जेठा पृथ भक्त पिण्ड, जो भगवान् नारायणको परम भक्त मानिन्थे । उनकै नामले यो अष्टम देख मागवन्
 नामले संसारमा विख्यात छ । भक्तजो यी भुक्तभोगो पुष्टिबीलहं न्यायसे बलमा गए । यस्तो तपस्या दाता श्रीकृष्ण भगवान्को उपायना गरे र तीन जन्मपछि माधवपद पाए

॥१७॥१८॥ सीमध्वे नो पुत्र पन भूमण्डलको सर्वेश्वर नो द्वीपका अधिपति भर र एकासी पुत्र कर्मन्त्रका रचयिता ब्राह्मण मर ॥ १७ ॥ नो पुत्र परमार्थका निरूपक महाभाग मुनि मर नो वेदव्याख्यानमा निपुण, दिग्भन्तर र जाम्बविद्यामा पारंगत थिए ॥२०॥ तिनको नाम थियो—रवि, हरि, कन्तरिक्ष, प्रबुद्ध, पिप्पलायन, आवाहोत्र, द्रुमिल, श्वमर र कमजानन ॥ २१॥ ती सर्वे सत् बर्धार्थ व्यक्त र कमत् अर्थात् अव्यक्तहरूको समस्त संसारलाई साकृभन्दा बलिक गणतद्रूपमा देन्दै पृथिवीमा विचरन् गदथे ॥२२॥ तिनको स्वेच्छागति थियो उनलाई

हरिम् ॥ उपासीनस्तत्पदवीं लेभे वै जन्मभिक्षिभिः ॥ १८ ॥ तेषां नव नवद्वीपपतयोऽस्य समन्ततः ॥ कर्मन्त्रप्रणेता एकाशीतिर्द्विजानयः ॥ १९ ॥ नवामवन्महाभागा मुनयो ह्यर्थशस्त्रिनः ॥ श्रमणा वातरराना आत्मविद्याविशारदाः ॥ २० ॥ कविर्हरिस्तत्तत्तः प्रबुद्धः पिप्पलायनः ॥ आविर्होत्रोऽय द्रुमिलश्चमसः करभाजनः ॥ २१ ॥ एते वै भगवद्रूपं विश्वं सदमदानमकम् ॥ आत्मनोऽव्यतिरेकेण पश्यन्तो व्यवन्महीम् ॥ २२ ॥ अव्याहतेष्टगतयः सुरमिद्विमाध्यगन्धर्वयक्षनरकिन्नरनागलोकान् ॥ मुक्ताश्चरन्ति मुनिचारुणभूतनाथविद्याधरद्विजगता भुवनानि कामम् ॥ २३ ॥ त एकदा निमेषः सत्रमुपजगमुपहृच्छया ॥ विनायमानमृषिभिरजनाभे महात्मनः ॥ २४ ॥ तान्दृष्ट्वा सूर्यशंकाशान्महाभागवतान्त्रयः ॥ यजमानोऽनयो विप्रा मर्व एवोपतस्थिरे ॥ २५ ॥ विदेहस्तानभिमेत्य नरायणपरायणान् ॥ प्रीतः सम्पूजयाचक्रे आमनस्थान्यगार्हतः ॥ २६ ॥ तानोच-

कतै रंक-छेक थिएन । ती जीवन-सुक महात्मा देवता, मित्र, साध्वण, सन्धर्ष, यक्ष, मनुष्य, किन्नर एवं नागका लोक तथा मुनि, चाण, भूतनाथ, विद्याधर, ब्राह्मण र माईहरूका साकमा स्वेच्छाबुमार हुनलागे ॥२३॥ एकपन्टको हुन हो—ती जजनाभ सुख अर्थात् मानवर्षमा महात्मा राजा निमिकर्द्धा, जो न्यम बना अधिहकृताय यक्ष गरहरहेका थिए, महाभाग ॥ २४ ॥ ती सूर्य सटण तेजस्वी महाभागवतहरूलाई देखेर यजमान, ब्राह्मणगण तथा अग्नि सर्वे जुद्धक उठे ॥ २५ ॥ महात्मा विदेहले उनलाई नारायण परायण भक्त

न दृष्ट्वा (नारायण-युक्त) एकपन्ट नारायणीको मनमा आह्वार आने—भक्तता भगवान्को सेवा भक्त भक्त काही पनि छैन । उनले नारायणीका मनको गुण भाने र मनमनै विचार गरे—'हरेकमा उनका ती गर्व र भवपथ उल्लेखित' । यद्यपि उनले आकाश भयो—'दिष्ट, परममहत्तर आज' । 'चर हुनेभना दिष्ट, तब यो रामा दम-बोटा ब्राह्मण कर्मरया तबभार बभिर सुनेको पनि छ हरेकका जन । नायकोले भक्तलाई देवतामा वेणुवर देष्ट छ भाने थिथक देवताभक्त कीर्तिहाल' । पाग भन्ने त र भक्तिमा पनि कोन भाने सुनेको पनि छाप दिनु छान्दतन । तर यो कायमा तरपार किन छापको होला । यद्यपि भक्त नारायणीको मुक्त सकेनन् । यही हुन उनले भक्तवन्तित सभने । भक्तवन्तको आकाशको—'आकाशवि नै सोभ । नारायणी गण आकाशलाई सोभे—'हो भाने । वेणुवर यन त श्रीवद्विनालाई पाय मान्दजन । अग्नि निमीको कर्मरमा तबभार विन छापकाय । हो निमीलाई के काम बगवत ।' बासले भने—'वा सरबार तीन बरि दुएलाई म नको भिन्नि हो । नारायणी सोभे—'ले तीन दुष्ट हुन-कुन हुन् ।' आकाशले भने—'पहिलो दुष्ट अर्जुन हो, बभने भना हरेक कुष्ठ भक्तवन्तलाई हारपी नुन्यार । य ब्रह्मजान भगवान् ।' नारायणी भने—'भक्तो को हो ।' आकाशले जना दिष्ट—'भक्तो होपरी र समजी हो, बन्ने यतवानलाई आनन् अर्द्धी भक्त भाने ।' नारायणी भने—'लेनो दुष्ट नारायणी ।' नारायणी भने—'उनले के अपराध गरे ।' आकाशले भने—'वा दुष्ट रान-दिन भक्तवन्तलाई बाक । र सोन बचाएर मान गर्दछ । यन र यतवान्को अन्तिम पनि प्यान छैन । यो भक्तवन्तको कोको छिन्ना विष्णु परदेष्ट ।' नारायणी त्यसको प्रम र यत्किन प्रस्ताम गरे र त्यही दिनदेखि आनन्, अहङ्कार छाडिदिए ।

ज्ञानं दिव्य आत्मना बमाले र ती मुनिको अनिशय प्रदत्तं—एतन् गये । २६ । अथनो आसीरिह नेत्रं मन्त्रादीनां लोकां मरुत सुशोभित तीर्त्तं बांभीश्वरमित राजा
 अन्तर्कले प्रत्यन्त भण्डे मन्त्रापूर्वकं प्रश्न गये । २७ ॥ विदेह भन्दन्—हे भगवन् ! म हनुवहस्माई साक्षात् मनुमृदना पापं दान्दन्तु, त्रिहिक भगवान् विष्णुका पापं
 नन्तका प्राणीलाई पवित्र पानेका लागि नै निषाण गर्दछन् । २८ ॥ जीवलाई पहिले क्षणभंगुर मानेर गरिब पाउनु नै दुर्लभ रहन्छ, यदि त्यो पाप पनि भगवद्भक्तहरूको दर्शन
 पाउनु म अझ दुर्लभ मान्दछु ॥ २९ ॥ अन्तः हे पुण्यात्मा महातुमाव हो ! म यो जिज्ञासा गरिहेको छु कि संसारमा आनन्दनिक कल्याण कहाँ छ ? यस जगत्मा महात्मा-
 हरका साथै भगवन् मन्त्र पनि मनुष्यका लागि ठूलो सन्माना वर छ हुन्छ ॥ ३० ॥ यदि मैले मुक्त योग्य छ भने भनेर त्यो मागबन् धर्म सुनाउनेछु जसले प्रत्यन्त भण्ड
 अन्तमा भगवान् आफ्ना छगनागत भक्तको निम्ति स्वयं आफूलाई पनि दिई दिन्छन् । नारदजी भगवाने—हे वसुदेव ! राजा तिमिले यसरी प्रश्न गरेपछि यी महान्माते सुतीमात्र

मानात् स्वरुचा जलपुत्रोपमाश्रय ॥ प्रपन्न परमप्रीतः प्रथयन्ततो नृपः ॥ २७ ॥ विदेह उवाच ॥ मन्ये भगवतः माक्षात्पार्षदान्वो मधुद्विप ॥
 विष्णोर्भूतानि लोकानां पावनाय चरन्ति हि ॥ २८ ॥ दुर्लभो मानुषो देहो देहिनां क्षणभंगुरः ॥ तत्रापि दुर्लभं मन्ये वेकुण्ठप्रियदर्शनम् ॥ २९ ॥
 अत आत्यन्तिकं क्षेमं पृच्छामि भवतोऽनघाः ॥ ममारेऽस्मिन्क्षणाधोऽपि मत्तङ्गं चेदधिर्गुणम् ॥ ३० ॥ धर्माभागवानामून यदि नः ध्रुवसं
 क्षमम् ॥ यैः प्रयत्नः प्रपन्नाय ददात्यात्मानमयजः ॥ ३१ ॥ श्रीनारद उवाच ॥ एवं ते निमिता पृष्टा वसुदेव महन्तमाः ॥ प्रतिपूज्यान्वन्वीत्या
 समदस्यत्विजं नृपम् ॥ ३२ ॥ कविरुवाच ॥ मन्येऽङ्कुतश्चिद्वयमच्युतस्य पादाम्बुजोपासनमत्र नित्यम् ॥ उडिग्नबुद्धेर्मदात्मभावाद्भिश्चात्मना यत्र
 निवर्तते श्रीः ॥ ३३ ॥ ये वै भगवता प्रोक्ता उपाया ह्यात्मलब्धये ॥ अन्नः पुमामविदुषां विद्धि भगवतान्हितान् ॥ ३४ ॥ यानास्थाय नरो राज्ञ
 प्रमाद्येत कर्हिचित् ॥ धावन्निमील्य वा नेत्रे न स्खलेन्न पतन्दिह ॥ ३५ ॥ कारेण वाचा मनसेन्द्रियैर्वा बुद्ध्यात्मना वासुमृतमभावात् ॥ करोति
 यद्यत्सर्वत्वं परस्मै नारायणायेति समर्पयेत्तत् ॥ ३६ ॥ भयं द्वितीयाभिनिवेशतः स्यादोग्रादपेक्षस्य विपर्ययाऽस्मृतिः ॥ तान्माययातो बुध आभजेत्

धन्यवाद दिए र समारद तथा अविजममेत राजा निमिषमन भने । ३१ । ३२ । कर्तले भने—हे राजन् ! यस लोकमा म व श्रीकृष्णका वरणभक्तका नि य उपासनालाई नै
 सर्वथा मयस्त्य मान्दछु । अस्तमा आत्ममावको कारण यसको बुद्धि उडिग्न भएछ । रहन्छ, तिनको पनि उपासनाले सर्व भय भागिजान्छ । ३३ । अन्न प्रपन्नलाई पनि त का र आत्म
 लाभ गराउनको निम्ति भगवान्ले हुन उपाय आद्या भएछे छ, तिमी उनैलाई मानवत्-यसै जान । ३४ । हे राजन् ! ती मागबन्-जनको आश्रय लिएपछि कोही व्यक्ति कर्हिन्तै प्रमादमा
 पर्दैन र यममाथि कुनै प्रकारको विपन्नले आक्रमण गर्न मर्दैन । त्यो संसारमा जोका विस्मर दगुरे पनि कही विपन्ने र क्लान्ति हुँदैन । ३५ । यस पमको पालन गर्न व्यक्तिको
 कल्याण हो कि श्रीरिले, राणी, भयन, इन्द्रियहकल, बुद्धि र अहङ्कार अथवा आफ्ना अनुगत स्वभावले जे जति कर्म गर्दछ, नया सर्व परमात्मा नारायणसँग निमग्न भे हा, यमा आना
 उनैलाई अपेक्ष गरौं ॥ ३६ ॥ जो भगवान्बाट विमुक्त रहन्छ, यमका मनमा ईश्वरी मायाले भगवान्का स्वरूपका विस्मृति र 'म ह र हुँ'—पमा उमडा जान उ पन ह-रु भान मा म ।

यानिष्ठिक अर्को वस्तुको सनाको अभिमान हुनाले भय प्रस हुन्छ । अतः बुद्धिमान् पुत्रपुत्री कर्तव्य हो-आपन् गुरुमा इष्टदेवको बुद्धि बगेर नै ओहोरिलाई भक्तिभावले नजोस् ॥ ३७ ॥ यो ईशान्मक प्रपञ्च नभए पनि यमै गरी वग्वाधरूप मान्छ, उस्तै स्वर्ग र मनोरथका पदार्थ मान्न नभए पनि चिन्तन गर्नेको बुद्धिमा मन्थरत्त्व मानमान हुन्छ । अतएव विचारकर्ता कर्तव्य हो-पहिले कर्मको मङ्गल-विफल गन विच राख्नु, अनिबाह्र अभयपद प्राप्त हुन्छ-अन्यथा हुँदैन ॥ ३८ ॥ लाकमा चक्रवाणि मगवान् विष्णुको कल्याणकारी उ-म र कर्मका गुण मुन्दै विचित्र लीलाहरूको अनुसार शक्तिका उनका नामको निःसङ्काय मगर गल गर्ना र अमङ्गल भावले मगवान् हुनिरहोस् ॥ ३९ ॥ यम प्रचक्रको भावण गर्ने प्रणी आत्मा परमपिय प्रभुको नाम मङ्गीतले ईश्वरमा अनुराग उपन मनसि उचितचित मगर यस संसारको बाप्ता नगरी कहिले हरेक, कहिले, हरे कहिले कराउने, कहिले गाउने र ट-भल अर्पे नाम्न थान्छ ॥ ४० ॥ आकाश, वायु, अग्नि, जल, पृथ्वी, मन्त्र, प्राणी, दिवाहर, वृक्ष, रत्नी तथा मृगद यी सबै उनी मगरान् हतिका नै

भक्त्यैक्येशो गुरुदेवतात्मा ॥ ३७ ॥ अविद्यमानोऽप्यवभाति हि द्वयोऽप्यातुर्धिया स्वप्नमनोरथो यथा ॥ तत्कर्म सङ्कल्पविकल्पकं मनो बुधो निह-
न्यादमव ततः स्यात् ॥ ३८ ॥ मृष्यन्मुभट्टाणि स्थाङ्गपाणर्जन्मानि कर्माणि च यानि लोके ॥ गीतानि नामानि तदर्थकानि गायन्विलजो
विचरेदमङ्गः ॥ ३९ ॥ एवंवतः स्वप्रियनामकीर्त्या जातानुरागो द्रुतचित्त उच्यैः ॥ हसत्यथो रोदिति रीति गायन्मुमादवन्मृत्यति लोकवाद्यः ॥ ४० ॥
खं वायुमग्निं सलिलं बर्ही च ज्योतीषि मन्वानि दिशो ह्रमादीन् ॥ सतिस्मष्टांश्च हरेः शरीरं यत्किञ्च भूतं प्रणमेदनन्यः ॥ ४१ ॥ भक्तिः
पणेशानुभवो विरक्तिरन्यत्र चैव त्रिक एककालः ॥ प्रवक्ष्यमानस्य पश्चादश्नतः स्युस्तुष्टिः पुष्टिः शुद्धपायोऽनुधाम् ॥ ४२ ॥ इत्यन्युर्तांश्च भजतोऽ-
नुवृत्त्या भक्तिर्विरक्तिर्भगवत्प्रसोधः ॥ भवन्ति चैव भागवतस्य राजैस्ततः परां शान्तिमुपैति साक्षात् ॥ ४३ ॥ राजोवाच ॥ अथ भागवतं व्रत
यद्गमां यादृशो नृणाम् ॥ यथाऽऽचरति यद्ब्रूते यैर्लङ्गेर्भगवत्प्रियः ॥ ४४ ॥ हरिरुवाच ॥ सर्वभूतेषु यः पश्येद्भगवद्भावमात्मनः ॥ भूतानि भगवत्प्रा-
प्त्यन्येष भगवन्तोत्तमः ॥ ४५ ॥ ईश्वरे तदधीनेषु बालिशेषु द्वेषसु च ॥ प्रेममेत्रीकृपापेक्षा यः करोति स मध्यमः ॥ ४६ ॥ अर्चायामेव हरयं पूजां

शरीरं हुन् । अतः यी सर्वलाई अनन्यभावले प्रणाम गर्नु ॥ ४१ ॥ भगवान्को भजन गर्नेलाई परमेश्वरमा प्रेम, उनको स्वरूपानुसर तथा जह संसारी वस्तुमा वैराग्य-यी तीनै कुरा साथै प्राप्त हुन्छ । जन्म-मोक्षन वनेगई योजनाको प्रत्येक शौमको साथै तृष्टि, पुष्टि र अथा निश्चिन्-यी तीनै कुरा साथै प्राप्त हुन्छ ॥ ४२ ॥ हे राजन ! भगवान् कल्याणका अङ्गकमलको निरन्तर भजन गर्ने मङ्गलाई भगवत्प्रेम, वैराग्य तथा भगवद्भक्तिको ज्ञान-यी तीन अन्तर्य प्राप्त हुन्छ र त्यो परम ज्ञानिमा प्राप्त हुन्छ ॥ ४३ ॥ राजा निमि भन्दछन्-अब हनु भगवद्भक्तको विषयमा वरणं मङ्गलम् उनको जुन चर्मा हो, मनुष्यमि उनको जस्तो रूपद्वार होम्, त्यो जम्मा भावण गर्दा होम्, जे अनि बोल्छ भुन नखले त्यस भगवान्को विषय मानिन्छ, त्यो गर्व हनु मनाई मनुष्यम् ॥ ४४ ॥ ओङ्कणले मङ्गलपा-जो समस्त प्रार्थना कर्तमान मान्नालाई भगवद्भक्तले हेदछ जो आपन् भगवत्स्वरूपमा गर्व प्राणाले अचान्त मा दा होम्, त्यही सर्व भगवद्भक्तमा ओष्ट मानिन्छ ॥ ४५ ॥ जो भगवान्मि प्रेम, उनका भक्तिमि मित्रता, अङ्गानीमा

कृपा र भगवान्का द्रोहको उपेक्षा गर्दछ, त्यो अवश्य यथार्थको भक्त कहिन्छ । ४६ । जो भगवान्को पूजा-विग्रह अर्वाद् प्रतिमादिको पूजामे श्रद्धामिकले प्रवृत्त हुन्छ, उनका भक्तको तथा अन्य कसैको पूजा गर्दैन, त्यो साधारण भक्त मानिन्छ । ४७ ॥ इन्द्रिय द्वारा बिन्दवद्वय मोक्षामोक्षे पनि 'यो सर्वे भगवान्कै माया हो यस्तो बिचार राखेर ज्ञान निनभा छेप गर्दछ, न ती लुप्त पाप्म श्रमन्त्र नै हुन्छ, अवश्य त्यो भगवद्भक्तमा श्रेष्ठ मानिन्छ । ४८ ॥ जो भगवान्को स्मरणमा तस्कीन रहनाले गर्दा डरीर, इन्द्रिय, प्राण, मन तथा बुद्धिको सांसारिक धर्म, जन्म-मरण, श्रुता, भय, तृप्ति र परिश्रम आदिले मोहित हुँदैन, त्यो भगवद्भक्तमा श्रेष्ठ कहिन्छ । ४९ ॥ कामना र कर्मका बीच अर्थात् वासना आदि जसको चित्तमा उठ्छ हुँदैनन र एवमात्र भगवान् वासुदेवको नै जमलाई मर छ, त्यही भगवद्भक्तहरूमा उच्च र श्रेष्ठ हुन्छ । ५० ॥ जसको जन्म, कर्म, वर्ण, आश्रम तथा जातले गर्दा यस बेहमा अर्हामा हुँदैन, त्यो अवश्य भगवान्को प्रिय बन्दछ । ५१ । जसको धनमा वा डरीरमा 'यो आफ्नू हो-यो बिगतो हो' यस्तो भेदभाव हुँदैन,

यः श्रद्धयेहते ॥ न तद्भक्तेषु चान्येषु स भक्तः प्राकृतः स्मृतः ॥ ४७ ॥ गृहीत्वाऽपीन्द्रियैरर्थान्यो न द्वेष्टि न हृष्यति ॥ विष्णोर्मायामिमां पश्यन्स वै भागवतोत्तमः ॥ ४८ ॥ देहेन्द्रियप्राणमनोधियां यो जन्माप्यलुप्तयतर्पकृद्भैः ॥ संसारधर्मैरविमुक्तमानः स्मृत्या हरेर्भाष्यतप्रधानः ॥ ४९ ॥ न काम-कर्मबीजानां यस्य चेतमि सम्भवः ॥ वासुदेवैकनिलयः स वै भागवतोत्तमः ॥ ५० ॥ न यस्य जन्मकर्मण्यां न वर्णाश्रमजातिभिः ॥ सज्जतेऽस्मिन्नहं-भावो देहे वै स हरेः प्रियः ॥ ५१ ॥ न यस्य स्वः पर इति चित्तेऽस्मिन्नि वा भिदा ॥ सर्वभूतमयः शान्तः स वै भागवतोत्तमः ॥ ५२ ॥ त्रिभुवन-वैभवहेतवेऽप्यकुण्ठस्मृतिरजितात्मसुरादिभिर्विभृग्यात् ॥ न च्छति भगवत्पदारविन्दालवनिमिषार्धमपि यः स वैष्णवाग्रजः ॥ ५३ ॥ भगवत् उरुविक्रमांशिशोखानस्रमणिचित्रिकया निरस्ततापे ॥ इति कथ्यमपीदृतां पुनः स प्रभवति चन्द्र इवोदितेऽर्कतापः ॥ ५४ ॥ विभृजति हृदयं न यस्य साक्षाद्विरवशाभिहितोऽप्यघोषनाशः ॥ शृणयरशनाया घृतांमिषद्वयः स भवति भागवत्प्रधान उक्तः ॥ ५५ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

जो समस्त प्राणीहरूमा समष्टि रामेर ज्ञानचित्त छ, त्यो अवश्य नै भगवद्भक्तमा श्रेष्ठ मानिन्छ । ५२ । तीनै लोकका राज्य-वैभवको निमित्त पनि जसको भगवद्भजन हुँदैन, भगवान्मै मन लगाई रामले देवतादि पनि जमलाई खोज्ने गर्दछन, ती भगवत्परावारविन्दको सेवाबाट जो आफ्नै पक्षको निमित्त पनि चिचलित हुँदैन, त्यहाँ गर्व भगवद्भक्तमा भग्यानी कहिन्छ । ५३ । भगवान् विष्णुको उरुविक्रम अर्थात् टुला-टुला पाएँ हुने चरणका औलाको सङ्कपी भणिको झैले कान्तिले जसका कामादि ताप ज्ञान भङ्गनेका छ, ती भगवान्का शरणमा परेको पुष्पको हृदयमा फेरि न्यां ताप कसै गरी उत्पन्न हुन सक्छ ? रामिमा चन्द्रमा उदाए पछि सूर्यको ताप के कहिले रहिन्छ सक्छ ? ५४ । जो विशद बलले आफ्नू नाम उच्चारण गरेपछि पनि सबै पापमयूह प्लेस गरिदिन्छन्, ती हरि प्रेम वासना आपना चरणबल्ल बाँधिपछि जसको हृदय फाँट्ने छान्दैन, उनै भगवद्भक्तहरूमा श्रेष्ठ मानिन्छन् । ५५ । इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे 'वामिणी' मेराती भाषणीकायां द्वितीयोऽध्यायः । २ ।

(मायाको स्वरूप, उक्ताष्ट शरी तर्के बुद्धि र प्रम तथा चर्मको निराकरण) राजा निमि मन्त्र लागे—हे भगवन् । अब म मायावीलाई पनि मोहित पार्ने विष्णुकी मायाको स्वरूप जान्ने ह्मछु । मदायु, हस्तुर त्यसको वर्णन गर्नु इवम् ॥ १ ॥ हे भगवन् ! म संसारको तापन तापिणको भरणधर्मा अनुप्य हूँ । अतः त्यो वाप भेट्ने मायापि ह्मत्तारिन्दराट दिनेका हर्मिषपाभूतशरी वचन सुनेर म अघाउन्न ॥ २ ॥ हे महाबाहो ! आदिदेव मायायगत आत्मा स्वरूप भवान् जीवहृदको मांस तथा मांसुहो निमि स्वयं शचेत पन्नभूत दाग नै अनेक चरिका ठाकुर र निहृष्ट जीवहृदको सुधि गराऊ छदः ॥ ३ ॥ ४ ॥ यमरी पञ्चमहाभूतदागा रचित प्राणीहृमा स्वयं जीवहृदले प्रविष्ट भएर ती बापुलाई नै अनुरूपले एक र बाध इन्द्रिय रूपले दुर बाधमा विमल गरी विषयको ममा भन्दछन् । जीव आत्मादारा प्रकाशिन इन्द्रियहृदले विषयलाई माग्दछ र उन्नन् छरीरादिताई नै आत्मा भन्दै यममा मायक रहन्छ ॥ ५ ॥ केरि डेली आफ्ना हर्मिन्द्रिय द्वारा बाधनापूर्ण काम गर्द तथा निनको सुख-दुःख बोद्धे अनिव मयारमा भीतारिई रहन्छ ॥ ६ ॥

राजोवाच ॥ परस्य विष्णोर्माशस्य मायिनामपि मोहिनीम् ॥ मायां वेदितुमिच्छामि भगवन्तो नुवन्तु नः ॥ १ ॥ नानुत्रये जुषन्जुषमद्वचो हरिकथास्तम् ॥ ममारतापनिस्तप्तो मर्त्यस्तत्तापमेकजम् ॥ २ ॥ अन्तरिक्ष उवाच ॥ ण्मिभूतानि भूतान्मा मदाभूतैर्महाभुज ॥ समजोवाचान्धायः स्वमात्रात्मप्रतिद्वये ॥ ३ ॥ एवं सृष्टानि भूतानि प्रविष्टः पञ्चधातुभिः ॥ एकधा दशधात्मानं विभजन्नुपे सुयान् ॥ ४ ॥ गुणैर्गुणान्मा भुजान् आत्मप्रद्योतितैः प्रभुः ॥ मन्यमान इदं सृष्टमात्मानमिह मज्जते ॥ ५ ॥ कर्माणि कर्मभिः कुर्वन्मनिमित्तानि देहमृत् ॥ तत्तत्कर्मफलं गृह्णन्मतीह सुखेतरम् ॥ ६ ॥ इत्थं मर्मगतीर्गच्छन्बह्विधवदः पुमान् ॥ आभूतगणप्रयातगणप्रलयावश्रुतेऽवशः ॥ ७ ॥ धातृषष्ठय आत्मनेत्यक्तं इव्यगुणात्मकम् ॥ अनादिनिधनः कालो ब्रह्मन्कायापकपति ॥ ८ ॥ शतवर्षा ह्यनाद्यृष्टमधिप्यत्युन्मणा भुवि ॥ तत्कालोपविनाष्णाकौ लोकांभीष्मत्तपिष्यति ॥ ९ ॥ पातालतलमारभ्य सङ्कर्षणमुच्चानलः ॥ दहन्नुर्वशित्वो विष्णुम्वर्धते वायुनेरितः ॥ १० ॥ संवतको मेघगणो वर्षतिस्म शत समाः ॥ धाराभिर्हर्मितहन्नाभिलीयते मलिले विराट् ॥ ११ ॥ ततो विराजमुत्सृज्य वैजः पुरुषो नृपः ॥ अन्यक्तविशते मूर्ध्नि निरिन्धन इवानलः ॥ १२ ॥ वायुना हतगन्धा भूः मलिलवाय कल्पते ॥ मलिनं तद्गुणमं ज्योतिर्द्वा-

यमो विरज भएर अनेक चरिका कट्टि दिने मनिहृदमा प्राप्त भएर यो जीव महाप्रलयमय अन्ध-भरणमा प्राप्त भइ रहन्छ ॥ ७ ॥ पञ्चभूतको प्रलय समय उपस्थित भएपछि अनारि र पन्नन् ज्ञानमय यो इव्यगुणात्मक श्चुन-हृमरूप अथक सुष्टिमाई त्यो अन्यक्तारि तागेर लेइन्छ ॥ ८ ॥ अब त्यो समय आउने छ, तब पृथ्वीमा मय चर्ममय घोर अनारिहृि रनेछ र बडेको उज्ज्वलान्ध अयनागवय पीनै लोकलाई तमवारं लाग्दछन् ॥ ९ ॥ शेषको सुखबाट निष्केको अग्नि वायुदारा प्रविष्ट भई पाताल देखि समस्त विषयलाई मय पाटं अन्ध-होमा ज्वालाले चर्गीतेर फैलिनेछ ॥ १० ॥ त्यस बेला सम्मत्क मेघ-समूह हाथीको छँद झैं मोटा-मोटा धारांछ मय वर्षन्म पानी पार्नेछन् । त्यसले समस्त ब्रह्माण्ड बन्धमा द्भेदछ । ११ ॥ हे राजन् ! बिना काटको अग्नि झैं विराट् पुरुष आफ्नू ब्रह्माण्डमय शरीर त्यागेर हृदयकरवारी 'अन्यक्त' ब्रह्ममा लीन हुन्छ । १२ ॥ त्यस समय बापु दागा अथ विच्छिन्न र पृथ्वी जलहृद हुन्छिन् । त्यदी बापु द्वारा तानिपर्नाछ जल पनि अग्निहृदमा परिणत हुनेछ । छोर अन्धकारले छाकिइकी अग्नि वायुमा

र अवशिष्टं द्वाप म्यगर्शनं वायु आकाशमा लय हृनेछ ॥ १३ ॥ १४ ॥ हे गगन ! यमरति कान्दहारा आपना गुण अर्थात् शब्दरहित भण्ण आकाश नाम अद्विष्टाणा, सर्वे इन्द्रिय
गत्रय अहङ्कारमा र इन्द्रियका अधिष्ठाता हवण समेत मन र बुद्धि साध्विक अहङ्कारमा लय भण्ण जान्छन् । अहङ्कार आपना गुणमेत लान् हृन्छन् र महत्तर गण
०कृतिमा लीन हुन्छ ॥ १५ ॥ यमरी मैरे जगत्को उत्पत्ति, स्थिति र लय गर्ने समस्तान्की त्रिगुणात्मिका मायाको वर्णन गरेर मुनाए । अब अरु के मुन्ने हुन्छा छ ?
राजा निमित्त भने—हे महर्ष ! अब हट्टर यलाई यस्तो उपादेश दिनुहवम्—जमले निल जिन नमकेछा पुनरुत्पत्ति निति ईश्वरी मायानाई भुव भुवि हुने पनि महजै रात्री
तने गर्हन् ॥ १६ ॥ १७ ॥ प्रबुद्ध भन्दछन्—हे राजन् ! दुःखको नाश र सुखका प्राप्ति निमित्त ध्या-पूजको भव्यवमा संविष्ट कर्मानुष्ठानमा भंगन व्याकटाई जुन विपर न फले
बिन्देछ, त्यो हेनु छ ॥ १८ ॥ यय दुःखदायक धनल हल्लम आनन्दको निमित्त नृपुनरुत्पत्ति र आकन्त्य गृह, पुत्र, कृत्स्न र पशु आदिनाई प्राप्त गर्नाले व्यक्तिनाई के सुख प्राप्त हुन

योगफलपते ॥ १३ ॥ हतरुणं तु तममा वायो ज्योतिः प्रलीयते ॥ हतत्परांश्वकागेन वायुर्नभमि लीयते ॥ १४ ॥ कालात्मना हतगुणं नभ आत्मनि
लीयते ॥ इन्द्रियाणि मनो बुद्धिः सह यैकारिकैर्नृप ॥ प्रपिशन्ति ह्यहङ्कारं स्वगुणैरहमात्मनि ॥ १५ ॥ एषा माया भगवतः सर्गश्चित्यन्तकाग्निणी ॥
त्रिवर्णा वर्णिताऽस्माभिः भूयः किं श्रोतुमिच्छामि ॥ १६ ॥ राजोवाच ॥ यथैतामेश्वरीं मायां दृष्ट्वरामकृतात्मभिः ॥ तन्त्यजन् न्यूनधियां महर्ष इदमु-
च्यत ॥ १७ ॥ प्रबुद्ध उवाच ॥ कर्माण्यारम्भमाणानां दुःखदहये सुखाय च ॥ पश्येत्प्राक्प्रिययां मिथुनाचारिणां नृणाम् ॥ १८ ॥ नित्यानिन्दन विनेन
दुःखे नात्ममृत्सुता ॥ गृह्यापत्यापपशुभिः का प्रीतिः साधितैश्चलैः ॥ १९ ॥ एवं लोकं परं विद्यान्नश्वर कर्मनिर्मितम् ॥ मतुल्यानिशयध्वंम यथा मण्ड-
लवतिनाम् ॥ २० ॥ तस्माद्गुरुं पश्येत् जिज्ञासुः श्रेय उत्तमम् ॥ शब्द परे च निष्णातं ब्रह्मण्युपशमाश्रयम् ॥ २१ ॥ तत्र भागवतान्धर्माच्छि-
दुर्गुर्वात्मदेवतः ॥ अमाथाऽनुवृत्त्या यैस्तुष्णेदात्मात्मनो हरिः ॥ २२ ॥ सर्वतो मनसोऽभङ्गमादौ संगं च साधुषु ॥ दर्पां मैत्रीं प्रथये च भूतैष्वदा
यथोचितम् ॥ २३ ॥ शौचं तपस्तिनिक्री च मौनं स्वाध्यायमार्जवम् ॥ ब्रह्मचर्यमहिमां च समस्तं द्वन्द्वमन्त्रयोः ॥ २४ ॥ सर्वज्ञानेश्वरान्वीक्षां केवल्यप-

मकल १ ॥ १९ ॥ प्रत्येक मतुष्य पो जातुन कि यमलोक तथा परलोक दुवै कर्मजानि र नाशवान् छन इतमा मण्डलभर राजाहरु ह्यै समान बलको निमित्त प्रभियर्षा, उन्कष्ट
प्रति ह्वर आफु, उन्कष्ट भवर्षादि पतनको हर लायितहन्छ ॥ २० ॥ अब आफ्नु श्रेयः प्राप्तिका ह्युत्तक जिज्ञासुता कर्मव्य यती हो—ऊ छन्द ब्रह्म अधोव वेद र परब्रह्ममा
मत्तन छान्निनिर गुल्का छरण पदम् । २१ ॥ ता गुरुदेवलाई नै आ-मा र इष्टदेव मानेर उनीमि मागवन् धर्म पियोम् । गुल्काति निष्कपट आचरण गनाल स्वयं आफुलाई
ममेन सुम्पिदिने ओङ्कण प्रपन्न हुन्छन् ॥ २२ ॥ यत्रयम सर्वान्तराट मनमा मण्डला, मन्पूताका, मगान, गर्द प्राणीव्रति यथोचित मैत्री, दया विनयमात्र, शौच, तप
योगाक्षा अधोव इन्द्र महर्ष, सोड अधोव व्यपराती वजन वा मननजलना, व्यापराय, मरुता, यथेनये, मुख दुःखार्द उन्दमा समान व्यवहार, आ-द-व-व-व आदिनाई
मवप देवतु, पदव्यन सेवन, अनिकेतता अधोव गृह आदिमा मव-व-व अधोव, पवित्र वस्त्र धारण, जे जति पाण्डित परीणा मनोत गर्नु, मन्व-मन्वन्धी प्राण र चरमा अहो,

प्रश्न आपत्ता गिता २२-३६ को माहन्ते मनवादि अविद्वद्गणित गणको धिये, तर उनले केही उत्तर दिएनन् । यसको कारण के थियो, त्यो रनि हनुर आत्मा होस् ॥ ४१ ॥ आविर्होत्र
 चन्द्रश्च । यस, अर्थात् यी मयै विषय वेदद्वारा ज्ञान हुन सक्छ । लौकिक विचारले यसको ज्ञान हुन सक्तैन । वेद साक्षात् मनवान्मा हो हुन् त्यसमा ठोका-ठोका बुद्धिमा र पनि
 मुग्ध हुन्छन् ॥ ४२ ॥ वेद पराधवाद हो, जस्तै-अपत्ति बालकलाई पूनपाउँछन्, त्यस्तै कर्मका रोग हटाउन निम्मा कर्मका औषधिको विधान कटिएका छ ॥ ४३ ॥ जो अन्तिनेन्द्रिय
 र अग्रानी पुरुष वेदांक आचरणको अनुसरण गर्दैन, त्यो विहित कर्म त्यागको पापले बारम्बार जन्म-मरणमा प्राप्त हुन्छ ॥ ४४ ॥ वेदोक्त कर्मलाई नै निःमङ्ग मानेर ईश्वरपूजा गर्ने
 प्रथा वेदव्यतिरिक्त प्राप्त गर्दछ । वेदमा जो स्वर्गादि प्राप्तिरूपिणी फलश्रुति कटिएका छन्, ती केवल कर्ममा रुचि उत्पन्न गर्नका निम्ति नै हुन् ॥ ४५ ॥ जो खाम परमात्माको
 महत्वात्मा हुन्छन् यि पुकार्छन् आत्मा, त्यसको कर्तव्य हो-—त्यो वेदविधि तथा तन्त्रोक्त विधिले निषयमानुसार भगवान् ईश्वरको पूजा गरिन् ॥ ४६ ॥ सेवाद्वारा गुरुका कुमारा

॥ ४७ ॥ एवं प्रश्नमूर्धन्यपूर्वमपृच्छं पितुरन्तिके ॥ नाब्रुवन्महापुत्रः पुत्रास्तत्र कारणमुच्यताम् ॥ ४८ ॥ आविर्होत्र उवाच ॥ कर्मकर्मविकर्मेति वेद-
 वादो न लौकिकः ॥ वेदस्य चेश्वरात्मवाचत्र मुह्यन्ति मूरयः ॥ ४९ ॥ परोक्षवादो वेदोऽयं बालानामनुशामनम् ॥ कर्ममोक्षाय कर्माणि विधत्ते
 हागदस्य तद्वत् ॥ नाचरेद्यन्तु वेदोऽन्तः स्वयमज्ञोऽजितेन्द्रियः ॥ विकर्मणा ह्यधर्मेण भृत्योऽर्जुन्युमुपैति मः ॥ ५० ॥ वेदोक्तमेव कुर्वाणो निःमङ्गोऽपि-
 तयोश्च ॥ निष्कर्षो नयते मिद्धि रोचनार्था फलश्रुतिः ॥ ५१ ॥ य आशु हृदयप्रस्थिर्निर्जिहीर्षुः परात्मनः ॥ विधिदोषचरेदेवं तन्त्रोक्तेन च
 केशवन ॥ ५२ ॥ तन्त्रोक्तं आचार्यानेन मन्दोऽशतात्मनः ॥ महापुरुषमभ्यर्चन्मूर्त्याऽभिमतयात्मनः ॥ ५३ ॥ शुचिः सम्पूज्यमासीनः पाणमंयमना-
 दिभिः ॥ निष्ठोऽवशेष्य गन्धमाकुलश्रोऽर्चयेद्भरिम् ॥ ५४ ॥ अर्चादौ हृदये चापि यथालब्धोपचारकैः ॥ द्रव्यक्षित्यात्मलिङ्गानि निष्पाद्य प्रोक्ष्य
 च, तत् ॥ ५५ ॥ पादद्वन्द्वं कल्याणमस्त्रिधाय समाहितः ॥ हृदादिभिः कृतन्यासो मूलमन्त्रेण चार्चयेत् ॥ ५६ ॥ माङ्गोपाङ्गं मयार्चयौ तां
 तां मूलमन्त्रेण ॥ पादाभ्यामर्चयौ चोऽस्नानवामोविभूषणैः ॥ ५७ ॥ गन्धमाख्याक्षतस्त्रिभिर्गुणैर्गुणहारकैः ॥ माङ्गं सम्पूज्य विधिवस्तवैः
 स्तुतवा नमोऽयम् ॥ ५८ ॥ आत्मानं तन्मयं ध्यायन्मूर्तिं सम्पूजयेद्भरे ॥ शेषमाधाय शिरसा स्वधास्तुत्याय मत्कृतम् ॥ ५९ ॥ एवमभ्यर्चको-

५४ ॥ अर्चको आत्मा अर्चयितुं मूर्तिमा महापुरुषं नारायणको पूजा गरिन् ॥ ५४ ॥ पहिले देह र अन्तःकरण शुद्ध पारेर प्रतिमाको सङ्ग्रह गरी प्राणायामादि द्वारा
 ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥
 १०१ ॥ १०२ ॥ १०३ ॥ १०४ ॥ १०५ ॥ १०६ ॥ १०७ ॥ १०८ ॥ १०९ ॥ ११० ॥ १११ ॥ ११२ ॥ ११३ ॥ ११४ ॥ ११५ ॥ ११६ ॥ ११७ ॥ ११८ ॥ ११९ ॥ १२० ॥ १२१ ॥ १२२ ॥ १२३ ॥ १२४ ॥ १२५ ॥ १२६ ॥ १२७ ॥ १२८ ॥ १२९ ॥ १३० ॥ १३१ ॥ १३२ ॥ १३३ ॥ १३४ ॥ १३५ ॥ १३६ ॥ १३७ ॥ १३८ ॥ १३९ ॥ १४० ॥ १४१ ॥ १४२ ॥ १४३ ॥ १४४ ॥ १४५ ॥ १४६ ॥ १४७ ॥ १४८ ॥ १४९ ॥ १५० ॥ १५१ ॥ १५२ ॥ १५३ ॥ १५४ ॥ १५५ ॥ १५६ ॥ १५७ ॥ १५८ ॥ १५९ ॥ १६० ॥ १६१ ॥ १६२ ॥ १६३ ॥ १६४ ॥ १६५ ॥ १६६ ॥ १६७ ॥ १६८ ॥ १६९ ॥ १७० ॥ १७१ ॥ १७२ ॥ १७३ ॥ १७४ ॥ १७५ ॥ १७६ ॥ १७७ ॥ १७८ ॥ १७९ ॥ १८० ॥ १८१ ॥ १८२ ॥ १८३ ॥ १८४ ॥ १८५ ॥ १८६ ॥ १८७ ॥ १८८ ॥ १८९ ॥ १९० ॥ १९१ ॥ १९२ ॥ १९३ ॥ १९४ ॥ १९५ ॥ १९६ ॥ १९७ ॥ १९८ ॥ १९९ ॥ २०० ॥

॥५२॥५३॥ यमरी आपन् आत्मानाईं सववद्वय दान्द भगवान्हा प्रविभाको वृत्ता गयेन्, अनि निर्मान्य शिमा लगाईं पूजित भगवद्विग्रहाईं यवास्थान रात्रिदेवोम् ॥ ५४ ॥
यमरा अभि, छनं, जल, अतिथि अथवा आपन् इदयमा जो शायो मयवान् दृष्टको पूजा गर्दछ, त्यो छोड्न हुन्छ भएर जान्छ ॥ ५५ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे
'शमिष्टी' नेपासी मण्डपाकायां तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

(भगवान्हा विविध अवतारको वर्णन)—राजा निमि भन्दछन्—हे भूनीश्वर हो ! विष्णुले ध्वेष्णाले संसारमा घाएर गरेका पुन-पुन अवतारले जेजे लीला गरे, पनमानमा जे गर्दछन् र भविष्यमा जे गर्नेन्, त्यो मरे हुन मलाई पचाथं भन्दछन् ॥ १ ॥ दुमिलले भने—हे राजन् ! जो पुरुष अनन्त भगवान्हा गुण भए खोन्दछ, त्यो भन्दछु हो । पृथ्वीमा रजःकण्टक हुनै प्रहारले चोली भन्द मकान, नर सर्वउक्तिमान् प्रयुक्त गुणहरू भनेर कोटी पनि पाए पाउन सक्नेन ॥ २ ॥ आफुले रचेका पञ्चभूतहरू बाग भगाए-

यादान्निधौ हृदये च यः ॥ यजतीश्वरमात्मानमस्त्रिभुवने हि मः ॥ ५५ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

राजोवाच ॥ यानि यानीह कर्माणि ये र्षेः स्वच्छन्दजन्मभिः ॥ चक्रे करोति कर्ता वा हरिस्तानि भुवन्तु नः ॥ १ ॥ दुमिल उवाच ॥ यो वा
अनन्तम्य गुणालनन्ताननुकमिष्यन्म तु बालबुद्धिः ॥ रजोमि भुमर्गणयंकयञ्चिकालेन नैवास्त्रिलशक्तिधाम्नः ॥ २ ॥ भूतेर्यदा पञ्चभिरात्ममृष्टैः
पुरं विराजं विरचय्य तमिन् ॥ स्वांशेन विष्टः पुरुषाभिधानमवाप नारायण आदिदेवः ॥ ३ ॥ यत्नाय एण भुवनत्रयमन्निवेशो यमोन्द्रियस्तनु-
भूतामुभान्द्रियाणि ॥ ज्ञानं स्वतः भ्रमनतो बलमोज ईहा मत्वादिभिः स्थितिलयोद्वय आदिकर्ता ॥ ४ ॥ आदावभूच्छतवृत्ती रजमाऽस्य मर्मे
विष्णुः स्थितौ कतुपतिर्द्विजधर्ममेतुः ॥ रुद्रोऽप्ययाय तममा पुरुषः म आद्य इत्युद्वयस्थितिलयाः सततं प्रजामु ॥ ५ ॥ धर्मस्य दक्षदुहितर्यजनिष्ट
मृत्या नागयणो नर ऋषिभरः प्रशान्तः ॥ नेष्कर्ण्यलसगमुवाच चचार कर्म योऽद्यापि चास्त ऋषिर्वयं निपेविनांभिः ॥ ६ ॥ इन्द्रो विशाङ्क्य मम
भाष जिघृक्षतीति कर्म न्ययुक्त मगणं म चर्युपास्यम् ॥ गत्वाऽप्यरोगणवमन्तमुमन्दवातैः स्त्रीप्रक्षेपेषुभिरविष्यदतन्महिम्नः ॥ ७ ॥ विज्ञाय

रूपी पुरुषको रचना गरेर जब आदिदेव नारायण भगवान्हा आपन्मा अक्षभूत त्रौरूपले त्यममा प्रवेष्ट गरे तब उनका नाम 'पुरुष' भयो ॥ ३ ॥ उनको विगद् देहमा सम्पूर्ण त्रैलोक्यको
समावेश छ, जसका इन्द्रियद्वारा शक्तिहरूका ज्ञानेन्द्रिय र कर्मेन्द्रिय, जसको एकरसबाट स्वयःमिद्व ज्ञान अर्थात् आत्मा, एकाग्र-भावले बल-देह शक्ति अर्थात् इन्द्रियशक्ति,
क्रिय शक्ति र मन्वादि गुणबाट स्थिति, उद्वेग तथा लय हुन्छन्, उनै आदिकर्ता हुन् ॥ ४ ॥ प्रवचनम जगत्को उपलिका निमित्त उनको रजोगुणको अक्षबाट ब्रह्मा उत्पन्न भए । अनि
ती आदिपुरुष नै संसारको स्थितिका लागि आपन् सन्वांशले धम र विरहहरू बज्जति विष्णु र तसोगुणको अक्षले सृष्टिवंशका छद्मरूपले वाचमान भए । यमरी निरन्तर उनैबाट प्रजाको
उत्पत्ति, पालन र संहराई हुँदै रहन्छ ॥ ५ ॥ यमरी पत्नी रक्षाग्यारूपिणी मूर्तिको गर्भबाट छान्ताग्या अविभेद नर-नारायणस्वरमा अवतरित भए । उनले आत्मदन्वलाई तक्षित गाने कम
न्यागवती कम अर्थात् मात्स्य निशधो उपदेश दिए र स्वयं पनि उमैको आकष भए । उनका अक्षको भुजिजन सेरा गर्दछन् । ती अक्ष पनि बदलिकोभ्रममा सर्वदा विग्रहमान रहन्छन्

॥ १० ॥ 'या आश्रयं पार तपस्यां द्वापि मेरो पदं स्वान्दं स्यान्दिच्छन्-यन्तो आश्रया भरेर इन्द्रे उनलाई तपस्यानाट अष्ट पार्ने दल-बन सडित कायदेवलाई निमुक्त गरे' उनका मा मा नजानाले कामदेव बर्द्ध-रक्षाभयमा गएर अप्परागण, वसन्त, मन्द-सुगन्ध वायु तथा खीरकको कटाक्ष बलाके उनलाई वणमा पार्ने उपायमा लागे ॥ १० ॥ इन्द्रदृष्टो कुषालाव ॥ ११ ॥ आश्रयं तायन र आर्दिदेव नागापणले यत्ने कामिरहेका ती कामादिमित हाँसेर भने-हे मदन । हे मन्दमलयमाकन । हे देव-रक्षा हो ! निमीक नहराभा, हासो आतिथ्य पूज र हाँस गरे, त्यो अप्परीक्षा गरेर बडाँबाट फर्कौं हासो आश्रय छुन नपार ॥ ८ ॥ हे मदन ! समपदापक मगराजले पनि मनेपछि लाजले नतमस्तक हुँदा कल्पस्वरवा बन्दछन्-द विभो ! इन्द्र वायानीक र निर्विकार हुनुहुन्छ । आम्मागण र पौर पूज मया इन्द्रका पाउको बन्दना गर्दछन् । अतः इन्द्रको निधित यो विष्णुको कुरा जैन ॥ ११ ॥ जो इन्द्रका दाग छुन निजको बाटोमा हुँदा अनेक विघ्न उपस्थित गर्दछन्, किनकि ती उनका धाम स्वयं नाथेर इन्द्रको पदपद पुग्दछन् र बाहेक जो केवल धर्मकाध्यामा लागेर बहादि द्वारा दशालाई उनको भाग जिने गर्दछन्, निजलाई कुनै विघ्न हुँदैन, नाथनि यदि इन्द्र हिनको रक्षा गर्ने लाग्नुहुन्छ तब ती भक्तजन सबै विघ्नवा विरमा सुखा देखिदिन्छन्, ती आफ्नू

शक्रकृतमक्रममादिदेवः प्राह प्रहस्य गतविस्मय एजमानार ॥ म भैष्ठ भो मदन माकृत देवध्वो गृहीत नो वलिमशून्यमिमं कुरुचम् ॥ ८ ॥ इत्ये ब्रह्मभयदे नरदेव देवाः मयीडनग्रशिख्यः मघर्ष तमृचुः ॥ नैतद्विभो त्वयि परोऽविकृतं विवित्रं स्वागमधीरनिकरानतपादय्यो ॥ ९ ॥ त्वां मेवतां मुकृता बह्वोऽन्तगयाः स्यांको विलिङ्क्ष्य परमं ब्रजतां पठं ते ॥ नान्तस्य बहिषि क्सीन्ददतः स्वभागाधत्तं पदं त्वमविता यति विघ्नमृन्धि ॥ १० ॥ क्षुत्तृत्रिकालगुणमारुतज्ज्ञेशोरन्यानस्मानपागजलधीनतितीर्थ केचिन् ॥ क्रोधस्य यान्ति विफलस्य वशं पदे गोमैजन्ति दुश्चरतपश्च वृथोऽमृजन्ति ॥ ११ ॥ इति प्रमृणतां तेषां त्रियाज्यदभुतदर्शनाः ॥ दर्शयामास शुश्रूषां स्वचिन्ताः कुर्वतीविभुः ॥ १२ ॥ ते देवानुवरा दृष्ट्वा त्रियः श्रीरिषि रूपिणीः ॥ गन्धेन मुमुहुस्तामो रूपोदार्यहतश्रियः ॥ १३ ॥ तानाह देवदेवेशः प्रणतान्प्रहमन्निवः ॥ आयामेकनर्मा वृद्धं मवर्णां स्वर्गभूषणाद् ॥ १४ ॥ ओमित्यादेशमादाय कृत्वा तं सुगन्धिनः ॥ उर्वशीमप्सरः श्रेष्ठां पुष्कृत्य दिवं ययुः ॥ १५ ॥ इन्द्रायानस्य मदमि शृण्वतां त्रिदिवीक-

त्यबल अष्ट हुँदैनन् ॥ १० ॥ केही व्यक्ति अथार मयुद्ध हो भोक्त-प्यास, बाहो-गर्मी र खाँ राने कातका गुण, वायु, रमता र शिरनेन्द्रियको वेप नाथर पनि उक्त निष्फल भयो बर्द्धात हुन्छन् । अन्ते-कुनै मयुद्ध अपार गर पनि गोसुर हो सारु खाँदलमा हुन्छ तथा आफ्नो बडाँर तपस्या पनि विमिदेउन् ॥ ११ ॥ वसरी देवगणले यमो पनि मनेपछि निजको गर्व पूजो पार्ने नागापण मगराजले निजलाई अनेक गरिका बलात्कारले मुग्धजित तथा अशुद्ध रूप-लाभ्य पुक्त अनेक खीरक देखाए, जो आश्रयमा गए उनको सेवा गरिरहेका थिए ॥ १२ ॥ महाराजो लक्ष्मी हो रूपवती ती नारीहरूलाई देखेर तथा निजका मोन्दपको मोहबाले बन्निहीनदेवता निजका अङ्गको दिव्य मण्यले मोहित भए ॥ १३ ॥ अष्ट अतिथ्य रोजनामा राम री देवानुपरमिन् मगराजले आशा गर्यो-यो मय्ये जुन निजो अनुरूप छन, कुनै योरीनलाई रक्षा गरेर लेऊ । यो भक्तलाई रोजेछौं त्यो हो स्वर्गलोकको भूषणवरुण हुनेछ' ॥ १४ ॥ यति मुनेपछि 'हुन्छ' भनेर ती देवदेव मगराजको आज्ञानुसार ती अप्पराहरूमा अष्ट गुन्टरी उर्वशीलाई

निम्न १५५ ईश्वरान् १५५ स्वर्गलोकां कथितम् ॥ १५ ॥ उदं प्रोक्तं निवर्तते देवराज इन्द्राई प्रथम पारे इन्द्राहकरो मातृभूमे प्रवर्तन् नारायणको वन तथा पनाव सुनार ।
 नरा पुरा इन्द्रा तनके भवभूत र विद्यमान भव ॥ १६ ॥ गतौ गतो भगवान् अष्टपुत्रल हंतामरा लोका आ-मन्त्रानको उपदेश दियुका यिष्ट । दत्तात्रेय, मन्त्र, मन्त्रन, सनातन
 र मन मन्त्र र ना दाम पिण्ड श्रीकृष्णमन्त्र—यो मन्त्रे अष्टपुत्रको कथयणको निमित्त अन्तरा विने भयना समवान् दिव्युका कलावन्तर हुन् । यम प्रभार हयशेन अवतार लिप्तर भगवान्
 मातृभूमे । वेदो उद्धार गतको योग ॥ १७ ॥ प्रत्येककालमा मन्त्रावतार लिप्तर उनल मन्त्र, पृथ्वी र औषधिरुको रक्षा गरे । वरह अन्तराया अन्तरा दुवै श्री पृथ्वीको उद्धार
 गत सेनामा नाभ्यभूमे दिव्यपुत्रन दिव्यपुत्राई मारे । कुमावतामा मन्त्र भयनको सेना मन्त्रावतार विटि उँवा पारण गरे र हरि भवनमा मातृभूमे वागन आर्त शक्राहलाई
 प्राप्त रक्षित दत्तम् ॥ १८ ॥ उनी भगवान् एक समय मन्त्रमा पमेर स्तुति गर्ने तथा तात्प्रातः अत्यन्त शीघ्र हुन श्रीविहङ्गको रक्षा गरे । मातृभूमे प्रथमा दुर्गे र भगवान्को स्तुति
 भन्ने ॥ वातामन्यादि (गोप्य) उद्धार गरे । भुवनेष्व अन्तरायाको हरले हुकेकावन्त्रको उर्ध्वले रक्षा गरेर दानवहत्यामा वन्द्योवनाईरामिष्ठाको देवताहङ्गका मन्त्राव श्रीहङ्गलाई उनीहङ्गबाट

मातृ ॥ उत्तुर्नारायणकनं शाकस्तत्राम विम्वितः ॥ १६ ॥ हंसवस्त्वप्यवदन्त्युत आत्मयोगं दत्तः कुमार मृगभो भगवान्पिता तः ॥ विष्णुः शिवाय
 जगतां कलशोऽवर्तनीं मन्त्रादृता मधुमिदा श्रुतयो ह्यास्ये ॥ १७ ॥ गुप्तोऽप्यये मनुशिलोऽप्यथ मातृभूमे क्रौडे हतो दिविज उद्धारनाम्भम क्षमा ॥
 दौर्मं श्रुतोऽद्विजस्तान्मयने मृगष्टे ग्राह्यश्चपन्नमिभराजमहृद्दानम् ॥ १८ ॥ मन्त्रुवनोऽधिधानिनाऽङ्गमणामूर्ध्वश्रवकं च वृत्रवधतन्ममि प्रविष्टम् ॥
 देवभिर्लोचन्युष्टा मिष्टिना अनया जघ्नेऽमुरेन्द्रमभयाय मतां वृमिदे ॥ १९ ॥ देवामुरे युधि च दैत्यपतीन्सुरायें हत्वाऽन्तरेषु भुवनान्यदधात्कलाभि ॥
 भूनाऽथ बापन उपाहरदुर्कते । श्रमोऽप्युत्तलेन समदाददितेः युतेभ्य ॥ २० ॥ निः क्षत्रियामहृत गां च त्रिः मसहृवो रामन्तु हेहपकुलात्ययमा-
 भेराग्निः ॥ मोक्षि यन्त्र दशपद्ममन्त्रमलङ्कं मीनापतिर्जयति लोकमन्द्यकीर्तिः ॥ २१ ॥ भूमेऽरावतरणाय यदुपजग्मा जातः करिष्यति
 भूमेऽपि दुष्टराणि ॥ वादविमातृयति यज्ञरुतोऽन्तर्हन्तुद्रान्कलो क्षितिभुजो न्यहनिष्यदन्ते ॥ २२ ॥ एवविधानि कर्माणि जन्मानि च जगत्सतेः ॥

कुटार र वन्द्योवनामा मन्त्रनवगलाई यमय पानका निमित्त उनले दैत्यराज हिरण्यकशिपुको महार गरे ॥ १९ ॥ देवामुर सदायमा प्रवर्तन्ते देवताहङ्गको उपहारको निमित्त दैत्य
 गणको रक्ष गरे । यमो विहङ्ग मन्त्रनमा उनल भाषना शक्तिदाया विलासको रक्षा गरे । केरि वागन अवतारमा उनले भिक्षाको डलले पो पृथ्वी र देवराज दक्षिणिष्टासेर हरना
 हङ्गलाई गुराहृष्ट ॥ २० ॥ हेऽवधलाई नष्ट पार्ने भृगुहृन्तमा आनन्द र पशुगाम-अवतार लिप्तर एकाहस पन्त पृथ्वीलाई क्षत्रियहीन पार । उनले तामावतारमा मन्त्रमा सेतु बाँध र
 सङ्गा मातृभूमे मन्त्राव हुने रावणलाई नष्ट पारे । गंगाको मन्त्र नष्ट पार्ने निर्मल कर्म हुने श्री मीनापतिमा मन्त्राव हरिष्ट ॥ २१ ॥ भूषिको पार उर्ध्वको निमित्त उनी अङ्गमा भगवान्
 यदुपजग्मा आकुण्डलपन अवतार लिप्तर यन्त्रा अङ्गन कर्म मन्त्रन, जा दैत्यहङ्गको निमित्त यमि हृत्कर छ । कलिमा कुटारवन्तर लिप्तर श्री वङ्गका अभिषेकारोहङ्गलाई मातृभूमे अर्हतावदन
 याहित पार्नेछन् । कोट्युगमा विहङ्ग-अवतार लिप्तर श्रीवर्तनका मातृहङ्गलाई पार्नेछन् ॥ २२ ॥ अतुलको शक्तिको विरचनाय भगवान् हङ्गका पत्नी अनेको जन्म र कर्मका महात्माहङ्ग

वर्णनं मरे ॥ २३ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥ ४ ॥

(भगवान्को मन्त्रिणीन पुरुषको मति र पूजाविधि वर्णन)—भगवान्का अनेक अवताररूपको दाया मुनेर राजा निमित्त संधि—इ अन्वत्तानीहरूमा भेष्ट हुनियेन । जमका हायता मरका छैनन, जगत्मा इन्द्रिय बध्ममा छैनन र जो भगवान् विष्णुको यजन पवि गर्दैनन, निजको के मति हुन्छ, त्यो आज्ञा ह्मम् ॥ १ ॥ जमन रूपि मन्दछन्—भगवान् आदिपुरुषका पुत्र, बाहु, पित्रा तथा सन्तते मन्वादि गुणको अनुसार आधम्यमेत छिन-भिन्न पार वर्ण प्राप्तमान मण ॥ २ ॥ यी र्षाध्रममा उच्यन्त मरर पनि जो ज्यक्ति आम्न् उच्यति स्थान-स्वरूप नागयपनार्ई बर्द्धनम् वा उनको अनादर गर्दछन्, ती आपन् स्थानवाट प्रपन्न भण्न तल झर्दछन् ॥ ३ ॥ अ, जो ज्यक्ति हरिकथा वा हरिर्शनन बार्द्धनन्, ती व्यक्ति, स्त्री तथा शूद्रगण हजुर जन्मा भगवन्पुष्पकको दत्तका पात्र नै हुन्छन् ॥ ४ ॥ अनेक ब्राह्मण, क्षत्रिय र वैश्य वैराग्यवन तथा यज्ञोपवीतादि संस्कारले गर्दा हरिचरणको मायोपको अधिकार

मृरीणि मुरियशमो वर्णितानि महाभुज ॥ २३ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

राजोवाच ॥ भगवन्तं हरिं प्रायो न भजन्त्यात्मवित्तमाः ॥ तेषामशान्तकामानां का निष्ठा विजितात्मनाम् ॥ १ ॥ जमम उवाच ॥ भुम्बुवाहून्-पादेभ्यः पुरुषस्य धर्मः सह ॥ चत्वारो जज्ञिरे वर्णा गुणैर्विप्रादयः पृथक् ॥ २ ॥ य एषां पुरुष माक्षादात्मप्रभवमीश्वरम् ॥ न भजन्त्यवजानन्ति स्थाना-द्वृक्षष्टाः पतन्त्यधः ॥ ३ ॥ दूरे हरिकथाः केनित्दूरे चान्युतकीर्तनाः ॥ मियः अत्रादयश्चेव तेऽनुकम्पया भवादृशाम् ॥ ४ ॥ विप्रो राजन्यवैश्यो च हरेः प्रस्ताः पदान्तिकम् ॥ श्रोतेन जन्मनाथापि मुह्यन्त्यापनायवादिनः ॥ ५ ॥ कर्मण्यकोविदाः स्तब्धा मूर्खाः पण्डितमानिनः ॥ वदन्ति चाटुक्रान्मृदा यथा माध्या गिरोत्सुकाः ॥ ६ ॥ रजमा घोरमङ्कलाः कामका अहिमन्दवः ॥ दाम्भिका मानिनः पापा विदमन्त्यन्वृतप्रियान् ॥ ७ ॥ वदन्ति तेऽन्योन्यमुपामित-प्रियां गृहेषु मैथुन्यमुखेषु वाशिषः ॥ यजन्त्यमृष्टाञ्जिधानदक्षिणं वृत्ये परं धनन्ति पश्यन्तद्विदः ॥ ८ ॥ श्रिया विभृत्याऽभिजनेन कियया त्यागेन रूपेण बलेन कर्मणा ॥ जातस्मिन्नान्धधियः महेश्वरान् सतोऽवमन्यन्ति हरिप्रियान्बलाः ॥ ९ ॥ मर्षेषु शस्वत्तनुभृत्स्ववस्थिते यथा स्मृतात्मानमभी-ष्टमीश्वरम् ॥ वेदोपगीतं च न गृण्तेऽबुधा मनोरथानां प्रवदन्ति वार्तया ॥ १० ॥ लोके व्यवसायमिपमथमेवा नित्याम्नु जन्तोर्नाहि तत्र चोदना ॥

गएर पनि वैदिक कर्षेवदले मोहित हुन्छन् ॥ ५ ॥ १। कर्मणा रहस्य नतन्ने उद्धा र भुम्बु मरर पनि आफुलाई पण्डित मान्दछन् र जनप्रतिक। मपुर शक्तिले मोहित मरर लाई हुनो प्रमत्ताले सान्ते माटी काया बोर्दछन् ॥ ६ ॥ २। यथाध्रमिमाना पुरुष राजगुणा आर्जुन ले पात्र मरन्ने छन, हुला कायो, ययमान कायो, राखगर्दी, मविमानी र पाप्य हुन्छन् । ती भगवान्का प्रियभक्तको उपहास गर्दै हिचरछन् ॥ ३ ॥ ती स्त्रीनछट ज्यक्ति ज्ञानन, मैथुन गुण हुने एवमा जमक मरर सरगर मांगको नै जवर्ग गर्दछन् । ती ज्यक्ति कर्मणा रहस्यन अनगिष्ठ हुन्छन् र अवधान तथा दक्षिणा-रहित पद्मादि गर्दै उदरपूर्तिको निम्ति पशुवध गर्दछन् ॥ ८ ॥ धन, पैसव, विवादान, रूप, बाल, यम तथा उपव कुल आदिको मरत अन्धा बुद्ध तथा विचार शून्य मरर ती दृष्ट भगवान् सतिन भगवद्भक्त पद्मा-मादरुका पनि निरस्कार मरने गर्दछन् ॥ ९ ॥ जो ब्रह्माङ्ग सं सर्वे देवतागिहरूमा मर्षे मिथन र तिनका

प्रिय आत्मा हुन, त्यस्ता वेद-श्रुतिमादित् भगवान्को विषयमा हो अझ केही ज्ञार्दनन् । कुशकानीको प्रपञ्चमा पनि नो धर्म-परिका कान्छाके चर्चा गर्दछन् । १०॥ श्रीप्रसेन र मांन-रूपी सेवनमा गर्दै बाँचिको स्वाभाविक प्रवृत्ति रहन्छ, तर शास्त्रमा तिनको निमित्त कुनै विधान छैन । उनको निमित्त विवाह, यज्ञ र सौभाग्यमा यज्ञमा गृहब्रह्मद्वारा मांन भक्षणको व्यवस्था छ, अन्य सर्वेसाईं इनको निमित्त नै दृष्ट रहन्छ । ११॥ धनको पनि धर्म नै एवमात्र फल हो, किनकि धर्मले नै विज्ञान र अपराध माध्यान्काण मदित ज्ञान प्राप्ति हुन्छ र त्यसपछि छान्ति मिल्दछ । तर मानिमा-यमको उपयोग पर-मृद्व्योको निमित्त नै गर्दछन् र यसै आफ्नू बचालमा उभिरको नृ-पुत्राई पनि देख्न मर्सेनन् ॥ १२॥ मांनमाणि यज्ञमा रक्ष्मी केवल सुंघने विधान छ, पिडेन होइन । यज्ञादिमा फलको केवल आलमनः अर्थात् हुने विधान छ, हिंसा गर्दै होइन । केवल मन्त्रानोपादानको निमित्त स्त्री-प्रसंगमा प्रवृत्त हुनु भनेको छ, विद्या-सुखको निमित्त होइन । यस विमल धर्मभारं ती मूर्ख ज्ञान स्वर्तेनन् ॥ १३॥ यो कथन राज्ञी तज्जाने व्यक्ति तथा अन्यन्त अभिमान र आह्वान अहङ्कार रूपले जो प्राणी छन्, ती जो कुनै गुणमा विष्ठा । गरेर पशुमित द्रोह गर्दछन्, उनीद्वारा माग्निष्ठा तिनै पशु पछि उनैलाई छान्छन् ॥ १४॥

व्यवस्थितिस्तेषु विवाहयज्ञसुराग्रहेरासु निवृत्तेरिष्ट ॥ ११ ॥ धनं च धर्मकफलं यतां वै ज्ञानं मविज्ञानमनुप्रशान्ति ॥ गृहेषु युज्जन्ति कलेवरस्य सृष्ट्यु न पश्यन्ति दुरन्तवीर्यम् ॥ १२ ॥ यद्व्राणभक्षो विहितः सुरायास्तथा पशोरात्मनं न हिंसा ॥ एवं व्यापयः प्रजया न रत्या हर्मं विशुद्धं न विदुः स्वधर्मम् ॥ १३ ॥ ये स्वनेदविदोऽमन्तः स्तब्धाः मदभिमानिनः ॥ पशुद्विहन्ति स्रब्धाः प्रेत्य स्वादन्ति ते च तान् ॥ १४ ॥ द्विषन्तः परकायेषु स्वात्मानं हरिमीश्वरम् ॥ मृतके मानुष्येऽस्मिन्ब्रह्मस्नेहाः पतन्त्यथः ॥ १५ ॥ य कैवल्यममप्राप्ता ये चातीतारच मूढताम् ॥ त्रैवर्गिका ह्यक्ष-णिका आत्मानं धादयन्ति ते ॥ १६ ॥ एत आत्महनोऽशान्ता अज्ञाने ज्ञानमानिनः ॥ भीदः त्यक्तकृत्या वै कालध्वस्तमनोरथाः ॥ १७ ॥ हित्वाऽत्याधामरचिता गृहापत्यमुहच्छ्रियः ॥ तपो विशान्त्यनिच्छन्तो वायुदेवपराङ्मुखाः ॥ १८ ॥ राजांताव ॥ कस्मिन्काले स भगवान् किर्वर्णः कीदृशो नृभिः ॥ नाम्ना वा केन विधिना पूज्यते तदिहोच्यताम् ॥ १९ ॥ करभाजन उवाच ॥ कृतं त्रेता द्वापरं च कलिरितेषु केशवः ॥

यो अक्षरय नष्ट हुने शरीर र एक दिन अवश्य त्यागनु पर्ने धनमा स्नेह गरेर जो अन्य देवमा विद्यमान आफ्नू हो आफ्मा श्रीहरिसित द्वेष गर्दछन्, त्यस्ता व्यक्ति अवश्य अभा-गतिमा प्राप्त हुन्छन् । १५॥ जसले आफ्नू पूर्ण ज्ञानद्वारा कैवल्यपद त प्राप्त गर्न मर्केन, तर मूढताको परलोपाङ्ग पुगिन्केता छन्, यस्ता धर्म, अर्थ र कामरूपी त्रिरंगमा अन्तर्गत पुरुष एक दिन पनि शांति पाउन्न र स्वयं आफ्नू सर्वस्व नष्ट पाउँदछन् । १६ ॥ अज्ञानलाई नै ज्ञान मान्ने ती अशान्तात्मा तथा आन्ध्रप्रायी प्राणी कालद्वारा आफ्ना गर्भ मनोभय नष्ट भए पनि अकृतकार्य भएर अन्यन्त पद पाउँछन् । १७ ॥ ती मयद्बिराधी व्यक्ति उपपन्न कष्टल प्राप्त आफ्नू घर, पुत्र, मित्र र धनादिलाई यही उपाय तिनमात्रले अन्धकारमय नरकमा आफिन्छन् । १८॥ राजा निमि भन्दछन्—कुन युगमा भगवान्को कस्तो वर्ण र कस्ता स्वरूप हुन्छ तथा कुन नाम र विधि तिनको पूजन गरिन्छ, यो भगवान् । १९ ॥ करभाजनले भन्दै—राजन् ! मय, त्रेता, द्वापर र कलि—यी चारै युगमा भगवान् भिन्न-भिन्न वस्त्र, नाम र आकार आदि धारण गर्दछन् । यो भगवान् ।

भिक्ष-भिन्न विधिले हने यदंश ॥ २० ॥ म-यपुगमा भगवान् शुक्लवर्णः, चतुर्भुजः, जटाशृङ्गधारी, बलकल वसनः, कृष्णमृगचर्म, यज्ञोपवीतः, रुद्राक्ष र दण्डः मण्डल आदि धारण गर्दछन् ॥ २१ ॥ त्यस बेलाका शान्तः, निर्वैरा, सहृदय र समदृष्टी व्यक्ति ती भगवान् नारायणका छमः, ह्रम र तप द्वारा उपामना गर्दछन् ॥ २२ ॥ त्यस वलन उनको हंस, सुवर्ण, वैकुण्ठ, धर्म, योगेश्वर, मनु, ईश्वर पुरुष, अस्पृक्त तथा परमात्मा आदि नामले पुष्पमान गर्दछन् ॥ २३ ॥ चैतापुममा भगवान् रक्तवर्णः, चतुर्भुजः, त्रिमेषलाधारी, सुनीलो कपाल भण्डका वैदवयीरूप र सुकुम्भुवा आदि यज्ञपात्रले हृष्टोचित रहन्छन् ॥ २४ ॥ त्यस बेलाका धर्मात्मा र ब्रह्मवादी पुरुष ती सर्वदेवमय हरिको वैदवयीरूप कर्मकाण्डको विधिले पूजा गर्दछन् ॥ २५ ॥ ती विष्णु, ब्रह्म, पृथिनमर्भः, सर्वदेव, उत्तकम, वृषाकपि, जयन्त र उल्गाय आदि नामले अभिहित हुन्छन् ॥ २६ ॥ द्वापरयुगमा भगवान् रयामवर्णः, पीताम्बरधारी,

नातावर्णाभिधाकरो नानैव विधिनेज्यते ॥ २० ॥ कृते शुक्रश्चतुर्बाहुर्जटिलो बलकलाम्बरः ॥ कृष्णाजिनोपवीताक्षान्विभ्रहण्डकमण्डलू ॥ २१ ॥ मनुष्यास्तु तदा शान्ता निर्वैराः सुहृदः समाः ॥ यजन्ति तपमा देवं शमेन च दमेन च ॥ २२ ॥ हंसः सुपर्णो वैकुण्ठो धर्मा योगेश्वरो मनुः ॥ ईश्वरः पुरुषोऽव्यक्तः परमात्मेति गीयते ॥ २३ ॥ त्रेतायां रक्तवर्णोऽसौ चतुर्बाहुर्मिसेखलः ॥ हिरण्यकेशसम्भवात्मा सुकुम्भवाद्युपलक्षणः ॥ २४ ॥ तं तदा मनुजा देवं सर्वदेवमयं हरिम् ॥ यजन्ति विद्यया त्रया धर्मिष्ठा ब्रह्मादिनः ॥ २५ ॥ विष्णुर्ब्रह्मः पृथिनमर्भः सर्वदेव उत्तकमः ॥ वृषाकपि-जयन्तश्च उल्गाय इतिर्यते ॥ २६ ॥ द्वापरे भगवाञ्छवामः पीतावामा निजायुधः ॥ श्रीवत्मादिभिरहकैश्च लक्षणैरुपलक्षितः ॥ २७ ॥ तं तदा पुरुषं मर्त्या महाराजोपलक्षणम् ॥ यजन्ति वेदन्त्राभ्यां परं जिज्ञासवो नृप ॥ २८ ॥ नमस्ते वासुदेवाय नमः मङ्गदर्पणाय च ॥ प्रद्युम्नायानिरुद्धाय तुभ्यं भगवते नमः ॥ २९ ॥ नारायणाय ऋषयं पुरुषाय महात्मने ॥ विश्वेश्वराय विश्वाय सर्वभूतात्मने नमः ॥ ३० ॥ इति द्वापर उर्वीश स्तुवन्ति जग-दीश्वरम् ॥ नानातन्त्रविधानेन कलावपि यथा शृणु ॥ ३१ ॥ कृष्णवर्णं त्विषा कृष्णं माङ्गोपास्त्रमपार्पदः ॥ यज्ञैः मङ्गीर्तनप्रायेयं यजन्ति हि सुमध-मः ॥ ३२ ॥ ध्येयं सदा परिभ्रमन्ममीष्टोऽहं तीर्थीस्पदं शिवविरिञ्चनुतं शरणम् ॥ भृत्यातिहं प्रणतपाल भर्ताभ्यर्षातं वन्दे महापुरुष ते चरण-रविन्दम् ॥ ३३ ॥ त्यक्त्वा मदुस्तयजपुरेप्सितराज्यलक्ष्मीं धर्मिष्ठ आर्यवचसा यदगादरण्यम् ॥ मायामृगं दायतांभितमन्वधावद्वन्दे महापुरुष त-

यकादि आयुध युक्त तथा श्रीवत्मादि एते वैभुतादि चिन्हले सुशोभित भएर अवतार लिन्छन् ॥ २७ ॥ हे राजन ! यस प्रकारका विविध राजचिन्हले युक्त परमात्मालाई ज्ञासु व्यक्ति वैदिक र तान्त्रिक विधिले यजन गर्दछन् ॥ २८ ॥ वासुदेव, मङ्गलेश, प्रद्युम्न, अनिरुद्ध एवं परेश्वरय युक्त भगवान् वनाम ज । अधिभेष्ट नारायण, भृ, विरवेश्वर, विष्णुय तथा सर्वभूतात्मा हजुरलाई अनेक द्रणाम छ , पत्नी मानिन विविध शास्त्र त्रिविले द्वापर युगमा जगदाध्यामा मनु । गर्दछन् । अब जसो कलियुगमा उनको उपासना गरिन्छ, -यः पार्ति सुत-॥ २९-३१ ॥ कलिमा कृष्णवर्णः, कृष्णकान्तिमय, माङ्गोपास्त्र र अनेक पापदहकल युक्त भगवान् कृष्ण । गर्दछन् । व्यक्ति संकीर्तन र मन्त्र प्रापः यज्ञ द्वारा पूजा गर्दछन् ॥ ३२ ॥ ती स्तुति यस प्रकार गर्दछन्- 'हे प्रणतपालक ! हार्मा इजुरा । अणकम-पा वन्दना भद्री । य- । य । यन पाय मायामृग पराभव-रई नष्ट पार्ति भगवान्

वाङ्मय कलदाता, तीर्थस्वरूप शिव र अज्ञादिने वन्दित श्रवणदायक सेरकका १८ निवारण गर्नु, संग्रहणी धार मयुक्त निम्न हनु र जहाज ही हुनुहुन्छ ॥३३॥ हे बर्मा मम् ! हे महापुरुष ! आपना पिता (दशरथ) को वचनले सुख र बाँछिन् तथा दुःखपत्र लक्ष्मी न्यागेर जो बन्मा गए तथा आपनी प्रिया सीताको अमिलपित कपर-सुखको पछि दगुर, ता हजुरको चरणकमलको हामी बारम्बार वन्दना गर्दछौ ॥ ३४ ॥ बर्मा भिन्न भिन्न युगको व्यक्ति आपना पुणको अनुकूल वर्ण, नाम र रूपादिके गर्दै पुत्रप्रापका अर्थात् आहारिणी पूजा गर्दछन् ॥३५॥ हे राजन् ! गुणहरू तथा मार्गमयी पञ्चन पञ्चमदा बनी पिय कलियुगलाई नै मान्दछन्, विनाकि पयमा मयचान्का नाम-मङ्गीतेनेने नै पर्व स्वाध्यायि हुन्छन् ॥३६॥ विविध पान्तिहरूका टफा लाई हिन्दुने श्रावणो हावर्तिने मन्दा हुनो कुनै लाभ छैन । किनकि पयले संसार-बन्धन नष्ट हुन्छन् र आत्मालाई परम आन्ति प्राप्त हुन्छ ॥३७॥ हे राजन् ! मयादि युगका व्यक्त पान कलियुगमा जन्मन गन गर्दछन् कलिमा अनेक मयवृत्त महापुरुष जर्ग-मर्गो जन्म लिनेछन् । विनमा धेरै मक्त द्रविदेष्टमा हुनेछन् ।

चरणारविन्दम् ॥ ३४ ॥ एवं युगानुरूपार्था भगवान् युगवर्तिभिः ॥ मनुजैरिज्यते राजद्रष्टेयमाप्तीश्वरो हरेः ॥ ३५ ॥ कलि मभाजयन्त्याया गुणज्ञाः मारभाभिः ॥ तत्र मकीर्तेनेनेव सर्वः स्वार्थोऽभिलभ्यते ॥ ३६ ॥ न ह्यनः परमो लाभो देहिनां भ्राम्यतामिह ॥ यतो विन्देत परमां शान्तिं नश्यति ममृतिः ॥ ३७ ॥ कृतादिषु प्रजा राजन्कलाविच्छन्ति ममवम् ॥ कलौ स्वतु भविष्यति नारायणपरायणाः ॥ ३८ ॥ क्वचित्कनिन्महागज द्राविष्टेषु च मृरिशः ॥ ताम्रपर्णी नदी यत्र कृतमाला पयस्विनी ॥ ३९ ॥ कावेरी च महापुण्या प्रतीची च महानदी ॥ ये पिबन्ति जलं तामां मनुजा मनुजेश्वर ॥ प्रायो भक्ता भविष्यन्ति वायुदेवेऽमलारायाः ॥ ४० ॥ देवर्षिभूतामृष्टां पितृणां न किंकरो नायमृष्टी च राजन् ॥ तर्वात्मना यः शरणं शरणं गतो मुकुन्दं परिहृत्य कर्तुम् ॥ ४१ ॥ स्वापदमूलं भजनः प्रियस्य त्यक्तान्यभावस्य हरिः परेशः ॥ विकर्म यकोत्पतिनं कथयिदित्येनोति सर्वं हृदि सन्निविष्टः ॥ ४२ ॥ नाग उवाच ॥ धर्मान्मागवचान्तिथं श्रुत्वाऽथ पिबिलेश्वरः ॥ जायन्तेयान्मुनीन्पीतः माण्ड्यायां ह्यपूजयन् ॥ ४३ ॥ ततोऽन्तर्दधिरे भिद्धाः सर्वलोकाश्च पश्यतः ॥ राजा धर्मानुपतिष्ठन्नप परमां मतिम् ॥ ४४ ॥ त्वमप्येतान्महाभाग धर्मान्मागवतान्नुतान् ॥ आस्थितः श्रद्धया युक्तो निःमङ्गो याम्यमे परम् ॥ ४५ ॥ युवयोः स्वतु दम्पत्योयंगमा पुष्टिं जगत् ॥ पुत्रतामगमयतां भगवतः

जहा श्रावणी कुवमाण, पयस्विनी, पवित्र कावेरी, प्रतीची तथा महानदी आदि नदीहरू बन्दछिन् ! हे राजन् ! जो जन ती नदीहरूको जन पिउँछन्, ती शुद्धचित्त भएर वासदेवको मक्त बन्दछन् ॥ ३८ ॥ हे राजन् ! जो मरे काथ छाडेर मयपूर्णपले जगामनबन्धन मयवान् कृष्णवन्दको शरणमा जान्छन्, ती देव, कर्षि, भुवण, कुटुम्बीजन प्रथमा त्रयया कर्मका पनि होय जयवा कणी रदन्न् ॥ ४१ ॥ अनन्यभावले आफ्ना संगतजनको पवन गर्ने मक्तद्वारा यदि कुनै निषिद्ध कर्म गर्छो भने पनि उनको हृदयमा निराश्रय ती महापुरुष ती कर्मको श्रावण गरिदिन्छन् ॥ ४२ ॥ नागदेवी मन्दछन् — यो श्रावण-वर्म गुण उपायाप महित निष्पलाधिपति महागज निमित्त ती उपनी-ननय बागीश्वरकको चिह्नित् ॥ ४३ ॥ जनि सर्वले हेटी-हटी ती निष्ठ अन्तर्धान भए र राजा निमित्त ती मर्मको पालन गरेर जन्ममा परम्पद दास गरे ॥ ४४ ॥

हे महाभाग वसुदेवजी ! निमी एनि मंगारुष्ट्र समस्त मरुत पय मागवत-धर्मको अद्राष्टिक वाचन मरे समगति पाउने छौ ॥४५॥ निमी दम्पतीको पक्षले माता संसार व्याप्त इ किनि। माताय प्रेमाक्य नाथ भगवान् कृष्ण निम्ना पुत्र मरुत उन्मेका छन् ॥ ४६ ॥ ती मरुतान् कृष्णमा पुत्र स्नेह गर्दै, उनलाई हेर्दै, आह्वित गर्दै, कुरासुनी गर्दै र सुन्ने-बस्ने र खान-पान गर्नाले निमी दुर्वल आपना अन्तःकरण पवित्र परिमर्कण ॥ ४७ ॥ उर मरुतान् पित वन्द्य गम शिशुपाल, पाण्डुक र खान्नादि राजा मुन्दा-बन्दा मर्दन श्रीकृष्णकै गति हेर्गई र बेरा आदिको रपान गरेर मन्थव हुनले मर्ग उनकै यमान मरपके । अनि जो मरुताव उनकै प्रेमी मक्त हुन्, उनको म कुरै छैन ॥ ४८ ॥ जन्मे आपना ऐश्वर्यले मया-भानवरूपले लुकाइराखेका छैन, ती एव प्रत्यक्ष अन्वय म मर्द्वर हुनवान् कृष्णलाई निमी आपन् हाँगे मात्र नछान् ॥ ४९ ॥ भूमिका मार र राजा-रूपधारी अमुता नाछ र मज्जनको रक्षा र निमि अवतार लिने यी कृष्णचन्द्राई कीर्ति भक्तजनको मुक्ति र लागि नै मंगारमा कैलिको छ ॥ ५० ॥ शुक्रदेव मन्दहन्—हेरावन् ।

नीश्वरो हरिः ॥४६॥ दर्शनाल्लिङ्गालापैः शयनामनभोजनैः ॥ आत्मा वा पावितः कृष्णे पुत्रस्नेहं प्रकुर्वतोः ॥४७॥ वैरेण यं नृपतयः शिशुपालगौ-
हृशस्वादयो गतिविलासविलोकनाद्यैः ॥ ध्यायन्त आकृतधियः शयनामनादौ तत्साम्यमाधुनुरक्तधियां पुनः किम् ॥४८॥ माऽपत्यबुद्धिमकथाः
कृष्णे सर्वात्मनीश्वरे ॥ मायामनुष्यभावेन गृहेश्वर्ये परेऽव्यये ॥ ४९ ॥ भृशमप्राजन्त्यहन्तवे शुभये मताम् ॥ अवतीर्णस्य निर्वृत्तये यशो लोकं
वितम्बते ॥५०॥ श्रीशुक उवाच ॥ तत्तच्छ्रुत्वा महाभागो वसुदेवोऽतिविस्मितः ॥ देवकी च महाभागा जहतुर्मोहमात्मनः ॥५१॥ इतिहायमिमं
पुण्यं भारयद्यः समाहितः ॥ स विषुपेह शमलं ब्रह्मभूवाय कल्पते ॥५२॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥

श्रीशुक उवाच ॥ अथ ब्रह्मात्मजैर्देवैः प्रजेशैरावृतोऽभ्यगात् ॥ भवश्च मृतमव्येशो ययौ भूतगणैर्वृतः ॥ १ ॥ इन्द्रो मरुद्विर्भवानादित्या
वम्बोऽश्विनौ ॥ ऋभवोऽङ्गिरसो रुद्रा विश्वे माध्याश्च देवताः ॥ २ ॥ गन्धर्वापरसो नागाः मित्रचारुणगुहकाः ॥ ऋषयः पितरश्चैव मविद्याधर-
किन्नराः ॥ ३ ॥ द्वारकामुपमंजयः सर्वे कृष्णदिहक्षवः ॥ वपुषा येन भगवान्नरलोकमतोरमः । यशो वित्तेने लोकेषु सर्वलोकमनापदम् ॥ ४ ॥
यस्यां विज्ञास्यान्तागं ममदृष्टां महद्भिभिः ॥ व्यवक्षतावितृष्णाः कृष्णमदुभुनर्दराक्ष ॥ ५ ॥ स्वर्गोद्यानपौर्णमात्यैश्छादयन्तो यदूतम् ॥ गोभि-

यानि मरुत महाभाग वसुदेव तथा पाण्डु गौशम्यवती देवकीले कलिश्चय विभिन्न मरुत आपन् मोह व्यापिदि ॥५१॥ जो प्राणी मरुतान् हुनले यम पाँव इतिहासको स्मरण गर्दैछ, यो मम नाकमा आपना रथ पाण्डुनाले मरुतपावना प्राप्त हुन्छ ५२॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

अमुतदेव मन्दहन् हेरावन् । एकावन् आपना पुत्ररु, देवगण तथा प्रजापति मरुत ब्रह्मादी भूतगण यमेन भूतमावन शंख, मरुतगणपति देवरात्र इन्द्र, बाद आदि-
गण वसु, अश्विनीकुमार, ऋष, अङ्गिर, रुद्र, विश्वदेव, माध्यागण, देवगण, गन्धर्व, अर्षा, नाग, पित्र, चारुण, गुहका, कपिलगण, पित्र, विद्याधर तथा किन्नर यी मर्ग मरुत
कृष्णकै उग्रान् मरुत यय द्वारकामा आग, अपर्का द्वार नरलोकमनोरम भगवान् नरलोक मरुत मंगारको मरुत देवगण मरुत पितृ मरुत मरुत लक्ष्मी पित्राणां विष यो मरुत मरुत

यद्यपि ते मय्यन्तः २ इतीवमान इत्युक्त्यामा विराजमान भगवान् कृष्णो अद्वैत रूपेण अद्वैत नेत्रेण हेनतामे १ स्वयंको उपवन नन्दनवना इत्यन् दिव्यशु को धर्मात्
यद्यपि मयवान् कृष्णो आच्छादिन पादं निरले विविध पदार्थ र अर्धशुक्त तुल्यनि वाक्यते इत्यन्निपन्ता कृष्णको म्ति गये ॥ १ ५ ॥ देवमय मन्दच्छब्—हे नाभः
वमको वननवना इत्ये पाउने इत्युक्त भक्तजन इत्युक्तान् नून वननको आपन् इत्येयमा प्यान गर्दछन् । निनवाई हात्रो बुद्धि, हन्दिप, प्राण, मन तः च वनले प्रणाय गर्दछी ॥ ७ ॥
इत्युक्त आपनो विष्णुनामिका मायाका उमका मुणमा निगन्तावले स्थित भएर यो अनिचंचनीय प्रयत्नको रचना, पानन र संसार गर्दछन् । तर हे अर्चित ॥ इत्युक्त कश्चित् यी कर्मभक्तमा
लिप्प रहनु हुन्न, किनकि इत्युक्त आपन् अल्लव्ध आनन्दमा निमग्न र गमार्ति दोषबाट मुक्त रहनु हुन्छ ॥ ८ ॥ हे मय्येष्ट र पुन्य प्रभो ॥ जगको मन मय्येष्ट रान्छ, निनको विद्या,
शास्त्र अध्याय, स्वध्याय, दास, तप र क्रियाते त्यस्तो शुद्धि कदापि हुँदैन, जन्मा इत्युक्तो परमपावन वश अक्यद्वारा पुष्ट बरह मददो उत्तम अर्द्ध शुद्धि भएर आउछ, ॥ ९ ॥ हे मय्येष्ट ॥

अश्रवदार्यामिस्तुष्टुवर्जगदीश्वरम् ॥ ६ ॥ देवा ऊचुः ॥ नताः स्म ते नाभ पदारविन्दं बुद्धिन्द्रियप्राणमनोवचोभिः ॥ यमिन्त्यतेऽन्तर्हृदि भावयुक्तैर्गुण-
क्षुभिः कर्मप्रयोरुपाशान् ॥ ७ ॥ त्वं मायया त्रिगुणात्मनि दुर्विभाव्यं व्यक्तं मृजस्यवमि लुप्तमि तद्गुणम्यः ॥ नैतेर्भवानजित कर्मभिर्ज्यते च
यस्ते सुखेऽन्यवहितेऽभिरतोऽनवद्यः ॥ ८ ॥ शुद्धिर्दृष्टा न तु तथेष्ट्य दुराशयानां विद्याश्रुताध्ययनदानतपःक्रियाभिः ॥ मत्त्वामनोऽक्षुप्तं ते यस्यासि
प्रवृद्धमन्त्रद्वया श्रवणमस्मृतया यथा म्यान् ॥ ९ ॥ स्यान्नस्त्वहोऽधिरशुभाशयधूमकेतुः क्षमाय यो मुनिभिर्गर्ह्योऽहोमानः ॥ यः सात्वतोऽसमधि-
भूतय आत्मवद्विष्येऽहोचितः सवनशः स्वरतिकमाय ॥ १० ॥ यश्चिन्त्यते प्रयतपाणिभिर्भरतौ त्रया निरुक्तविधिनेश हविर्गृहीत्वा ॥ आध्यात्म-
योग उत योगिभिरात्ममायां जिज्ञासुभिः परमभागवतैः परीष्टः ॥ ११ ॥ पर्युष्टथा तव विश्वे वनमाख्येयं संस्थापिनी भगवती प्रतिपत्तिवच्छ्रीः ॥ यः
सुप्रणीतमुयाज्ज्ञेयमाददन्नो भूयात्सदाऽधिरशुभाशयधूमकेतुः ॥ १२ ॥ केतुभिर्विक्रमश्रुतिपतत्पताको यस्ते मयाभयकरोऽगुरुदं वचम्वोः ॥ स्वर्गाय
माधुषु स्वलोचितराय भूमन् पादः पुनातु भगवन्भजतामघं नः ॥ १३ ॥ नमोऽनगाव हव यस्य वयो भवन्ति ब्रह्मादयस्तनुभूतो विष्णुर्गमानाः ॥

हृदिजन आपन् कल्याणार्थ भक्तो प्रेमार्त हृदपले पूजा गर्दछन्, धीर मावतमण अर्थात् सादव जन गमान देव अर्थात् मायाक्यादिको प्राप्ति तथा स्वयंको अनिकल्पाय जमल हे
तीन समय शान्ति, कष्टपूर्ण, प्रयत्न र अनिच्छा यो चार व्युत्पत्ति पूजा गर्दछन्, पाप्म, वेदवशी हात्र कश्चित् विविध आचना कथन हात्रमा हावप्य लिप्प यज्ञाभिसा आहूते हे दे
भक्तो चिन्तन गर्द र इत्युक्त मायाका अज्ञान यामो ज्ञेयमा अज्ञातमायाद्वारा प्यान गर्दछन् न जे परम भागवतको एकमात्र अश्रय तथा परमदृष्ट छन्, ती इत्युक्त परमकमल हात्र
मये अशुभहरू आष पानं अग्निको ज्ञान गरुन् ॥ १० ॥ हे विद्या ॥ इत्युक्त बेलिष्ट र वनमालाबाट मय्येष्टको ज्ञानमा यद्यपि सीमावन्ती राह गर्दछन्, ती तथापि इत्युक्त यस्य ब्रह्माज्ञा
वरिष्ठो अर्चन, जन मय्येष्ट र मनुहुन्छ, इत्युक्त परम हात्र अद्वैतक मय्येष्टको निजि मय अतिमरूप हाउन् । हे भूमन् ॥ रामन अवतारमा तीन धाराबाट बग्ने त्रिपथमा
गङ्गा जमको पता ११ तथो, जो दानकलाई भय र हेरगलाई कमयदायक छ, त्यो इत्युक्तो तीन पादाला मुक्त चरण इत्युक्तो भजे हात्रो भक्तको पाप नष्ट गरुन् ॥ १२, १३ ॥

काम-लोभादिकां कारण नदया परस्पर संघर्षं हुन्छ, ती शकादि सबै देवघाती देवता नाकमा छेडेका गोकर्ण जुन कालम्बर तथा प्रकृति पुरुषदेखि टाढा हजुरका वशीभूत हुन् त्यस्ता पुनर्लोकमाका कण हासो बल्पाण गर्नु ॥ १४ ॥ हजुर नै द्रव्यको उत्पत्ति, स्थिति र लयका कारण हुनुहुन्छ, किनकि हजुरकै प्रकृति-पुरुष तथा मदत्तपुरुषको नियन्त्रण गर्दै बाल मानिन्छ । श्रीव, श्रीम र कर्माक्षरी तीन नामिले युक्त गम्भीर बेगवान् कालम्बर हुनु पुरुषोत्तम नै सम्पूर्ण संसारको छव्य गर्न प्रवृत्त हुनुहुन्छ । १५ ॥ हजुरकै प्रभावले अमोघनीय पुत्र प्रकृतिले युक्त मम मदत्तपुरुषी समे स्थापित गर्नु र त्रिगुणमयी मायाको अनुपम गरेर नयाँ महत्त्व नै ब्रह्मी, ब्रह्म, तेज, वायु, आकाश, अहङ्कार तथा मनस्वी मातृकारणभूत यस सुवर्णमय ब्रह्माण्डको रचना गर्नुछ ॥ १६ ॥ अतः हे हर्षिकेश ! हजुर मलाफ्र जगतका अधीश्वर हुनुहुन्छ अतएव मायाका गुणवैषम्यले उपस्थित र्था परावर्तक मोर्दै हजुर तिनमा शित रहनु हुन्छ र कतिपय व्यक्ति त उनलाई स्वयं न्यातेर पनि ठगिन्छन् ॥ १७ ॥ किनकि तिनका हृदियलाई भन्दङ्गमा झत्ता प्रदर्शित

कालस्य ते प्रकृतिपुरुषयोः परस्य शं नस्तनोतु चरणः पुरुषोत्तमस्य ॥ १४ ॥ अम्यामि हेतुरुदयस्थितिर्मयमानामन्यक्तजीवमहतामपि कालमाहः ॥ मोऽयं त्रिणाभिरस्त्रिलावचये प्रवृत्तः कालो गर्भारय उत्तमपुरुषत्वम् ॥ १५ ॥ त्वतः पुमान्समधिगम्य यथा स्ववीर्यं धत्ते महान्तमिव गर्भममाध-
वीर्यः ॥ मोऽयं तयाऽनुगत आत्मन आण्डकोशं हेमं समर्ज्य बहिर्गवरणैरुपेतम् ॥ १६ ॥ तत्तत्पुत्रश्च जगतश्च भवानधीशो यन्मायायात्यगुणविनि-
यथोपनीताम् ॥ अर्थाञ्जुष्यपि हृषीकपते न क्षितो येऽन्ये स्वतः परिहृतादपि विभ्यति स्म ॥ १७ ॥ मायावलोकलवदंशितभावहानिभूमण्डलप्रति-
तमोरतमन्त्रशोषे ॥ पान्यस्तु षोडशमहस्रमनङ्गवाणेर्यस्येन्द्रिय विमयितुं करणेन विभ्यः ॥ १८ ॥ भिन्त्यस्तवाभुक्तकथोदवद्याभिलोक्याः पादाव-
नेजमरितः शम्भुर्लान् हन्तुम् ॥ आनुश्रवं श्रुतिभिरहृष्टिजमङ्गमङ्गरीवर्धयं शुचिपदस्य उपस्पृशन्ति ॥ १९ ॥ बादरायणिकुवाच ॥ इत्यभिष्टय
विबुधः मेराः शतघृतिर्हृदि ॥ अभ्यभाषत गोविन्दं प्रपन्माम्बरमाश्रितः ॥ २० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ भूमेर्भागवताय पुग विज्ञापितः प्रभो ॥ त्वमस्मा-
भिरशेषात्मस्तत्तथैवोपपादितम् ॥ २१ ॥ धर्मश्च स्थापितः सन्मु नत्यमन्त्रेषु वै त्वया ॥ कीर्तिश्च दिश्व विविष्टा सर्वलोकात्मलापदा ॥ २२ ॥ अवतीर्य

भाव सर्वोपुक्त भूदृष्टिले बलाण्डा सुख कन्त्र-परिष्क कामवाण हास्य मोह हजुर गम्भीररुले पनि बाघन पार्ने गरेको गिगनन् ॥ १४ ॥ हजुरको कथाक्षरी जल-प्रवाहले युक्त सुर्कातिक्षरी नदी तथा हजुरका पाउपमालिको बलले उपपन्न गङ्गाक्षी-यो दुई जैलाकाका पाश्चात्ति पम्-न समर्थ छन् । अतः उपपन्नैवा विवे जेन आफ्ना अमोघियद्वारा हजुरको कीर्ति-नदीमा तथा शरीर द्वारा गङ्गामा हुनुको मोर्दै यी दुई तीर्थ-देव मन भवन गर्नुछन् ॥ १५ ॥ १५ ॥ द्वितीया मदत्त — हे राजन् ! अन्य मदत्त र श्रीमहादेव समेक ब्रह्मात्म्या स्थित मगवान् ब्रह्माक्षरी श्रीकृष्ण मगवानको यस प्रहार श्रुति गरेर उनले उ प्रणाम गर्ना सन्तुष्ट भयो ॥ १६ ॥ ब्रह्माक्षरीले भने—हे हर्षानन्द ! प्रभो ! पहिले हामाले नै हजुरकै प्रकृति को बागे टार्ने को निम्ति प्रार्थना गरेका थियौ । नयाँ काम हजुरले दत्तितरुले सम्पन्न गरिदिनु भयो ॥ १७ ॥ हजुरले मन्त्रवरायण मातृ पुरुषदेवता समेक स्थापना गरेर सर्व लोकाको मन हरण पार्ने आफ्नी कीर्ति दले दिश्राह्रमा फैलाइदिनुभयो ॥ १८ ॥ हजुरले यज्ञमा अन्तर लिदै तथा या अनुपम र दिव्य स्वरूप धारण गरेर जगतको कल्याणाय आफ्नो उदात्त सक्रमले

स्नानं स्नानं गरेर तिव र देवतालाई वपनं गरीला र विविध भंडा व्यञ्जनहरूले उत्तम भाक्षणहरूलाई भोजन कराउँदा । यस पवित्र क्षेत्रमा मत्स्यवत्साई दान दिइए हामी नम्र दानदाता यो महान् मङ्गललाई जपरी बलियो हुकामा देखेर समुद्र नछेन, त्यसै गरी तनैडौं ॥ ३३-३८ ॥ यी शुक्रदेव मनुहुन्छ—हे कुलनन्दन ! हे राजा परीक्षित ! भगवान् ! यन्त्रो आदेश पाएर प्रथम तीर्थ जानको निमित्त सबै बाइव काकापना र्यादि नगर पारनेलागे ॥ ३९ ॥ त्यो तपारी देखेर र भगवान्को आज्ञा सुनी तथा निम्न महर्षेको अनिष्ट सुन ८ उपाय देखेर श्रीकृष्णका अनुगामी भक्त उद्भवले एकान्तमा जगदीश्वर भगवान् कृष्णका चरणमा मस्तक राखी मायाङ्ग प्रणाम गरेर हात मोरी नम्र स्वरमा भने ॥ ४० ॥ ४१ ॥ उद्भव भन्दछन्—जपको मुखस अथवा कौनले परम पवित्र छ, यन्त्रा हे देवदेवेश ! हे योगेश्वर ! हे नाथ हजुर भवै ममर्थ गरेर पनि जुन प्राप्तिका आधारको प्रतीक भन्नु प्रश्न—यसले ज्ञान हुन्छ कि यस कुलको मंदार गरेर हजुर यो लोक अवश्य त्यागनुहुन्छ ॥ ४२ ॥ हे देव ! म य कृद्विनको निमित्त पनि हजुरको पाउ छान्न चाहन्छ ।

यित्तोशिजौ विप्राज्ञानायुगवताऽन्धमा ॥ ३७ ॥ तेषु दानानि पात्रेषु श्रद्धयोपवा महान्ति वै ॥ वृजिनानि तर्षिष्यामो दानैर्नोभिरिवार्णवम् ॥ ३८ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं भगवताऽऽदिष्टा यादवाः कुलनन्दन ॥ गन्तु कृतधियस्तीर्थं स्पन्दनात्ममयूयुजम् ॥ ३९ ॥ तन्निरीक्ष्योद्भवो राजञ्छ्रद्धया भगव-
तादितम् ॥ दृष्ट्वाऽग्निनि घोरणि निर्गं कृष्णमनुव्रतः ॥ ४० ॥ विविक्त उपमङ्गस्य जगतामीश्वरेश्वरम् ॥ प्रणम्य शिरसा पादौ प्राञ्जलिस्तमभापत् ॥ ४१ ॥ उद्भव उवाच ॥ देवदेवेश योगेश पुण्यश्रवणकीर्तन ॥ मंहत्यैतत्कुलं नूनं लोकं मन्वष्यते भवान् ॥ विप्रपापं ममर्थोऽपि प्रत्यहं शीघ्रः ॥ ४२ ॥ नाह तवाऽधिकमलं क्षणार्धमपि केशव ॥ त्यक्तुं समुत्सह नाथ स्वधाम नय मापमि ॥ ४३ ॥ तव विक्रीडितं कृष्ण नृणां परममङ्गलम् ॥ कर्णगीयूषमास्वाद्य त्यन्त्यन्त्यस्पृष्टां जनाः ॥ ४४ ॥ शय्यामनाटनस्थानस्नानकीडाशनादिषु ॥ कथं त्वां धियमात्मानं वयं भक्तान्यजेमहे ॥ ४५ ॥ त्वयोपशुक्तभरगन्धमासाज्जङ्घारविताः ॥ उन्निष्ठभोजिनो दामास्तव माथां जयेमहे ॥ ४६ ॥ वाताशाना य ऋषयः श्रमणा ऋषिभन्विनः ॥ ब्रह्मार्थं धाम ते यान्ति शान्ताः संन्यामिनोऽमलाः ॥ ४७ ॥ वयं त्वहं महायोगिन्प्रमन्तः कर्मवर्त्मसु ॥ त्वद्गतया तर्षिष्यामस्तावकैर्दुस्तरैः ॥ ४८ ॥ म्परन्तः कीर्तयन्तस्ते कृतानि गदितानि च ॥ गत्युन्मिषेक्षणक्ष्वेलि यन्मूलोऽकविदम्भनम् ॥ ४९ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं विज्ञापिता

अतः हे नाथ ! मलाई पनि आफ्नैमाँ आफ्नै घाम लैजानेछु ॥ ४३ ॥ हे कृष्ण ! हजुरको लीलाहरू मनुष्यको सर्व नै बङ्गल गर्दछन् । त्यो कर्मभूत भैं लीलातम शिर हजुरका भक्त मने हुन्छाछ किमिदछन् ! मुनिले, डल्ने, स्नान, कीडा र मोहनादि सबै क्यापारमा निरन्तर हजुरका श्रेयी-भक्त हामी आफ्ना प्रिय आत्मारूप हजुरलाई कसरी सन्ने न्याय्य मकनेछौं ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ हजुरले योगेश नाथ, चन्दन, वस्त्र र अञ्जलि पाएर गर्ने र हजुरले खाएर खाँदा भुवा मोहन गर्ने हाम्रो दाप हजुरको मायालाई नवरूप जित्न नसक्छौं ॥ ४६ ॥ ना केवल शत्रु मङ्गल गर्न ऊपरता र अपमानविद्यामा परिभ्रम गर्ने क्षमिण छर्, जो निमल धिप र शान्त संन्यासी छन्, ती हजुरको प्रभवदमा प्राप्ति हुन्छन् । ४७ ॥ ४८ ॥ म हे योगेश ! यस कर्मकलापमा नभविष्यपरै हजुरका भक्तगणमित हजुरको चरित्र, मोलपात्र, गति, हाँसा, हेराई, परिक्षाम तथा क्लेशभेद माया ज्ञान र रूप

परिष्काराभ्यान्त्य लीलाहकको परस्पर चर्चा, स्मरण र कीर्तन गरेर नै हजुरकी दुस्तर बायालाई नाच्ने छौं ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ भगिपुत्रदेव मन्तुहुन्छ-हे गरावन् ! उद्धवले त्यसरी निवेदन गरेपछि देवकी-नन्दन बाबला अनन्य र प्रियमय उद्धारणि मन्तुहुन्छ ॥ ५० ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे मेगासी भाषाटीकायां षष्ठाध्यायः ॥ ६ ॥

मगवाइ मन्तु लागुभयो-हे उद्धव ! निमी जे मर्दछौ, म न्यहो गले खाजिरहेको छु । ब्रह्मा, शिव र इन्द्र सबै लोकपाल भेगे वैकुण्ठ गगनछा अभिलाषी छन् । १ ॥ धनै यहाँ देखेगणको काम सम्पन्न गरिदिनँ पछी कामको निम्न भेल ब्रह्माको धार्यनामा आफ्नू जंश बलराम सहित यम मुचु मोक्षमा अवतार लिमको धिएँ ॥ २ ॥ जब त्रिप्र-
भारत दण्ड यो कुल पनि परम्पर कलहले नष्ट हुन्छ र दाउका पनि आजको माती दिन मधुप्रभा छुल्नेछ ॥ ३ ॥ हे माधो ! कुन दिन म यो लोक छाड्नेछु उहाँ दिनवेखि यो जगज्जन्मम-
ग्नर शोष कलिपुत्रले अभिभूत हुन्छ ॥ ४ ॥ येल यो कृष्ण छोटिदिएपछि निमीले पनि यहाँ मन्तु पर्देन किनकि, कलियुगमा प्रजाको कवि अरुममा नै गर्दने छ ॥ ५ ॥

राजन्भगवान्देवकीमुतः ॥ एकान्तितं प्रियं भृत्यमुद्धवं ममभाषत ॥ ५० ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे षष्ठाध्यायः ॥ ६ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥ यदात्य मां महाभाग तच्चिकीर्षितमिव मे ॥ ब्रह्मा भवो लोकपालाः स्वर्गाम् मेऽभिकाङ्क्षिणः ॥ १ ॥ मया निष्पादितं
ह्यत्र देवकार्यमशेषतः ॥ यदर्थमवतीर्णोऽष्टमंशेन ब्रह्मणाऽधितः ॥ २ ॥ कुलं वै शापनिर्दग्धं नहृक्ष्यात्यन्योन्यविग्रहान् ॥ समुद्रः मत्समेऽद्धोनां
पुरीं च ज्ञावयिष्यति ॥ ३ ॥ पश्येवायं मया त्यक्तो लोकोऽयं नष्टमङ्गलः ॥ भविष्यत्यचिरात्साधो कलिनाऽपि निराकृतः ॥ ४ ॥ न वस्मन्यं त्ययेवह
मया त्यक्तं महीनले ॥ जनोऽधर्मरुचिर्भद्र भविष्यति कलौ युगे ॥ ५ ॥ त्वं तु सर्वं परित्यज्य स्नेहं स्वजनवन्धु ॥ मयावेश्य मनः मय-
कममद्विचित्रं गाव ॥ ६ ॥ यदिदं मनसा वाचा चक्षुर्भ्यां श्रवणादिभिः ॥ नश्यत् सृष्टमाणं च विद्धि मायामनोमयम् ॥ ७ ॥ पुंसोऽयुक्तस्य
नानाथो भ्रमः स गुणदोषभाक् ॥ कर्माकर्मविक्रमेति गुणदोषधियो भिदा ॥ ८ ॥ तस्माद्युक्तोन्द्रियग्रामो युक्तचित्त इदं जगत् ॥ आत्मनश्चमय विन-
तमात्मानं मय्यधीश्वरे ॥ ९ ॥ ज्ञानविज्ञानमयुक्त आत्मभूतः शरीरिणा ॥ आत्मानुभवतुष्टात्मा नान्तरायीर्विहस्यते ॥ १० ॥ दोषबुद्ध्यांभ्यानीनां
निषेधान्न निवर्तते ॥ गुणबुद्ध्या च विहितं न करोति यथाऽर्मकः ॥ ११ ॥ सर्वभूतसुहृच्छान्तो ज्ञानविज्ञाननिश्चयः ॥ गश्यन्मदात्मकं विरतं न

अर निमी आफ्ना कुटुम्ब र राज्यको सोह-याभी मया राक्षसी मन-लपाई सबै समष्टि राक्षर भेन्टाहुवाए एषीनलमा विचरम् गर ॥ ६ ॥ मन, बापी, मेर तथा
कान आदि हन्दिप्रले जे भनि दछिन्छ, त्यो सब नाशवान् छ । यरोमय हुनाले यलाई निधो माया नै ठान् ॥ ७ ॥ जो जमयत विष पुरुष हुन्छन्, तिनकै मदा भेदबुद्धि हुन्छ । ८ ॥
पनि गुणदोषपर भ्रम नै हो । त्या गुण दोषपयी बुद्धिको नै कर्म, अर्थात् रिकर्मरूप भेद हुन्छन्, अनः विचर हन्दिप्र संयम गरेर यम ब्रह्मलाई आफ्नू आत्माभा र यम
आत्मालाई म परमात्माभा देख ॥ ८ ॥ ९ ॥ यसरी ज्ञान-विज्ञानले युक्त बन्पछि निमी सबै देहयागिरुका आत्मा स्वरुप हुनेछौ र आत्मानुभवले नै स्मृत रहनाद भदो निमा
िन्नेले बाधित हुने छौने ॥ १० ॥ यगरी गुण-दोषको बुद्धिले युक्त पुरुष न दोष दछिले निषिद्ध त्यागदछ, न गुणबुद्धिले कुनै वाचक भवान विदित कर्मका अनुष्ठान नै

[illegible]

न्यायिण कामनाको दाशानसभा कदिरहइन्नु, पर इन्दुर मज्जाबलमा उभिएको मगराज श्री भगिन्वाट मुखर बनाले न्यमनाट गगन छुट्टुन्नु ।। ३० ।। हे मज्जन् ! दासी पुत्र, कन्यादिदिप्रा संगतका स्वर्णले रत्नित एवं आचम्यकरुणा स्थित इन्दुराको कायष नाभिवन्देको छ, कृपा गरर मनाई जात्रा हरम् ।। ३० ।। श्री भयवान मनुदुल्ल—जाकवका मकर रात्रा भुद्धि हुने वदुले न्यति मंथेधलि महाभाग द्विजभेष्ट प्रपन्न गणर विनयावनन राजा पदार्पित मन्तनागे ।। ३१ ।। अक्षयुल भने—हे राजन् ! मेरा धैरि एति सुख छन् ठनलाई पैल आफ्नु बुद्धिले स्वीकार गरे । उनैबाट बुद्धि पाएर बन्धन रहित सबै व स्वच्छन्द दुस्त्रिहन्तु तिनका नाम हुन्—।। ३२ ।। पृथिवी, वायु, आकाश, जन, भगिन्, धन्वमा, धूप, रोषा, भविष्ठा सधैर, कवित्रा, मनुष्यिका, हृषी, पर काट्ने मानिन्, दग्धि, माडा, विह्वर, बेरया, कुशो वओ, कुमारी, बालक पाण बनाउने व्यक्ति, सर्व, ठमनाथि भवार्थ शाकुने र सुखी

कोट ॥३३॥३४॥ इ राजन ! मैत्रे इति श्रीराम गुरुदो आश्रय लिखे र इतिमित्ति शिक्षा लिखे लोकमा आगुलाई सुगिहित पाठ ॥३५॥ इ वपाति पुन ! मैत्रे त्रामिप र त्रमरी जे त्रति
 विस्ते, हे पुरुषमिद ! स्तो वन्दतु तिमो मुन ॥ ३६ ॥ दैरा मापाते वरित मण कोटो वनिन्दत। मंगम् वा कुवे प्रकाको कह पुष्पाभां तापनि विद्वान् आपन् मार्गशट विपत्ति
 नहाम्, यो देव-जत मैत्र पुष्पांमि मित्रं ॥३७॥ मायुको इत्यस्य हा—त्रयको मार। चेष्टाद्वय सर्वदा अर्थाई निमित्त दुन्द ॥ त्रयको टपति कवच पापकारका निमित्त दुन्द, गी पयं
 तथा दुष्टशट वपाकार गर्ने मिले ॥ ३८ ॥ तन्मै प्राण केवल मोक्षन मोक्षन, उमनाई कुने प्रकाको रूप रय आदिको सांचा पद्वेन । त्यस्तै नै सांगी पनि जे गदां ज्ञान नह दैवेन
 र मन वाणी पनि विकृत नहोम्, वस्तो मोक्षने मनुह रहोम् ॥ ३९ ॥ रमनादि इन्द्रियलाई मनपने पदार्थहक नहोम् ॥ ४० ॥ तन्मै—वायु सर्वपापी मण र पनि आपन् स्वकपडे मदा
 निहित रहन्द, त्यस्तै नाग प्रकाका विषयहक ज्ञान गरेर पनि पोसीवन तिनको गण शेषाट सर्वदा पूवक् रहोम् र तिनमा निहित नहोम् ॥ ४० ॥ तन्मै—वायु पुन्य रहन

धारी देवशानुगे ॥ तद्विद्वान् चलेनमार्गादन्वशिश्न शिन्धेर्नतम् ॥३७॥ शश्वत्पार्थमवेहः पार्थकान्नमभव ॥ मायुः शिक्षेत भृमृत्तो नगशिष्येः
 परात्मताम् ॥३८॥ प्राणवृत्त्येव मन्तुष्येन्मुनिर्नैन्द्रियप्रियैः ॥ ज्ञानं यथा न नश्येत नावकीयेत बाह्मनः ॥३९॥ विषयेष्वविशान्योगी नानाध-
 मेंषु सर्वतः ॥ गुणदोषव्यपेतात्मा न विषज्जेत वायुवत् ॥ ४० ॥ पार्थिवेष्विह देहेषु प्रविष्टस्तद्गुणाश्रयः ॥ गुणेन युज्यते योगी गन्धैर्वायुरिवाध-
 दक् ॥४१॥ अन्तर्हितश्च स्थिरजड्गुणेषु ब्रह्मात्मभावेन समन्वयेन ॥ व्यात्या व्यक्तेदममद्भ्रमात्मनो मुनिर्नभगवै वित्तस्य भावयेत् ॥ ४२ ॥ तेजो-
 ऽवज्जमयेर्भावेमेधास्तेवायुनेरितेः ॥ न स्पृश्यते नभस्तद्वत्कालसृष्टेरुणे ॥ ४३ ॥ स्वच्छः प्रकृतितः स्मरधो माधुर्यमतीर्यभृन्गणाद् ॥ मुनिः पुना-
 त्यापि मित्रमीक्षोपसर्गाकीर्तने ॥ ४४ ॥ तेजस्वी तपसा दीप्ता दुर्धर्पादभ्राजनः ॥ सर्वभक्षोऽपि युक्तात्मा नादत्ते प्रलभन्निव ॥ ४५ ॥ कविच्छब्दः

अहं इति एतं सर्वं शुद्ध बनिरहन्द, त्यस्तै यम पार्थिव शरंगमा यिनका गुणदको आश्रय लिखे वान आन्यजानी दुस्त निनधा जातक नहोम् । यम रीतिते प्राणवायुपत ममम र
 शास्त्रावमित्ति अग्रे रहने शिक्षा पाठ ॥४१॥ आपन् स्वकपडाया सर्वको अनुगत हुनाले ज्ञान सर्वे व्याप्त-ब्रह्म उगधिहकमा विपत्ति छ मुनिको वनेय हा—मोक्षा कमा व्याप्त छव ज्ञाने
 श्री यद्वेद वा-पाको व्याप्ति हाहा उमरो अपारान्छन्ता, अमंगला तथा जादवाप्यपनाको मोदना मंगम् ॥४२॥ तन्मै—तेज, जल र अन्नमय पदार्थ तथा वायुजनित मेधातिते आच्छन्
 पनि जाकाश गीशट निमित्त रहन्द, त्यस्तै भा-पाको पनि कायकुर गुणमित्त कुने सम्बन्ध रहने वा गुण अर्था त्रामिप मिक्नु पद्वेन ॥ ४३ ॥ स्वभाषत शुद्ध, रनेहयुक्त,
 अप्रमायो तथा अनुपका वाणि रीत्यवहाय मुनि दर्शन र यशमानन नै जन श्री आपन् नाथीहक ज्ञान पवित्र पद्वेन वा गुण उमरित मोक्षनु ॥ ४४ ॥ अग्निशट लुव शिक्षा पाठ,
 यो मुन-विनेन्द्रिय मुनि अभि भगान नेत्रणी, तपने इंद्रीयमान र अक्षोभ्य रहन्द । यो केवल उदरकष वायु राखदछ ज्ञान् जे ज्ञाने पाठन् यो पेटमा हाकिन्छ, कहिले केही

• इन्द्रिय (निःशब्द होई कोविद्वान्)—कविने वा कवित्व स्वामी तथावन्तमय आत्मा—अनेक पदार्थ हाहा को उदाहरण ॥ ३७ ॥ त्रयको आश्रय के गर्ने ?' रय माकोले उदाहरण दिने—मन प्रकाश
 ईश्वरको आकाश पवन गर्ने कोष्ठेषु । कनेको विरोध वा निःशब्द होई इन्द्रिये ज्ञानन तर्जित । त्रयको काको इत्यत्र पनि ३० अक्षरान्ति दैवकमा नृ-भू-व-महो-व-ने नै नै निन्दकशट तमो ज्ञानित सम्बन्ध ।

संभव गतेर शक्तेन तथा अग्नि औ सर्वशक्ती इष्टर पनि संयत्तित रहन्छ । त्यो कहिले गुप्त र कहिले प्रकटरूपमा रहन्छ र्भवं मा-नं इत्येवाणकरो इच्छा हुनेगित होला हुन्छ । यो आफ्नो दाताको अर्पित र आमाको अणुभट्टक मध्य पार्द मर्ष सर्वत्र अन्न ग्रहण गर्दछ । भिन्न-भिन्न उपाधि अर्थात् काष्ठ-लोहादिमा प्रविष्ट अग्नि रूपले तृप्त देखिन्छ, त्यस्तै विद्व आत्मा पनि आफ्नो भाषाद्वारा रचित म-याक्यरूप प्रवचनमा प्रविष्ट अणु उपाधि अनुगम काम गर्दछ । यो गुण अग्निराष्ट्र तिलु ॥ ४५-४७ अन्त्य यदि कालको प्रभावले घटने-बढ्ने चन्द्रमाका चन्द्रक औं जन्मदेखि मृ यायन्त मर्ष अन्धधा अर्थात्को नै हुन्छ आ-मा-नं इति । अग्निर्को मा-नं इति निरन्तर छिन्न-छिन्नमा उपपन्न र विच्छिन्न हुँदै रहन्छ, जोकको उपपत्ति र नाश छिन्न-छिन्नमा मध्य-रहन्छ, तर अज्ञानवश तो देखिइन्दैनन् । तर उममा कुनै भेर प्रतीत हुँदैन । त्यस्तै जल प्रवाह को वैषम्य कालद्वारा यो मैले चन्द्रपामित पिय ॥ इति ४९॥ अर्थात् जे गिम, म्या पनि सुन-बस्ते छर्ष आफ्ना क्षिरणले वृषीको जल नानेर बेलामा वर्षा गर्दछ त्यस्तै योगी पनि गुणानुरतिनी इन्द्रिय द्वारा विमुक्तमय

कचित्पष्ट उपायः श्रेय इच्छताम् ॥ भुङ्क्ते सर्वत्र दातृणां दहन्मागुत्तराशुभम् ॥ ४६ ॥ स्वमायया मृष्टमिदं मदमलक्षणं विभुः ॥ प्रविष्ट ईयते तत्तत्स्वरूपोऽग्निर्विधमि ॥ ४७ ॥ विमर्गाद्याः श्मशानान्ता भावा देहस्य नात्मनः ॥ कलानामिव चन्द्रस्य कालेनाव्यक्तवर्त्मना ॥ ४८ ॥ कालेन ह्योद्यवेगेन भूतानां प्रभवाप्ययौ ॥ नि-यावपि न दृश्यते आत्मनोऽग्रेयथाचिपाम् ॥ ४९ ॥ गुणैर्गुणानुपादत्ते यथाकालं विमुञ्चति ॥ न तेषु युज्यते योगी गोभिर्मा इव गोपितः ॥ ५० ॥ बुध्यते स्वेन भेदेन व्यक्तित्व इव तद्भूतः लक्ष्यते स्थूलमतिभिरात्मा चावस्थितोऽर्कवत् ॥ ५१ ॥ नातिग्नेहः प्रमद्वो वा कर्तव्यः कापि वेनचित् ॥ कुर्वन्वि-देत मन्तापं कपोत इव दीनधीः ॥ ५२ ॥ कपोतः कश्चनारणे कृतनीडो वनस्पतौ ॥ कपोत्या भार्यमा भार्यमुवाय कतिचित्समाः ॥ ५३ ॥ कपोतौ रनेहयुगितहृदयो गृहधर्मिणौ ॥ दृष्टिदृष्ट्याऽङ्गमङ्गेन बुद्धि बुद्ध्या वबन्धुः ॥ ५४ ॥ शय्यामनाटनस्थानवार्ताकीडाशनादिकम् ॥ मिथुनीभूय विस्त्रुधौ चेतुर्वनराजिषु ॥ ५५ ॥ यं यं वाञ्छामि वा राजैस्तर्पयन्त्यनुकम्पिना ॥ न तं ममनयत् कामं कृच्छ्रेणाप्यजितेन्द्रियः ॥ ५६ ॥ कपोती प्रथमं गर्भं गृह्णीत काल आगते ॥ अण्डानि सुपुत्रे नीडे स्वपत्युः सन्निधौ मती

परायं प्रवृत्त गर्दछ र यथा समय त्यो रयागी पनि दिन्छ, गिनमा कहिल्यै आग्रह हुँदैन । र्भवं औं व्यक्तित्व उपाधिका भेदले स्थूलबुद्धि व्यक्तिलाई आत्मा व्यक्ति विशेषमा भित्र द्वात हुन्छ । ५० ॥ ५१ ॥ मैले वनेगामित जे छिन्ना पाण्डे । त्यो पनि सुन- कहिल्यै कर्ममित वनो प्रम नगरोस् र न समैया आपकत राख् । नमय त्यो दीनबुद्धि परा अ दुःखी हुनुपरेछ ॥ ५२ ॥ हे राजन् ! योत्र परा कुनै वनका कृष्ण सुनै बनाएर केदा वर्षम्म आफ्नो खा परेकोपित बस्छो ॥ ५३ ॥ ती गृहस्थ पिए र परस्पर प्रेम-बन्धनमा बाधिई दुवै कपोत दम्पती आफ्नू दृष्टिमित दृष्टि, अङ्गमित अङ्ग र भनमित भन मिलीई संगमर्ष बस्छे ॥ ५४ ॥ ती दुवैका घरघर विरवात हुनाले त्यस वनमा मिलेर धेरै संगे छुने, बस्ने, हुल्ने कुगछानी, झोडा र मोडनादि ममेत गर्दछे ॥ ५५ ॥ हेराइन् ! आफ्ना मर्ष इन्द्रिय तृप्त पाने आफ्नो मर्ष तरहेले कुपयती पायी जे माधर्षी, त्या अजितेन्द्रिय पत्रा निकै कष्ट रोकेर पनि उसलाई इच्छित वस्तु ल्याएर दिन्छ्यो । ५६ ॥ दासकर्मले परसीनाई पहिना मर्ष रक्षा र मय सतीले

आपन् पतिको नगीचै यही हुँदमा कुल पारी ॥ ५७ ॥ भगवान्की अखिल शक्ति को प्रभावले तिनका अवयवको रचना भएरछि कुन्वाट कोनत खोर र गैले पुक्त खनला
उत्पन्न भए ॥ ५८ ॥ ती बच्चाको छन्द हुन्दै र तिनको कलत्रबले आनन्दप्रधान हुँदै ती पुत्रकर्मल दम्पतीले प्रसन्नचित्त तिनको पालन-पोषण गरे ॥ ५९ ॥ ती बच्चाको
कामल स्पर्श हुने प्वाँख, तिनको कलत्र, बालमुलम च्याँख र घना-उला उफनाले ती माता-पितालाई आनन्द प्राप्त हुन्थ्यो ॥ ६० ॥ यसरी भगवान् विष्णुको मायाले
मोहित भएर परस्पर स्नेहमा आवद्ध तथा बच्चाको पालन-पोषणको चिन्तामा व्याकुल कपोत दम्पती ती बच्चाको पालन-पोषण सहन गर्दै रहे ॥ ६१ ॥ एक दिन ती दम्पती
चारो तिन गए र चारोको सोजोमा निकै बेर बसमा यहा-उला जलमालिँदै रहे ॥ ६२ ॥ यहा यौटा व्यापारले परेवाका ती सयाना बच्चा हुँदको बरि-परि दुल्लिहोला देखेर आफ्नू
जाल फडाएर अल्लाया ॥ ६३ ॥ उसै बेला आफ्ना सन्तानको पोषणमा अतिशय उत्तुङ्ग रहने परेवाका जंठी, जुन बसमा गएका थिए, चारो लिएर आफ्नू पुँदमा फर्केर आए

॥ ५७ ॥ तेषु काले व्यजायन्त रचितावयवा हरेः ॥ राक्तिभिर्दुर्विभाव्याभिः कोमलाङ्गननूढाः ॥ ५८ ॥ प्रजाः पुपुषुतुः प्रीतौ दम्पती पुत्रवत्तमलौ ॥
भृष्वन्तौ कृजितं तामां निर्वृतौ कलभापितैः ॥ ५९ ॥ तामां पतत्रैः सुस्पर्शैः कृजितैर्मुग्धचेष्टितैः ॥ प्रत्युदगमैर्दीनानां पितरौ दुदभापतुः ॥ ६० ॥
स्नेहानुवद्बद्धवायव्योऽयं विष्णुमायया ॥ विमोहितौ दीनधियौ शिशुनपुपुषुतुः प्रजाः ॥ ६१ ॥ एकदा जम्मुतुतासामन्नाथौ तौ कुटुम्बिनौ ॥
परितः कानने तस्मिन्नर्थिनौ चेतुश्चिरम् ॥ ६२ ॥ दृष्ट्वा तौल्लुब्धकः कश्चिददृच्छातो वनेचरः ॥ जगृहे जालमानस्य चरतः स्वालयान्तिकम् ॥ ६३ ॥
कपोतश्च कपोती च प्रजापोषे मदोत्सुकौ ॥ गतौ पोषणमादाम स्वनीडमुपजग्मतुः ॥ ६४ ॥ कपोती स्वात्मजान्वीक्ष्य बालकाङ्गलमवृतान् ॥
तानभ्यधावत्कोशान्ती क्रोशती भृशदुःखिता ॥ ६५ ॥ मासकृस्नेहगणिता दीनचित्ताऽजमायया ॥ स्वयंचावयवत शिवा बद्धान्परश्रम्यपस्त्रतिः ॥ ६६ ॥
कपोतश्चात्मजान्बद्धान्नात्मनोऽप्यधिकान्प्रियान् ॥ आयां चतुस्रममां दीनो विललापातिदुःखितः ॥ ६७ ॥ अहो मे पश्यतापायमल्पपुण्यस्य दुर्मतेः ॥
अतृप्तस्यावृताथर्यं गृहचैवर्गिको हतः ॥ ६८ ॥ अनुरूपाऽनुकूला च यस्य मे पतिदेवता ॥ शनैः गृहे मां सन्त्यज्य पुत्रैः स्वयाति माधुभिः ॥ ६९ ॥
मोऽहं शून्यं गृहे दीनो मृतदारो मृतप्रजः ॥ जिजीविषे किमर्थं वा विधुरो दुःखजीवितः ॥ ७० ॥ तांस्तथैवावृताञ्छिम्भिर्दृत्युग्रस्ताम्बिचेष्टतः ॥

॥ ६४ ॥ परमा आफ्ना जालमा जलमेका र दुःखल प्वाँख फटफटाई कराएका देखेर आफ्नू पनि अत्यन्त दुःखी भई विलाप गर्दै तिनको नगीचै पुग ॥ ६५ ॥
निम्नतर स्नेह-बन्धनमा बाँधिएकी र दैवी-मायाले टामचित्त परेकी जालमा बाँधिएका बच्चाछाई देखेर अवेत भई स्वयं पनि जालमा परी ॥ ६६ ॥ अनि परमा आफ्ना प्राण-
मन्दा विय बच्चा र तान विद्या कर्ना जालमा परेकी देखेर अतिशय दुःखित भई विलाप गर्नलाग्यो-॥ ६७ ॥ अहो ! म अमागी र मन्दबलिको दुर्दशा न हेर ! समार-सुखल
तम र कृतार्थ नहुँदै मेरो श्री अथ धन-कामरूपी त्रिवेदीका साधन स्वरूप बसेका चर आदि उडाइयो ॥ ६८ ॥ अह ! मेरो सुयोग्य, आत्रा-प्राणी र पालनमा पनी पनि मलाई
यो शून्य घरमा एकलै सङ्गेर आफ्ना बच्चाका साथै दृशन गृहदेखी छ ॥ ६९ ॥ यधरा उपमा छ र बच्चा नष्ट भएरहेछन्, यस्ता म अ यान रान र किशु भएर यो शून्य घरमा

आपन् दुःखमय जीवन् विनाशने इच्छा कनरी मर्क १, ७० ॥ जालमा परं ती मृगुग्रन् र स्वमवाट मुक्तिको लागि प्रयत्न गर्ने श्री र इच्छासाई देखेर त्यो दीन र बुद्धिहीन परेवा आफु पनि त्यही जालमा हाँस्कान्छो । यो कुटम्बी परेवा-पन्नी र बच्चा पाएर आफुलाई कुनकुन्य मान्दै निर्दयी व्याधाको पर गयो । ७२ ॥ यमो २१-११ हो-यो कुटम्बी अद्यान्त चित भएर निरन्तर द्वन्द्वमा नै रहिरहन्छ, त्यो कुटम्बको पालन-पोषणमा लागि रहनाले न्यही पक्षी सँगै मोड बन्दबमा बाँधिई दीन भएर दुःख खाउँछ । ७३ ॥ सुतेको मुचिनडाह सँ वतुप देह पाएर पनि जो छी परेवाको समान आपन् धरमै आगच्छ रहन्छन तिनलाई पाछमा 'अफइवपुन' अर्थात् एवन्त उक्तेर लहेको मतुप भनिन्छ । ७४ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे पं० गौराङ्कशंकर कृत 'वामिष्ठ' भाषाटीकायां सप्तमोऽध्यायः । ७ ॥

(अन्तर्गतपात्रात्मनको मध्यभाग)-अवधूत मन्दछन्-हे राजन् ! दुःख जस्तै इन्द्रियका सुख नराशा पनि नगर्ने प्राप्त हुन्छन । अतः बुद्धिमान् व्यन्ति गुप्त नखाउनु

स्वयं च कृपणः शिखु पश्यन्नप्यनुधोऽपतत् । ७१ ॥ तं लब्ध्वा लुब्धकः क्रूरः कपोतं गृहमेधिनम् ॥ कपोतकान्कपोतीं च सिद्धार्थः प्रययौ गृहम् ॥ ७२ ॥ एवं कुटुम्ब्यशान्तात्मा द्वन्द्वसामः पतन्निवत् ॥ पुष्पङ्कुदुम्बं कृपणः मानुषन्धोऽवसीदति ॥ ७३ ॥ यः प्राप्य मानुषं लोकं मत्तिद्वारम-
पावृत्तम् ॥ गृहेषु खगवत्सकस्तमारुढव्युतं विदुः ॥ ७४ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

ब्राह्मण उवाच ॥ सुप्तमेन्द्रियकं राजन्स्वर्गे नरक एव च ॥ देहिनां यद्यथा दुःखं तस्मान्नेच्छेत् तद्वुधः ॥ १ ॥ ग्रामं मुहूर्ष्टं विरमं महान्तं
स्ताकमेव वा ॥ यदच्छयैवापतितं प्रसेदाजगराऽक्रियः ॥ २ ॥ शयीताहानि भूरीणि निराहारोऽनुक्रमः ॥ यदि नोपलभेद्ब्राम्णो महाहिरिव
दिष्टमुक् ॥ ३ ॥ ओजःमहोक्लप्युत विभ्रदेहमकर्मकम् ॥ शयानो वीतनिद्रश्च नेहेतेन्द्रियवानपि ॥ ४ ॥ मुनिः प्रमन्नगम्भीरो दुर्विगाहो दुस्त्यय ॥
अनन्तहरो ह्यश्रोभ्यः स्तिमितोद इवार्णवः ॥ ५ ॥ समृद्धकर्मो हीनो वा नारायणपरो मुनिः ॥ नोपपपंतं शुषेत मरिद्धिरिव मगरः ॥ ६ ॥
इति भिर्य देवमायां तद्भावेरजितेन्द्रियः ॥ श्लोभितः पतत्यन्वे तमस्यमनौ पतद्भवत् ॥ ७ ॥ योषिद्धिरण्याभरणाम्बरादिद्रव्येषु मायारचितेषु भूतः

माँडो नर्मण्डो, धारी, धरे वा एक दूट गाँम भएर नयागिकन अनायास नै पाइन्छ, न्यही अजिह्वर सँ निरीह मावल देह भएम् । २ ॥ कदाचित् केही पालन पाइएन भने प्रारम्भको भाष छानेर अजिह्वर सँ त्यमको निम्ति हुनै प्रयत्न नगरेर धरे दिनभरम निराहार नै रहोम् । ३ ॥ मनोबल, इन्द्रियबल र आरौरिक बलयुक्त भएर पनि निरबेष्ट रहोम् । ननिद्राए 'वसि सुते जगते तथा इन्द्रिययुक्त भएर पनि हुनै चेष्टा नगर्नाम् । यो शिक्षा अजिह्वरबाट पाई । ४ ॥ समृद्धबाट मैले नै मिल्छ, यो भन्नु-मुनिले निम्नरङ्ग मग्न सँ घात, गम्भीर, अगम्य, अमेष्ट र छाभरहित हुनु पर्दछ । अन्ते-तदीया जलने समुद्र बढ्दैन र गर्मीमा घट्दैन । यसै गरी नारायण-परमपूज्य योगिले पनि केही पाएर प्रयत्न र नपाएर खिन्न हुनु हुँदैन । ५ ॥ ६ ॥ पतङ्ग जस्तै रूपमा मोडिँदै भएर आगोमा डटेर पर्दछ, त्यस्तै नै अज्ञितेन्द्रिय व्यक्ति पनि देवमाया रूपिणी स्त्रीलाई देखेर त्यमका हाउ-भाउमा लागिँदै घोर अन्धकारमा जाइन्छ । ७ ॥ श्री, सुन र रत्नादि मायामय वदार्थमा जो मूढ भोगमुद्धिले गर्दा जापक रहन्छन् । त्यो । १३६८

हवाई कनिष्ठा ह्यै एक दिन नष्ट हन्त । सो मैत्रे पुनर्लोमं गीतै ॥ ८ ॥ भिक्षुको कर्तव्य हो—गृहस्थलाई कुनै बन्धु नदिनु, मधुरागो वृत्ति। आचार्य निज जन्म निर्माद हुनसक्छ त्यति नै जस अनेक कथाः माग्न खाओम् । यो मैत्रे मार्गमित्र मिले ॥ ९ ॥ जन्ते-अमर विमिश्र कुन्तकबाट गृहस्थको माग लिन्छ, त्यस्तै नै बुद्धिमान् प्रत्येक पनि भन्ता हुला भन्ने ध्याक्काट उठयो माग लेओम् ॥ १० ॥ यतिशु कर्तव्य हो—मार्गी याने भिक्षाबाट गार्थकात् रा केही माँगेको निम्ति मन्त्र गरी नगर्नाम् । आफ्ना दुवै हात र पेटलाई नै राख्न मान्नै पानी उति हातमा अटाउछ र पेटमा पुग्दछ, त्यति नै अन्य लेओम्—यतां होइन ११ ॥ गार्थकात् नै भान्ति। न्यामि मन्त्र नगर्नाम् । नम्र आफ्नै मन्त्रि मन्त्रिण जन्ते मार्गी नष्ट हुन्छन्, त्यस्तै यति पनि मन्त्र गयेपछि न्यही मन्त्रोत्तर पदार्थमित्र नष्ट भएर जान्छ ॥ १२ ॥ भिक्षुको कर्तव्य हो—काठको पुतली ह्यै पनेरी खोलाई खुदाले पनि त्यस्तै नगर्नाम् । यदि यस्तो गर्दछ भने टोडको अङ्गुलीले जपरी हागी बाँधिन्छ, त्यस्तै उति बाँधिन्छ १३ ॥ बुद्धिमान् प्रत्येक भवान कर्तव्य हो कि माघन भु-बुद्धिमान्

श्लोभिनात्मा ह्युपभोगबुद्ध्या पतङ्गवन्नश्यति नष्टदृष्टिः ॥ ८ ॥ स्तोकं स्तोकं प्रमेदग्रामं देशो वर्तेत यावता ॥ गृहानहिमन्त्रानिष्टेनद्व्युति माधुकरि मुनिः ॥ ९ ॥ अणुभ्यश्च मष्टद्वयश्च शास्त्रेभ्यः कुशलो नरः ॥ सर्वतः मार्गमादद्यात्पुण्येभ्य इव पटपदः ॥ १० ॥ मायन्तनं श्वस्तनं वा न मंगृहीत भिक्षितम् ॥ पाणिपात्रोदगमत्रो मक्षिकेन न मंगृही ॥ ११ ॥ मायतनं श्वस्तनं वा न मंगृहीत भिक्षुकः ॥ मक्षिका इव संगृह्य मष्ट तेन दिनश्यति ॥ १२ ॥ पदाङ्गि युवतीं भिक्षुर्न स्पृशेद्दार्ढ्यमपि ॥ स्पृशन्करीव वक्ष्यते कर्णिया अङ्गमङ्गलः ॥ १३ ॥ नाधिगच्छेत्तिस्र्यं प्राज्ञः कर्हिचिन्मृत्युमात्मनः ॥ बलाधिकै म हन्येत गजेन्द्रगण्डो यथा ॥ १४ ॥ न देयं नोपभोग्यं च हृत्प्रेर्यद्बुद्धमन्त्रितम् ॥ मुष्टकते तदपि नञ्चान्योमधुरेताथविन्मधु ॥ १५ ॥ मुदुःखोपाजितेविरमेशामानां गृहाशिपः ॥ मधुदेवाग्रतो भुङ्क्ते यतिर्नै गृहमभिनान् ॥ १६ ॥ ग्राम्यगीतं न शृणुयाद्यतिर्वन्द्यः क्वचित् ॥ शिष्टेन हरिणाद्वदन्मृगयोगीतिमोहितात् ॥ १७ ॥ नृत्यवादिङ्गीतानि जुषःग्राम्याणि योपिताम् ॥ आर्मां कीडनको वश्य क्रप्यशृङ्गी मृगीसुतः ॥ १८ ॥ लिङ्ग्याजिप्रमाक्षिपा जतो रमविमोहितः ॥ मृत्युमुच्छत्यमदबुद्धिर्मीनानु वहिर्गैर्यथा ॥ १९ ॥ इन्द्रियाणि जयन्त्याशु निगहाग मनीषिणः ॥

जीलाई पनि कहिल्यै शीकर नगर्नाम् किनकि श्रीमंग गने व्यक्तिलाई सुवल पुरष उद्ये गरी मार्गदिन्छन्, जसरी टोडको पतिलागोको हाँचोलाई अन्य हाँचोहरूले मार्दन्त । सो मैत्रे हाँचोबाट जान्ने ॥ १४ ॥ लामो जुन पदार्थको निकै बहन् र प्रद गटहन, यता नै राख्न माग्दछन्, न अरु कर्मलाई मोहन दिन्छन् । मोर्गहरू हो यह काट्ने व्यक्त जन्ने गिन हो घन पनि अर्को अर्धवेला नै भोम्दछ १५ । जन्ते मार्गीको यह काट्नेले गिन हो माग्ने नै शिकर खाइदिन्छ, त्यस्तै गरी बह्दवंक मन्त्रोत्तर अनेक घनले विविध मार्गीको मुखको आशा र कले मन्त्रः यका पदार्थहरू भिक्षुको मन्त्रा पनि बहिल्यै भोम्दछन् । १६ । सो मैत्रे यह काट्नेपम जान्ने, बनवागी पनि कहिल्यै ग्राम्यगीत नहुनुन् । १७ । गानले बाँहिर मर्ी जालमा अलमने हरिणापन यो उपदन्न भिनु । १८ । एक रमन्त शीकरको ग्राम्यगीत सुन्दै नृय हेर हरिणी दुव क्षात्री बहिल्यै ग्राम्यगीत नहुनुन् । १९ । १३ प्याय भनेका विष्णु—यो हाँचोबाट गिते । १८ ॥ जन्ते—बन्धीमा लागेको आगो नै नोभन । मन्त्र आफ्नै जीवन्त सुपाउँछ, त्यस्तै त्य-होगुप मनुष्य जन्मन्त बन्धनी जन्मका नै बन्धन पाए

विज्ञान विहीन पुण्य माया त्याग्य सकृत्तेन ॥ २९ ॥ पिङ्गलात्ते मनी—अहो ! म इन्द्रियपरायणाओ मोह-विस्तार हेर, म कर्वा वी तुच्छ तथा तस्यट प्रेमीहसित सुख खोजेणु ॥ ३० ॥ हरे, म कस्ती अबुद्ध रहीहु, जो सधै आप्णू नर्मच रमण गर्वै र नित्य रहि तथा घन दिने ती सत्पुरुष ईश्वरलाई छाडेर कामना एतिया अपमर्ष तथा दुःख, मय गंग, शोक एवं मोह आदि दिने यी तुच्छ पुण्यहकलाई रिझाउछु ॥ ३१ ॥ अहो ! मैले यो अतिशय निन्दनीय काजीरिहा अपाद बेरया बुझि द्वारा अप्यर्ष बाफुलाई घनम पावै हा ! म यी ली सन्धट, अपलोठुष र अनुसोचनीय गृहपदकाया विवेको देहले रति तथा घनको हल्का गर्दये ॥ ३२ ॥ जुन देह अत्यिहारी बाफो टिङ्को बाँसको लिङ्गमा अक्षिप्यो नर्या, रोम र नखले बाह्य, नाथरात्र र मनमुत्रले प्रतिको नौ हात हुने परकपी यो देह छ । घनको घनगोहक अह कुन को खेवन गर्ती ॥ ३३ ॥ विदेहको यस नगरीमा पोटी मने घाली खाँ छु, जो ती आनन्द प्रच्युत परमान्मलाई छाडेर अन्य कुरागत आप्णो कामना पूर्ण पार्न खोज्दैछु ॥ ३४ ॥ ती अन्नत प्रभु सधै देहपारीहक्या सुख,

रहितो मनुजो ममता रूप ॥ २६ ॥ पिङ्गलोवाच ॥ अहो मे मोहवितर्ति पश्यताविजितात्मनः ॥ या कान्तादमतः कामं कामो येन बालिशा ॥ ३० ॥ सन्तं समीपे रमणं रतिप्रदं वितप्रदं नित्यमिदं विहाय ॥ अकामद दुःखभयाधिशोकमोहप्रदं तुच्छमहं यजेऽङ्गा ॥ ३१ ॥ अहो मयाऽऽत्मा परितापितो ब्रूया संकित्यन्त्यस्तविगर्हावर्तया ॥ स्त्रैणालराद्याऽर्थतृपोऽनुशोच्याऽक्रीतेन वित्तं रतिमात्मनेच्छती ॥ ३२ ॥ यदस्यभिर्निर्मितवशवं श्यस्युषं त्वचारोमनस्त्रेः पिनडम् ॥ शरन्नवद्वारमगारमेतद्विष्मूत्रपूर्णं मटुपेति काऽन्या ॥ ३३ ॥ विदेहानां पुरे हस्मिन्नहमकैव मूढधीः ॥ याऽन्यमिच्छत्यमत्यम्मादात्मदात्काममच्युतात् ॥ ३४ ॥ सुहृत्प्रेक्ष्यमो नाथ आत्मा चायं शरीरिणाम् ॥ तं विक्रीयात्मनेवाहं रमेऽनेन यथा रमा ॥ ३५ ॥ कियत्प्रियं ये व्यभजन्कामा ये कामदा नराः ॥ आयन्तवन्तो भार्याया देवा वा कालविद्वताः ॥ ३६ ॥ नूनं मे भगवान्प्रीतो विष्णुः केनापि कर्मणा ॥ निर्वेदोऽयं दुराशाया यस्मै जातः सुखावहः ॥ ३७ ॥ मैवं स्युर्मन्दमाग्यायाः क्लेशा निर्वेदहेतवः ॥ येनानुबन्धं निर्हृत्य पुरुषः राममृच्छति ॥ ३८ ॥ तेनोपकृतमादाय शिरसा ग्राम्यमङ्गताः ॥ त्यक्त्वा दुराराः शरणं ब्रजामि तमधीश्वरम् ॥ ३९ ॥ सन्तुष्टा श्रद्धाधरेनद्यथात्मानेन जीवती ॥ विहाराम्यनुनिवाहमात्मना रमणेन वै ॥ ४० ॥ संसाररूपे पतितं विषयेमुपितेक्षणम् ॥ अन्तं कालाहिनाऽऽत्मानं कोऽन्यस्मात्तुमभीरवरः ॥ ४१ ॥ आत्मेव

प्रियतम, स्वामी र आत्मा हुन् । अब उनैको हात बिकेर म लक्ष्मी भै उर्दगित रमण गर्दछु ॥ ३५ ॥ यो जुन बाण र शोभाद पुरण छन्, पीराट मेरो के कल्याण होला ? अथवा अह पनि अन्नत आदि-अन्न हुने पुण्य र फालगित मयवीन देवता अह, ती पनि आफ्नी मायालाई कति सन्तुष्ट पार्दछन् ? ॥ ३६ ॥ अथय केरो कुनै शुभकर्मले मगरात्र प्रत्यक्ष भएछन्, त्यसैले यस दुराशाबाट मेरो मनमा यस्तो सुखदायी कैय उन्मन्न भयो । ३७ ॥ यदि म सन्तुष्ट भए र मैले यो कह किन बोल्छु पदयोगी, जो ती बैराग्यका हेतु हुन्—त्रयशाग मनुष्य बृहादिको बन्धन छिनालेर आन्ति शास गर्दछ । ३८ । अब म यस उदाहरणलाई शिराशां गरेर विषयजनित्र दुराशा न्यागेर ती त्रयशीखरको नै अणमा जान्छु ॥ ३९ । अब म सन्तोस र अद्वैतवाक्य श्राव्यवश भै पाइन्छ, त्यसैले जोरद निबोह गर्दै आप्णू आत्माको शुद्धपति नै रमण गर्दछु । ४० ॥ अपार मंगारूपी आत्मा परी,

विषय-नामनाथं नष्टदृष्टि र कालहरी मर्त्यं हस्तेको एव सा-सा अधोन् जीवतो गच्छा यस्या-माशादेक एक कृतं वनं एकड ? ॥ ४१ ॥ सर्व विषयशट विरक्त आत्मा नै ज्ञान् वृद्ध
 ॥ अतः प्रमादरहित मरु यम जगद्गर्ह निगन्त कालकृपा मर्त्यं हस्तेको ठानाम् ॥ ४२ ॥ अव्यय मन्द-अन-हे राजन् ॥ यस्यां विषय शेर विज्ञता वैराग कुनै कामिनीको बहि-
 नाया धनित दुःखाद्या न्यागेर शान्तमावले धित मई आप्नु शय्यामा म-र चर्च ॥ ४३ ॥ आशा नै परम दुःख र निराशा नै पण मुख हो, दिनकि पिङ्गता कान्तको आशा
 श्रद्धिदिम्पति सुखले निदाई ॥ ४४ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे पिङ्गलोपाख्यानो अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

(अव्ययपात्रभानको अन्तिमभाग) -अव्यय मन्द-अन-हे राजन् ! मनुष्यलाई जे जे वस्तु पनयंदेउने, तिनी मंचय नै उनको कष्टको कारण हुन्छ । यस्यां ठानेर जो
 आफ्नो मन बाहेर बेगेर केही पनि मंग्रह गर्दैन, त्यो अनन्त सुख पाउँदछ । यो मेल कुरी पर्याप्त मिले ॥ १ ॥ योटा कुरी पक्षी चुचोमा मनु विषय ठहर्दै थियो । मनु नहुने

ह्यात्मनो गोता निर्विद्येत यदाऽप्यिच्छात् ॥ अप्रमत्त इदं पर्येदुग्रन्तं कालाहिना जगत् ॥ ४२ ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ एवं मा व्यवमिनमतिर्दुराशां कान्त-
 तर्जाम् ॥ छित्तोपशममास्थाय शय्यामुपविशेय मा ॥ ४३ ॥ आशा हि परमं दुःखं नैराश्यं परमं सुखम् ॥ यथा मञ्जिष्ठ्य कान्ताशां सुखं सुखाप
 विज्ञता ॥ ४४ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे पिङ्गलोपाख्याने अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

ब्राह्मण उवाच ॥ परिग्रहो हि दुःस्वय यद्यप्रिततमं नृणाम् ॥ अनन्तं सुखमाप्नोति तद्विद्वान्यस्तकिञ्चनः ॥ १ ॥ यामिषं कुम्भं जघ्नुर्वलिनो ये गिरा
 मिषाः । तदामिषं परित्यज्य स मुखं ममबिन्दत ॥ २ ॥ न मे मानावमानौ स्तो न चिन्ता मेहपुत्रिणाम् ॥ आत्मक्रीडं आत्मरतिर्विचरामीह बालवत् ॥ ३ ॥
 द्वावेव चिन्तया मुक्तो परमानन्द आलुनौ ॥ यो विमुग्धो जह्ये बालो यो गुणेभ्यः परं गतः ॥ ४ ॥ कचिन्कुमारी त्वान्मानं वृणानान्यदमगमान् ॥ मय
 तानर्हयामास कापि यातेषु बन्धुषु ॥ ५ ॥ तेपामभ्यवहारार्थं रानीव्रह्मम परिध्व ॥ अवचनत्याः प्रकोष्ठम्याश्रकुः शङ्कः ॥ ६ ॥ स तज्जुगुमिनै
 मत्वा महती व्रीडता ततः ॥ बभञ्जेकैकश शङ्कान्दौ द्वौ पाप्यैरशोपयत् ॥ ७ ॥ उभयोरप्यभूदोपो ह्यवचनत्याः स्म शङ्कयोः ॥ तत्राप्येकं निरभिद-
 देकस्मान्नाभवदुर्ध्वनिः ॥ ८ ॥ अन्वशिशुमिर्म तस्या उपदेशमन्दिरम् ॥ लोकाननुचरन्नेतौलोकत्त विविक्तया ॥ ९ ॥ यामो बहूनां कलहो भवेद्वान्

बलवान् पक्षाहक उपनगरे घरे हुदै आन उपलभ्य मान छाटेर नै शान्ति पाया ॥ २ ॥ कलाई मार र अवमानको केही विचार नै, पर वा पाँचराको पनि केही चिन्ता
 उन । स त आप्नु आ-नाम कोटा गर्दै र आ-नाम मन् गहर बालक झै निःशङ्क विचरण गर्दछु ॥ ३ ॥ ममात्मा हुइ धर्मिय व्यक्त नै निर्विकल तन व-मान र गुण
 रहन्छ । योटा कल नवाने नरपद बालक र अर्को गुणानो मदान्मा यो मेल बालकमिलि सिम ॥ ४ ॥ योटी कुमारी बन्ध्या अपमान कान्त हो गोत्र माका हुना
 आफुलाई बल मन परमा आफ्ना स्वच्छिन्ना आतिथ्य स्वयं मय ॥ ५ ॥ हे राजन् ! अब नया उनलाई कडाउन परमिष पकान्ता । न हुन माया ॥ ५ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥
 बन्तमा ॥ ६ ॥ योको शङ्कलाई विन्दाउनक ठानेर त्यो लज्जित गर्दै एक-एक गरर मय पूराक छारिदिई र दुई ज्ञानमा ॥ ७ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥

मान कृत्वा नो दुष्टा युगां पवि सन्द दुन लाय्यो । अनि उमले एक-एक युग अक्ष कुकालिदिई । अत्र एक-एक प्राप्ता कुनं अर्थ भवन् ॥ ८ ॥ वे अविमर्दनः । लोकोत्थको
 जिज्ञासायश्च धृत्वाभा इत्यादि मते वदो जिज्ञासा—वेगे मानिमभि वन्नाल कलह दुःख र दृष्टवता मंगे रहनाले परम्पर दुग हुँदै रहन्छ । अनः न्यम कुमार्गेतो युग गदञ्च सदा एतलै
 दुनाम् । यो जिज्ञासा मेल कुमारी कन्वासित पार्थ ॥ ९ ॥ १० ॥ वैराग्य तथा । अस्यामद्वारा निगलस्य भावले आवन र भा भाई जितेर भाव्य वक्षमा मयिपको चित्तलाई योटी लक्ष्य
 अर्थात् परमात्मामा लम्बायाम् ॥ ११ ॥ ती परमानन्द स्वरूप तथा परमपदमा स्थित यो मन विस्तार-विस्तार बमरूपी पुनो छातिदिन्छ र केरि मन्त्रगुणको उद्वेकले रज र तव त्यागेर
 वाउत्तरादिव अग्नि से शांति हुन्छ ॥ १२ ॥ यमरी आत्मामा चित्तको निरोध अण्पाछि सकलाई बाहिर-भित्र कहीं पनि कुनै पदार्थको मान रहन्न । अर्थात् कि यांदा बाण बनाउने मानिपले
 बाण बनाउमा निमग्न रहनाले नजोकेवाट गणको राजाको मयारी पनि देख्नै मर्केन । यो मते बाण बनाउन व्यक्तित्वन मिलेको हुँ । १३ ॥ मुनिको मर्मव्य हो सर्व जगते

द्वयोरपि ॥ एक एव चरेत्तस्मात्कुमार्या इव कङ्कणः ॥ १० ॥ मन एकत्र संयुज्याज्जितश्चानो जितामनः ॥ वैराग्याभ्यामयोगेन त्रियमाणतन्निनः
 ॥ ११ ॥ यस्मिन्मनो लब्धपदं यदेतच्छलेनः शतेर्मुञ्चति कर्मरेणून् ॥ सत्त्वेन वृद्धेन रजस्तमश्च विधूय निर्वाप्तमुपेत्यानिन्धनम् ॥ १२ ॥ तदेवमात्मन्यवरुद्ध
 चित्तो न वेद किञ्चिद्वहिरन्तरं वा ॥ यथेषुकानो नृपति व्रजन्तमिषौ गतात्मा न ददर्श पार्श्वे ॥ १३ ॥ एकचार्यनिकेतः स्यादप्रमत्तो गृहाशयः ॥
 अलक्ष्यमाण आचार्योनिरेकोऽल्पमात्रणः ॥ १४ ॥ गृहारम्भो हि दुःखाय विफलश्चाभुवात्मनः ॥ सर्वः परकृतं वेश्म प्रविश्य सुखमेधते ॥ १५ ॥ एको
 नारायणो देवः पूज्यः स्वमायया ॥ संहत्य कालकलया कल्याण इदमीश्वरः ॥ १६ ॥ एक एवाद्वितीयोऽभूदात्माधारोऽस्त्रिलाश्रयः ॥ कालेना-
 त्मानुभावेन गम्यते नीतासु शक्तिषु ॥ सत्त्वादिष्वदिपुरुषः प्रधानपुरुषेश्वरः ॥ १७ ॥ परावरणां परम आम्ते कैवल्यमङ्गितः ॥ कैवल्यभुवन-
 न्दमन्तोहा निरुपाधिकः ॥ १८ ॥ कैवल्यानुभावेन स्वमायां त्रिगुणात्मिकाम् ॥ संज्ञाभयमृजत्पादौ तथा सूत्रमरिन्दम ॥ १९ ॥ तामाहुस्त्रि-
 गुणव्यक्ति मृजन्ती विश्वतोमुखम् ॥ यस्मिन्प्रोतमिदं विश्व येन ममरते पुमान् ॥ २० ॥ यथोर्ध्वानामिहृदयादूर्णं मन्तार्य वक्त्रतः ॥ तथा विहस्य

पञ्चै हृदिहृत्सु कुन योटी न्यानमा जगाम् , प्रमाद, नयाराम्, पुकादि प्कातमा बमाम्, बाण आचारवाट बाह्रलाई लुकाबाम्, एकलो र अनभभापी बमाम् । १४ । प-५ आनेय
 देवको निगम धर बनाउने ब्याहलो नयाराम्, किनर्ति घर हु.सको कारण हो । सर्व अर्काका परमा पनि सुलपूर्वक हुन्छ । यो मेने संपत्ति मिलेको हुँ । १५ ॥ पूर्वकालमा
 आफ्नो मायाले भेदको यस विश्वलाई वक्ष्यका अन्य अण्पाछि एतलै नागयण नै कालरूपले नय मरेर आत्माधार र मर्वाधिष्ठान रूपले शेर रहन्छन् । आने छानि स्वरूप कालहारो
 स बाहि पुगने माय्यादम्भामा प्राप्त भण्पाछि प्रधान र पुरुषता निगन्ना, परावर अर्थात् लौकिक र अलौकिक प्रत्यक्षा कारण स्वरूप आदि पुरुष कैवल्यराने जेव रहन्छन् ।
 हे शत्रुदमन । आज हो विशुद्ध विज्ञानानन्दपन निरुपाधिक मगरान नै केवन आपनी शक्ति अर्थात् कालद्वारा त्रिगुणमयी मायालाई धुव्य पारेर पारिले क्रियाशक्त प्रधा । सर
 अर्थात् महत्त्ववह र बना भदलन् । निमित्त सृष्टि रन्ने अवधान त्यम अत्रवाट गुर्ववरो काय भदलन् । अथवा या विश्व निमग्न रहन्छ र जगले गर्ती जीवलाई संवसारो रन्धन घाम हुन्छ

॥ १६-२० ॥ अन्ते माहुरो मुहुरा बाल किञ्चापर न्यमेवा विज्ञात भवेपि न्यमनाई स्वयं करि नितिदिन, न्यस्ते नै परमा-या पनि स्वयं माहुराई यो प्रवज किञ्चापर केरि माहुरा नै सीम यामे मर्दछन् । यो ज्ञान बँट माहुरोवाट बाणको हुँ ॥ २१ ॥ देहधारी जीव स्नेहले द्रव वा कपले जेहुँदै वस्तुमा एकरूपले आफ्नू चित्त लगाइदिन्छ । अन्त्यमा त्यो रद्रूप बन्दछ । अन्ते मुहुरी कीराद्वारा आफ्नू प्यालमा धुनेको कीरा हरले उमैको प्यान मर्दा-मर्दा अन्त्यमा आफ्नो एकरूप जलाडेर पनि उमैको रूप झैं बन्दछ । यो मैले मुहुरीवाट भिन्ने । २२-२३ ॥ हे रावजू ! यस्तो मैले यति गुरुहस्तित यी शिक्षा पाएँ । अब आफ्नू देहवाट मैले जे जति भिमै त्यो सुन-॥ २४ ॥ मेरो विवेक र बैराग्यको हेतु यो देह पनि मेरो गुरु हो, किनकि उत्पापर नाश नै अरीरको धर्म हो र निरन्तर वृष्टि पाउनु नै यमको उत्तरोत्तर फल हो, यद्यपि य यमले तत्त्वचिन्तन मर्दछु तापनि मेरो निषय वस्तो छ-यो पराई अपाई स्वात्

भूयस्तां प्रमत्तेष्वं महेश्वरः ॥ २१ ॥ यत्र यत्र मनो देही धारयेत्सकलं धिया ॥ स्नेहाद्वेष्टाद्वयाद्यापि याति तत्तत्स्वरूपताम् ॥ २२ ॥ कीटः पेश-
स्कृते ध्यायन्कुल्यां तेन प्रवेशितः ॥ याति तत्साम्यतां राजन्पूर्वरूपमसन्पजन् ॥ २३ ॥ एवं गुरुभ्य एतेभ्य एषा मे शिक्षिता मतिः ॥ स्वात्मो-
परिक्षितां बुद्धिं मृणु मे वदतः प्रभो ॥ २४ ॥ देहो गुरुर्मम विरक्तविवेकहेतुर्विघ्नस्म मत्तन्निधनं सततार्थदर्कम् ॥ तत्त्वान्मनेन विमृशामि यथा
तथापि पारम्यमित्यवमितो विचराम्यमङ्गः ॥ २५ ॥ जायात्मजार्थपशुभृत्यगुह्यांस्तवर्गान् पुष्पाति यत्प्रियचिकीर्षितमावितन्वन् ॥ स्वान्ते सकृन्म-
वरुद्धधनः स देहः सृष्ट्वाऽस्य बीजमवमीदति वृक्षधर्मा ॥ २६ ॥ जिह्वेकतोऽमुमपकर्षति कर्हि तर्षा शिरसोऽन्यतस्तत्तदुदरं श्रवणं कुतश्चित् ॥ प्राणो-
ऽन्यतश्चालहृक् क्व च कर्मशक्तिर्वह्नयः सपत्य इव गेहपतिं लुनन्ति ॥ २७ ॥ सृष्ट्वा पुराणि विविधान्यजयाऽऽत्मशक्त्या वृक्षान्सूरीमृपपशुश्वग-
ईशमत्स्यान् ॥ तैस्तेरतुष्टदयः पुरुषं विधाय ब्रह्मावलोकधिषणं मुदमाप देवः ॥ २८ ॥ लब्ध्वा मुदुर्लभमिदं बहुमम्भवान्ते मानुष्यमर्थदमनित्यम-
पीह धीरः ॥ तूर्णं यतत न पतेदन्मृत्यु मावज्जिःश्रेयसाय विषयः स्वस्तुः सर्वतः स्यात् ॥ २९ ॥ एवं सञ्जातवैराग्यो विज्ञानालोक आत्मनि ॥ विच-

ङ्कर आदिको मध्य हो । यसले सदा अमङ्गल भएर हुन्छछु ॥ २५ ॥ जसका प्रिय कामनाहरूको विस्तार भनें पुष्प बन, पशु, सेर, खो-पुत्र, घर र कुटुम्बको पोषण गर्दछ, हुला-टुला कट खपेर धनसंचय गर्ने प्राणी देहद्वी वृक्ष झैं स्वभाव हुनाले अन्य देहको निम्ति कमरुपी बीज छोरेर आफ्नू बापु समाप्त भएपछि नाशमा प्राप्त हुन्छ ॥ २६ ॥ जस्तै बेई शरि सीताहरू गृहवासीलाई आफ्नू-बालकविर बान्दछन्, त्यस्तै जीवलाई उसका झन्नेतित्रय तथा कर्मत्रिय पीडित पार्दै रहन्छन् । यसलाई रसना कहिन्थे एकातिर बान्दछ भने पिपासा बर्कोतिर । यमै गरी शिरस अन्त्यर बान्दछ भने त्वचा, उदर र अवगोष्ठिद्वय कतै बर्कोतिर तान्न बान्दछन् । त्यस्तै प्राण र संवत्स जेव बर्कोतिर बान्दछन् ॥ २७ ॥ ती भगवान्ले आफ्नो अजेय मायाशक्ति द्वारा बुद्ध, सप्रे, पशु, पक्षी, देव र मान्य आदि विविध योनिहरू रचेर पनि संतुष्ट नभई जब ब्रह्मदर्शनको योग्यताले सम्पन्न भइन्थे देह रचे, अनि उनले प्रभुत्वना प्राप्त गरे । अतः यो अनुपम देह नै सब भन्दा श्रेष्ठ छ ॥ २८ ॥ अनुपम देह अनित्य भए पनि समस्त पुण्यार्थको माधन हो । अनेक जन्मपछि यो हुनम नरदेह पाएर बुद्धि

मास पुरुषको कर्तव्य हो—यो केरि सन्धुको हानमा पञ्चमन्दा पडिले नै आफ्नू निःशेषम अर्थात् मातृव्य मांछ प्राप्तिको निम्ति प्रयत्न गराम्, भिनकि किय मुख त मयै अन्वहका प्राप्त हुँदै रहन्छ । जतः त्यसको सञ्चरमा आफ्नू अमृत्य समथ नष्ट नपार्नेम् ॥२९॥ यमरी हुइयमा बैराम्यपुक्त हानालोकले आलोकित नपर म निरङ्कार, निःसङ्ग अथर यम धूमण्डले-मा स्वच्छन्दरूपले पुमिरहन्छु ॥ ३० ॥ योटी मुकुले मषेट र बलिचो शेष प्राप्त हुन मक्चन । त्यसको निम्ति स्वयं पनि विचार गर्ने आवश्यकता पर्दछ । हेर योटी अद्वितीय ब्रह्मको ब्रह्मविहकले विविध प्रकारले निरूपण गरेका छन् ॥ ३१ ॥ भगवान् भन्नुहुन्छ—हे उद्भव ! ती गम्भीर-बुद्धि बाह्यणश्रेष्ठ राजा यदुनाई यमरी उपदेश दिएर विदा भई प्रणाम तथा पूजा आदि बरिपछि प्रमन्न चित्तले ह्वाञ्जुमार हिँडे ॥ ३२ ॥ यमरी हाम्रा पूर्वज यदु ती अवस्थको कष्टह्वा समाधानपूर्ण उपदेश सुनेर सर्वथा निःसङ्ग भई मनदर्शी पदमा प्राप्त

रामि मर्हमेतां मुक्तमज्ञोऽनङ्कृतिः ॥ ३० ॥ न होकस्मादुगोहानं सुस्यिरं स्यान्मुपुष्कलम् ॥ ब्रह्मेतद्वितीयं हि गीयते बहुधर्षिभिः ॥ ३१ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ इत्युक्त्वा म यदुं विप्रस्तमामन्त्र्य गभीरधीः ॥ वदिन्तोऽभ्यधिनो राज्ञा ययौ श्रीतो यथागतम् ॥ ३२ ॥ अवधूतवचः श्रुत्वा पूर्वेषां नः स पूर्वजः ॥ सर्वमङ्गविनिर्मुक्तः समचित्तो बभूव ह ॥ ३३ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥ ६ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥ मयोदितेष्ववहितः स्वधर्मेषु मदाश्रयः ॥ वर्णाश्रमकुलाचारमकामात्मा समाचरेत् ॥ १ ॥ अन्वीक्षेत् विशुद्धात्मा देहिनां यि-यात्मनाम् ॥ गुणेषु तत्त्वध्यानं सर्वारम्भविपर्ययम् ॥ २ ॥ सुप्तस्य विषयात्मके ध्यायतो वा मनोरथः ॥ नानात्मकत्वादिकलस्तथा भेदात्मधीर्गुणैः

यम् ॥ ३३ ॥ इति भगवद्भाषणे महापुराणे एकादशस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

(संसारको मिथ्यात्वबतियादन) — भगवान् भन्नुहुन्छ—हे उद्भव ! मैले भनेका बाकाफना धर्ममा माइवान् रहा भेरै आभिन भएर आफ्नू बल, आश्रम र कुलाचारको निष्कास पुडिले आचरण गर्दैरहाम् । १ ॥ आफ्नू धर्मानुष्ठानले शुद्धचित्त भएर यो हेगोम् विषय-लातुव कर्षक हुन त्रिगुणमय कर्म मन्त्र मानेर चल्नछु ती सबैको परिणाम विपरीत

० दक्षिण (मांछ समाधान) — एक दिन दुइबना लालु बीरा महाभक्तलाई भेट्न गए । उनलेख ती उनका कुटीमा पुगे तब बाह्य पाए कि महाभक्त दरवारमा सरका छन् । महाभक्त को दरबारमा जाने हुन भनेर ती दुवैबना कितार गर्नछान—किश्वारी महाभक्तले राजाको दरबारमा जाने को आवश्यकता ? श्री महाभक्त पनि पुछ महाभक्तले छन, कस्तो लाभो ? यसरी कितार विमर्श भएपछि महाभक्त पनि निराका दरबारमा केदा बभन्दा कस्तो छत्रमन मयो । एक दिन पछेर तिसरे फत्ता लसाए—ती हुन नेता उर्वाचार कर्मकर । जमि पाहा मया—उनी बाउनमा अह सीन पा । भएले किनभ तमदज । अह ती दुवैले विचार गरे । २, एक दिन कतै हुनेर आउने स्वयं दहाई भएर के गर्ने । ती दुवै मन्त्र बीराका लुगा फाँटो थियो । अतः ती दुवैबीरको एवममा यो विचारन पुगे । एक दिन भएपछि सबैको रती यीप ओठो खुट्ट । त्यसले ती दुवैबनालाई बोझै थार ठहर्पायो । तत्काल पुमिन आइपुगे र ती दुवै माथुलाई रामा कर्पाएर राजाकोहिँ पुर्पाए । ह्वाके सबै कुरा बलिभूल गयो तिनै बीरा उठरिए र उनले तत्काल दुवै हात काटिदिने आश गरे । जसले बेला ती महाभक्त पनि आइपुगे । उनले राजाकोहिँ बाँ कुरा छुपाए—हजुर को सुमीकार र दुवै बचाः बचमा पर्द मने । ती लम्पु निदर्श छन । महाभक्तले भनेपछि राजाले कितनलाई लपेटिए । त्यसपछि महाभक्त श्री दुवैलाई क्षमापूर्वक आपन आश्रममा ल्याएर उनको सकार गरे । एकदिनलाई महाभक्तले भने — म दरबारमा किन जान्छु भन्ने कुराको सन्देह नपार्हहकता सममा ठडैको कुरा मैले जतिहा हुँ र तबपछि मलाई बिचर भन्ने ० निर्मित । हन्— बीरा दूधो लाग्योका मध्यरात्रिमि बहाता । तर तलाईरक बस्ता भएपछि त मै लाग्छा हुन नपार्नेभ भएर मै म दन जान गर्नुहु, मलाई भए राउने भासा र बीम छैन

१ ॥ २ ॥ पुनरपि पुरुषार्थं तपनामा देखिते वदार्थं ॥ चिन्तन मने व्यक्तिका अन्याय वर्त्ते नानादृश कृतोले मिथ्या हुन्छन्, त्यसै नै विगुणाविका भेर-बुद्धि पनि मिथ्या नै हुन्छ ॥ ३ ॥ परां भक्त पुरुष निवृत्तिको निर्मित केवल विषय नै मिथियक कर्म गह्वर, प्रवृत्ति अनक कल्पकमबाट वृषकु रहनु र अब आत्म-जिज्ञासा अर्थात् ब्रह्मावधारणा प्रवृत्त हुन्छ, तब धर्मविवेको चिन्ता नगर्नाम् ॥ ४ ॥ भेदा भक्त सत्य-साहिमादि यम र आच-म-नेमादि निश्चयका पनि पालन गरनु ॥ भेरो स्वकृपका ज्ञाता, छान र मध्यात् भेरो स्वकृप मुक्तो धेम तथा भद्रा-भक्तिके आगवना गर्नाम् ॥ ५ ॥ भयो मान-मत्सङ्गरहित, कायकुण्डल, मनसाश्रय, रट्रम्यो, गम्भार तथा आत्म-मत्सङ्का जिज्ञासु मण्डर परमिन्दा र अर्थ कुहा नबोलाय् ॥ ६ ॥ वृक्षप अन्तस्वरूप व्यक्त्यु आत्मार्थाई सर्वत्र देहदोरी मण्डर भां, पुन, धन, भुक्ति, स्वजन र धन-मानादिमा अनामक रहनाम् ॥ ७ ॥ अर्धे—बल्ले काठबाट उमको दाहक र प्रकाशक अग्नि पृथक् रहन्छ, न्यस्त—स्थूल र सूक्ष्म देहने उमको लार्थ-रूप स्वयं प्रकाश आत्मा पनि भिन्न रहन्छ ॥ ८ ॥ काठमा श्विष्ट अग्नि जसरी चन,

॥ ३ ॥ निवृत्तं कर्म सेवेत प्रवृत्तं मत्परस्त्यजेत् ॥ जिज्ञासायां संप्रवृत्तो नाद्रियैर्कर्मचोदनाम् ॥ ४ ॥ यमानभक्षणं सेवेत नियमान्मत्परः क्वचित् ॥ मदभिज्ञं पुरुं शान्तमुपासीत मदात्मकम् ॥ ५ ॥ अमान्यगतरो दक्षो निर्ममो दृढसौददः ॥ अमत्सरोऽर्थजिज्ञासुरन्तसुसुरमोघवाक् ॥ ६ ॥ जाया-पत्यगृहक्षेत्रस्वजनव्रविणादिषु ॥ उदासीनः सर्वं पश्यन्मर्वेष्वर्थमिवात्मनः ॥ ७ ॥ विलक्षणः स्थूलसूक्ष्मादेहादात्मैक्षिता स्वदृक् ॥ यथाऽभिर्दाग्णो दाह्यादाहकोऽन्यः प्रकाशकः ॥ ८ ॥ निरोधोत्पत्यगृहजनानात्वं तत्कृतान्गुणान् ॥ अन्तः प्रविष्ट आधत्त एवं देहगुणान्परः ॥ ९ ॥ योऽप्यो गुणै-विरचितो देहोऽयं पुरुषस्य हि ॥ संनारस्तन्निबन्धोऽयं पुमो विद्यान्विदात्मनः ॥ १० ॥ तस्माज्जिज्ञासयात्मानमात्मस्यं केवलं परम् ॥ मज्झम्य निर-मेदेतद्वस्तुबुद्धि यथाक्रमम् ॥ ११ ॥ आचार्योऽरणिराद्यः स्यादन्तेऽस्युत्तरारणिः ॥ तत्तन्बानं प्रवचनं विद्यामन्धिः सुस्वभावः ॥ १२ ॥ वेशारदी माऽतिविशुद्धबुद्धिर्बुध्नोति मायां गुणमश्रमृताम् ॥ गुणांश्च सन्दह्य यदात्ममेतत्स्वयं च शाम्यत्यममिद्यधाग्निः ॥ १३ ॥ अयैषां कर्मकर्तृणां भोक्तृणां सुखदुःखयोः ॥ नानात्वमथ नित्यत्वं लोककालागमात्मनाम् ॥ १४ ॥ मन्यसे सर्वभावानां संस्था होतृपत्तिकी यथा ॥ तच्चदाकृतिभेदेन जायते भिद्यते च धीः ॥ १५ ॥ एवमप्यङ्ग सर्वेषां देहिनां दहयोगतः ॥ कालावयवतः भन्ति भाता जन्मादयोऽमकृन् ॥ १६ ॥ तत्रापि कर्मणां कर्तुरस्वा-

उन्वति, कृमता, रहता आदि काठका गुणहरू ब्रह्म गर्दछः उमै मरी आ मा जन्म मरणादि देहका धर्म ब्रह्म गर्दछ ॥ वास्तवमा ती धर्म उमका हुँदन्न् ॥ ९ ॥ नैतन्मत्सङ्ग पुरुषका म वार्द गुणहरूले भनेको देह अन्त-मरणरूप समारको निर्मित जायमान टानोम् ॥ १० ॥ अन्तः जिज्ञासापूवक भक्त्यु अन्तःकरणमा स्थित हो अङ्गीवीच ईश्वरलाई जानेर अ-य वदार्थमा मयका म यन्त्र बुद्धि न्यागोम् ॥ ११ ॥ आचार्य तत्तका अगम्य हुन र शिष्य माथिको ॥ उपदेष्ट मासको मन्थन कापु हो र सुखद ब्रह्मविद्या तिनको मन्थि ॥ १२ ॥ निपुण र विद्वद् गुणकाट उमका मायालाई अन्त पार्निदन्छ र मयारका कारणरूप गुणक गह पारेर दाउरा रहित अग्नि हो भव्य पनि पान्न हुन्छ ॥ १३ ॥ हे उम ! यदि तिम्रो कर्मका कर्ता र सुख-दुःख-रूप कर्तका भाक्त यो जीव आ अनेक र स्वर्गादि लोक, काल-कर्म प्रतिपादिव ब्राह्म, आत्मा अर्थात् जीवका नि यथा मा-दछौ र समम्

पराधर्मको विचारि प्रवाहकपणं नित्यं र वपार्थं स्वीकार गर्दछौ अथवा यो ठान्दछौ कि पद-पदादि बाह्य साधुविरुद्धा मेदले उसकै मन्त्रपार बुद्धि उत्पन्न भएर सार्थिदै रहन्छ, तापनि हे त्रिय ! यो शरीर र संसारमादि कालको मन्त्रन्त्रले सबै देहधारीहरूको जन्म-मरणादि भाव मदैव महारने छ, यो सिद्ध हुन्छ । कर्मको फल कतौ र मुख दुःखको मोक्षा जीवको शराधीनता यहाँ पनि स्पष्ट देखिन्छ, अनि त्यस्तो कर्मस्थ-परवश जीवलाई के लाभ हुन्छ ? ॥ १४-१७ ॥ यदि यस्तो मनौ कि जो व्यक्ति कार्यकुशल छैनन्, शिवलाई नै कह हुन्छ-यो पनि कुनै नियम छैन, किनकि कर्मले विद्वान्लाई पनि सुखमात्र हुने र मर्त्यलाई कह हुँदै दुःख वा दुःख भोग्न पर्दैन । हामी कर्मकुशल हुनाले सुखी छौं-यो कह्नका लागि व्यर्थ छ । यद्यपि केही व्यक्ति सुखी प्राप्ति र दुःखको निवृत्तिको उपाय जान्दछन्, तापनि ती त्यो उपाय कदापि जान्दैनन्-जसले कहिल्यै मर्नु

तन्म्यं च लक्ष्यते ॥ भोक्तृदुःखसुखयोः को न्वर्थो विवर्श भजेत् ॥ १७ ॥ न देहिनां सुखं किञ्चिद्विद्यते विदुषामपि ॥ तथा च दुःखं भूदानां वृथाऽहङ्करणं परम् ॥ १८ ॥ यदि प्राप्तं विद्यात् च जानन्ति सुखदुःखयोः ॥ तेऽप्यद्या न विदुर्योर्न मृत्युर्न प्रमवेद्यया ॥ १९ ॥ को न्वर्थः सुख्य-
तं न कामो वा मृत्युरन्तिके ॥ आधातं नीयमानस्य वध्यस्येव न तुष्टिदः ॥ २० ॥ ध्रुतं च दृष्टवद् दृष्टं स्पर्शास्वाऽत्यव्ययैः ॥ बहन्तरायकामत्वा-
त्कृषिपच्यऽपि निष्फलम् ॥ २१ ॥ अन्तरायैरविहतो यदि धर्मः स्वनुष्ठितः ॥ तेनापि निर्जितं स्थानं यथा गच्छति तच्छृणु ॥ २२ ॥ इद्रेह देवता यज्ञैः स्वर्लोकां याति याज्ञिकः ॥ सुञ्जीत देववत्तत्र भोगान्दिव्यान्निजाजितान् ॥ २३ ॥ सपुष्पोपनिजे शुभ्रे विमान उपगीयते ॥ गन्धर्वविहर-

नपराम् ॥ १८ ॥ १९ ॥ जस्तै वधस्थान (काद्वे ठाउँ) जाँदा काटिने दुष्परिणाम मिटाई, बाला, चन्द्रनादि कुनै पनि भोग्य पदार्थ सुखी पान गर्न सक्तेनन्, त्यस्तै वनको मृग्य नगीचे रहन्छ, ठगलाई कुनै सुख-सामग्री र काम्य वस्तु कसरी प्रमथ पार्न सक्छ ॥ २० ॥ लौकिक सुख जस्तै श्रुत अर्थात् स्वर्गादिका सुख पनि परस्परको स्पर्श, अक्षया, नाश र क्षय भावि कारण दोषयुक्त नै रहन्छ । अनैक विधिले युक्त कामनाले गर्दा त्यो निष्फल हुन्छ ॥ २१ ॥ यदि कतौ विद्वान्ले प्रभावित नभएर पदादि धार्मिक कृत्यले सम्पन्न हुन्छ भने त्यसद्वारा प्राप्त हुने स्वर्गादि लोकमा जीव जपरी अडन्छ, त्यो पनि सुख- २२ । विविध यज्ञद्वारा देवताको यजन गरेर यजमान स्वर्गलोक जान्छ र त्यहाँ आफ्ना पुण्यकर्मको भन्तिर दिव्य भोगहरू देवता नै भोग्दछ ॥ २३ ॥ ज्ञान्ता पुण्यद्वारा प्राप्त शुभ विमानमा बसेर त्यो व्यक्ति मनोहर वेषधारी भई अनैक सुर-सुन्दरीका साथ विहार गर्दै

॥ १८ ॥ १९ ॥ जस्तै वधस्थान (काद्वे ठाउँ) जाँदा काटिने दुष्परिणाम मिटाई, बाला, चन्द्रनादि कुनै पनि भोग्य पदार्थ सुखी पान गर्न सक्तेनन्, त्यस्तै वनको मृग्य नगीचे रहन्छ, ठगलाई कुनै सुख-सामग्री र काम्य वस्तु कसरी प्रमथ पार्न सक्छ ॥ २० ॥ लौकिक सुख जस्तै श्रुत अर्थात् स्वर्गादिका सुख पनि परस्परको स्पर्श, अक्षया, नाश र क्षय भावि कारण दोषयुक्त नै रहन्छ । अनैक विधिले युक्त कामनाले गर्दा त्यो निष्फल हुन्छ ॥ २१ ॥ यदि कतौ विद्वान्ले प्रभावित नभएर पदादि धार्मिक कृत्यले सम्पन्न हुन्छ भने त्यसद्वारा प्राप्त हुने स्वर्गादि लोकमा जीव जपरी अडन्छ, त्यो पनि सुख- २२ । विविध यज्ञद्वारा देवताको यजन गरेर यजमान स्वर्गलोक जान्छ र त्यहाँ आफ्ना पुण्यकर्मको भन्तिर दिव्य भोगहरू देवता नै भोग्दछ ॥ २३ ॥ ज्ञान्ता पुण्यद्वारा प्राप्त शुभ विमानमा बसेर त्यो व्यक्ति मनोहर वेषधारी भई अनैक सुर-सुन्दरीका साथ विहार गर्दै

॥ १८ ॥ १९ ॥ जस्तै वधस्थान (काद्वे ठाउँ) जाँदा काटिने दुष्परिणाम मिटाई, बाला, चन्द्रनादि कुनै पनि भोग्य पदार्थ सुखी पान गर्न सक्तेनन्, त्यस्तै वनको मृग्य नगीचे रहन्छ, ठगलाई कुनै सुख-सामग्री र काम्य वस्तु कसरी प्रमथ पार्न सक्छ ॥ २० ॥ लौकिक सुख जस्तै श्रुत अर्थात् स्वर्गादिका सुख पनि परस्परको स्पर्श, अक्षया, नाश र क्षय भावि कारण दोषयुक्त नै रहन्छ । अनैक विधिले युक्त कामनाले गर्दा त्यो निष्फल हुन्छ ॥ २१ ॥ यदि कतौ विद्वान्ले प्रभावित नभएर पदादि धार्मिक कृत्यले सम्पन्न हुन्छ भने त्यसद्वारा प्राप्त हुने स्वर्गादि लोकमा जीव जपरी अडन्छ, त्यो पनि सुख- २२ । विविध यज्ञद्वारा देवताको यजन गरेर यजमान स्वर्गलोक जान्छ र त्यहाँ आफ्ना पुण्यकर्मको भन्तिर दिव्य भोगहरू देवता नै भोग्दछ ॥ २३ ॥ ज्ञान्ता पुण्यद्वारा प्राप्त शुभ विमानमा बसेर त्यो व्यक्ति मनोहर वेषधारी भई अनैक सुर-सुन्दरीका साथ विहार गर्दै

छ १ गन्धर्व उमको गुण थाउठन् ॥ २४ ॥ उर बेला किङ्किणी मद्रुहो मुशोतिर र इच्छातु गार ममन एने विमानमा वसेर न्यो प्राप्ता दवम्भतो विहारवत् नन्दनादि उरवन्मा
अल्पनारदमित दितार गर्दे एक दिन अल्प अग्रवन्मासी वतनेलाई जान्नेन ॥ २५ ॥ जवम्भ न्यमको पुष्प शव र हेरुहन्, तवम्भ त्यो स्वमेता सुखरुक् मान्छ ॥ तर पुष्प
धीन हुनामाथ इच्छा नमग पनि न्यो अग्रहो प्रेम्णाले मुक्ता नउ स्ररुछ ॥ २६ ॥ यदि कोई कर्मा कृने अधम प्रलभ हो मंगवमा जागेर अधर्मरु, अजिनन्दिप, स्वेच्छाचारी, कृपण,
लोभी, स्थण र प्राधोर्मिक बगर विना विधिने पगु-पग गगर भूत प्रेतादिनाई बलि दिन्छ भने यो पाप अवश्य नरकमा पर्दछ र अन्त्यमा भोर अज्ञानान्धकारमा गगर
भाटिन्छ ॥ २७ ॥ २८ ॥ दु.सु ने अमरा फल छ, त्यो मानव शरीरले, यस्ता कर्महरू गर्दै प्राणी निरु कर्मद्वारा पुनः देह प्राप्ति गर्दछ ॥ अनन्त यमले कृपणवर्मा जीवताई के सुख
वा शान्ति प्राप्त हुन सक्छ ? ॥ २९ ॥ मनुष्य प्राचनई हाडने, लाक र लोकावीची लोकपालकहरूलाई पनि मान्न सय नदिरहन्छ ॥ जमको अत्युच्य दुइ परार्थ मन्दा पनि वनाको छ,

न्यम्ये देवीनां हयवेपथुक् ॥ २४ ॥ स्त्रीभिः कामगयानेन किङ्किणीजालमालिना ॥ भीडत्र वेदात्मपानं मुशक्रीडेषु निवृत्तः ॥ २५ ॥ तावत्प्रमो-
दते स्वर्गे यावत्पुण्यं ममाप्यते ॥ श्रृणुपुण्यः पतत्सर्वागनिच्छन्कालचालितः ॥ २६ ॥ यथधर्मरतः सद्भावमतां वाऽजितेन्द्रियः ॥ कामात्मा कृपणां
लुब्धः स्त्रियो भूतभिहितक ॥ २७ ॥ पशुनगिधनाऽऽलम्ब्य प्रेतभूतगणान्यजन् ॥ नरकानवशां जन्तुर्गता यात्युत्त्वर्षतमः ॥ २८ ॥ कर्माणि दुःखो-
दकाणि कुर्वन्देहेन तैः पुनः ॥ देहमाभजते तत्र किं सुखं मर्त्यधर्षिणः ॥ २९ ॥ लोकानां लोकपालानां मद्रुहं कल्पजीविनाम् ॥ ब्रह्मणाऽपि भयं
मत्तो द्विपरार्थपरायुषः ॥ ३० ॥ गुणाः सृजन्ति कर्माणि गुणोऽनुसृजने गुणाम् ॥ जीवन्तु गुणमयुक्तो मुहुक्ते कर्मफलायमो ॥ ३१ ॥ याव-
त्स्यादगुणवैरम्ये तावन्नानात्वमात्मनः ॥ नानात्वमात्मनो यावत्पारतन्त्र्यं तदेव हि ॥ ३२ ॥ यावदस्यास्वतन्त्रत्वं तावदीश्वरतो भयम् ॥ य एत-
त्समुपामीरंस्ते मुह्यन्ति शुचाऽर्पिताः ॥ ३३ ॥ काल आत्मागमो लोकः स्वभावो धर्म एव च ॥ इति मां बहुधा प्राहुर्गुणव्यतिकरे मति ॥ ३४ ॥
उद्धव उवाच ॥ गुणेषु वर्तमानाऽपि देहजेष्वनपावृतः ॥ गुणेन वद्धयते देवि वद्धयते वा कथं विभो ॥ ३५ ॥ कथं वर्तेन विहरेत्केवा ज्ञाते लक्षणेः ॥

वी ब्रह्मालाई पनि कालकृप मेरो भय नदिरहन्छ ॥ ३० ॥ गुण ने मने कम गर्दछन् र मन्त्रादि गुण ने इन्द्रियहरूलाई कर्ममा प्रवृत्त पार्दछन् ॥ प्राणी अज्ञानवश इन्द्रियहरूले पुन
अधोत् निवमा गर्दै बुद्धि बगेर उनले गरका समका फल मान्छ ॥ ३१ ॥ यतरी जव आङ्कुरादि फाले विषमार्थ-वा नदिरहन्छ, नरम्य आत्माको नानात्व रदिरहन्छ तथा बरम्य
आ माको अनेकता रहन्छ, तवम्भ परार्थोन्ता रदिरहन्छ ॥ ३२ ॥ जवम्भ परार्थोन्ता रहन्छ, तवम्भ ईश्वरमित भय नदिरहन्छ अतः जो यस कर्मलोकको उपागु छन्, ती
त्यस्तै छाकाकुल हुँदै पाहमा प्राप्त हुन्छन् ॥ ३३ ॥ हे उद्धव ! गुणको वैषम्य मयपछि काल, जीव, वेद, लाक, स्वभाव र यम अनेक नामद्वारा मेरो ने निकृपण गरिदो
छ ॥ ३४ ॥ उद्धव मन्दछन्-ह विभो ! दहका कर्म र उमका फलादि गुणमा रहेर पनि यो देहपार्थ शीव कसरो उनको कल्पना नवर्ता ? यदि आकाश मरुत अनाहुव
हुनाले गर्दा गुणमित उमका हुने सम्भव रहन्न भने त्यसमा किन रसिन्छ ? ॥ ३५ ॥ परमो गुणरुक्ले सुक्त पुष्प कसरी रहन सक्छ, त्यो कसरी विहार गर्दछ, कुन लक्षणा

चिन्ति १ न्यो के सान्त् १ के न्यादत्त १ कसरी सुने बने र दिहने गर्दछ ॥३६॥ हे अस्तुत ! हे प्ररनका यथाय उत्तर दिजे भेट ! इति हेर । या प्ररनहको उतर दिनुम् चाँदे
 आत्मा नित्यवद् तथा नित्यमुक्त कसरी रहन्छ ? मेरो यो अज्ञानवाण परिदिनाम् ॥३७॥ इति श्रीभद्रागवत महापुराणे परब्रह्मसूत्रे नेपाली भाषाकोपां दशमोऽध्यायः ॥१०॥
 श्रीभगवान् भन्तु-छ-ममा बद्ध र हुक नावको कथन पत्र रआदि गुणको संमर्गले हुन्छ, यथार्थमा होइन । गुणको बद्ध माया हो । अतः ममा मोक्ष अपथा बन्धन कही पनि
 छैन ॥ १ ॥ ज्ञाक-मात्र, सुख-दुःख र शरीरको नाश यी मायाले हुन्छन् । उन्ते-स्वप्न बुद्धको अवस्था हो, त्यसै गरी मंगल पनि वास्तविक छैन ॥ २ ॥ हे उद्धव ! विद्या र
 अविद्या बेरा छनिक नान (पिने दुइ जीवको मोक्ष र कथन गान हुन् । यी दुवै अनादि छन र बेरी मायाद्वारा रचिन छन् ॥ ३ ॥ हे महाबुद्धिमान उद्धव ! र योता नै कु ।
 र जीव बेरी प्रतिविम्बरूप अर्थ हो । अविद्याजनित अनादि बन्धन तथा विद्या जनित माध जीवक लागि हुन् । ४ ॥ अब म निर्माताई बद्ध र मोक्षको विशेषता भन्दछु । सुन-

किं भुञ्जीमान विमृजेच्छीतामीत याति वा ॥ ३६ ॥ एतदन्त्युत मे ब्रूहि प्रश्न प्रश्नविद्वां वर ॥ नित्यवद्धो नित्यमुक्त एक एवेति मे ब्रूमः ॥३७॥
 इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे भगवदुद्धवसंवादे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

श्रीभगवानुवाच ॥ बद्धो मुक्त इति व्याख्या गुणतो मे न वस्तुतः ॥ गुणस्य मायामूलत्वाच्च मे मोक्षो न बन्धनम् ॥१॥ राकोमोहो मुस्तु दुःखं देहान्यत्रि
 मायया ॥ स्वप्नो यथात्मन स्यातिः संसृतिर्न तु वासनवी ॥२॥ विद्याविद्ये मम तन्वू विद्वद्बुद्धव शरीरिणां ॥ मोक्षव-धकरी आवे मायया मे विनिर्मेतो ॥३॥
 एकस्यैव ममांशस्य जीवस्यैव महामते ॥ कन्धोऽस्या विद्यायाऽनादिविद्यया च तथेतरः ॥४॥ अथब्रह्मस्य मुक्तस्य तैलक्षण्यं वदामि ते ॥ विरुद्धधर्मिणोऽज्ञान
 स्थितयोरेकधर्मिणि ॥५॥ सुषण्वितो मदर्शो मन्वायो यदृच्छयेनो कृतनीडो च वृक्षे ॥ एकस्तयोः स्यादति पिप्लान्नमन्यो निरन्नोऽपि बलेन भूयात् ॥६॥
 आत्मानमन्यं च म वेद विद्वानपिप्ललाटो न पिप्ललाटः ॥ योऽविद्यया युक्तस्तु नित्यवद्धो विद्यामयो यः स तु नित्यमुक्तः ॥७॥ देहस्थोऽपि न देहस्थो
 विद्वान्देहानाशयान्धितः ॥ अदेहस्थोऽपि देहस्थः कुमतिः स्वप्नदृश्यया ॥ ८ ॥ इति गेन्द्रियाथेषु गुणगणि गुणेषु च ग्रहमाणेष्वहं कुर्यान्नविद्वान्यस्मिन्

यथाय बद्ध (जीव) र मुक्त (ईश्वर) दुवै समानरूपले शरीरमा नियन्त्राक्यमा छन्, तर इनको दशा फरफर भिन्न छ । ५ । यी दुवै बृक्षबाट तब ब्रू शरीरबाट ब्रह्म छन
 र तब एकै हुनाले समान र विद्यामा नहुनाले भिन्न छ । यी दुवै अतिबन्धीय मायाले गर्दा बृक्षको देहमा निवासमान तुलाएका छन, तर उपमा भेद बाँ छ कि हुनया
 योता यान् १२ विषयहरू मान्दछ र अर्को अर्थान् (मुक्त) विषय नोगाबाट रचित रहन छान अर्क दशा यो क्लेशान् छ ॥ ६ । विषय मोक्ष यथा आकृताई र ब्रह्म
 (विषय मोक्ष) १३ पनि आन्दछ र विषय मोक्ष न आकृताई न अर्थान् १४ विषय-मा न्यागी लाई नै जान्दछ । अतः यिनमा जो अविद्यायुक्त छ, त्यो नित्य बन्धन छ,
 १५ जो विद्यायुक्त छ त्यो नित्य मुक्त छ ॥ ७ ॥ देहमा स्थित भएर पनि विद्वान् देहमन्धवी भाग त्याग्नाले देहमा उनी धरी रहन्नन्, जसरी स्वप्नबाट उठेरी व्यक्त
 १६ मन्धवी देहमा स्थित रहन र देहमा स्थित भएर पनि अज्ञानी न देखने छ स्थित रहन्छ । ८ । जो निश्चित अर्थान् विचार रति भिन्न छ, त्यो इन्द्रियद्वारा

विषय-ग्रहण मए एनि बाकुलाई ग्रहण गर्ने ठाउँद, किनकि ठमनाई यो ज्ञात छ कि इन्द्रियसम्बन्धी गुणद्वारा विषयसम्बन्धी गुणको ग्रहण महरहेछ ॥९॥ यो देह देवाधान छ कसले
कमेन्द्रियद्वारा कर्म गरिन्छ, तर यम शरीरमा विद्यमान अज्ञानी जीव बाकुलाई कर्मा मानेर बाँचिन्छ ॥१०॥ यमरी सुन्नु, बस्नु हिँड्नु, स्नान गर्नु, देख्नु, छुनु, सुँघ्नु, मोड्नु गर्नु
र सुन्नु इत्यादि कर्मबाट विरक्त विद्वान् अज्ञानी भैं बन्धनमा बाँचिदैन, किनकि त्यो ती विषयहरूको बाँका इन्द्रियलाई मान्दछ ॥ त्यो त सर्वव्यापी आकाश, सबै कसले बाधु र जनेक
स्थानमा प्रतिबिम्बित हुने स्वर्ण भैं शरीरमा स्थित रहेर पनि त्यसका कार्यहरूमा आमक हुँदैन ॥११॥ १२॥ अब ज्ञानदृष्टि बैराग्यले दीप्त हुन्छ र त्यसै द्वारा सबै मध्यम निवारण हुन्छ
तय स्वप्नबाट जागेको यमान दैव-धर्म हराउँछ ॥१३॥ जपका बाक, इन्द्रिय, मन र बुद्धिका वृत्तिहरू र कुपराहित हुन्छन्, रया प्राणी शरीरमा स्थित भएर पनि गुणहरूले युक्त रहन्छ
॥१४॥ सर्वोच्चतम (यमको) देहलाई कुनै दुष्ट क्लेश पुन्यामोन् या कोही रुजन पूजा मर्गो बानी दवै अवस्थामा एकनास रहन्छ ॥१५॥ जो भलो गर्नेको प्रज्ञा मर्दन र ५ छदिनेको निम्दा

क्रियः ॥६॥ देवाधीने शरीरेऽस्मिन्गुणभान्येन कर्मणा ॥ वर्तमानोऽप्युधस्तत्र कर्ताऽस्मीति निबद्धयते ॥१०॥ एवं विरक्तः शयन आमनाटनमजने ॥
दर्शनस्पर्शनप्राणभोजनश्रवणादिषु ॥११॥ न तथा बद्धयते विद्वान्स्तत्र तत्रादयस्तुणाः ॥ प्रवृत्तिस्थोऽप्यमसक्तो यथा स्व मविताऽनिल ॥१२॥
वैशाखश्रेष्ठयाऽमङ्गशितया छिन्नमंशयः ॥ प्रतिबुद्ध इव स्वप्नान्नानान्वाडिनवर्तते ॥१३॥ यस्य म्युपीपमंकल्याः प्राणेन्द्रियमनोधियाम् ॥ वृत्तयः म
विनिर्मुक्तो देहस्थोऽपि हि तद्गुणैः ॥१४॥ यस्यात्मा हिम्यते ह्रिस्तेन किञ्चिदवस्थया ॥ अच्यते वा कश्चित्तत्र न व्यतिक्रियते बुधः ॥१५॥
न स्तुवीत न निन्देत कुर्वतः माध्वमाधु वा ॥ वदतो गुणदोषाभ्यां वर्जितः समद्वन्द्वमुनिः ॥१६॥ न कुर्यान्न वदेत्किञ्चित्त्वाप्योत्माश्रमाधु वा ॥
आम्नागमोऽनया वृत्त्या विचरेज्जडवन्मुनिः ॥१७॥ शब्दब्रह्मणि निष्णान्तो न निष्णायात्परे यदि ॥ श्रमस्तस्य श्रमफलो ह्यधेनुमिव रक्षतः ॥१८॥
गां दुग्धदोहामसतीं च भार्यां देहं पराधीनममप्रजां च ॥ विनां त्यनीर्थाकृतमङ्ग वाचं हीनां मया रक्षति दुःखदुःखी ॥१९॥ यस्यां न मे पावनमम कर्म
स्थिरबुद्धप्राणनिरोधस्तथ ॥ लीलावतारिभितजन्म वा स्याद्व्याप्यां गिरं तो विमृशान् धीरः ॥२०॥ एवं जिज्ञासयाज्ञापोष्य नानातन्त्रधर्ममात्मनि ॥

गर्देत, जसमा उदारता इत्यादि गुण र कृशता आदि अवगुण हुँदैनन्, त्यही समदर्शी ज्ञानी कहिन्छ ॥१६॥ ज्ञानी न केही मर्गो न केही बोरोस्, न राजाको सुखी, न नजानि
चिन्ता ! यमरी आत्मानुभवमा सन्न रहेर जड भैं हुनास् ॥१७॥ जसले धास्त्र पढेर ज्ञानलाई साक्षात्कार गर्ने बाटो राजगी जनिमकेको छ, तर त्यस बाटोद्वारा सबैको बाधाकार
भरोको छैन, त्यसले पढेको श्रम, उम्र मर्गो न पल छ, बन्धनयो (बाँधी) गाईको सेवा गर्ने श्रम ॥१८॥ हे उद्धव ! जसको दूध दिने समय विलम्बको छ, त्यस गाईको,
कुलटा पानीको पराधीन देखेको, दुष्ट गन्धानको, उचित दानरहित धनको र सेवा गुणानुवादहीन बाणीको जो रक्षा गर्दछ, उनलाई दुःखमाथि दुःख थपिदै रहन्छ ॥१९॥ हे
उद्धव ! बाणीमा मंगलको पालन र मंदारमा कथायुक्त तथा चलेलाई एविव पान मेरा कर्म वा अवधार । जन्मको वर्णन नगोस्, त्यो बाणी निमग्न छ । बस्ता बागी विद्वान्ले बाँस्नु

हुँदैन ॥ २० ॥ यमरी विचारपूर्वक आ-यामा द्वैतभावरूपी भ्रम छाडेर म सर्वव्यापीमा आत्मन् निर्मल मन लगाई कम छाडिदिनु ॥ २१ ॥ यदि मनलाई स्थिर पारेर ब्रह्मलाई चारण भर्नामा समर्थ नभए फलाङ्गिनामा छाडी भई कम भलाई व्यर्थ गर्दै रहू ॥ २२ ॥ मेरो दृष्टादक बन्धनप्रद र सदैव संसारलाई पवित्र पान छु । अद्वैतार्थक भ्रमलाई हुँदै, याउंदा, स्पर्शक गर्दै र उसैको अनुकूल बार-बार लीला गर्दै निरपेक्ष बनिरहू ॥ २३ ॥ हे उदय ! मेरो निम्ति धर्म, काम र अर्थमात्रक कम भर्नेलाई मेरो जाग्रतस्वरूप म मनातन परमेश्वरकी निजलयानिमा भाँति प्राप्त कृष्ण ॥ २४ ॥ जब मनभाले मेरो त्यो अकिन भिल्लछ, तब प्राणी मेरो अपावना बराबर गदक र मापुद्वारा निश्चित मेरो भवकपलाई

उपायेत विरजं मनो मय्यर्थं सर्वमे ॥ २१ ॥ यद्यनीशो धारयितुं मनो ब्रह्मणि निश्चलम् ॥ मयि सर्वाणि कर्माणि निरपेक्षः समाचर ॥ २२ ॥
 धृद्धालुर्मे कवाः शृण्वन्मुमुक्षा लोकश्रवणीः ॥ गायन्ननुस्मरन्कर्म जन्म चाभिनयन्महुः ॥ २३ ॥ मदर्थं धर्मकार्थार्थानाचरन्मदपाश्रयः ॥ लभते
 निश्चलां भक्तिं मय्युद्धव मनातने ॥ २४ ॥ मत्सङ्गलब्धया भक्त्या मयि मां स उपासिता ॥ स वै मे दशितं सद्भिन्नमा चिन्दते पदम् ॥ २५ ॥
 उदव उवाच ॥ साधुस्तवोत्तमरलोक मत्तः कीदृग्बिधः प्रभो ॥ भक्तिस्त्वायुषयुज्येत कीदृशी सद्भिगहता ॥ २६ ॥ एतन्मं पुरुषायश्च लोकाध्यक्ष
 जगत्प्रभो ॥ प्रणतयानुरक्ताय प्रपन्नाय च कथ्यन्मां ॥ २७ ॥ त्वं ब्रह्म परमं व्योम पुरुषः प्रकृतेः परः ॥ अवतीर्णोऽसि भगवन्वेच्छोपात्तपुत्रः पुः
 ॥ २८ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ कृपालुरकृतद्रोहस्तितिक्षुः सर्वदेहिनाम् ॥ सत्यमारोऽनवघातात्मा समः सर्वोपाकारकः ॥ २९ ॥ कामरहतधीर्दान्तो

महर्षे प्राप्ता गच्छ ॥ २५ ॥ हृदये सोचि-ने उगमश्लोकः । हे स्वामिन् ! हजुर कन्ना साधुनाई सादरको दारिद्र हेतुदुःख ? त्या वस्तु भक्ति हो जो हजुरसाई पावन उपयोगी दुःख र जल्वाई साधुजन राक्षा भान्धछन् । ॥ २६ ॥ हे दुष्पाप्मण्य ! हे लोचिष्यण्य ! हे जगत्पणे ! य प्रणामपूर्वक हजुरको गणेशमा हू, मलाई उपयुक्त हू। गमरी बुलाउनेमू ॥ २७ ॥ यो दुष्पापक बुलाउने योग्या हजुरमै छ, किनकि हजुर आकाश अँ संबरहित र प्रकृतिभन्दा भिन्न परब्रह्म परमात्मा हुनुहुन्छ । हे भगवन् ! हजुरले आफ्नू हुन्छाले एषक देह ग्रहण गर्नु भएका छ । २८ । मगवान् सन्तुष्ट-जो व्यस्ति कृपाछ, श्रोत नभने, साययुक्त, ईर्ष्यादि दोषरहित, स्रष्टृकी, सर्वको उपकार गर्ने, कामविकाररहित र अयदनश्राल, बाहिरी इन्द्रिय-

[illegible]

साईं संवसमा रत्ने, कोषलचित, मदावारी, पवित्रदहीन, उद्यांगदीन, प्रसन्न वसले, हृत्, शान्तिचित्त, अकल्, धर्ममा अचल, उत्तम विचारशील, सर्व भावधान, निर्विकार, दीनताशून्य तथा मातृ, प्याय, शोक, मोह, हृदय र मृ-पुलाई केही जन्मा नटान्ने, प्रतिप्यका अनभिन्नापी, अहोलाई उचित कुरा पुत्राउन नमर्थ, धृतराष्ट्रद्वित, कुरुणाशील, न्ययज्ञानी र वेदरूपिणी मेरो आश्राले छनित आफ्नु धर्म सनमा गुण र नमर्नमा लाग्ने दोष ज्ञानदण्ड, तर मेरो ध्यानका प्रति बन्धक हुनाले तथा यस विचारले भि मेरो भक्तिले नै ममन्त कायै पूर्ण हुन्छन, ती सर्वनाई छानेर मेरो भक्ति गर्दछ, त्यो भेट ताडु हुन्छ ॥ २९ ॥ ३० ॥ मेरो कति र जसो रूप छ, सो म हूँ, त्यो ज्ञाप होम् वा नहोम्, किन्तु बर्चस्वि स्थित नलागेर जो मेरो भक्ति गर्दछन, निनलाई म आफ्नु श्रेष्ठ भक्त मान्दछु ॥ ३१ ॥ हे उद्भव ! मेरो मूर्ति र मेरा भक्तजनका हृदय, स्वर्ग, द्वावन, सेवन, स्तवन, वषाय, गुण-कर्मको ज्ञान, मेरा कथा सुनमा श्रद्धा, मेरा ध्यान, जे प्रति शास्त्रको त्यो मेरो निम्ति अर्पण गर्दै आफ्नाई दास्यरूपले समा अर्पण गर्नु ॥ ३० ॥ ३५ ॥

सद्गुः शुचिर्गच्छनः ॥ अनीहो भित्तुक्त शान्तः स्थिरो मच्छरणो मुनिः ॥ ३० ॥ अप्रमत्तो गभीरात्मा धृतिमाञ्जितपङ्गुणः ॥ अमानी मानदः कृतो मैत्रः कारुणिकः कविः ॥ ३१ ॥ आज्ञार्थं गुणाद्भोषणमयाऽऽदिष्टानपि स्वकान् ॥ धर्मान्मत्यज्य यः सर्वान्मां भजेत स सत्तमः ॥ ३२ ॥ ज्ञात्वाऽज्ञात्वाऽपि ये वै मां यावान्यथास्मि यादृशः ॥ भजन्त्यनन्यभावेन ते मे भक्ततमा मताः ॥ ३३ ॥ मल्लिङ्गमद्भजनदर्शनस्पर्शनार्चनम् ॥ परैर्यथा स्तुतिः प्रहृष्टगुणकर्मातुकीर्तनम् ॥ ३४ ॥ मत्कथाश्रवणे श्रद्धा मदनुमानमुद्भव ॥ सर्वलाभोपहरणं दास्येनात्मनिवेदनम् ॥ ३५ ॥ मज्जन्म-कर्मकथनं मम पर्वानुमोदनम् ॥ गीतताण्डववादित्रगोष्ठीभिर्मदुद्गृहोत्सवः ॥ ३६ ॥ यात्रात्रलिविधानं च सर्ववर्षिकपरम्परा ॥ वैदिकी तान्त्रिकी दीक्षा मदीयव्रतधारणम् ॥ ३७ ॥ समार्चास्थापने श्रद्धा स्वतः संहार्य चोद्यमः ॥ उद्यानापवनाग्नीहोत्रभन्दिरकर्मणि ॥ ३८ ॥ समार्जनोपलेपाभ्यां मेकम-ण्डलवर्तनं ॥ गृहशुश्रूषणं मद्यं दामवद्यदमायया ॥ ३९ ॥ अमानित्वमदम्भित्वं कृतस्य परिकीर्तनम् ॥ अपि दीपावलांक भेनोपयुञ्ज्यान्निवेदितम् ॥ ४० ॥ यद्यदिष्टमं लोके सञ्जातिप्रियमात्मनः ॥ तत्तन्निवेदंन्मद्यं तदानन्त्याय कल्पने ॥ ४१ ॥ सूर्योऽग्निबोक्षणो गावो वेष्टनः स्य मर-ज्जलम् ॥ भूरात्मा सर्वभूतानि भद्रं पूजापदानि मे ॥ ४२ ॥ सूर्यं तु विद्यया त्रया हविषाऽग्नीं यजेत माम् ॥ आतिथेन तु विप्राग्र्यं गोप्यम् ॥

मेरो जन्म-कर्मको वर्णन, मेरा पञ्चरूपा ममर्थन गर्नु, मेरो मन्दिरमा नृत्य, मान र समान द्वारा उत्सव ॥ ३६ ॥ वर्ष दिनका सर्व परमा मेरा ध्यानमा जान्नु, पूजा गर्नु, वैदिकी तथा तान्त्रिकी दीक्षा लिनु, मेरा क्रममा पालन गर्नु ॥ ३७ ॥ मेरा मूर्ति स्थापनामा श्रद्धा तथा शक्ति भए एवर्न वर्षमा भिन्तर मेरो निम्ति पूज्यवादिना, कल्पका वस्त्रमा, गोप्यास्थान, नगर र मन्दिर बनाउने उद्योग ॥ ३८ ॥ निष्कपट भावले मेरा मन्दिरमा उचा आउनु, लिप्ता, जल छर्कुनु र सर्वनाम्न वादि मण्डल बनाएर दाप गर्नु सर्व मेरा यात्रा गर्नु ॥ ३९ ॥ सर्वज्ञानमा, दम्भत्यामा, गरिमाः म कर्म नभन्नु र मेरा निम्ति अर्पण बनाका भक्तजनले आफ्नु काम नगर्नु ॥ ४० ॥ संसारमा जे जे गर्नु आफ्नाई बनाइ द्य र प्रिय न, त्यो भर्ने निम्ति अर्पण गर्नु ॥ यस्तो बनाले त्यो अनन्त पुनः भएर उल्लाई प्राप्त गर्नु ॥ ४१ ॥ हे उद्भव ! अग्नि ब्राह्मण, गार्ह, विष्णुभक्त, आकाश, जल, वायु, धुक्ती, भा मा,

र प्राप्ती मेरो पूजाका ध्यान हुन् ॥४२॥ हे उद्धव ! वैदिक मन्त्रले स्तुति गरेर सूर्यमा, इन्द्रद्वारा अग्निमा, आग्निपले श्रेष्ठ ब्राह्मणमा, हरियो पौंस बाहिले सार्वसा, सार्वी श्री स्वाधन गरेर विष्णु मकमा, ध्यानमा भग्न गरेर इन्द्रद्वारा आकाशमा, जल प्रधान कृष्ण इत्यादि बनाएर उद्धव, इन्द्रध्वन्त्रले न्याम गरेर भूमिमा, बोगद्वारा आग्न देहभित्र आत्मामा र ममदशी भएर मेरो अन्तर्यामी रूपका सबै प्राणीमा पूजा गरौंम् ॥ ४३ ॥ ४५ ॥ यी सबै ध्यानमा सावधानीले ब्रह्म, चक्र, गदा र एष (कर्मल) ले शोभित मेरा चतुर्भुजहरूको ध्यान गर्दै पूजा गरौंम् ॥ ४६ ॥ यसरी जुन बहुर र कृतिनिर्माण आदि द्वारा मावधानीले मेरी पूजा गर्दछ, त्यो मेरो उत्तम भक्ति पाउँछ । साधुको सेवा यस्तो भक्ति प्राप्त गर्ने योग

यवमादिना ॥४३॥ वैष्णवे क्रमुमत्कृत्या हृदि स्ते ध्याननिष्ठया ॥ बायो मुख्यधिया तोये द्वयैस्तोयपुरस्कृतैः ॥४४॥ स्यण्डिले मन्त्रहृदयैर्भोगोरात्मानमा-
त्यनि ॥ श्लेष्मैर्न सूर्यभूतेषु ममत्वेन यजेत माम् ॥४५॥ धिष्णोष्वेध्विनि मद्रुपं शङ्खचक्रगदाम्बुजैः ॥ सुक्तं चतुर्भुजं शान्तं ध्यान्नर्चेत्समाहितः ॥४६॥ इष्टापूर्तेन
मामेयं यो यजेत समाहितः । लभते मयि सद्भक्तिं मत्सन्निः साधुमेवया ॥४७॥ प्रायेण भक्तियोगेन मत्संगेन विनोद्धव ॥ नोपायो विद्यते मन्त्रयक् प्रायेण
हि मतामहम् ॥४८॥ अर्थेनः परमं गृह्यं गृह्यतौ यदुन्नन्दन ॥ सुगोप्यमपि वक्ष्यामि त्वं मे भृत्यः सुहृत् सखा ॥४९॥ इत्येकादशोऽध्यायः ॥११॥

श्रीभगवानुवाच ॥ न रोधयति मां योगो न सांख्यं धर्म एव च ॥ न स्वाध्यायमनपस्त्यागो नेष्टापूर्तं न दक्षिणा ॥१॥ व्रतानि
यज्ञश्छांदांसि तीर्थानि नियमा यमः ॥ यथाऽवरुन्धे मत्सङ्गः सर्वमङ्गापटो हि माम् ॥२॥ सत्संगेन हि देवैरा यातुधाना मृगाः

निष्कण्ट वाटा हो ॥ ४७ ॥ हे उद्धव ! मन्त्रले प्राप्त भक्तिवांग बाहेक मलाई पाउने अन्य कुनै मयिला उपाय छैन, भिन्नकि त्यो विविध दृष्टि हुने वातुद्धको मुख्य आधार
म नै हुँ ॥ ४८ ॥ अपवा हे यदुन्नन्दन, उद्धव ! । निमी मेरा सेवक, प्रेमी र सखा हो यथा मेरो कृपा ध्यानले सुनिहका छी, यमैले म अन्वन् साधनोप माग पनि निमीपिन
मन्दछु । त्यो मायं कल्पन्त गुप्त छ ॥ ४९ ॥ इति श्रीब्रह्मसूत्रे महाप्रमाणे पं० गौरीशङ्करकृत 'वाणिकी' भाषाटीकायामेकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

भगवान् मन्मुद्ध—पर्व धर्मका आर्मापि छुटाउन मन्मङ्ग जसरी बलाई ब्रह्ममा पाउँछ, त्यसै सारी योग, सांख्य, धर्म, स्वाध्याय, मन, दान, ब्रह्म, कृपादि निर्माण, दक्षिणा,

क बराला (विश्विद दृष्टि) २. अन्वयमा आर्मान गन्तव्य आशयन यस्यपि यमुष्ट हुन्छन्, इन्द्रध्वन्त्रमा यस मय नै अन्वयन गरेर हो उपाय प्राप्त हुन्छ । इन्द्रध्वन्त्रको मुखविद्व बाह्येयिक विद्वान्माई वादन्त नु।
मेता किमोर वयं धिय र आन्त अन्वयन गन्तव्य गरेर कन र हुने श्रीब्रह्मसूत्रे मने वरा वनकी २ उद्धव सखामाईरको सखायन वरीहा निवने । परीक्षकले तीक्ष्ण र तिम्का सखक तावन्नकनले हो वन मने
'इमास्मिन्म पानीलाई दपी वस्तो बहरी बनाइदिउ' । ती २ तिम्का सखकल जलन विद्यार्थी एक बागमा निर्मित उत्तर वनने सखन मन्म यदुन्नन्दन दिउने । बाई वादन्तमा दपी बह गछे पक्षमा वनले उत्तर लेख्न बने र
छिटाविलो सखायका गन्त वनलाई वर बाई वादन्तमा २ न कन म नै उत्तर सौम बहिरहे । तिम्को हो जवपदमा टपेर तिम्का प्रिकले कनीति उत्तर मेले सगुरीध मने, तर तिम्मे मिथका कुराको बाले मन्म ।
अमन्ममा निगोरन सखन सखान हुने तन वनवन्तको । मन्मे ति तिम्का मने र वरमाव बाह्यरले कनम उद्धव र कामीमा सेवक मने विधिनिष्ठ — I do water saw her master and she blushed — यद्यपि १५५१
आकन रकमिमाकाई टपेर बाह्यले वानो पकती मय तमय क मन्म कि उत्तर मयन गर्ने यथाधिकारीले तबैमन्म पछिले त हो वादन्तको कुरो उद्धव । वनले ई विधात पिबे । ती निवने, नमिहद्वान्मा केई ती कन
केर र धर्मेका हावेः, तन कापी बहायपनि उमने नव बाई वादन्तमा दवावका पुगेन जति का पुँ उत्तर टपेर बाह्यका गान्ठिकको भाष्यक उल्लेख हुनेर ती वन बने ।

प्रद, वेद, मन्त्र. ११. वम-नमपमाद वदमा गानं चर्कनव ॥ १ ॥ १०. हे निपाप ' रजःप्रधान प्रकृतिः ॥ १० ॥ देव, राधा, पक्षा, सुष, मन्त्र, अम्बरा, नाग, विद्ध, चापा, गुह्यक, विद्याधर, मनुष्यमा वैश्य, शूद्र, नाग, व चाण्डाल सो सुममा ममा प्रस मन्त्रको छन् इन्द्रासुर, ब्रह्मा, इन्द्रा, बलि, वाणासुर, मय, विभीषण, सुग्रीव, हनुमान्, जम्बवान्, गजैन्, अटान्, तुलाय वैश्य, धर्मव्याघ्र, कुण्ड, लक्ष्मी गोविन्दो, पञ्च गाने मुत्तकाला पानी इ यादि ' अने ' अह पनि उनेमा पनिन पचालन ॥ २ ॥ ११ ॥ मी पयले न वेद इहेका थिए, न मन्त्रमाहकको उपासा गरे ' विष्णु, १० कुने उपासा गरेका थिए, तर पुनः कुने भि ममा नाम मन्त्रका रित ॥ ७ ॥ गोविनी, मर्दे इन्नु अर्थात् यमनातुन, सुमर अह पनि मूत्र कालिय नागादि अनेह जीव केवल प्रेमले कुर्कार्य भएर मन्त्रा पहिले नाम मन्त्रिकेका छन् ॥ ८ ॥ मन्त्राई पाउनु अन्त पुक्तिने उने मन्त्रिनी छेन, विभिन्न भेरी स्वरूपलाई पय, मन्त्र, दान, ज्ञ, तप, यज्ञ, व्याख्यान, वेदमन्त्र र मन्त्राद्वारा य न भएर पनि ज्ञान लक्ष्मी ॥ ९ ॥ जव बाहुले मन्त्राई र पञ्चाम्बराई मन्त्रा खाँ, एव ममा अन्तुका गोविनीलाई भेरी

अगाः ॥ गन्धर्वाभरमो नागा. मिद्धाश्वरणगुह्यकाः ॥ ३ ॥ विद्याधर मनुष्येषु वैश्याः शूद्राः शिथोऽन्त्यजाः ॥ रजभूमः प्रकृतयस्त्रि-
स्तस्मिन्पुगेऽनध ॥ ४ ॥ बहवो मत्पदं प्रावस्त्वाधृकायाभवादयः ॥ वृषपर्वी वन्तिर्वाणा मयथाय विधीयगः ॥ ५ ॥ सुश्रीरो हनुमान्छो गजो
गुह्रो वपिस्पथः ॥ व्याधः कुब्जा व्रजे गोप्यो यज्ञपत्न्यस्तथापरे ॥ ६ ॥ ते नाधीनश्रुतिगणा नोपासितमहत्तमाः ॥ अवन्तानक्षनपयः सत्पुत्रा-
न्मगमाभताः ॥ ७ ॥ केवलैरे हि भावेन गोप्यो गावो नगा मृगाः ॥ येऽन्ः बृहथिना नागा. मिद्धा मामीयुगजना ॥ ८ ॥ ये न योगेन सांकीर्ण
दानव्रतततोऽध्वरेः ॥ व्याख्यारवाध्यायमन्यामैः प्राप्नुयाद्यस्तवानपि ॥ ९ ॥ रामेण माधं मधुगं प्रणीते श्राफकिना मय्यनुक्तचित्ताः ॥ विगाढभा-
वेन न मे वियोगीव्राधयोऽन्यं ददशुः हृत्वाय ॥ १० ॥ तास्माः क्षपाः प्रेष्टमेन नीता मयैव वृन्दावनगोचरेण ॥ क्षणार्धवत्ताः पुनरङ्ग तासां
हीना मया कल्पममा वधुः ॥ ११ ॥ ता नाविदन्मथ्युपकुवदधियः भवाम्मानमद्वनध ॥ यथा ममाथो मुनयोऽधितो नयः प्रविष्टा इव
नामरूपे ॥ १२ ॥ मत्कामा रमणं जारमस्वरूपविदोऽवलाः ॥ जह मां परमं प्रापुः मङ्गाच्छतमहस्रशः ॥ १३ ॥ तस्मात्तमुद्रयोऽन्य चोदनो
प्रतिचोदनाम् ॥ प्रवृत्तं च निवृत्तं च श्रोतव्यं श्रुतमेव च ॥ १४ ॥ मांकेमव शरणमात्मानं सर्वदुहिनाम् ॥ याहि सर्वोत्तमावेन मया स्या ह्यकु-

विहले कति ठांको मानसिक व्यक्त मन्त्रा पिपों, हापनि उन्त सुखको निम्ति अक्षोतिर दृष्टि दिष्टव ॥ १० ॥ हे उदव ! इन्द्रासुरमा भन्ना म अन्त्य प्रेमामिल जमका रात्रिहक आधा
छग ही विनेका थिए, भेरी विरहमा तिने रात्रि गोविनीहरूलाई भन्नेको यमान मया ॥ ११ ॥ ममा आसक्तिने विनेको बुद्धि बन्तो बाधिका थियो-विनेलाई आफ्नो या देह, पर वा
दिउटको वस्तुको ज्ञान रहन, जसो हि मुनिहरूलाई समाधिमा नाम तथा रूपको छान रहन । कतः तं मयुद्रमा नदीहक भि ममा लीन मया थिए ॥ १२ ॥ नरहो र ममा
गोविनी जो भेरी यथार्थ रूपलाई आदर्शर परश्रुमिल रमण गर्ने लक्ष्मी छानेर परब्रह्मरूप भगिन प्रेम मरेथ, ती पनि मन्त्रहो प्रभावले म परब्रह्मा प्राप्त भए
॥ १३ ॥ हे उदव ! अब निमो वेद र स्मृतिका थिए, प्रवृत्ति र निवृत्तिका हमे तथा पठनीय र पठित अक्षरका द्रव्यलाहक छानेर पूर्णरूपले म गरी आत्माप्राप्त ॥ १४ ॥ मांकीको

नै शरणमा आक । यमो म द्वारा तिमि मयदित हुनेछो ॥ ५ ॥ १५ ॥ उद्व मन्दछन्—हे यमेश्वर ! हतुका ह्यु सुतर मेरा शत्रुको संशय निवृत्त हुन सकेन, बरु अन् मेरा मन भ्रममा परेको छ ॥ १६ ॥ समवान् मन्दुछन्—इन्द्रियले नबान्ने योग्य तथा गवैलाई जीविन राख्ने त्यो परमात्मा अपारचक्र (जुन चक्र नाभिदेखि मास्तिर स्थित छ र अक्षको अभिव्यक्त हुने क्रम पठाएर त्यही अक्षलाई परमान्माको स्वरूप बताइएको छ) इत्यादिमा अभिव्यक्त हुन्छ । त्यसको क्रम यस प्रकार छ—यो परमात्मक नादयुक्त वाक्य प्राणमदित आधारचक्रमा प्रविष्ट रहन्छ । त्यो क्रमशः मनोमय, नादात्मक, सूक्ष्मरूप, पश्यन्ती तथा मध्यमा नाममा प्राप्त हुन्छ । यो रूप क्रमशः मणिपूरक चक्र र चि-गुह चक्रमा प्राप्त हुन्छ । त्यसपछि सुखमा हृष्य इत्यादि रूप, उदात्त-अनुदात्तादि स्वरको स्वरूप तथा स्वर र ध्वज्जनको भेदमा प्राप्त भएर स्थितले वदोदको रूपमा प्राणत हुन्छ ॥ १७ ॥ अग्नै—आग्नि आकाशमा उष्णरूपले रहेर पनि अक्षर रहन्छ । त्यो काठमा बलुङ्क मज्जन गनाले बाणको महाबला पाएर धूम आर्षात् जल-आकृषमा प्राप्त हुन्छ । अग्नि त्यही इन्द्र पाएर एवं बढी स्फुल्लारूपले बढ्न थान्छ । यसै वैखरीरूपिणी वाणी मेरो भूय अभिव्यक्त हो ॥ १८ ॥ यमो योन्तु, काम गर्न्, तिदन्, मन मय, वायु, मन्द, स्वादि

तोमयः ॥ १५ ॥ उद्व उवाच ॥ मशयः शृण्वतो वाचं तव योगेश्वरेश्वर ॥ न निवर्तत आत्मस्थो येन भ्रास्यति मे मनः ॥ १५ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ म एष जीवो विवरप्रभृतिः प्राणेन घोषेण गुह्यं प्रविष्टः ॥ मनोमयं सूक्ष्मरूपेत्य रूपं मात्रा स्वरो वर्ण इति स्थितिः ॥ १७ ॥ यथाज्जलं सज्जनिन-
ज्जधुरूपमा बलेन दारुण्यधिमथ्यमानः ॥ अपुः प्रजातो हविषा ममिष्यते तथैव मे व्यक्तिरियं हि वाणी ॥ १८ ॥ एवं गान्धर्वं कर्म गान्धर्वममा
घ्राणा रसो दृक्स्पर्शः श्रुतिश्च ॥ मङ्गल्यविज्ञानमथाभिमानः सूत्रं रजः सत्त्वतमोविकारः ॥ १९ ॥ अहं हि जीवविबुद्धज्जयानिरन्यत् ॥ २० ॥ यथा
य आद्यः ॥ विशिष्टशक्तिर्वहुषेव भाति बीजानि यानि प्रतिपद्य बद्धत् ॥ २० ॥ यस्मिन्निदं श्रोतमशेषमोत पद्यो यथा तन्नुचितानमयः ॥ य पाप
ममारतरुः पुराणः कर्तृमयः पुष्पफले प्रसूते ॥ २१ ॥ द्वे अस्य बीजे शतमूलमिनालः पञ्चस्कन्धः पञ्चरमप्रभृतिः ॥ दशैकगाम्या इह गणानां
त्रिचकलो द्विफलाङ्कः प्रविष्टः ॥ २२ ॥ अदन्ति चैकं फलमस्य गृध्रा ग्रामेचरा एकमरण्यवायाः ॥ हेमा य एकं बहुरूपमिन्द्र्यमायायं नन्द म ॥

लिन्, हेन्, हुन्, गुन्, सङ्ख्य, विज्ञान, अक्षर आधिदैविक आदि सृष्टि मेरो नै अभिव्यक्ति हो ॥ १९ ॥ ईश्वर तीन गुणका आश्रय, संसाररूपी कमको उपाय हुन भ्यान्, अव्यक्त, अक्षर अनदि छ । यसका अंग हर जातद्वारा निर्मात्र हुन्छन्, अग्नि यो अनेक र्थ देखिन्छ थान्छ । अग्नि-घाटी बीज खेतमा परेर अनेक रूपले प्रकट हुन्छ ॥ २० ॥ यो संसार निम्नमा उभने भिजेको छ, जसलाई खेतको ताना-शानामा बन्ध छिन्न रहन्छ । ईश्वर दर्शनवशात् संसारको बुझ्ने हो र माया तथा मोक्षरूप फल र फलमाः उत्पन्न गर्दछ ॥ २१ ॥ पाप-पुण्य यसको दुइ बाज छन्, अनन्त बाधनाहरू यसको जरा छन्, तीन गुण यसको तीन लहरा हुन्, पञ्चमहाभूत यसका हाँगा, द्रव्यादि पाप र पापमाः यसको अङ्ग हुन्छ, यस दुख इन्द्रिय र मन पश्चात् यसको आश्रयहरू हुन् । यसमा श्रीरामा र परमा मा यी दुइ पक्षीको मुँड छन् र बात-विच, कफ तीन बाँका उभै गुह्य हुन्छन् यो फल हुन् र या क्षय-मण्डलमा जाँघिएको छ । २२ ॥ भिन्न नै विषयको भूत-मूल्य यो, दुःखरूप फललाई र ईश्वर श्री परमा हुने ज्ञानी ज्ञान मुखका फलमाः

भेदछन्दः । ओ पूज्य गुरुः सेवां यत्र मायां अनेक रूपधारी ती अद्वितीय परमानन्दार्थं जानिञ्जितुं, निजैः स्वकार्यं ज्ञाता हन् २३॥ हे उद्धव ! निमी एनं देवं पातणं पणं रात्रिपानं रतीं गुरुको उपानना गरीं अनन्धं अकिङ्कारं आपन्नं विचारणीं कल्पनीं उज्ज्वलाशम् । । धर्मैः भावधानीपूर्वकं जीवाश्चयथाई काटेरं अधोन् देहाभिमानं त्यागेरं परमां मायां प्राप्तं होउरं रं अन्धं गर्भं उपायकार्यं अमलां उपागिदुः ॥२४॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकदशस्कन्धे 'बानिष्ठो' भाषाटीकार्यां ह्यदशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

(मत्स्यपुराणे) बुद्धिले विद्योदयको क्रमः—प्रभावान् जात्रा हन्तु—हे उद्धव ! मत्स्य, रत्न रं तस्य यी गुणं बुद्धिः ११ हुन, आभासो होनन् । इत्या रत्न रं तमलाई मत्स्यगुणं नष्ट गारं मत्स्यं अधोन् मत्स्य-दवादिनाई एनं मत्स्यं अथांत चित्तले नष्ट पारं ॥१॥ मत्स्यं वदन्तले कृष्णमय मेरो मत्स्यको चिह्नयुक्तं धर्मं प्राप्तं हन्तु । मत्स्यगुणी वदन्तको उपायनाले मत्स्यगुणं वदन्तु रं धर्ममां प्रस्थापि हन्तु । २ ॥ धर्मले रत्नगुणं नष्ट हन्तु, फेरं मत्स्यगुणं वदन्तु नै थो छ अतः रत्नगुणं रं तमोगुणं अर्थात्ति निनेबाट उ-वन्तं हुने अधर्मं एनं शीघ्रं नष्ट मत्स्यं ज्ञा-उ

वेदय ॥ २३ ॥ एवं गुरुपामनयेकभक्त्या विद्याकुठारेण शिलेन धीरः ॥ विदुश्चन्य जीवाशयमप्रमत्तः मत्स्यं चात्यानमथ त्यजाम्ब ॥ २४ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे एकदशस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥ मत्स्यं रजस्तम इति गुणा बुद्धेर्न चात्मनः ॥ मत्सेनान्यतमो हन्यात्मवन्मत्सेन चैव हि ॥१॥ मत्स्वादमो भवेदुद्धात्पुनो मद्भक्ति-लक्षणः ॥ भास्विकोऽयमया मत्स्यं ततो धर्मं प्रवर्तते ॥२॥ धर्मो रजस्तमो हन्यात्मविविद्धिरनुत्तमः ॥ आशु नश्यति तन्मूलो ह्यधर्म उभयं तने ॥ ३ ॥ आगमोऽयः प्रजा देशः कालः कर्म च जन्म च ॥ ध्यानं मनोऽयं संस्कारो दर्शने गुणहेतवः ॥४॥ न च त्मास्त्विकमवेषो यश्चदुद्धाः प्रचक्षते । निन्दन्ति तां मयं यत्तदाजम् तदुपेक्षितम् ॥५॥ सात्त्विकान्येव सेवेन पुमान्मत्स्यविवृद्धये ॥ ततो धर्मस्ततो ज्ञानं यावत्स्मृतिरपोहनम् ॥६॥ येषु मत्स्यजो बहिर्यथा शास्यति तद्धनम् ॥ एवं गुणव्यत्ययजो देहः शास्यति तत्किम् ॥७॥ उद्धव उवाच ॥ वदन्ति मर्त्याः प्रायेण विषयान्पदमापदाम् ॥ नृणां भुञ्जते कृष्णं तत्कथं श्वस्वगाजवत् ॥८॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अहमित्यन्यथा बुद्धिः प्रमत्तस्य यथा हृदि ॥ उत्सर्पति रजो धीरं ततो वैकारिकं मनः ॥९॥ रजोगुक्तस्य मनसः

॥ ३ ॥ आशु, जल, मत्स्य, स्थान, मत्स्य, कर्म, जन्म, ध्यान, मनः रं संस्कार यी रूपं वातु गुणको हन् । यो मत्स्यं प्रवेष्टं वस्तु मत्स्यदि मेदले तौन-तीन प्रकारं हन्तु । जस्तै-कुने आशु हन्तुगुणलाई कुने रत्नगुणं रं कुने रत्नगुणलाई उ पन्नं वदन्तु, याने जलं इ पादिको विषयमां वदन्तु पदं ॥ ४ ॥ यी मत्स्ये जल-जलं आशु आदिको हन्ता जाने व्यभिहृतले अथांमा मत्स्यं हन्तु, स्थमलाई मत्स्यगुणको उपादिकं वदन्तु पदं ॥ ५ ॥ आशु निन्दतां पारिणी छ, स्थो तमोगुणं उ पादिकं जानन्तु । रत्नगुणं उ-वन्तं गर्भं व-वदन्तुमा उ-वन्तं ध्यानं दिवतां होनन् ॥ ६ ॥ मत्स्यगुणं बहाउने पुरजं सात्त्विकं तमोको नै सेवनं गहन् । मत्स्यको बुद्धिले धर्मं रं अधमं उ-वन्तं ज्ञानं प्राप्तं हन्तु जगते अर्थात्तमोमानं एनं कुटेरं शा-उ रं मेरो मत्स्यको माया कां हन्तु ॥ ७ ॥ ज्ञाने—वोहन्तको मत्स्यं उ-वन्तं उ-वन्तं अग्निं स्थमलाई पारं नै ज्ञानं हन्तु, स्थमै गुणको आभले उ-वन्तं देहं अने मी गुणहन्तलाई पारं नै ज्ञानं हन्तु—अन्वयां हूँदेन ॥ ८ ॥ उद्धवले मने-दे कृष्णं प्रायः विषयलाई व्यक्ति विगिहृतको चानं मन्ने मर्दकन तापने ती कुत्त, मर्दक रं लयी को विरहकलाई हिन

मोक्षलु ॥ ८ ॥ सगवान भन्तुः ल-प्रधानी व्यक्तिका इत्यस्या अने 'म' यो विभक्त्य दृष्टि उपपन्न इत्युक्तं, तन्नाम सन् प्रधान मन पनि दुःखप्रद रजोगुणले भरिन्छ ॥ ९ ॥ रजोगुणयुक्त मनमा अनेक धर्मिका सङ्कल्पको उदय हुन्छ । त्यसले विषयाभिराग बदलछ र विषयको अनेक गुणको ध्यान गर्नाले दुर्बुद्धि व्यक्तिका निम्ति त्यो विषयभिलाषा दुःख हुन्छ ॥ १० ॥ त्यसको बन्धोभूत सग्न अत्रिनान्द्रय व्यक्तिको वदण सँगै गर्दछ । यद्यपि त्यो बाह्यदल-या कर्मका फल दुःखमयजन तापनि रजोगुणो वेपदाया उपादित मोहले युक्त रहन्छ । ११ ॥ यस कुनै विद्वान रज मया समले विशिष्ट-बुद्धि भवत्युक्त तत्र यो माधवानोत्तर मन एवा लगाइदिन्छ र विषयको दौषस्य ध्यान दिई निजमा जायक हुँदैन ॥ १२ ॥ अनन्तर चेना येनामा आत्मत्वाई जित्ते, कामन इव पारी मानधानी र निरुत्पन्नापूर्वक विस्मय-विस्मय मन मन लगाई स्थिर पारोस् ॥ १३ ॥ मेरा शिष्य मनकादिहकले पहिलाई नै योग भनेका छन्-यस मन सर्वनिष्ठाद बदले मया लगाइदिन मर्यादा ॥ १४ ॥ उदयत मोक्ष हे केन्द्र ! तिसोले जुन रूपमा मनक-मनन्दनादि-हि योगमा

मर्कतः मविकल्पकः ॥ ततः कामो गुणव्यानादुदुःमः स्नादि दुर्मेते ॥ १० ॥ कर्गेति कामवशमः कर्माण्यविजितेन्द्रियः ॥ दुःखोद्वर्काणि मपश्यन्नजोवेगविमोहितः ॥ ११ ॥ रजस्तमोभ्यां यदपि विद्वान्विश्वस्यथीः पुनः ॥ अनन्द्रितो मनो युज्जन्दोषदृष्टिर्न मज्जते ॥ १२ ॥ अग्रमतोऽनुयु-
ज्जीत मनो मय्यर्पयच्छनेः ॥ अनिर्विण्णो यथाकालं जितश्रामो जितामनः ॥ १३ ॥ एतान्तान्योग आदिष्टो मच्छिष्यैः सनकादिभिः ॥ सर्वतो मन आकुप्य मय्यद्वाऽऽवेश्यते यथा ॥ १४ ॥ उद्वव उवाच ॥ यदा त्वं मनकादिभ्यो येन रूपेण केशव ॥ योगमादिष्टवानेनद्रूपमिच्छामि वेदि-
तुः ॥ १५ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ पुत्रा हिण्यगर्भस्य मानसाः सनकादयः ॥ पञ्चतुः पितरं मुहूर्तां योगार्थेकान्तिकीं गतिम् ॥ १६ ॥ मनकादय रजुः ॥ गुणैवाविशते चेतो गुणशचेतसि च प्रभो ॥ कथमन्योन्यसंत्यागो समश्चोरतितीर्षतः ॥ १७ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ एव पृष्टो महादेवः स्वयंभूर्भुवभावतः ॥ ध्यायमानः प्रश्नवीजं नाम्यपश्यत कर्मधीः ॥ १८ ॥ म मामचिन्तयदेवः प्रश्नपारतितीर्षथा ॥ तस्यहं हंमरूपेण सकाशमगमं तदा ॥ १९ ॥ दृष्ट्वा मां त उपब्रज्य कृत्वा पादाभिवन्दनम् ॥ ब्रह्माणमग्रतः कृत्वा पप्रच्छुः को भवानिति ॥ २० ॥ ड-यत्तं मृनिभिः पृष्टमन्तर्वा-
ज्ञासुभिस्तदा ॥ यदयोचमहं तेभ्यस्तद्ब्रुव निबोध मे ॥ २१ ॥ वस्तुनो यद्यनानात्मत्वमननः प्रश्न ईदृशः ॥ कथं दृष्टेन वो विप्रा वस्तुर्वा मे क आश-

मया ब्रह्मणो होम्, -यो रूप म ज्ञान आनन्द ॥ १५ ॥ सगवान भन्तुः ल-प्रधानी व्यक्तिका इत्यस्या अने 'म' यो विभक्त्य दृष्टि उपपन्न इत्युक्तं, तन्नाम सन् प्रधान मन पनि दुःखप्रद रजोगुणले भरिन्छ ॥ ९ ॥ रजोगुणयुक्त मनमा अनेक धर्मिका सङ्कल्पको उदय हुन्छ । त्यसले विषयाभिराग बदलछ र विषयको अनेक गुणको ध्यान गर्नाले दुर्बुद्धि व्यक्तिका निम्ति त्यो विषयभिलाषा दुःख हुन्छ ॥ १० ॥ त्यसको बन्धोभूत सग्न अत्रिनान्द्रय व्यक्तिको वदण सँगै गर्दछ । यद्यपि त्यो बाह्यदल-या कर्मका फल दुःखमयजन तापनि रजोगुणो वेपदाया उपादित मोहले युक्त रहन्छ । ११ ॥ यस कुनै विद्वान रज मया समले विशिष्ट-बुद्धि भवत्युक्त तत्र यो माधवानोत्तर मन एवा लगाइदिन्छ र विषयको दौषस्य ध्यान दिई निजमा जायक हुँदैन ॥ १२ ॥ अनन्तर चेना येनामा आत्मत्वाई जित्ते, कामन इव पारी मानधानी र निरुत्पन्नापूर्वक विस्मय-विस्मय मन मन लगाई स्थिर पारोस् ॥ १३ ॥ मेरा शिष्य मनकादिहकले पहिलाई नै योग भनेका छन्-यस मन सर्वनिष्ठाद बदले मया लगाइदिन मर्यादा ॥ १४ ॥ उदयत मोक्ष हे केन्द्र ! तिसोले जुन रूपमा मनक-मनन्दनादि-हि योगमा

उद्धर ! तत्त्वज्ञानाय मनियण्डे जल मयित स्वप्नो प्ररन गरे, अति मैर उतोत्तर जे मनं, न्या मुन । २१ ॥ त दिव हा ! यदि आत्माका वस्तु अनेक जेन मन रिओ वरुओ प्ररन
उत्तर छैन, इत्यर्थः तयोदकको र 'म' मन्नेको आत्मा र्थाटे छ । २२ ॥ यदि तिमो पचमहासुल बनेको शरीरको अपेक्षा गरेर यस्तो मोक्षिरका छ भने यथार्थमा ममान छ र
य व दशमा 'हस्त' को ?' मन्ने प्ररन केवल बाणीद्वारा मनिएको हो । २३ ॥ मन, बाणी, दृष्टि नया अन्तर इन्द्रियहरूले जे प्रति ज्ञान्न नसक्छ, त्या मन हे मरेखि यह हाँस, या
निश्चिन जान । २४ ॥ हे पुत्र हो ! किंच सदा विषयमा लागिरहन्छ र विषय चिनमा च्यान रहन्छ, तर विषय र चित्त द्वैत नै सेगो स्वरूपका उपाधि मात्र हुन् । २५ ॥ सर्वद विषयको
लेखन यनांक चिन चिनमा लाग्दछ र विषय वाचनद्वारा चित्तमा प्रष्ट हुन्छन् । यस निमित्त जो आकृतार्थ परमान्ता-स्वरूप छान्दछ, यो यो द्वैतार्थ न्यायाम् । २६ ॥ ज्ञान् स्पष्ट

यः ॥ २२ ॥ पञ्चात्मकेषु भूतेषु समानेषु च वस्तुतः ॥ को भवानिति वा प्रश्नो वाच्यमर्थो ह्यनर्थकः ॥ २३ ॥ मनमा वचना दृष्ट्या गृह्यतेऽन्यैरपी-
न्द्रियैः ॥ अहमेव न यतोऽन्यदिति बुध्यन्वमग्नमा ॥ २४ ॥ गुणेष्वविशते चेतो गुणाश्चेतमि च प्रजाः ॥ जीवस्य देह उभयं गुणश्चेतो मदतमनः
॥ २५ ॥ गुणेषु चाविशचित्तमभीक्ष्ण गुणमेवया ॥ गुणाश्च चित्तप्रभवा मद्रूप उभयं त्यजेत् ॥ २६ ॥ जाग्रत्स्वप्नः सुषु तं च गुणतो बुद्धिवृत्तयः ॥
तासां विलक्षणो जीवः सान्निधेन धिनिश्चिनः ॥ २७ ॥ यत्ति संमृत्तिचन्द्रोऽयमात्मनो गुणवृत्तिदः ॥ मयि तुयं स्थितौ ज्ञात्यागस्तद्गुणचेतमा
॥ २८ ॥ अहङ्कारकृतं व-धमात्मनोऽर्थविपर्ययः ॥ विद्वान्विविधं ममारचिन्ता तुयं स्थितस्त्यजेत् ॥ २९ ॥ यावन्नानार्थधोः पुणो न निवर्तन
बुक्तिमिः ॥ जागर्त्तपि स्वप्नज्ञः सने जागरणं यथा ॥ ३० ॥ अमन्वादात्मनोऽन्यार्थ भावानां तत्कृता भिदा ॥ मनयो हेतवश्चास्य सृष्टा स्वान
दृशो यथा ॥ ३१ ॥ यो जागरे बहिरनुक्षणधर्मिणोऽर्थान् भुङ्क्ते समस्तकरणैर्हृदि तत्तद्वक्षान् ॥ स्वप्ने सुषुत उपमंहरते स एकः सृष्ट्यन्वयात्त्रिगु-
णवृत्तिद्व गन्धर्वशः ॥ ३२ ॥ एवं विधुरय गणतो मनमभ्यवस्था मन्मायया मयि कृया इति निश्चिन्तार्याः ॥ संछिद्य दार्ढमनुमानम दुक्तिनीक्षण-

सुषुप्ति यो गुणका अवस्थाहरू वस्तुतः बुद्धिका नै हुन्छन् । जीव ती अवस्थादेखि पृथक् रहन्छ र उसको आन्तन्व साधारणले निश्चित गरिएको छ । २७ ॥ जब जाग्रतार्थ गुणका वृत्तिहरू
हेतुन बुद्धिकन चन्त्यनलाई प्राणी स परमान्ता-वधपमा मन्ने भएर न्यायिगिरि मिय र चित्त भव्य भिल-भिन्न हुन्छन् । २८ ॥ अहङ्कारकृत वन्धन रह्यो भने जीव अन्त्यमा प्राप्ति हुन्छ भनः
विद्वान् हेतव्य जाग्रम गरेर आत्माको यथावत रूपमा मन्ने रहाम् र न्या वन्धन तया संपादको चिन्ता न्यायाम् । २९ ॥ अवयव्य बुक्तिद्वारा पुरुषको हेतुबुद्धि जाँदैन, तर सम्म त्यो ब्रह्मना
जागे रहेर पनि निश्चिच्छ । त्यस्तो जागरण जेवमा जागे रहनु बाँछ । ३० ॥ यन आत्माका देव-मनुष्यादिमात्र छैनन् र उनले बनाएका पर्वाश्रमादि मेद पनि हुँदैन । आत्माको स्वय
प्राप्त आव मानहरू र तनलई प्राप्त भएउने यव नर्म त्यसै गरी विषय रहन्छ, जसो न्यान देखने व्यक्ति को देखेको पदार्थ मिन्या हुन्छन्, देव-मनुष्यादिमात्र हेतका हुन्छन्, आत्मा-
को हाँस । ३१ ॥ जो जाग्रत् अवस्थाका इन्द्रियद्वारा बाहिरा क्षणिक पदार्थहरू सम्म, स्वप्नमा उनको नै कल्पित पदार्थ भोर्दै सुषुप्तिमा जागरहित रहन्छ त्यो बुद्धि हो ताने अवस्था-शरी

म नै वाग, मास्य, धम, तेन, लक्ष्मा, ब्रह्म, तस्मात् एव । म सर्वको । १२, १३, १४ । म । १५ । १६ । १७ । १८ । १९ । २० । २१ । २२ । २३ । २४ । २५ । २६ । २७ । २८ । २९ । ३० । ३१ । ३२ । ३३ । ३४ । ३५ । ३६ । ३७ । ३८ । ३९ । ४० । ४१ । ४२ । ४३ । ४४ । ४५ । ४६ । ४७ । ४८ । ४९ । ५० । ५१ । ५२ । ५३ । ५४ । ५५ । ५६ । ५७ । ५८ । ५९ । ६० । ६१ । ६२ । ६३ । ६४ । ६५ । ६६ । ६७ । ६८ । ६९ । ७० । ७१ । ७२ । ७३ । ७४ । ७५ । ७६ । ७७ । ७८ । ७९ । ८० । ८१ । ८२ । ८३ । ८४ । ८५ । ८६ । ८७ । ८८ । ८९ । ९० । ९१ । ९२ । ९३ । ९४ । ९५ । ९६ । ९७ । ९८ । ९९ । १०० ।

मात्मानं माम्बामद्गादयो गुणाः ॥४८॥ इति मे ठिन्नमन्त्रेण रतयः मनकादयः ॥ ममः जयिन्वा पय्या भक्त्याऽऽणत संनवेः ॥४९॥ त्रहं पूर्जितः
मय्यकमन्तुतः परमर्षिभिः ॥ प्रत्येयाय स्वकं धाम पश्यतः परमेष्ठिनः ॥५०॥ इति श्रीमद्भागवते महापुण्ये एकादशस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥५१॥
उद्धव उवाच ॥ वदन्ति कृष्ण श्रेयानि वहन्ति कदावादिनः ॥ तेषां त्रिकल्पप्राधान्यमुदाहो एकमुच्यता ॥१॥ भवतामुद्गतं
स्वामिभक्तियोगोऽनपेक्षितः ॥ निरस्य सर्वतः मङ्गं येन त्वयाविशेऽनमनः ॥२॥ श्रीभगवानुवाच ॥ कालेन नष्टा भवतां वार्ताया
वेदमञ्जिता ॥ मयाऽऽदी ब्रह्मणे प्रोक्तं धर्मो यस्यां मदात्मकः ॥३॥ तेन प्रोक्ता च पुत्राय मनवे पूर्वजाय मा ॥ ततो भूवतयोऽऽनन्तम
ब्रह्ममहर्षयः ॥४॥ तेभ्यः पिबृहस्पतिपुत्रा देवदानवगुहाकाः ॥ मनुष्याः सिद्धगन्धर्वाः सविद्याध्वजारणा ॥५॥ किंवा किन्नरा नागा रक्ष
किम्पुरुषादयः ॥ बह्वक्षतेषां प्रकृतयो रजःसत्त्वतमोभुवः ॥६॥ याभिर्भूतानि भिद्यन्ते भूतानां मन्त्रमन्त्रा ॥ यथाप्रकृते मतेषां चित्रा वाचः
स्रवन्ति हि ॥७॥ एवं प्रकृतिवैविध्याद्विद्यन्ते मतयो नृणाम् ॥ पागम्येयं केषाञ्चित्पात्रपण्डितमयोऽपमं ॥८॥ मन्त्रायामोहितधियः पुरुषाः पुरु
र्षभ ॥ श्रेयो वदन्त्यनेकान्तं यथाकर्म यथाकृति ॥९॥ धर्ममेकं यथाश्रान्ये कामं मर्त्यं दर्मं शमम् ॥ अन्ये वदन्ति स्वार्थं वा ऐश्वर्यं त्यागमोजनम्

न्यां आपना प्रथमं पुत्रं अनुमितं मनो । मनुमितं भूयु इत्यादि मानं ब्रह्मर्षिरे पदे ॥ ४ ॥ निरं आपना पिलाहूनिन उनका पुत्रं देव-दानव, मनुष्य, यक्ष, लिङ्ग, मन्त्रव, विद्याधर, वायव
किष्क, नाग, राक्षस, सिद्ध, अर्षी, वायवदिने पदे । निनका रज, तम र मन्त्रयत उन्मन्त्र अनेक यस्मिन् प्रकृतिरुक्तं ॥ ५ ॥ निरं प्रकृतिरुक्तो अनुपा
प्राणी र निनको बुद्धिब्रह्म पानं मनेक यस्मिन् । प्रकृतिरुक्तो अनुपलभ्ये मनेके वेदवाणीको भिन्नं भिन्नं रूपमा अत्र पश्यतां ॥ ७ ॥ यम प्रजात प्रकृति-वेदको
वायव केरी मनुष्यता विचारमा पति भेद पदं ७ र केरी क्प-किरुह त वेद-चिरुह पात्रपण्ड-मन्त्रावतुको यन्त्रिहृत्पात्र हुन मत् ११ । ८ । हे पुण्य ५४ । मेवे मायादे आन
बुद्धि हुने अनेक यस्मिन् आपना । म र रुचि-अनुपात्र मित्र भिन्न प्रकारे कल्याणको मार्गो इत्याउत्तम् । केरी ॥ ११ ॥ मन्त्रा, वाणी रज-मह, केरी काम-दर्श, केरी मन्त्रमादे

केही अवस्थादिताई, केही पेशपनाई र केही दान र वांगलाई ने परमात्र स्मरुन् ॥ १० ॥ कसो व्यक्ति भय, मर, शान, वन र पन नियमादिताई पुष्पाथ मान्छुन्, तर यो कसले जुन लोक प्राप्त हुन्छन्, ती आदि-अन्त्ययुक्त, परिणाममा दुःखदायी, अन्यमा मोहजनक हुन्छ आनन्ददायी र कोकले परिपूर्ण छन् ॥ ११ ॥ हे गण्य ! मर्षे प्रकाशने निराश भगर मया ने मन लगाउने र मया ने लीन रहने व्यक्तिताई जुन मुख्य विन्दुछ, त्यो विपरीतोलय व्यक्ति कसरी मेढाउँछ ? ॥ १२ ॥ व्यक्ति ककिञ्चन जिवेन्द्रिय, ज्ञान, मयबुद्धि मेरो प्राप्तिले नै मन्तुह रन्छन्, तिनको निर्मित मर्षे छद्माहक मुखमय हुन्छन् ॥ १३ ॥ यसले आफ्नो पन मया लाष्ट्रियो, त्यो न ब्रह्मज्ञ, न इन्द्रिय, न सावर्भाष राज्य, न मृष्यवृत्तको आधिरम्य, न वांगका मिद्विहक, न मोक्ष नै खोज्छ ॥ १४ ॥ हे उद्भव ! तिम्रो भ्रं भक्तगण मलाई जति प्रिय छन्, त्यति प्रिया, छकर र हलमत्र पनि छैनन्, न लक्ष्मी, न आफ्नो नामा नै प्रिय छ ॥ १५ ॥ निरपेक्ष, ज्ञान तथा समदर्शी हुनको पछि-पछि यस रहिल विद्वद्भू कि म तिनको चरण-रङ्गले पवित्र हुन पाउछु

॥ १० ॥ केचिच्चतुष्टयदानं व्रतानि नियमान् यमान् ॥ आद्यन्तवन्त एषेषां लोकाः कर्मविनिर्मिताः ॥ दुःखोदकान्तमोनिष्टाः क्षुद्रानन्दाः शून्य-
विताः ॥ ११ ॥ मय्यर्पितात्मनः मय्य निरपेक्षस्य सर्वतः ॥ मयात्मना मुच्यं यत्तत्कुतः स्याद्विषयात्मनाथ ॥ १२ ॥ अकिञ्चनस्य दान्तस्य शान्तस्य
ममचेतमः ॥ मया मन्तुष्टयनमः सर्वाः मुख्यमया दिशाः ॥ १३ ॥ न पारमेष्ठ्यं न महेन्द्रधिष्यं न मार्वभोमं न रमाधिपत्यम् ॥ न योगमिन्द्रिय-
सर्वं वा मय्यर्पितामेच्छति मडितान्धम् ॥ १४ ॥ न तथा मे प्रियतम आत्मयोनिर्न राङ्कर ॥ न च मङ्कपर्णां न श्रीनैवतात्मा च यथा मञ्ज ॥ १५ ॥
निरपेक्षं मुनि शान्तं निर्वैरं समदर्शनम् ॥ अनुव्रजाम्यहं नित्यं पूर्येत्तथैश्वर्यभूमिः ॥ १६ ॥ निष्कजना मय्यनुक्तचेतमः शान्ता मदान्तोऽन्वित
जीववरमलाः ॥ कामेरनालब्धधियो जुगन्ति यत् तन्नेरोपेक्ष्य न विदुः मुख्यं मम ॥ १७ ॥ वाचमनांऽपि मद्भक्तो विषयैरजितेन्द्रियः ॥ प्रायः क्लृप्त-
मया भक्त्या विषयेर्नाभिभूयते ॥ १८ ॥ यथाग्निः सुमृद्भातः करोतेऽर्धामि भस्ममात् ॥ तथा मद्रिष्या भक्तिरुद्धमेनामि कृष्णतः ॥ १९ ॥ न
माधुर्यति मां योगो न मां सूर्यं धर्म उद्भव ॥ न स्वाध्यायस्तस्म्यगो यथा भक्तिर्ममोजिता ॥ २० ॥ भक्त्याऽहमेकया ब्रह्मः श्रद्धयाऽपि प्रियः मया ॥
भक्तिः पुनरिति मन्निष्टा स्वपाकानपि सम्भवात् ॥ २१ ॥ धर्मः मत्प्रदयोपेतो विद्या वा तपसान्विता ॥ मद्भक्त्याऽप्येतमात्मानं न सम्पन्नपुनरिति

॥ १६ ॥ मया अनुक्त, अकिञ्चन, सर्वभूत हेतुकारी र कामना रहित चित्त हुने मयात्मा जुन आनन्दरूपा अनुपम गदछन्, केवल निरपेक्षाले प्राप्त हुने मेरो त्यो परमात्म-ज्ञान जति प्राप्त हुन्छ ॥ १६ ॥ यो हाहेक मेरो अजितेन्द्रिय मया विपयमा पाविष्ट गर्व आफ्नो श्रोत्रो भक्ति र पञ्चभारल विषयमा बकमा पाडिन्छन् ॥ जति बन्दो अग्नि डाटवई पालिन्छ त्यसले मेरो भक्ति पनि मया वापराखिलाई टडाइदिन्छ ॥ १७ ॥ हे उद्भव ! मया उद्भू भक्ति जसरी मलाई पालिने प्राप्त मयाउछ, उर्म मरी पोग, मारुच, धम, तप र दान पनि मयाउन पवर्तन २० : माधुर्यनरो आ-माहृष भ श्रद्धापूर्ण भक्तिले नै मुनम हुन्छु मेरो भक्ति चाण्डालादिताः रति रातिन पारिदिन्छ ॥ २१ ॥ मेरो भक्तिरहित पुष्पताई मय र दया पुन पन र तप पुन धर्म र तपले युक्त विद्या पनि पूरण्छाउ पविष्ट पन नक्ने ॥ २२ ॥ मयाञ्च नमो, तिस श्रोत्रो नम्र, कान्दाश्रु नठर्किई र भक्ति गर्पे अन्तःकरण मया उ

भगवते महाप्रणवे एकदश स्कन्धे 'वायिष्ठ' भाषाटीकायां वातुदशोक्त्यायः । १४।

मयि मिद्विहृत्काले चित्तवृत्तः । अगस्त्य आज्ञा दृष्ट-हे उद्धव ! जितेन्द्रिय, स्थिरचित्त, चान्तिमान् र सेवा निज स्थिर रास्ते योगीकाई ने विद्वि प्राप्त हुन्छ । १ ॥ उद्धवले भोरे हे भन्धुन ! योगीहृत्काई मिद्वि दिने उद्धव ने दृष्टहुन्छ । अतः यो भन्धुत्तय् हुन धारणले कुन मिद्वि प्राप्त हुन्छ र सम्पूर्ण विद्विहृत्कालं, मग्या कति छ । २ ॥ भगवान् भन्नुहुन्छ—हे उद्धव ! धारणाध्यानाका पञ्चगव्यहरूले जम्मा कटार धरिका मिद्वि मनेन छन् । तीमर्ष आठमा मेरो प्रधानता छ र द्वेप हन माथ अर्थात् स वायुणिको उन्कपले नाथ प्राप्त हुने विद्वि छन । ३ ॥ अणिमा, अहिम, र लोपमा शरीरका मिद्वि हुन् । प्राप्ति नामक मिद्विको सम्बन्ध द्वाविहृत्कालित छ । तुम्हे अर्थात् पारलौकिक र दृष्ट अर्थात् लौकिक यथाई इच्छानुसार प्राप्त भन प्राप्ताम्य मिद्वि हो । यथा र उपरका वाक्काई इच्छानुसार प्रेरित मनं मन्तु 'इष्टिमा' मिद्वि हो । विषयमा अनारकिक 'वशिष्टा' मिद्वि हो । वा इच्छित पदार्थको उभय योगमा प्राप्त गछन् । यो 'प्राकास्य' मिद्वि कहिन्छ । हे मास्य ! यी आठ मिद्विहरू मलाई स्वभाक्तेः प्राप्त छन् । ४-५ ॥ देवमा भोक्तव्याम्य आदि

श्रीभगवानुवाच ॥ जितेन्द्रियस्य युक्तस्य चित्तस्थामस्य गौगिनः ॥ मयि धारयत्तत्वेन उपनिष्ठति विद्वयः ॥ १ ॥ उद्धव उवाच । कथा धारणया कश्चि
त्कथं वा मिद्विभन्धुत ॥ कति वा मिद्वयो बृहि योगिनां मिद्विदो भवान् ॥ २ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ मिद्वयाऽष्टदश भोक्ता धारणायोगपारमेः ॥ नानामष्टौ
मन्त्रप्रधाना दशेन गुणहेतवः ॥ ३ ॥ अणिमा महिमा मूतेर्लक्षिमा प्राप्तिरिन्द्रियैः ॥ प्राकास्ये श्रुतदृष्टेषु शक्तिरक्षणधीर्जनता ॥ ४ ॥ गुणेष्वमङ्गो वशिन्ता यत्का
मस्तदवस्यति ॥ पना मे मिद्वयः सौम्य अधर्त्योत्पत्तिका मताः ॥ ५ ॥ अनुमिमत्त्व देहेऽस्मिन्दृश्रवणदर्शनम् ॥ मनोजवः कामस्य परकायप्रवेशनम्
॥ ६ ॥ स्वच्छन्दस्युद्धवनां महर्कादानुदर्शनम् ॥ यथा मङ्गलममिद्विगजाऽप्रतिहता गतिः ॥ ७ ॥ त्रिकालज्ञत्वमद्विष्टपरचित्ताद्यभित्तया ॥ अग्न्यका-
न्मुविपादीनां प्रतिप्रभोऽपराजयः ॥ ८ ॥ पनाश्चोद्देशतः प्रोक्ता योगधारणमिद्वयः ॥ कथा धारणया वा म्यायथा वा म्याजिवाध मे ॥ ९ ॥ भूतमृक्ष-
मनि मयि तन्मात्रं धारयेन्मनः ॥ अणिमानमवान्तोति तन्मात्रोपामको मम ॥ १० ॥ महयान्मन्मयि परे यथामर्थं मनो दधन् ॥ पहिमान

छ ऊर्मी अगान् शारीरिक वेग नष्टनु, स्वाट्ट दृष्टान र श्रवण, मन ही कोष मां हुनु, उच्छानुसार रूप धारण मन्तु, अथ उद्धव प्रसिद्ध हुनु, स्वच्छानुसार मन्तु हुनु, देवाहनामक हुने देवगणका कटारको अवलोकन, जे मङ्गल मन्तु, म्या उन्काल विद्वि हुनु, अद्विहृत्काल आडा र लोकात्ममा अवाध-मनि—यो दम मिद्वि मन्त्र गुणका उत्पत्ति माथ प्राप्त हुन्छ । १ ॥ ७ ॥ त्रिकाल ज्ञान, निद्रिहृत्ता, शीत, उष्ण, सुख दुःख र गुण-द्रव्यादि उन्कालो वशीभूत नहुनु, अर्थात् मानको कुन बाहु बान्धन, धर्मे, नर र विपति र शक्ति रोकितहुन र उभयपक्ष पक्ष पक्षि नहुनु—यो वाच मिद्वि अरु छन । यो मयि सिद्धि नाम-निर्देशपूर्वक कति । यो मयि तुन मिद्वि जे जम्मा धारणाले र जम्मा रहिन्छ । अथ यो पनि सुन्न । ८ ॥ ९ ॥ जो व्यापित तन्मात्राहर्ष मन स भूत धर्माध्यायिक अर्थात् तन्मात्रा वद्वेष परमाध्याय स्थिर पारल, म्या मेरो तन्मात्रोपायक भक्त कहिन्छ । अणिमा नामको मिद्वि पाउँदछ । १० ॥ स महयान्कर्षा परमाध्याय मनलाई मन्त्राहर्षले धारण मन मेरो भक्तले 'सतिवा' नामको विद्वि पाउँदछ । त्यस्तै वज्रभूतापाणि ।

ममा मन लगाउनाले भिन्न-भिन्न स्वभावको मतिमा मिदि प्राप्त गर्दछ ॥ ११ ॥ बापु आदि धार तत्त्वका परमाणुका उपाधि हुने भएर रूपमा मन लगाउनाले कालको हस्तगत-
हृदिणी 'तत्त्वमा' मिदि पाउँछ ॥ १२ ॥ तात्त्विक लक्षणाकापी न परमाणुमा चित्तको धारणा गर्नाले भएर ध्यान गर्ने योगी मने इन्द्रियकी अधिष्ठारूपी 'प्राप्ति' नामकी मिदि
पाउँछ ॥ १३ ॥ जो व्यक्तिक भूतलन्वाभियानो कृपागमा आफ्नू चित्त स्थिर पार्दछ, त्यो न अन्यक्तजन्मा रैथर्यो 'ब्राह्मण्य' नामक मन्त्रेष्ट्र पार्दछ ॥ १४ ॥ मनि जुन
विष्णुप्रयोग माफाको स्वामी न बालकपी विष्णुमा चित्त लगाउछ, त्यो क्षेत्र अर्थात् शरीरादिक न क्षेत्रज्ञ अर्थात् जीवनाई आफ्नू इच्छानुसार प्रेषित गर्ने सक्ने ईशित्व नामक मिदि
प्राप्त हुन्छ ॥ त्यसमा सुष्टि र संसारमम गर्ने अणार छत्कि पार्दछ ॥ १५ ॥ जुन योगी मयवतु-शब्दले कहिएको न 'तुरीय' संज्ञक नारायणमा मन लगाउँछ, त्यो भएर स्वभावले
युक्त पायी 'वशिना' नामक मिदि प्राप्त गर्दछ ॥ १६ ॥ न निर्गुण ब्रह्मणै आफ्नू निर्गुण चित्त स्थिर पार्ने योगी परमानन्दस्वरूपिणी उत्तम मिदि पाउँछ, जुन प्राप्त भएपछि मने

चाप्नोति श्रुतानां च पृथक् पृथक् ॥११॥ परमाणुमये चित्तं भूतानां मयि रज्जयन् ॥ कालसूक्ष्मार्यतां योगी लघिभानमचानुयात् ॥१२॥ धारयन्म-
य्यहंतत्त्वे मनो वैकारिकेऽखिलम् ॥ सर्वेन्द्रियाणामात्मत्वं प्राप्तिं प्राप्नोति मन्मनाः ॥ १३ ॥ महत्यात्मनि यः सूत्रे धारयन्मयि मानमम् ॥ प्राकाम्यं
पारमेष्ठ्यं मे विन्दतेऽव्यक्तजन्मनः ॥१४॥ विष्णो व्यधीश्वरे चित्तं धारयेत्कालविग्रहे ॥ स ईशित्वमवाप्नोति क्षेत्रक्षेत्रज्ञाचोदनाम् ॥ १५ ॥ नारा-
यणे तुरीयाख्ये भगवच्छन्दसन्दिहते ॥ मनो मय्यदध्यांगी मदमां वशिनामियात् ॥ १६ ॥ निर्गुणे ब्रह्मणि मयि धारयन्निशद मनः ॥ परमानन्द-
माप्नोति यत्र कामोऽवमीयते ॥ १७ ॥ श्वेतद्वीपपती चित्तं शुद्धे धर्ममये मयि ॥ धारयच्छ्वेततां याति पद्ममिरहितो नरः ॥ १८ ॥ मय्याकाशा-
त्मनि प्राणे मनस्य धोषमुद्धतम् ॥ तत्रोपलब्ध्वा श्रुतानां हंसो वाचः शृणोत्यमी ॥ १९ ॥ चक्षुस्त्वष्टरि मयोज्य त्वष्टारमपि चक्षुषि ॥ मां तत्र मनस्य
ध्यायन्निश्चयं पश्यति सूक्ष्मदृक् ॥ २० ॥ मनोमयि सुमयोज्य देहं तदनु वायुना ॥ मदारणानुभावेन तत्रात्मा यत्र वै मनः ॥ २१ ॥ यदा मन
उपादाय यद्यदृषं बुभुषति ॥ तत्तद्भवेन्मनोरूपं मद्योगवल्मश्रयः ॥ २२ ॥ फकाये प्रियान् मिद आत्मानं तत्र भावयेत् ॥ पिण्डं हित्वा विशेषं

प्राप्तको अन्य हुन्छ ॥ १७ ॥ हे उद्वेग ! धर्ममय न निशुद्धस्वरूप क्षेत्रज्ञाधिपतिमा चित्तको धारणा गर्नेमने योगी जन्म-मरण, लुप्ता, शोक, त्याग मोहकृषिणी छ । उषित्तले
युक्त भएर भएर चित्त स्वहृदमा प्राप्त हुन्छ । १८ ॥ गमहि प्राणरूपी न आकाशमा परमात्ममा भनद्धा नादका निन्दन गर्दै जीव रूप नामकी मिदि द्वाया आकाश मा
उपलब्ध हुने विविध प्राणीहरूको बोली सुन गच्छ । १९ ॥ जेजलाई छवमा न्दृष्यताई नेत्रमा मयुक्त गर री दुर्बल । तपोमयी मनमने धारण गनाले एभरदर्शी
योगी 'दृग्दर्शन' नामकी । पदिक माग संसारलाई स्पष्ट हेल्न गच्छ । २० । मन न्देत्रलाई निरुद्ध अतुल्यमा धारणायु मने । मया राप्ताई जोउ भएर धारणा गनाउ उपका । यदा
चित्त बाल्छ, उही प्ररीर पान हुन्छ । यो 'मनोजव' मिदि छ । २१ । मनलाई उपादान कारण तन्पात्र योगी तब ब्रह्मा रूप धारण मन लोउछ, त्यस्तै न मनोनुज
रूपमा हुन्छ र मया गरिएको योग धारणाको बन्ने नै छ । यन्मो हनमा कारण हुन्छ । २२ । जनि हो पायो कुन अर्थाको धारणा भन्ने मन योउछ, त्याग आफ्नू भा भाको

उभया भावना परास् ॥ त्वस्तां गनांश्च बाह्व बायुः स भर्तृ योमी योऽष्टा पूलवाट अहो फुलमा जाने अमर सौ तपो प्रसीर हाडेर अहो प्रसीरमा प्रवर्ध पन सक्तः ॥२३॥ यदि योमीलाई प्रसीर त्याग्य छ मने कुडुवा हावा पुद्वार पिनेर प्राणवायु कषणः इदं, वधस्वच्छ, वण्ड र मूर्वामा लगेर ब्रह्मरन्ध्रेन द्वारा उत्तलाई अम प्राप्त पराण्य प्रसीर त्याग्यो ॥ २४ ॥ यदि देवगहकको विहारस्थलमा क्रीडा मने इच्छा मय ममा स्थिता शुद्ध सत्त्वतो भावना करोस् ॥ यसले सत्त्ववृत्तिविर्णा सुर-मुन्दरी विमान सहित उमाकर्ता तत्काल उद्दिशित हुन्छन् ॥ २५ ॥ न स-यस्वस्वमा चित्त स्थिर परिर मेरो प्यान भने व्यक्ति आफ्नू बुद्धिद्वारा ज्ञान जना सङ्कलन गर्दैछ, तत्काल त्यही बन्तसक्तः ॥ २६ ॥ जो पुत्र सत्त्वनिवन्ता तथा निय स्वाधीन परमात्माको स्वभावमा प्राप्त हुन्छ, त्यसको बाह्य मेरो बाह्यको समान गर्दै पनि उत्कर्षण हुन पाउछ ॥ २७ ॥ अनि मेरो दृष्ट मन्त्रिद्वारा जुन धारणा पराण्य योमीको चित्त शुद्ध भइसकेको रहन्छ, त्यसको बुद्धि अन्य-मृत्यु आदि अष्ट विषय ज्ञानले युक्त र त्रिकालदर्शिनी हुन्छ ॥ २८ ॥ अस्ति—अस्ते हुने अन्तर्हकको नाश

प्राणो वायुभूतः षडहृषिवत् ॥ २३ ॥ पाण्योपीड्य गृहं प्राणं हृदुरःकण्ठमूर्धम् ॥ आरोग्य ब्रह्मरन्ध्रेण ब्रह्म नीलोऽमृतेतनुम् ॥२४॥ विहरि-
ष्यन्सुराक्रीडे मत्स्वं सत्त्वं विभावयेत् ॥ विमानेनोपतिष्ठति सत्त्ववृत्तिः सुरैः ॥ २५ ॥ यथा सङ्कल्पयेद्वुद्धया सदा वा सत्पर पुमान् ॥ मयि
सत्त्वं मनो युज्यैस्तथा तत्समुपाश्रुते ॥ २६ ॥ यो वै मद्भावाभावेन ईशितुर्वशितुः पुमान् ॥ कुतश्चित्र विद्वेतेत तस्य चाज्ञा यथा मम ॥ २७ ॥
मद्भक्त्या शुद्धसत्त्वस्य योगिनो धारणाविदः ॥ तस्य त्रैकालिकी बुद्धिर्जन्ममृत्युपच्युहिता ॥ २८ ॥ अग्न्यादिभिर्न हन्येत मुनेर्योगमयं वपुः ॥ मद्यो-
गश्रान्तचित्तस्य वादसायुदकं यथा ॥२९॥ अद्विभूतीरभिधायज्जीवत्सामविभूतिताः ॥ ध्वजातपत्रव्यजनेः सः भवेदपराजितः ॥३०॥ उपासकस्य
मामेवं योगधारणया मुनेः ॥ सिद्धयः पूर्वकथिता उपतिष्ठत्यशेषतः ॥ ३१ ॥ जितेन्द्रियस्य दान्तस्य जितस्वामात्मनो मुनेः ॥ मद्धारणां धारयतः
का सा मिद्धिः सुदुर्लभा ॥ ३२ ॥ अन्तरायान् वदन्त्येता युजन्तो योगमुत्तमम् ॥ मया सम्पद्यमानस्य कालक्षणहेतवः ॥३३॥ जन्मोपधितपोम-
न्त्रैर्यवतीरिह सिद्धयः ॥ योगेनाप्नोति ताः सर्वा नान्येयोगगतिं व्रजेत् ॥ ३४ ॥ सर्वासामपि सिद्धिनां हेतुः पतिरहं प्रभुः ॥ अहं योगस्य सांख्य-

गर्दन, त्यस्तै जसको चित्त ममा लागि र्दनालेः क्षिप्रि, भइसकेको रहन्छ, त्यसको योगमय प्रसीरको अग्नि आदिले नाश हुन पाउछ ॥ २९ ॥ जुन उभय मक्त श्रीवत्, बाह्य, सक्त, गदा, पादि आपुधले विभूषित तथा ध्वजा, छत्र र स्पजन आदिले अलङ्कृत मेरो अवतारहकको प्यान गर्दछ, त्यो भावइ अनेक बन्दछ ॥ ३० ॥ यत्तरी योग धारणा द्वारा मेरो उपासना गर्ने मुनिलाई पूर्वोक्त सबै सिद्धि पूर्णरूपले प्राप्त हुन्छन् ॥ ३१ ॥ जो जितेन्द्रिय, संपत्ती र प्राणलाई चित्तले हानि बन्दछ, त्यो निरन्तर मेरो नै चाग्ना गर्ने मुनिलाई यत्तौ हुन सिद्धि छ, जुन दुर्लभ छ ॥ ३२ ॥ उभय योगाभ्यास गर्दा गर्दा जसको चित्त ममा लागि सकेको छ, त्यस समर्थ योगीको निम्ति यी सबै सिद्धि ००० कालखेरको कारण दुनाले विघ्नरूप कहिन्छन् ॥ ३३ ॥ जन्म, वीरधि, तप र मन्त्र आदिले प्राप्त हुने जति सिद्धिहरू छन्, यस लोकमा ती सबैलाई पुष्प आफ्ना योगद्वारा प्राप्त गर्न सक्तछ, तर योगीको पतिरुपिमा सांख्य, सायुज्य र शालोभ्यादि हुन्छि ममा चित्त लगाउनु बाहेक हुने अन्य उपायले मिल्न सक्नेन ॥ ३४ ॥ सबै सिद्धि र प्रत्येकप्रकारले बनाइ

शेखरमा मेले पुष्करविह अर्जुनलाई युक्तिपूर्वक डुबाएँ, तिनले पनि निमोत्रस्वी भोगेका थिए ॥ ८ ॥ हे उडव ! म संसारका सबै प्राणीको आत्मा, सृष्टि तथा स्वामी हुँ । मभ भूत मन हुँ र तिनको उत्पत्ति, स्थिति र लयको कारण पनि भनै हुँ ॥ ९ ॥ गतिशीलमा गति, आकाश अर्थात् पार्श्वहङ्कमा काल, गुणमा समता र गुणै जनमा उनको हर्षाभाषिक गुण भनै हुँ ॥ १० ॥ म शुष्कपुस्तक वस्तुमा स्रष्टात्मा, यद्वातमा मण्डलत्वर रूपमा जीव, दुर्जयोमा मन हुँ ॥ ११ ॥ त्यसै गरी वेदको अध्यापक विरथ्यगर्भ, मन्त्रमा त्रिशू औकार, अक्षरहरूमा ककार र छन्दमा गायत्री भनै हुँ ॥ १२ ॥ म देवताहरूमा इन्द्र, अष्टवसुमा अग्नि, द्वादशदिशेत्यमा दिष्ण र एषार कद्रमा नीललोहित नामको इन्द्र हुँ ॥ १३ ॥ म तन्त्रविद्या शृगु, राजर्विद्या मनु, देवविद्या नारद र मेनु (माई) हरूमा कामधेनु हुँ ॥ १४ ॥ त्रिदेवस्वरमा कपिल, एषीहरूमा गरुड, प्रजापरिमा दक्ष र विष्णुपण्या अर्थात् भनै हुँ ॥ १५ ॥ हे

यथा त्वं णमूर्धनि ॥८॥ अहमात्मोदवामीषां भूतानां सुहृदीश्वरः ॥ अहं सर्वाणि भूतानि तेषां स्थित्युद्भवप्ययः ॥९॥ अहं गतिर्गतिमतां कालः कल-
यतामहम् ॥ गुणानां चाप्यहं आस्थं गुणिन्योत्पत्तिको गुणः ॥१०॥ गुणिनामप्यहं सृजं महतां चमहानहम् ॥ सूक्ष्माणामप्यहं जीवो दुर्जयानामहं मनः
॥११॥ हिरण्यवाशं वेदानां मन्त्राणां प्रणवस्त्रिवृत् ॥ अक्षराणामकारोऽस्मि पदानि छन्दसामहम् ॥१२॥ इन्द्रोऽहं सर्वदेवानां वसूनामस्मि हव्यवाट् ॥
आदित्यानामहं विष्णु रूद्राणां नीललोहितः ॥१३॥ ब्रह्मर्षीणां मृगुरहं राजर्षीणामहं मनुः ॥ देवर्षीणां नारदोऽहं हविर्धान्यस्मि धेनुषु
॥१४॥ मिदेश्वराणां कपिलः सुपर्णोऽहं पतत्रिणाम् ॥ प्रजापतीनां दक्षोऽहं पितृणामहमर्षभ ॥१५॥ मां विद्वद्युद्धव दैत्यानां प्रह्लादमसुरेश्वरम् ॥ सोमं
नक्षत्रोऽर्षीनां धनेशं यक्षराक्षसाम् ॥१६॥ ऐरावतं गजेन्द्राणां यादसां वरुणं प्रभुम् ॥ तपतां द्युमतां सूर्यं मनुष्याणां च भूपतिम् ॥१७॥ उच्चैः श्रवास्तुर-
ङ्गाणां धातूनामस्मि काञ्चनम् ॥ यमः संयमतां चाहं सर्पाणामस्मि वासुकिः ॥१८॥ नागेन्द्राणामनन्तोऽहं रुक्मेन्द्रः शृङ्गिदंष्ट्रिणाम् ॥ आश्रमाणामहं
तुर्यं वर्णानां प्रथमोऽजन्म ॥१९॥ तीर्थानां सोतसां गङ्गा समुद्रः सरसामहम् ॥ आयुधानां धनुरहं त्रिपुरघ्नो धनुष्मताम् ॥२०॥ धिष्ण्याना-
मस्यहं मेरुर्गहनानां हिमालयः ॥ वनस्पतीनामश्वत्थ ओषधीनामहं यवः ॥२१॥ पुरोधसां वसिष्ठोऽहं ब्रह्मिष्ठानां बृहस्पतिः ॥ स्कन्दोऽहं सर्वसे-

उद्भव । दैवगणना दैवशराज प्रह्लाद, नक्षत्रमा चन्द्रमा र औषधिहरूमा सोमरस तथा यक्ष-नाक्षत्रादिमा कुवेर महर्षि नै जान ॥ १६ ॥ गङ्गाजला मेरावत, जलचरमा वृहत् र ताप दिने तथा दीप्तिशालीमा श्रृंग तथा मनुष्यमा राजा म है ॥ १७ ॥ बोहाहकमा उच्चैःश्वरा, धाम्ना सुवर्ण, रणधारीहरूमा यम र सर्वमा वायुकिनाम म नै है ॥ १८ ॥ हे निनाय उद्भव ! म नै नामात्रमा शेषनाग, शींग र दाहा हुने अश्वमा सिंह, बाधममा चतुर्धाश्रम जयौतु संन्यासाश्रम तथा वषट्हरूमा आदिवम् ब्राह्मण म नै है तीर्थहरूमा र नदीहरूमा यक्ष, जलाशयमा सङ्घ, अश्व-शस्त्रमा चतुर्षु र चतुर्धरमा त्रिभुको नाश गर्ने महादेव है ॥ २० ॥ निवासस्थानमा सुमेरु तथा पुर्वेन र तपे प्रकारले दुर्लभस्थ स्थानहरूमा दिवालय,

समयवार किएर बाकिर कर्केर आई र महासहित मनी-मनीको बरमा मृत्यु भएको छ । अरु के छापन छ । यदा बाले बने-बनेको परमा मणि वरको अ, तले मदी तिजे तोरी पनि बरेको हु । अब बरको निमित्त के होक् यो । मृत्युवाङ्ग तिमी पनि बाकिर बकिओ, मृत्युको ईधरको शरण गर । अलि छुटी बाल्क भई र केही दिनपछि पुन बोक् बरको ।

शुद्धमा अथवा (पीत) र औषधिहस्ता जौ में हैं ॥ २१ ॥ पुरोहितमा प्रसिद्ध, प्रसिद्ध अर्थात् वेदवेदाहस्ता हृदयसि, सेनापतिमा धामि कार्तिक र नेलाहस्ता भगवान् ब्रह्मा म
नै हैं ॥ २२ ॥ यक्षमा वक्रपद्म, वक्रपद्मा अर्द्धिता तथा शोधक पदार्थमा नित्य शुद्ध वायु, धरिनि, सूर्य, जल, वाणी तथा आत्मा हैं ॥ २३ ॥ म योगमा मनको निरोध, विजय माधम-
हस्ता, मन्द कौशलमा आन्विषिणी विद्या र स्यातिवादीहस्ता विकल्प हैं ॥ २४ ॥ नारीमा म शक्त्या पुरुषहस्ता स्वयम्भुव मनु, मुनिनमा नारायण र ब्रह्मचारीहस्ता मन्त्रकुमार
हैं ॥ २५ ॥ धर्ममा संन्यास, असयवाहनमा अन्तर्निष्ठ, गुह्यमा मयूर वचन एवं मौन तथा मिथुनमा सौ-पुत्र उभयपक्ष प्रकाशित हैं ॥ २६ ॥ वृद्धा माध्यान रहनेहस्ता संवत्सर, श्रुतमा
चित्र-वैद्यान्व, महीनामा मंगिर र नक्षत्रमा अभिजित् नक्षत्र हैं ॥ २७ ॥ युग्मा मन्त्रयुग्म, धर्मवान् र विवेकीमा देखल तथा अमित मुनि, ध्यायमा ध्यायन र करिहस्ता वनस्वी शुक्राचार्य

नान्यामग्र्यां भगवानजः ॥ २२ ॥ यज्ञानां ब्रह्मयज्ञोऽहं व्रतानामविहिंसनम् ॥ वाय्वग्न्यर्काभ्युवागात्मा शुचीनामप्यहं शुचिः ॥ २३ ॥ योगाना
गात्मासरोधो मन्त्रोऽस्मि विजिगीषताम् ॥ अन्वीक्षिकी कौशलानां विकल्पाः स्यात्तिवादिनाम् ॥ २४ ॥ स्त्रीणां तु शतरूपाऽहं पुमां स्वायम्भुवो
मनुः ॥ नारायणो मुनीनां च कुमारो ब्रह्मचारिणाम् ॥ २५ ॥ धर्माणामस्मि संन्यासः क्षेमाणामवहिर्मतिः ॥ गुह्यानां सत्तत् मौनं मिथुनानामज-
स्वहम् ॥ २६ ॥ संवत्सरोऽस्मि निमिषाभृत्तनां मधुमाधवौ ॥ मासानां मार्गशीर्षोऽहं नक्षत्राणां तथाऽभिजित् ॥ २७ ॥ अहं युगानां च कृतं धीराणां
देवलोऽमितः ॥ द्वैपायनोऽस्मि व्यासानां कवीनां काव्य आत्मवान् ॥ २८ ॥ वासुदेवो भगवतां त्वं तु भागवतेश्वरम् ॥ किंपुरुषाणां हनुमान्विद्या-
घ्राणां सुदर्शनः ॥ २९ ॥ स्नानां पद्मरागोऽस्मि पद्मकोशः सुपेशाम् ॥ कुशोऽस्मि दर्भजातीनां गव्यमाज्यं हविःश्वहम् ॥ ३० ॥ व्यवसायिना-
महं लक्ष्मीः कितवानां चलप्रहः ॥ तितिक्षाऽस्मि तितिक्षूनां सत्त्वं सत्त्ववतामहम् ॥ ३१ ॥ ओजः सहो चलवतां कर्माहं विद्धि मात्त्वताम् ॥ मात्त्वतां
नभूर्तीनामादिभूतिरहं परा ॥ ३२ ॥ विश्वावसुः पूर्वचिर्तिगोन्धर्वारसाभहम् ॥ भूधराणामहं स्थैर्यं गन्धमात्रमहं भुवः ॥ ३३ ॥ अपां रमश्च परमस्ते-
विष्टानां विभावसुः ॥ प्रभा सूर्येन्दुताराणां शब्दोऽहं नभसः परः ॥ ३४ ॥ ब्रह्मण्यानां बलिरहं वीराणामहर्जुनः ॥ भूतानां स्थितिरुत्पत्तिरहं
वै प्रतिसंक्रमः ॥ ३५ ॥ गत्युकृत्युत्सर्गोपादानमानन्दस्पर्शलक्षणम् ॥ आस्वादश्रुत्यवप्राणमहं सर्वेन्द्रियेन्द्रियम् ॥ ३६ ॥ पृथिवी वायुराकाश

म नै हैं ॥ २८ ॥ भगवान्महा वासुदेव, काव्यवता गिरी उदय, किंपुरुषमा हनुमान् र विद्याधरहस्ता सुदर्शन विद्याधर म नै हैं ॥ २९ ॥ रत्नमा पद्मराग, राधा हस्तहस्ता काम
कोश, तण्डुलमा कुश र हविषा पिंड म नै हैं ॥ ३० ॥ व्यवसायीमा लक्ष्मी, लक्ष्मीहस्ता छल, विनिधुमा तितिक्षा र सत्वगुणमा सत्त्व म नै हैं ॥ ३१ ॥ म चलवता उन्माद
र पराक्रम, मात्त्वत भगवत्-मन्त्रहस्ता मन्त्रिपुत्र निष्काम धर्म तथा वैष्णव शक्तहस्ता एव नभूर्तीमा प्रथम अर्थात् वासुदेव नामक उद्यम सूरि मने हैं ॥ ३२ ॥ म नै गन्धर्वहस्ता
विद्याधर र मन्त्रहस्ता पूर्वचिर्ति तथा पर्वहस्ता स्मिन्ता र पृथिवीमा मन्त्र हैं ॥ ३३ ॥ म नै जलमा रत्न, तेजस्वीहस्ता तेजस्वी अग्नि, सूर्य, चन्द्र तथा ताराया प्रभा र उपा
परमगुण जन्म हैं ॥ ३४ ॥ म नै ब्रह्मण-मन्त्र मन्त्रि, ब्रह्महस्ता वायु र प्राणोहस्ता उत्पत्ति, स्थिति, नाश हैं ॥ ३५ ॥ म नै गति, उक्ति त्याग, प्रण, आनन्द र मन्त्र म नै म नै
१३२४